SAMIR AMIN • KAPİTALİZMDEN UYGARLIĞA

Samir Amin

Kapitalizmden Uygarlığa

Fransızcadan Çeviren:
Yağmur Dönmez
Naim Atabağsoy

Yordam Kitap

***Samir Amin** (1931, Kahire)*

Mısırlı Marksist iktisatçı, akademisyen ve yazar. Bağımlılık Okulu'nun yaratıcılarından ve önemli figürlerindendir. Eğitimini Paris'te tamamlamış, akademik çalışmalarını da Fransızca vermiştir. Üçüncü Dünya'nın kalkınması üzerine çalışmalarıyla tanınır. Yazarın belli başlı çalışmaları Yordam Kitap tarafından yayınlanmıştır: *Liberal Virüs* (2016), *Modernite, Demokrasi ve Din* (2016).

Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme, Avrupa-Merkezcilik, V. Enternasyonal İçin yayınevimiz tarafından yayınlanacak eserlerinden bazılarıdır.

Eserin Orijinal Adı
Du capitalisme à la civilisation
(Syllepse, Paris, 2008)

İlk basımı Özgür Üniversite Yayınları (2010) tarafından yapılan *Kapitalizmden Uygarlığa*'nın çevirisi, bu basımda Yordam Kitap editörleri tarafından Fransızca aslıyla karşılaştırılacak gözden geçirilmiş, büyük ölçüde yenilenmiştir.

KAPİTALİZMDEN UYGARLIĞA

Sosyalist Perspektifin Yeniden İnşası

Samir Amin

Fransızcadan Çevirenler
Yağmur Dönmez - Naim Atabağsoy

Yordam Kitap: 298 • **Kapitalizmden Uygarlığa** • Samir Amin
ISBN 978-605-172-218-4 • *Çeviri:* Yağmur Dönmez - Naim Atabağsoy
Kapak Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Eylül 2017
© Samir Amin, 2008; © Yordam Kitap, 2014

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No:38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

KAPİTALİZMDEN UYGARLIĞA

Sosyalist Perspektifin Yeniden İnşası

İçindekiler

Sunuş
Sosyalizmin Geleceği Üzerine Bazı Fikirler 9

Birinci Bölüm
21. Yüzyılda Sosyalizm 23

İkinci Bölüm
Ayrılmaz Çatışmalar:
Kuzey/Güney ve Kapitalizm/Sosyalizm 41

Enternasyonalizm: Bir Zorunluluk 41
Küresel Sistemin Çevre Ülkelerde
Aşılması Gereken Engelleri 46
Büyük Devrimlerin Trajedisi 47
Maoculuğun Katkısı 52
Sistemin Emperyalist Merkezlerinde
Aşılması Gereken Engeller 60

Üçüncü Bölüm
Emek Üretkenliği: (Göreli ya da Mutlak)
Bir İlerleme Ölçütü mü? 79

Formel Mantık mı, Diyalektik Materyalizm mi? 79
Üretim Faktörlerinin Üretkenliği 81
Karşı Bir Argüman: Toplumsal Emeğin Üretkenliği 87
Değer Yasasından Küreselleşmiş Değere 101
Sosyalizm ve Emek Üretkenliği 104
Ek 1: Yaşlanan Kapitalizmin Çelişkilerinin
Kalbindeki Teknolojik Devrim 108
Ek 2: Bilişsel Ekonomi Kavramı Eleştirel Bir Okuma 121

Dördüncü Bölüm
Pazar Ekonomisi mi, Oligopoller Kapitalizmi mi? 134
Ek 1: Egemen Güçlerin Gözüyle Geleceğe Bakmak 148
Ek 2: Dış Kolonyalizm ile İç Kolonyalizm 156
Ek 3: Avrupa Projesi Sorgulanacak mı? 164
Ek 4: Güney, Özgürleştirici Taarruzunu Yeniden Başlatmalıdır .. 180

Beşinci Bölüm
Dünya Sosyal Forumu Meydan Okumaya Cevap Verebilir mi? .. 195
Ek 1: Hareketlerin Çeşitliliği, Analizlerin Çeşitliliği 200
Ek 2: Meydan Okumanın Kültürel Boyutları 216
Ek 3: Toplumsal İlerleme Olmadan Gerçek Bir Demokrasi Mümkün Değildir 230
Ek 4: Jeopolitik: Kurtuluş Stratejisinin Kaçınılmaz Çerçevesi 246

Sonuç
Halkların Enternasyonalizmini Yeniden İnşa Etmek 262

Sunuş

Sosyalizmin Geleceği Üzerine Bazı Fikirler

Yazarın küresel ölçekte sınıfsız bir toplumun ön aşaması olarak sosyalist perspektife bağlılığı, bazılarına, kelimenin bayağı anlamıyla gerçekten de "ütopyacı" (insani ölçüler dâhilinde "imkânsız") görünebilir. Buna, artık kesinlikle geride kalmış bir geçmişin özlemi içinde yaşayan "dinozorlar"ın söylemi diyeceklerdir. Bu bazılarına göre, kapitalizm mümkün olan tek ufuktur ve dahası, sistem kendi aşırı esnekliğini, değişime, hatta toplumsal adaletin gereklerine uyum sağlama kapasitesini ortaya koymuştur. Kapitalizm, ekonomik performans, potansiyel olarak "sosyal" (ancak Marx'ın bu sözcüğe atfettiği anlamda "sosyalist" değil) ve hatta, demokratik ilerleme kaynağı olabilme açısından başarılı bir sistemdir. Dahası, dediklerine bakılırsa, artık tamamen kendisiyle özdeşleşen küreselleşmiş bağlam içinde kendini kanıtlamıştır ya da kanıtlayabilir. İlerleme, o hâlde, insanların bugün modası geçmiş olan "ulus" yanılsamalarını geride bırakmasını gerektirmektedir.

Böyle düşünenlere cevabım basit olacak: Kapitalizm, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Londra-Amsterdam-Paris üçgeninde hazır biçimde ve birdenbire doğmadı. Üç yüzyıl öncesinde İtalyan kentlerinde, sonradan çökmüş olan, ama çökmeseydi (bugün bildiğimiz) daha sonraki nihai biçimi bizim için düşünüleme-

yecek olan bir ilk biçim altında ortaya çıktı. Neden aynı durum, bundan sonra kurulacak olan sosyalizm için de geçerli olmasın?

Aslında mevcut kapitalizm tarihseldir. Ve onun tarihi, içinde doğmuş olduğu merkezler tarafından dünyanın fethedilmesinin tarihidir; önce Atlantik Avrupa'sı, ardından ilerleyen biçimde kıtanın merkez ve güney ülkeleri, Japonya'nın taklit ettiği, kendisine benzeyen çocuklar yetiştirdiği Birleşik Devletler, Kanada ve Avustralya. Ancak küresel sistemin "merkezler"inin oluşumu burada noktalanmıştır. Asya, Afrika, Latin Amerika ve Karaipler'deki bütün diğer ülkelere bu merkezlerin fetihçi yayılmasına boyun eğdirilmiştir. Bu –gerçekten merkezî– gerçeklik, "daha iyi" bir dünyanın (benim açımdan sosyalist bir dünyanın) herhangi bir biçimini, bu tarihî fethin hâlâ devam eden mirasını yok etmenin bir yolu olarak tasavvur etmemizi kaçınılmaz kılmaktadır.

Son zamanlardaki yayınlarımın kökeninde aynı temel kaygılar yatmaktadır: İnsan uygarlığının bugün yüz yüze geldiği meydan okumaları (tehlikeleri) nasıl tanımlayacağız ve çözümleyeceğiz? Barbar kapitalist/emperyalist sürüklenmeye karşı insancıl/hümanist alternatifi nasıl formüle edeceğiz? Geçmişte, elbette, bu büyük meseleleri, sözünü ettiğim kitaplarımın her birine özgü, farklı yönlerden ele almıştım.

Kapitalizmin Hayaleti'nde (Sarmal Yayınları, 1999)[1], "Marksist" olmaya dair benim tanımımın ne olduğunu açıklamak istedim: Marx'tan başlayan ancak onda, Lenin'de ya da Mao'da bitmeyen bir tanım. Bu bakış açısı dâhilinde, kendilerine özgü mantıklara göre gelişen ve karşılıklı etkileşimleriyle gerçek tarihi üreten "etkinlik düzeylerinin özerkliğine" dayalı bir tarihsel materyalizm okuması önerdim. Her zaman çeşitli olasılıklara açık olan ve "nesnel olarak zorunlu" olanla olmayanı ayırt etmeye muktedir bir toplumsal bilincin müdahale gücünü olduğu gibi tanımaya hazır bir tarih.

1 *Critique de l'air du temps*, 1997.

Çürümüş Kapitalizmin Ötesinde'de[2], özellikle, sermaye birikiminin tahrip edici boyutlarının (insanın, doğanın ve baştan başa halkların üçlü tahribi) kendi tarihinin önceki aşamalarındaki yapıcı boyutları artık büyük oranda geride bırakmasından dolayı, "bütün insanlık için bir tehlike" hâline gelmiş kapitalizmin, bundan sonrası için bana gününü doldurmuş olma özelliğine tanıklık eder görünen ve son yirmi yıldır çağdaş dünyada billurlaşmaya yüz tutan "yeni"yi okumaya odaklandım.

Liberal Virüs'te (Yordam Kitap, 2016)[3], vurgum, modern zamanların siyasal kültürü olarak adlandırdığım şeye dairdi. Sağ kanat/sol kanat muhalefeti üzerine inşa edilmiş Avrupa siyasal kültürü ile Avrupa'yı karakterize eden farklılığın dönüştürücü özelliğini yok eden konsensüse (oydaşmaya) dayanan Birleşik Devletler arasındaki kültür karşıtlığının çerçevesini çizdim. "Avrupa'nın Amerikanlaştırılması"nın güncel belirtilerine dikkat çektim.

Çok-Kutuplu Bir Dünya İçin'de[4], odak noktası, dünyanın farklı bölgelerindeki (Avrupa, Çin, Güney'deki) meydan okumaların jeopolitik boyutları ve bunların farklı bölgelerdeki yansımalarının çeşitliliği üzerine kurulmuştu. Liderliği tek başına Birleşik Devletler'le sınırlanmış olsun ya da emperyalist üçlünün bütününü kapsasın, bugünkü kapitalizm/emperyalizmin tek kutuplu dünya modelinin karşısına, halklara potansiyel devrimci ilerlemeyi mümkün kılacak hareket sınırlarını geri verecek, gerçek anlamda çok-kutuplu bir dünya modeli çıkardım.

Nihayet *V. Enternasyonal İçin*'de (Özgür Üniversite, 2007)[5], geçmişin sosyalizmlerinin sınırlılıklarının ve sapmalarının eleştirisinden yola çıkarak, sermayenin küreselleşmiş tahakkümü karşısında bir halklar enternasyonalinin inşasının koşulları ve olanakları üzerine bazı düşünceler sundum.

---

2 *Au-delà du capitalisme sénile*

3 *Le virus libéral*, 2003.

4 *Pour un monde multipolaire*, 2005

5 *Pour la cinquième internationale*, 2006.

Bu kitap, 21. yüzyıldaki sosyalizme dair güvenilir bir kavrayışın ve kendi başarıları yönünde ilerleme sağlamaya muktedir bir mücadele stratejisinin olgunlaşması açısından bana temel önemde görünen konuları ele almaktadır.

Kuşkusuz, odak noktası, modern kapitalizmin ne tür yeni meydan okumalar içerdiğidir; çünkü Marx'ın dediği gibi kapitalizm, üretici güçlerin, toplumsal ilişkilerin örgütlenmesinin aralıksız olarak "ayarlanmasını" gerektiren sürekli (ve tarihsel olarak hızlı) gelişimini sağlaması anlamında, sürekli devrim içinde bir sistemdir. Toplumsal ve siyasal mücadeleler, hem ürünü hem de sonucu oldukları bu çerçeve içinde yer alırlar ve toplumsal güç ilişkilerini sürekli biçimde değiştirirler. Diyalektik materyalizm, böylece, kapitalizmin karakterinin nesnel faktörünü (sermayenin, üretici güçlerin gelişimiyle el ele giden değerlenme mantığının gereklerini), öznel faktörü (özellikle sermaye birikiminin kurbanı olan toplumsal sınıfların mücadelesi) ile, kendi çelişkisi içinde birbirine bağlamaktadır.

Burada uygulanan yöntem, üretici güçlerin gelişimini toplumsal ilişkileri tek taraflı biçimde şekillendiren dışsal bir güç olarak gören teknolojizmden temelinde ayrılmaktadır. Marx'ın yazdıklarında bu yönde aceleye getirilmiş bazı cümleler bulunsa da ("su değirmeni feodalizmi, buhar makinesi kapitalizmi getirir"), teknolojizm, eski ve çağdaş (postmodernizmde karşımıza çıkan) egemen –burjuva– düşüncenin karakteristiğidir.

Bunun gerisinde yatan düşünce, analizimi ve önermelerimi üzerine kurduğum çelişki diyalektiğinin, "geleceğin her zaman açık" olduğu, "tarihin kendisinden önce tarihin yasalarının" olmadığı ve geleceğin henüz yaşanmamış olduğu anlamına geldiğidir. Herhangi bir anda farklı alternatifler mevcuttur ve gerçekleşen alternatifin, zorunlu olanın başarıldığı yanılsamasını dayatması, yalnızca sonuçlardan nedene gidildiği anlamına gelir.

Marx'ın diyalektiğinin bu mücadelelerdeki konumu bellidir. "Dünyayı anlamak yeterli değildir, asıl olan onu değiştirmek-

tir." "İnşa etmek" (ya da daha mütevazı biçimde, bilincimiz elverdiği ölçüde kendisine katkı sunmak) istediğimiz bir gelecek hayalini; dolayısıyla da, insanlığın azat edilmesinin kavramlaştırılmasını ve bu kurtuluş projesinin akılcılığını gösteren, "tamamen paylaştığım" bir seçenek. Kapitalist toplumdaki insanları "tarihin nesneleri" konumuna düşüren ve onun aktörleri olmaları imkânını engelleyen yabancılaşma kavramlaştırılması da bunu ifade etmektedir.

Öte yandan, bu kavramlaştırma mücadelesi çerçevesinde nereden konuştuğumuzu ve dolayısıyla kimin yabancılaşmasını konu edindiğimizi bilmek gereklidir. Yabancılaşan, "sanayi proletaryası", yani kapitalist sistemin en gelişmiş başlıca mihraklarından birisi midir? Ya da (ezilen ve sömürülen halk sınıfları genel anlamıyla) gezegen halklarının hepsi midir? Bu duyarlılık, benim düşünceme göre, tarihsel Marksizmin sıklıkla (ve zımnen çoğunlukla Kuzey'dekiler tarafından) "işçi sınıfının ideolojisi" olarak anlaşılması nedeniyle önemlidir. Hâlbuki şu anda var olan kapitalizm –gezegeni egemen gelişmiş ülkeler ile ("yakalamayı" mümkün gösteren bir "geriliğe" atıfta bulunması nedeniyle uygunsuz bir sözcük olan) "azgelişmiş" ve egemenlik altındaki çevre ülkelerini bölen bir kutuplaşmaya dayanmaktadır –ve her zaman dayanmıştır. Maoculuğun, "bütün ülkelerin işçileri birleşin" formülünü "bütün ülkelerin işçileri ve ezilen halkları birleşin" şeklinde zenginleştirdiğini biliyoruz. Çağdaş kapitalizm, –benim (ayırıcı özelliği, olumlu boyutlarının, birikimin yıkıcı boyutları tarafından fazlasıyla bastırıldığı) bir "çürüme" aşaması olarak nitelediğim aşamasında– artık yalnızca bir sömürü ve emeğin bastırılması rejimi değildir, insanlığın düşmanı hâline gelmiş durumdadır, yani bundan böyle gününü doldurmuş olduğu kabul edilmelidir. Daha da ötesi, bu bir zorunluluktur.

Yukarıdaki paragraflarda formüle edilen açıklamalardan her biri, ayrıntılandırılmış ve önemleri vurgulanmış sayfaları

hak etmektedir. Ne var ki bu, ne bu girişin ne de hatta bu kitabın amacıdır. Hem yazarın başka yazıları, hem de başka yazarların metinleri bu konuları ele almaktadır. Ben kendimi konuların bir sıralamasını önermekle ve okurları, yazdıklarım içindeki bazı tamamlayıcı okumalara yönlendirmekle sınırlandıracağım.

Bir ilk soru dizisi kapitalizmin analizinin araçlarıyla ilgilidir

Hâkim (burjuva) klasik ekonomik teori, şu anda var olan kapitalizmin dinamiğini anlamaya muktedir değildir. Onun işlevi, tam aksine, bu dinamiğe ilişkin temel soruları gizlemek ve bunları "hayalî bir sistemin" ("genel pazarın") bir "teorisi" ile ikame etmektir. Eski zamanlardaki büyücülüğe benzer biçimde, onun işlevi insanoğlunu pazar yabancılaşmasının içine hapsetmektir (Amin, 1997: 8. Bölüm). Bu, elbette, Marx'tan sonra Keynes'in de paylaştığı (Dostaler, 2005) radikal eleştirel bir bakış açısıdır.

Ekonomik ekonomizmin bu eleştirisi, altında toplumsal sınıfların ve ulusların gerçekliğini gizleyerek bireyleri yalnızca "ekonomik ajan" olarak değil, ama aynı zamanda, "tarihin aktörü" olarak gören bir ideoloji yatan, liberal ekonominin eleştirisini de içermektedir. Hiçbir dayanağı olmayan bu iddia, kapitalizmin genelleştirilmiş bir pazarlar ekonomisine indirgenmesinin sonucudur. Bu indirgeme, kapitalizmi oluşturan esas özelliğin, yani kapitalist/mülk sahibi bir azınlığın mülkiyetine/iktidarına dayanma özelliğinin üstünü örter. Marx, Braudel ve Keynes'le birlikte ben, kapitalizmi, özellikle hâkim finans zirvelerini denetimi altında tutan ve "pazarın ötesinde" konumlanan bir toplumsal sınıfın hâkimiyeti biçiminde tanımlıyorum.

Dahası, bu ideolojik söylem, pazarla demokrasi arasında denklik bulunduğunu iddia ediyor. Bu ideolojiyi karakterize eden ekonominin (pazar yoluyla) ve siyasetin (temsilî demok-

rasi yoluyla) yönetimi alanlarının yapay ayrımı, kendi iddialarını sarsabilecek soruları gündemden çıkarıyor ve doğrudan/vatandaş üreticinin pasif tüketici/seyirci statüsüne indirgenmesini, açıklaması olmayan gerçek bir muamma hâline getiriyor (Amin, 2003: 9-20, 50-62 sf.).

Şu anda var olan kapitalizmin, liberal retoriğin onun hakkında söyledikleriyle pek bir ilgisi yok. Bu retorik ile kapitalist gerçeklik arasındaki uzaklık, en azından, sosyalist söylemle "gerçekte var olan sosyalizm" arasındaki uzaklık kadardır.

İkinci bir soru dizisi kapitalist sistemin toplumsal dinamiğiyle ilgilidir

Ekonomizm, (Marksizmin bir ekonomizm olarak değerlendirilmesi de dâhil olmak üzere) bütün biçimleri altında, sistemin geçmişteki gelişimini ve geleceğine dönük tahminlerini, doğrusal bir determinizm gözlüğüyle okur.

Önerdiğim analizin temelinde, bir bütün olarak toplumsal gerçekliği oluşturan farklı etkinlik düzeylerinin, toplumsal, siyasal ve ideolojik mücadeleler sonucunda, farklı biçimlerde eklemlenebileceğini savunan "alt-belirleme" kavramı yatmaktadır. Bu temel prensip seçeneği, gelişiminin her bir verili anında muhtemel alternatiflerin çeşitliliğiyle, tarihe, her zaman açık olma karakterini geri verir. Tarihin kendisini önceleyen "tarih yasaları" mevcut değildir. (Amin, 1997: 3. Bölüm) Bu mantık dâhilinde, liberal ideoloji ve göreneksel ekonomizm, modern zamanların temel alternatifi üzerine tartışmanın şartlarından kaçınmaktadır: Pazar vasıtasıyla toplumsallaşma mı, yoksa demokrasi vasıtasıyla toplumsallaşma mı? (Amin, 2003: 50-62 sf.).

Üçüncü bir soru dizisi tarihsel gelişiminin bütün dönemlerinde kapitalist gelişmenin küreselleşmiş boyutuyla ilgilidir

Burjuva ekonomi teorisi, aralarında sadece bir zamanlama farkı bulunduğundan, sonraki aşamaya her zaman "yetişme" imkânını barındıran, kendi kendini aynen tekrarlayan bir gelişim çizgisi hipotezini –modern tarihin beş yüzyılı tarafından reddedilen bir hipotezi– ortaya atarak, bu soru dizisini daha baştan ve bütünüyle gündemden çıkarmıştır. Bu çerçeve içinde ben, vurguyu, bu gelişimin birbirini izleyen bütün aşamalarında, onu karakterize eden eşitsiz merkez/çevre ilişkilerinin kutuplaştırıcı niteliği üzerine yerleştiriyorum. (Amin, 1996: 4. Bölüm, 111-114)

Şu anda var olan küreselleşmiş kapitalizme (daha önce yazdığım üzere, "kapitalizmin daimî aşaması olan emperyalizm"e) dair analizimin merkezine aldığım bu görüş, gezegen halklarının karşı karşıya geldiği gerçek meydan okumaların tanımlanmasının ötesinde, büyük ölçüde, özgürleşme ve baskıdan kurtulma mücadelesinin stratejik önerilerini belirleyecektir.

Önerdiğim ve üretimin kapitalist biçimi ile küreselleşmiş kapitalizm ayrımına dayanan bu analizler, değer yasasının dünya ölçeğinde gerçekten işlediği biçimde (küreselleşmiş değer yasası adını verdiğim şey) formüle edilmesini mümkün kılıyor. Ayrıca, gelişimlerinin her aşamasında büründükleri özgül biçimleri (Amin, 1996: 5. Bölüm, 131-134 sf.) ve egemen kapitalizmin ideolojisinin dönüşümündeki yansımalarını ve yol açtıkları çarpıklıkları belirleme imkânını veriyor (Amin, 1997, 2. Bölüm).

Bu küreselleşmiş yayılmanın çağdaş aşaması söz konusu olduğunda, emperyalizmin işleyiş modelinin iki temel dönüşümüne vurgu yapmaktayım: 1) Üçlü'nün –Birleşik Devletler, Avrupa ve Japonya– kolektif emperyalizminin son zamanlardaki ortaya çıkışı (Amin, 2002: 4. Bölüm); 2) merkezlerin sanayi tekeli avantajının, yerini, bunların beş yeni tekel biçimini

denetlemelerine bırakması (Amin, 1996, 4. Bölüm, 114-117 sf.). Bu analiz, aslında geleceğin çevre ülkelerden başka bir şey olmayan, yanıltıcı "yükselen ekonomiler" kavramını reddeder. Birleşik Devletler'in hegemonyasının şüpheli geleceği ve Avrupa projesinin gerilemesi tartışmasını da bu bağlama yerleştiriyorum (Amin, 2002, 5. Bölüm, 111-117 sf.; 2003: 62-106 sf.).

Küreselleşme üzerine liberalizmin söylemi, kendi dünya sistemi ölçeğinde olduğu kadar yerel ölçekte de toplumların sermayeye azami ölçüde açılmasını savunmakta ve "açılmak"tan, azami kuralsızlaştırma (deregülasyon) ve ulusların, halkların, toplumsal sınıfların, grupların ve bireylerin haklarının sermaye birikiminin ihtiyaçlarına tabi kılınmasını anlamaktadır. Geçtiğimiz beş yüzyıllık tarih, emperyalist merkezler tarafından dayatılan bu "açılma"nın, dünya ölçeğindeki kutuplaşmada tedricî bir azalmaya yol açmadığını, aksine, kutuplaşmanın inşasında ve derinleşmesinde belirleyici faktör olduğunu göstermektedir.

Bütün bu meseleler, çağdaş dünyaya dönük meydan okumanın jeopolitik boyutları tartışmasında, büyük ölçüde belirleyicidir.

Dördüncü bir soru dizisi çağdaş kapitalizmi karakterize eden "yeni" gelişmelerle ilgilidir

Küreselleşmenin yapısal evrimi çerçevesinde "yaşanmakta olan bilimsel ve teknolojik devrim"e, bir bilişsel kapitalizmin ortaya çıktığı iddiasına, finansallaşmaya ve patrimonyal –iddiaya göre, hemen hemen herkesin az çok bir "mülkiyet" sahibi olduğu bir kapitalizm– diye nitelenen bir kapitalizme bağlı gelişmelere ilişkin olarak, bu konulardaki egemen söylemlere (liberal ekonominin söylemiyle ona eşlik eden postmodernizm söylemine) karşılık olarak, ben de, yaşanan önemli ya da geçici, yapısal veya konjonktürel değişimlere ilişkin olarak başka okumalar önereceğim.

Kuşkusuz, varlığı tartışılmaz olan "yeni", bu nedenle önemlidir. Özellikle de, daha iyi bir "başka dünya", dolayısıyla sosyalist bir dünya için hâlihazırda seferber olmuş ya da potansiyel olarak seferber olabilecek toplumsal, siyasal ve ideolojik güçlerin karşısına dikilen meydan okumanın aldığı özgül biçimleri belirlemesi açısından önemlidir.

Beşinci bir soru dizisi bu kitabın ele almakta olduğu nihai hedefle -21. yüzyıl sosyalizmiyle- ilgilidir

Bu sosyalizmin asli niteleyici karakteristiğini nasıl belirleyebiliriz? Bu, "gerçekçi", mümkün bir hedef midir ya da saf ve basit bir ütopya, bir imkânsızlık mıdır? İnsanlık, önce eski ütopyaların, sonra Marx'ın ve hatta Keynes'in atfettiği anlamda komünizmi yürekten isteyebilecek midir? Yani insanlık, bireylerin ve halkların maddi refah ("ihtiyaçların tatmini") çerçevesinde eşitliğini ve kelimenin bütün anlamlarıyla kültürel özgürleşmeyi dileyecek midir?

Programın ilk kısmı, açıkça, "teknik olarak mümkündür". Teknolojilerde şimdiden ulaşılan gelişme seviyesi –bütün gezegen ölçeğinde– bu ihtiyaçları tatmin edecek yeterli üretimi tahayyül etmeyi mümkün kılmaktadır. Doğrudur, buna izin verebilecek toplumsal ve siyasal koşulların yaratılması, Marx ve Keynes'in hayal ettiğinden daha fazla zamana gereksinim duyabilir, ancak sorun bu değildir. Uzun bir devrimci ilerleme stratejisinin bileşenleri, önceden bütünüyle tanımlanamasalar dahi, düşünülebilir ve güvenilirdir. Burası, tam da eleştirel bir ütopyacılığın yeridir. Gerçi, hedeflerin –önceden– fazlasıyla kesin bir tanımının tehlikelerini göz önünde tutmak zorundayız. Mütevazı kalalım ve gelecek nesillerin yaratıcı tahayyüllerinin bizimkinden daha az zengin olmayacağını kabul edelim "Geleceğin tenceresini şimdiden ocağa koymaktan" sakınalım. Örneğin, bilinmeyen bilimsel ilerlemeler bugün tahayyül edebildiğimiz fırsat sınırlarını bugüne nazaran genişletecekken, iş

örgütlenmesinin ya da tüketim ve boş vakit dilimlerinin alacağı kesin biçimleri nasıl tanımlayabiliriz? Durum böyle olmakla birlikte, bunları bugün tahayyül ettiğimiz kadarıyla tanımlayabiliriz –dahası, tanımlamalıyız–, zamanın yeni imkânlar sunacağını ve bizi hedefleri ve araçları değiştirmeye çağıracağını bilerek, bu doğrultuda ilerlemek üzere harekete geçebiliriz.

Marx ve Keynes, geleceği, "ekonomik meseleden özgürleşmiş" biçimde tanımlıyorlardı ve ekonomi bilimini bu meselenin zorunlu ve ebedî yönetim bilimi olarak düşünmüyorlardı. O hâlde komünizm, ekonominin egemenliğini, yerine kültürü koymak üzere yıkan bir toplumsal örgütlenme modelidir. En azından kendi Marx okumamda verdiğim formülasyon budur. (Amin, 1997: 4. Bölüm)

Marx ve Keynes, hedeflerden çok, araçlarda ayrı düşüyorlar (Amin, 2002: 27 sf. ve sonrası). Bir diyalektik materyalist olarak Marx, bir sistemin ancak o geliştikçe derinleşen içkin çelişkilerinin patlamasıyla yıkılabileceğini düşünüyordu. Marx, buna devrimci yol diyordu ve bu yol, mücadeleler sistemin gelişim aşamalarına –her zaman olduğu gibi, sınırlı ve göreli de olsa– bilinçli olarak hâkim olma koşullarını yarattığında açılıyordu. Keynes ise, yalnızca sistem içi reformların tedricî ilerlemesine inanan ampirist bir idealist filozof olarak kalıyordu. Tarih, bir zaman dilimi (diyelim 1945-1980 arasında) ve gezegenin belli bir coğrafi bölgesi (küreselleşmiş modern kapitalizmin merkezleri olan "zengin" ülkeler) için onu haklı çıkarmış gibi görünüyor. Ben ne bu dönemin –gerçek– kazanımlarını, ne de (özellikle Batı Avrupa'da) sosyal demokrasinin oynadığı olumlu rolü küçümsüyorum. Ancak, hikâyenin sonrasının, hem başka tür toplumsal ilişkileri, hem de kapitalizmin ürünü olanlar dışında başka tüketim biçimlerini tahayyül etmekteki beceriksizliği açısından ve dünya ölçeğinde insanlığın çoğunluğu için hemen halledilmesi gereken sorunları tanımlamada yetersizliği yüzünden, kendi sınırlılıklarını gösterdiğine inanıyorum.

Söz konusu komünizm, çalışmayı şimdi olduğu gibi (teknolojinin belirlediği ve parçaladığı) ve tüketimi şimdi olduğu gibi (yabancılaştıran bir israfçı tüketim biçiminde) örgütleyen, ürünlerinden herkesin en az eşitsizlikle yararlandığı bir sistem olarak düşünülemez. Komünizm niteliksel anlamda farklıdır. Yakın geçmişte ortaya çıkan ekolojik bilinçlenme ve hayat tarzının ve tüketim kalıplarının (bu konuda Henri Lefebvre'in dikkat çekici çalışmalarına bakınız) eleştirisi, insanları refahın "nicelik-merkezli" kavramsallaştırmasından öteye gitmeye davet etmektedir.

Marx bu şekilde düşünmeyi olanaklı kılmıştır; çünkü komünizmi, özgürleşmenin ve rasyonalitenin kullanımının niteliksel anlamda daha üst bir aşaması olarak tanımlamıştır. Söz konusu özgürleşme (Keynes bunu büyük oranda göz ardı ediyor), toplumsal ve bireysel yaşamın bütün boyutlarıyla ilişkilidir: üretimin ve siyasal yönetimin örgütlenme biçimleri, ihtiyaçların ve tüketim tarzlarının (sermaye değerlemesinin mantığı tarafından belirlenmiş olmaktan kurtulmuş biçimde) tanımı, bireylerin kendilerini ifade etme yolları, ahlaki, sanatsal ve bilimsel düzenlemeler. Böyle bir özgürleşme, üç temel değerin; özgürlük, eşitlik, dayanışmanın daha önce benzeri görülmemiş biçimlerde bir araya getirilmesi anlamına gelir.

Bu mantık çerçevesinde, geçmişin ve bugünün "ütopik sosyalistleri", ezilen sınıfların mücadele örgütleri (özellikle Enternasyonaller), sosyalizm adına yapılan devrimlerden doğan iktidarların pratikleri tarafından yaşama geçirilen ya da sadece haklarında kafa yorulan önermeler, gözden geçirilebilir. Bu yapılmalı ve bu kavramsallaştırmaların ve bunların uygulamalarının "yetersizlikleri" ve "sapmaları" ortaya konmalıdır.

Hem özgürleşmenin kavramsallaştırılmasının (*Modernite, Demokrasi, ve Din*, Yordam Kitap, 2016)[6], hem de Enternasyonallerin pratiğinin (Amin, 2005) eleştirisini yapma-

6 Samir Amin, *Modernité, religion et démocratie*, 2008.

ya çalıştım. Mutlaka sorulması gereken gerçek soru, söz konusu özgürleşmenin olabilirliği ya da olanaksızlığı ile ilgili olandır.

Marx bu soruya iyimser bir yanıt vermişti. Aydınlanma çağı bunu ateşledi, ancak yakın ortağı olduğu kapitalizmin tarihsel sınırlılıklarına çarptı. Marx daha ileriye gitti ve bu sınırlılıkların doğasını ortaya serdi: hareket ederken tabi oldukları mecburiyeti dış güçlere atfeden insanların davranışlarında ifadesini bulan yabancılaşma. Sermayenin ("piyasayı" aşan) egemenliği tarafından üretilen ticari/ekonomist yabancılaşma, ifadesini, "iktisadi yasaların" (gerçekte sermaye değerlemesinin gereklerinin) egemenliklerini topluma dışsal doğal bir güç gibi dayatmaları olgusunda bulur. Ancak yabancılaşmanın, dinsel inanç, cinsiyet eşitsizliği, vb. bazı (geleneksel ve hâlâ baskın) başka ifadeleri de bulunmaktadır. Kimileri için özgürleşme kesinlikle imkânsızdır, çünkü yabancılaşma insanı tanımlayan bir özelliktir. Yabancılaşma antropolojinin konusudur, toplumsal tarihin değil.

Bu son görüşe katılınmasa bile (benim durumumda olduğu gibi), "mütevazı" görünmesine karşılık ileri doğru dev bir adım oluşturacak bir özgürleşme hedefi önerebiliriz. Bu hedef, (benim, "kötümserler" tarafından ileri sürülen antropolojik yabancılaşma biçimlerinden ayırdığım), kapitalizme özgü toplumsal yabancılaşma biçimi olan ticari yabancılaşmadan özgürleşme hedefidir. Toplumumuzda, bu özgül yabancılaşma biçiminin yıkıcı etkilerine dair bir farkındalığın şimdiden var olduğunu görebiliyorum ve bu, ifadesini "siyasetin ve kültürün krizi" olarak niteleyebileceğimiz şeyde buluyor. Bu koşullar altında, bu yönde ilerleyebilmeyi olanaklı kılmak için, siyaset ve ekonominin yönetim tarzlarının kurumsal dönüşümü yönünde programlar önerilmesini gerçekçi bulmamak mümkün değildir.

Böyleyken, evrensel komünizme giden yol, yaşanan zaman ve mekânlara özgü somut strateji ve öneri aşamaları dayatan çok uzun bir yürüyüş olacaktır. Bu, Sovyet Marksizminin propagandasının aksine, geri dönülemeyecek bir yürüyüş değildir. Diğer

olasılık, yani insanlığın kendi kendisini yok etmesi, daha az mümkün değildir. Benim analiz yöntemim, bu iki olanak arasındaki mücadeleyi vurguluyor. Ancak, tam da bu nedenle, geleceği, benim "farklılıkların ortak bir noktaya yönlendirilmesi" diye nitelendirdiğim (Amin, 2006: 105 sf. ve sonrası) ilerici mücadele stratejileri çerçevesinde tasarlamak acildir ve önceliklidir.

Bu kitabın amacı bu tartışmalara katkıda bulunmaktır.

Müdahalelerim birkaç kilit konuya ilişkindir.

Birinci Bölüm (21. Yüzyılda Sosyalizm) kitabın daha sonraki bölümlerinde geliştirdiğim tezlere genel bir giriş niteliğindedir.

İkinci Bölüm (Ayrılmaz Çatışmalar: Kuzey/Güney ve Kapitalizm/Sosyalizm), tarihsel kapitalizmin, bizzat Asya, Afrika ve Latin Amerika kıtalarının "fethi" ve egemenlik altına alınmasından ayrılamayacak olan, küresel boyutuna odaklanmaktadır.

Üçüncü Bölüm (Emek Üretkenliği: Bir İlerleme Ölçütü mü?), sadece kapitalist ekonominin değil, ama toplumsal yaşamın bütün alanlarının yeniden üretimini belirleyen temel teorik mesele olarak değer yasasını (ve bunun küresel biçimini) ele almaktadır.

Dördüncü Bölüm (Pazar Ekonomisi mi, Oligopoller Kapitalizmi mi?), kapitalist gerçekliğin çağdaş biçimlerinin, sözde piyasa ekonomisinin ve bunun ortağı olduğu ileri sürülen sözde demokrasiye ilişkin –bilimsel temelden yoksun– egemen ideolojik söylemin, eleştirel bir okumasını sunmaktadır.

Beşinci Bölüm (Dünya Sosyal Forumu Meydan Okumaya Cevap Verebilir mi?), sürmekte olan mücadelelerle, bunların temellendirildiği gerçeklik çözümlemeleriyle, örgütlenme biçimleriyle, ufuklarıyla ve mücadele hedeflerini tanımlamalarıyla ilgili konuları ele almaktadır.

Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci bölümlerin ekleri, belli konularda yürütülen tartışmalara müdahaleleri tamamlayıcı niteliktedir.

Birinci Bölüm

21. Yüzyılda Sosyalizm

Benim buradaki amacım 21. yüzyıl sosyalizminin "ne olacağı"nı ya da "ne olması gerektiği"ni formüle etmek değildir. Böylesi bir formülasyon, bağlı olduğum Marksizm okumasına aykırı olur: Sosyalizm (ya da daha doğrusu komünizm) yalnızca sömürülen ve ezilen sınıfların mücadelelerinin ürünü olabilir, hazır bir "entelektüel" projenin uygulanması değildir.

Yine de, aşılması gereken büyük engellerin ve (bunlardan ayrı düşünülemeyecek olan) mücadelelerin ve etkilerinin çözümlemesi üzerine düşünmenin başlangıç temelini oluşturacak geniş ilkelerin formüle edilmesine ihtiyaç vardır. Bence, burada ana hatlarını hatırlattığım Bamako Çağrısı'nda[7] (Ocak 2006) formüle edilen ilkeler bunun için uygun bir zemin oluşturmaktadır:

- insanların ve halkların dayanışması temelinde bir dünya inşa etmek,
- yurttaşlık ve cinsiyet eşitliğinin tam ve bütüncül bir savunması temelinde bir dünya inşa etmek,
- tüm yaşam alanlarında çeşitliliğe yaratıcı potansiyelini tam olarak gösterme fırsatını veren evrensel bir uygarlık inşa etmek,
- toplumsallaşmayı demokrasi yoluyla inşa etmek,

7 18 Ocak 2006'da, Dünya Sosyal Forumu ve Bandung'un 50. yıldönümü dolayısıyla Bamako'da toplanan katılımcılar, gelişmenin hedeflerinin ne olması gerektiğini tanımladılar, sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk ve kast sömürüsüne son verme ve Güney'le Kuzey arasında yeni ilişkiler kurma iradelerini ortaya koydular. (Çağrı metninin Fransızcası için bkz. <www.suisse.attac.org/Appel-de-Bamako>

- doğanın, gezegenin kaynaklarının ve tarım arazilerinin ticari olmayan statüsünü tanıma temelinde, büyük çevresel ve iklimsel sorunlarla yüzleşebilecek bir dünya inşa etmek,
- kültür ürünlerinin, bilimsel bilgi, eğitim ve sağlığın ticari olmayan statüsünü tanıma temelinde bir dünya inşa etmek,
- tam demokratikleşmeyi, sosyal ilerlemeyi ve uluslarla halkların özerkliğini ortaklaştıran siyasetleri teşvik etmek,
- antiemperyalist temelde bir enternasyonalizm inşasında, Kuzey ve Güney halklarının dayanışmasını savunmak.

Şüphesiz kimileri bu çağrının, Marksist geleneğin ticari yabancılaşmadan tam bir özgürleşmeyi şart koşan komünizm tanımının gerisinde kaldığını söyleyecektir. Tartışmayı bu zeminde sürdürmek kesinlikle gereklidir ama bu, mücadele için ortak stratejiler geliştirme iradesinin önünde bir engel olmamalıdır.

Daha ödünsüz başkaları da, bu ilkelerden hareketle, sadece "insani bir kapitalizm"le yetinmeyi mümkün gören bir perspektifin olabileceğine dair kaygılarını ileri sürebilirler. Bunlara karşı benim görüşüm, söyledikleri yönde bir gelişmenin, yalnızca sermaye birikimine içkin mantığın işlemesine karşı kazanılacak zaferlerin neticesi olacağıdır. Bu anlamda, bu zaferler sosyalizmin uzun yürüyüşünde kaçınılmaz olan aşamaların içeriğini oluşturacaktır. Olaya böyle bakmamak, "her şey, şimdi" yanılsamasına ve (devrimci ilerlemeler yerine) devrimin sihirli değneği mitine yapışıp kalma anlamına gelir.

Şimdiki zamanın özelliği, geride kalan yaklaşık otuz yıldan beri, Güney'de olsun, Kuzey'de olsun, özellikle (dünya kapitalist sisteminin çevresini oluşturan) Güney'de tüm ezilen-sömürülen sınıflara karşı, (doğası gereği her zaman "liberal" ve üstelik, yine doğası gereği) emperyalist olan kapitalizmin saldırısıdır. Bu saldırı çok boyutludur ve kapitalizm lehine, kuralsızlaştırılmış piyasaların ekonomik bir yönetimini, kazanılmış sosyal hakların geri alınmasını, halk direnişlerinin şiddet yoluyla boğulmasını ve boyun eğmeyen uluslara karşı "önleyici sa-

vaşlar" yürütülmesini dayatmaya çalışır. Saldırı, Washington'ın liderliğinde bütün emperyalist merkezlerin (Üçlü'nün: Birleşik Devletler, Avrupa ve Japonya), ortaklığıyla yürütülmüştür.

Kapitalizm ve emperyalizmin coşku anı -neoliberalizm ve küreselleşme bayrağı altında yürütülen taarruz- kısa ömürlü olmuştur (1990-95). Halk sınıfları çok hızlı bir biçimde bu saldırıya karşı direniş mücadelesine girişmiştir.

Evet, genel bir bakış açısından, toplumsal hareketlerin ilk dalgası, taarruzun sözü edilen bütün bu çok-boyutluluğuna karşı, direniş ve misilleme biçiminde yürüdü. Bu direnişler zinciri süreklilik arz ediyordu ve belirli bölgelerdeki koşullara bağlı olarak, mücadeleler halkların yüz yüze kaldığı yakın tehditleri hedef alıyordu. Bu anlamda, belli bir yerde piyasanın düzenlenmesi, kadın haklarının geliştirilmesi, çevrenin korunması, kamu hizmetlerinin ve demokrasinin savunulması talepleriyle, Ortadoğu'da (Irak, Filistin, Lübnan) Birleşik Devletler ve müttefiklerine karşı silahlı direniş birbirinden ayrılamaz nitelikteydi.

Bu Direniş Mücadelelerinde Halklar Ortaya Yeni Şeyler Koydular

Gerçekten de, sol kanattaki baskın siyasal kültüre, 19. ve 20. yüzyıllarda siyasal partilerin, sendikaların ve derneklerin dikey hiyerarşik yapılanması damgasını vurmuştu. O dönemin koşulları altında, bunların önderlik ettiği hareketler -radikal ve reformist toplumsal dönüşümler, devrimler, ulusal kurtuluşlar- dünyayı, halk sınıfları ve ezilen halklar için daha iyi bir yöne döndürmüştü.

Bununla beraber, bu tür eylem biçimlerinin sınırlılıkları ve çelişkileri 1980-1990'larda kendilerini olanca güçleriyle gösterdi. Bu yapıların, kendinden menkul bir "bilimsel" bilgiyle ve "etkili" stratejiyle silahlanmış "öncüler" olma iddiasına kadar uzanan demokratik zaafı, sonradan yaşanan düş kırıklıklarına

kaynaklık etti: Reform ve devrimlerin iktidara getirdiği rejimler, en insaflı bir değerlendirmeyle, çok zaman sözlerini tutmadılar, sık sık yozlaştılar, kimi zaman da kıyıcı bir yönelime kapıldılar. Bu başarısızlıklar, 1980-1990'lardan itibaren, egemen sermaye ve emperyalizmin saldırısına yeniden başlamasına zemin hazırladı.

Geçmişin siyasal sol kanat güçlerinin birçoğu, 1990'lı yılların sonundan itibaren ortaya çıkan ilk karşı koyuşlar karşısında kararsız kaldı, kimi zaman da liberal ve emperyalist seçeneklere dâhil oldu. Bu karşı koyuşlar, kimi zaman hemen hemen "kendiliğinden", "yeni güçler" tarafından başlatıldı. Konuşlanmaları esnasında bu güçler demokrasi pratiğinin temel ilkesini ortaya koydu: dikey hiyerarşinin reddi, eylem sırasında işbirliğinin yatay biçimlerinin geliştirilmesi. Demokratik farkındalıktaki bu ilerleme, "uygarlığa doğru" bir ilerleme olarak değerlendirilmelidir.

Direniş mücadeleleri tartışmasız zaferler elde etmiştir. Sermayenin ve emperyalizmin saldırısını durdurmanın ilk adımını (ama yalnızca ilk adımını) attılar. Uğratıldığı bu başarısızlık, saldırının bütün boyutlarında görülebilir durumdadır.

Mevcut küreselleşmenin "başarısını" güvence altına almak için hayati önemi haiz olan Birleşik Devletler'in gezegenin askerî kontrolü projesi, bunun etkenliğini sağlamak üzere yürütülen "önleyici" savaşlar (Afganistan ve Irak'ın istila edilmesi, Filistin'in işgali, Lübnan'a dönük saldırganlık) şimdiden görülebilir bir siyasal başarısızlığa uğramıştır.

Neoliberal olarak anılan ve sermaye birikimine (ne pahasına olursa olsun azami kâr oranını elde etme çabasına) güçlü ve istikrarlı bir taban sağlamak üzere tasarlanan ekonomik ve sosyal proje, bizzat tasarlayıcılarının (Dünya Bankası, IMF, DTÖ, Avrupa Birliği) itirafıyla, böylesi koşulları dayatma kapasitesine sahip değildir. "Arızalanmıştır": DTÖ'nün Doha raundu, çıkmaza saplanmıştır, IMF mali iflasla yüz yüzedir, vs. Dev bir ekonomik ve mali kriz tehdidi gündemdedir.

Bununla beraber, bu başarılarla şişinmenin âlemi yoktur. Bunlar toplumsal ve siyasal güç ilişkilerinin halk sınıflarının lehine dönüştürülmesi için yetersizdir ve bu nedenle hareket, direnişten taarruza geçmediği sürece dayanıksız kalacaklardır. Sadece taarruz, olumlu seçeneğin –"olabilecek başka bir dünyanın" ve tabii ki daha iyi bir dünyanın– inşasına giden yolu açabilir.

Mücadele eden halkların yüz yüze kaldıkları meydan okuma, bütünüyle şu soruya verecekleri yanıta bağlıdır: son yıllarda birçok toplumsal forumda François Houtard'ın güçlü bir biçimde dile getirdiği gibi; meydan okumalara ilişkin kolektif bilinçten, dönüşümün etkin toplumsal öznelerinin inşasına geçmek.

İleriye giden yol şimdi de zordur, gelecekte de zor olacaktır; çünkü mücadelelerin, stratejik siyasal görüş, acil ve uzun vadeli hedeflerin (alternatife ilişkin "perspektif"in, bizim için 21. yüzyıl sosyalizminin) tanımlanması anlamına gelen, radikalleşmesini ve bunların (Dünya Alternatifler Forumu'nun formülasyonunu kullanacak olursak) ortak eylem planları çerçevesinde farklılık içinde birleşmesini gerektirir.

Mücadelelerin radikalleşmesi, söylemlerinin radikalleşmesi demek değildir; bunların, hüküm süren toplumsal iktidar sisteminin yerine geçmesini önerdikleri alternatif projelere eklemlenmesi demektir: Kendilerini, iktidardaki toplumsal hegemonyaların (sermaye, emperyalizm ve bunun hizmetindeki yerel komprador sınıfların ittifakları tarafından inşa edilen hegemonyaların) alternatifi olarak dayatacak olan toplumsal hegemonyaların (sınıf ittifak ve uzlaşmalarının) inşa edilmesi. Mücadelelerin parçalanmışlıklarını (ve buna bağlı zayıflıklarını) aşmaya olanak vermeyen, muğlak bir "koordinasyon"un (ya da basitçe görüş alışverişinin) ötesinde, uyum yalnızca çok parçalı hareketlerin (kelimenin olumlu anlamıyla) "politizasyon"unun bir sonucu olabilir. Bu gerekliliğe, doğrudan Birleşik Devletler'den ithal edilen ve yıkıcılığını sürdüren "siyasi olmayan sivil toplum" söylemi karşı çıkmaktadır.

Farklılıkların uyumu ve mücadelelerin radikalleşmesi, (1) toplumsal ilerlemeyle beraber ve bundan ayrılamayacak biçimde demokratik ilerlemede ve (2) sermaye ve emperyalizm tarafından tek taraflı olarak dayatılan değil, devletlerin, ulusların ve halkların egemenliğini tanıyan ve müzakereyle saptanan küreselleşme biçimlerinde; ifadesini bulan ve inşası kaçınılmaz olan (kimileri, kendilerine uzlaşmacılığı ve oportünizmi çağrıştırdığı için bunların adını bile duymak istemese de) "aşamalar" biçimini alacaktır.

Alternatif inşanın içeriklerine ilişkin bu tanımlar, hiç kuşkusuz, herkes tarafından kabul edilmemektedir. Bazıları, siyasal demokrasiyi, (piyasa ihtiyaçlarına kurban edilen) "toplumsal mesele"den koparılmış olsa dahi, "hiç yoktan iyi" olarak görmekteler. Ne var ki, genel olarak Asya ve Afrika halkları, toplumsal ilerlemeden koparılmış (ve hatta, uygulamaya bakılırsa, şimdilerde toplumsal gerilemeyle ortaklaşan) böyle bir demokrasi biçimi için savaşmaya hazır görünmüyorlar. Çoğu zaman, pek demokratik olmayan dinsel/etnik eksenli hareketlere katılmayı tercih ediyorlar. Bu duruma üzülebiliriz; ancak daha iyisi, kendimize bunun nedenini sormaktır. Demokrasi ne (Avrupa tarafından) ihraç edilebilir, ne de (ABD tarafından) dayatılabilir. Sadece, Güney halklarının, geçmişte (ve bugün) Avrupa örneğinde olduğu gibi, toplumsal ilerleme için verecekleri mücadeleler yoluyla, zaferlerinin bir ürünü olabilir.

Bütün bunlar toplumların demokratikleştirilmesi üzerine yürütülen tartışmaların derinleştirilmesini gerektirir. Ben, doğasındaki sürekli ilerleme sürecine atıfta bulunarak, Batılı temsilî demokrasi modeli tarafından önerilen hazır formüllere bağlanmayı çağrıştıran "demokrasi"den değil, "demokratikleşme"den söz ediyorum. Kaldı ki, Avrupa'nın inşası dolayısıyla da aynısını söyleyeceğimiz gibi, Batılı demokrasi gerçekte gerileme hâlindeki bir demokrasidir. Sosyalist bakışta, sınıf mücadelelerinin yürütülmesinde toplumsal ilerleme

ile gerçek bir demokrasi pratiğini birleştiren formüller ve sınıf mücadelelerinin olanak tanıyacağı alternatif iktidarların yönetimleri, halkların kendileri tarafından icat edilecektir.

Ulus, ulusal bağımsızlık ve egemenliğe tek bir atıf bile, kimilerinde akut bir kurdeşen nöbeti tetiklemektedir. "Egemenlikçilik" neredeyse "geçmişe ait bir leke" olarak değerlendirilmektedir. Ulus fikri çöp tenekesine atılmalıdır; dediklerine bakılırsa, küreselleşme bu fikri çoktan geride bırakmıştır. Avrupalı orta sınıflar arasında (AB'nin inşası ile alakalı açık nedenlerden ötürü) popüler olan bu tez, Güney'de (bu arada, ne Birleşik Devletler'de, ne de Japonya'da!) hiçbir yankı bulmamaktadır.

Bu "ulusal olmayan" (ya da "ulus sonrası") görüş, ulusal düzeyin bu kapasitesini çoktan yitirdiği, artık küreselleşmenin (ya da yerelleşmenin) olası dönüşümlerin nihai düzeyini oluşturduğu fikrinden hareket eder. Başka bir biçimde ifade edecek olursak, bu görüşe göre, "tek bir ulusta" ilerleme peşinde koşmak bir yanılsamadır. Bu fikir göründüğünden daha eskidir ve kısmen, bir zamanlar "tek ülkede sosyalizm"in inşasına dönük eleştiriyle ortaklaşır.

Bu bakış açısını, (tek bir ülkede sosyalizm yönünde kimi ilerlemeler sağlanması mümkün olmakla birlikte, "tek ülkede sosyalizm" fikrine eleştirel yaklaşan görüşe katılsam da) paylaşmıyorum. Küresel ve bölgesel düzeylerden önce şurada ya da burada bir ilerlemenin mümkün olması, içinde bulunulan koşulların farklılığından kaynaklanır. Avrupa'yı ele alırken tabii ki bu konuyla tekrar karşılaşacağız.

Aşama aşama dönüşüm, uzun dönemli yaklaşımın savunulmasını dışlamaz. Bu satırların yazarı gibi kimi insanlar için bu, "21. yüzyıl sosyalizmi"dir; başkaları ise, geçmiş yüzyılın pratiği dolayısıyla kendileri için artık kesinlikle kirlenmiş olan "sosyalizm"i reddetmektedir.

Ancak farklılıkların ortak bir hedefte uzlaşması ilkesi kabul edilse bile, bunun yaşama geçirilmesi zor olacaktır. Çünkü, ("öncülerin yönettiği" hareketler nostaljisinin terk edilmesini

gerektiren) mücadeleler içinde ve bu mücadeleler yoluyla kazanılan ilerlemelerin, yerel (ulusal) konjonktürlere bağlı olarak mütevazı ya da geniş çaplı olabilecek eylemde birliğin gereklerriyle uzlaştırılması söz konusu olacaktır.

Uzlaşmanın gerekliliği ilkesi "herkes" tarafından kabul edilmemektedir. Az ya da çok "postmodern" formülasyonlardan ilham alan, birtakım "otonomist" (özerklikçi) akımlar bunu reddediyor. İlham verdikleri hareketler oldukları gibi kabul edilmeli; bunlar mücadele cephesinin parçasıdır. Kimileri, parçalı olsa bile, hareketin bizatihi kendisinin alternatif inşa ettiğini iddia etmekte, (Negri'nin teorik yaklaşımında olduğu gibi) işi, "birey özne"nin hâlihazırda dönüşümün öznesi olmaya başladığını savunmaya kadar götürmektedir. Otonomist akımın düşünürleri, iktidarı almadan dünyayı dönüştürebileceklerini savunmaktalar. Bunun olanaklı mı, yoksa hayalî mi olduğunu tarih gösterecektir. Tabii ki, bu teorik teze katılmamak da mümkündür. Büyük mücadeleler içinde yer alan birçok güçlü halk hareketinin durumu muhtemelen budur. Geçmişten miras kalan kimi örgütlerin –siyasal partiler, sendikalar, vs.– ihtiyaç duyulan demokrasi pratiği yönünde kendilerini dönüştürebilecekleri de düşünebilir (umulabilir?).

"Büyük" ya da "küçük" örgütler söz konusu olsun, çatışma, her hâlükârda, (mücadelenin ihtiyaçlarını öne çıkaran) "mücadele mantığı" ile (iktidar sahibi ya da bunu kapmaya hazır "liderliklerin" mevcut egemen iktidara katılıma öncelik veren ve bu nedenle, "oportünizm"i destekleyen çıkarlarını öne çıkaran) "örgüt mantıkları"nı karşı karşıya getirmektedir.

Avrupa, Asya ve Afrika'da hiçbir yerde, ya da neredeyse hiçbir yerde görülmemelerine karşılık, alternatifin inşası yolunda ilerlemeye yol açan yönlerde gelişmeler, tam da şu anda Latin Amerika'da yaşanmaktadır.

Brezilya, Arjantin, Uruguay, Venezuela, Bolivya, Ekvator'da görülen ve başka yerlerde de –Meksika, Peru, Nikaragua– ba-

şarıları mümkün görünen bu ilerlemeler, kritik kitle eşiğine ulaşabilen hareketlerin radikalleşmesinin ve siyasal olarak uzlaşmalarının ürünüdür. Bunlar, güçlerin toplumsal ve siyasal dengesini halk sınıfları lehine çevirmeyi başlatmış olmaları anlamında "devrimci ilerlemeler"dir. Başarılarını, hareketlerin demokrasiyle yönetimini projelerin siyasal olarak berraklaştırılmasıyla birleştiren, başka yerlerde egemen olan parçalanmanın üstesinden gelen güncel pratik yanıtlarına borçludurlar. Bu ilerlemelerin ürünü olan devlet iktidarlarının "sorunlu" olduğunu, dış zorlamaların ve ayrıcalıklı yerel sınıfların baskısı altında bunların çamura saplanma riskini taşıdıklarını kim inkâr edebilir? Bu yüzden, bu değişikliklerin (iktidar değişikliklerinin!) halk hareketlerine sağladığı olanakları küçümsememiz mi gerekiyor? Bu iktidarlar, (Birleşik Devletler karşısında) ulusal bağımsızlığın savunulması, demokratikleşme ve toplumsal ilerlemenin (ayrı ayrı ele alınmayıp) birliği temelinde, başka ilerlemeleri olanaklı kılmıştır. Latin Amerika deneyimi, ilerlemelerin her şeyden önce ulusal mücadelelerin ürünü olduğunu somut olarak göstermektedir.

O hâlde, bu ilerlemeler, bir bölge içinde çoğaldıklarında, kazanımlarının muhtemel bir kalıcılığını sağlama yolunda bölgelerinin görünümünü değiştirebilirler. Mercosur buna iyi bir örnektir. Kapitalist küreselleşme çerçevesinde bir ortak pazar projesi olarak (egemen güç olan Birleşik Devletler'in hedefleriyle kısmi bir çelişki içinde olmasına rağmen) yaratılan bu örgüt, Brezilya'da Lula'nın seçilmesinden bu yana açılan yeni perspektiflere bağlı olarak, sonra da Bolivarcı antiemperyalist siyasal proje ALBA'nın[8] ortaya çıkmasıyla, yeni bir yönelime girebilmiştir.

8 ALBA, son zamanlarda Venezuela Başkanı Hugo Chavez tarafından önerilen bir projedir. Bütün Latin Amerika ülkelerine önerilen bu proje, çoğu zaman ortak pazarların kurulmasına indirgenen ekonomik işbirliğinin geleneksel çerçevesini aşıyor. Onun yerine, tarım ve sanayi alanında sistemli bir bütünleyiciliğin inşasını ve kıtanın doğal kaynaklarının ortaklaşa değerlendirilmesini öngören bir proje getiriyor. Bu projeye, bir de sürekli ve sistemli bir siyasal danışma tasarısı ekliyor.

Öncelikle ulusal düzeylerde uygulanmadan, küresel ve bölgesel düzeylerde birleşme inşa edilemez, çünkü isteyelim ya da istemeyelim, somut olarak aşılması gereken güçlükleri hem tanımlayan hem de bunların çerçevesini oluşturan uluslardır ve toplumsal ve siyasal güç dengelerinin halk sınıflarının lehine dönmesi, ancak bu düzeyde gerçekleşir ya da gerçekleşmez. Bölgesel ya da küresel düzey, ulusal başarıları yansıtabilir, herhâlde bunları kolaylaştırabilir (ya da hiç değilse bunlara engel olmaz), ama işte o kadar.

Başka yerlerde, mücadelelere rağmen, gerçeğin görüntüsü daha az olumludur. Avrupa'da, "Avrupa Birliği'nin inşası"na verilen öncelik, sosyal liberalizme kayışı, "üçüncü yol" ve "insani kapitalizm" retoriğinin beslediği illüzyonları teşvik etmektedir. "Hareket", kendi olanaklarıyla bu engelleri aşmayı başarabilecek mi? Kişisel olarak bu konuda ciddi şüphelerim var; siyasal iktidarda kökten bir yön değişimi, özellikle de Atlantikçilikten (NATO, Avrupa halklarının düşmanıdır) kopuş, bir önkoşul gibi görünüyor. Bu görüşü paylaşmayanlar da var. Almanya ve Batı Avrupa ile gerçek ilişkilerinde, Latin Amerika'nın Birleşik Devletler ile olan ilişkisi geçmişte (ve bugün hâlâ) ne ise onun tıpkısını yaşama yoluna giren Doğu Avrupa'da, boş hayaller daha da büyük.

Avrupa kamuoyu –mevcut sistem hakkında eleştirel olandan bahsediyorum– "Avrupacılar" ve "Avrupacı olmayanlar" arasında bölünmüştür. Her ikisi de en fazla birleşik bir Avrupa'nın sunabileceği "avantaj" üzerinde uzlaşabilir, ama bu avantajı farklı içeriklerle ele alarak: yeni bir ekonomik süper güç olma ya da sosyal bir Avrupa için sağlam bir temel oluşturma. Birtakım sorular öncelikle yanıtlanmadığı sürece bu tartışma soyut kalacaktır. Avrupa'daki farklı ortakları karakterize eden koşullar –benim sadece maddi gelişmenin eşitsiz düzeyleri açısından değil, aynı zamanda siyasal kültürlerin çeşitliliği açısından da yaptığım bir tanım– bölgenin bütününde ulaşılabilir ilerlemeleri olanaklı kılmakta mıdır? Benim yanıtım, hayır. Avrupa projesi,

daha başından, (açık bir demokrasi düşmanı olan Jean Monnet tarafından) demokratik olmayan karar güçlerini (teknokratik güçler içinde saklanarak, gerçekte egemen sermayenin ihtiyaçlarının belirleyiciliği altında) normal olarak seçimler sonucunda ortaya çıkan güçlere ikame etmek amacıyla, demokratik olmayan bir biçimde tasarlanmıştır. Avrupa Birliği bu yaklaşımın dışına çıkmamıştır; ona yakıştırılan "demokrasi açığı" ifadesi, her şey büyük yapıyı herhangi bir "demokratik tehdit"e karşı korumak üzere yapıldığı için, olguların epey gerisinde kalmaktadır. Bu koşullar altında, sosyal Avrupa bir kandırmacadan başka bir şey olamaz. Bunun gerçekleşmesi, Brüksel kurumlarının "reform"una değil, yıkılmasına bağlıdır. Bu yıkım, başarı koşullarının bulunduğu yerlerde başlamalı, sonrasında diğer yerlere de çekilmeli ve farklı ve alternatif bir inşanın koşullarını yaratılmalıdır. Eğer "sol", inisiyatifi bu yönde kullanmazsa, ulusalvari demagojilerin kendilerini iktidarda bulma şansı yüksektir! Bu sorunun tartışılması kaçınılmazdır. Tartışma, bütün kesimlerin savlarına açık bir anlayışla yürütülmelidir.

Asya ve Afrika'da, şimdilerde, yarı-etnik ya da yarı-dinsel birliktelikler temelinde sözde "uygarlıkçı" projeler illüzyonunu savunan "kültüralist" (kültürcü) olarak niteleyeceğimiz sapmalara tanıklık ediyoruz.

Kültüralizmle kastettiğim, sıradan kültürel çeşitliliğin farkına varma ya da hatta buna saygı gösterme görevi değil, gerçekte böyle olmadıkları hâlde kültürlerin, tarih dışında kalan birtakım değişmezler oluşturduğunu iddia eden ve bu temelden hareketle, kapitalist emperyalist küreselleşmenin neden olduğu yıkıma (göz boyayan yarı-dinsel ve yarı-etnik çaputların altına gizlenmiş bir) "kültürel özgünlük"e geri dönme yoluyla yanıt verme stratejilerinin, meşru ve etkili olabileceğini iddia eden tez. "Kimlik"in başka boyutlarının (toplumsal sınıf, ulus) zararına oluşturulmuş olan bu stratejiler, emperyalist kapitalist projenin yayılması ile mükemmel bir uyum içindedir; çünkü

bu temelde kurulmuş rejimler, çatışmaları sosyal gerçekler zemininden "kültürün" soyut yüceliğine aktarmakla yetinerek, küreselleşmiş piyasanın ilkelerini sorgulamaz. "Medeniyetler çatışması", gerçekte ve tamamen, emperyalizmin ve onun yerel komprador müttefiklerinin bir stratejisidir. Yine bu anlamda "kültürel çeşitlilik" üzerine söylem, çoğu zaman, bu çıkmaz sokaklara hapsolmuş olanların imdadına yetişir. Bu söylem, gerçekte, kapitalizmin ve emperyalizmin iktidarı tarafından (eğer teşvik edilmiyorsa) tam bir hoşgörüyle karşılanır.

Soru, böylesi bir tezin tanıklık etmekte olduğumuz görünür bir başarıya nasıl ulaşabildiğidir. Benim bu soruya yanıtım, Bandung dönemi (1955-80) boyunca halkçı ulusal projelerle çoğunlukla ittifaka giren radikal sol kanat güçlerin yetersizliklerine işaret etmektedir. Mevcut rejimlerin –bunların çelişkilerini ve sınırlılıklarını fark edenler için öngörülebilir olan– aşınması ve çöküşü, kendisiyle birlikte söz konusu sol kanat güçlerini de sürüklemiştir. Bu rejimlerin eksikliklerini giderme kapasitesine sahip olan radikal seçenek güvenilirliğini yitirmiş, kültüralizmin doldurduğu siyasal bir boşluk oluşmuştur. Bu temel nedene, kültüralist hareketlere Washington'ın sağladığı sistematik desteği ekleyeceğim. Durum böyledir ve kültüralist diktatörlüklerin, halklarından koşulsuz bir destek aldıkları da doğru değildir. Direniş ve isyan işaretleri eksik değildir. Ancak burada, başka yerlerde olduğu gibi, bu isyanlar halkçı yeniden inşa perspektifinde sosyalizmin ilerlemesine yol açabileceği gibi, sadece başka bir kaos üretebilir ya da hatta emperyalist kapitalizm tarafından kabul edilebilir liberal bir "demokratik" proje tarafından geri kazanılabilir.

Burada, Üçüncü Dünya için tarif edilen evrim ile Avrupa halklarının bugün yüz yüze kaldığı meydan okuma arasındaki paralelliği görme zorunluğuyla karşılaşıyoruz. Daha sonra, hâlen bildiğimiz dünyadan daha da vahşi "olabilecek başka bir dünya" tehlikesine geri döneceğiz.

"Güney ülkeleri ve halklarının cephesi"nin yeniden inşası, emperyalist egemenliğe dayanmayacak bir "başka dünya"nın ortaya çıkmasının temel koşullarından biridir.

Geçmişte ve bugün, köklerini Kuzey'in toplumlarında bulan bütün dönüşümlerin önemini hiçbir biçimde küçümsememekle birlikte, bunlar bugüne kadar emperyalizmin katarına bağlanmış olarak kaldı. Öyleyse küresel ölçekte büyük dönüşümlerin kökenlerini çevre halklarının isyanında, bir süre için emperyalizmi, kendisini yayılma mantığına aykırı bir gerekliliğe "uyum sağlama" zorunda bırakan, Rus Devrimi'nde (o zamanın "zayıf halkası"), Çin Devrimi'nde ve Bağlantısızlar cephesinde (Bandung) bulduğumuzda şaşırmamalıyız. Çok-kutuplu bir küreselleşme oluşturan bu dönem, Bandung ile Tricontinental dönemi (1955-1980) kapanmıştır.

Şimdiki küreselleşmenin koşulları Bandung'un "tekrarlanmasına" olanak tanımamaktadır. Güney'in ülkelerinde iktidarda bulunan sınıflar, şu anda, kendi lehlerine çevirebilmeyi umdukları bu küreselleşmeyle bütünleşmeye çalışmakta, onunla savaşmamaktadırlar. Bunlar iki "ülke" grubundan oluşuyor: Çin ya da Asya ve Latin Amerika'nın yükselen ülkeleri gibi "ulusal" bir projeye (doğaları –esas olarak kapitalist olan, ancak halk sınıfları lehine ödünler içeren ya da içermeyen, yine de emperyalizmin stratejileriyle açık ya da yumuşak bir çatışma içinde olan– bu ülkelerin her biri için ayrı ayrı tartışılmalıdır) sahip olanlar; ve böylesi bir projeye sahip olmayanlar ve emperyalist genişlemenin koşullarına tek taraflı "uyum"u kabul edenler (bu durumda komprador sınıflar yönetimdedir).

DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) dâhilinde ortaya çıkışlarında da gördüğümüz üzere devletler (hükümetler) arasında değişken geometrili ittifaklar inşa hâlindedir. Bu yakınlaşmaların halk sınıflarının hareketlerine sunabileceği yeni olanakları (yanılsamalara teslim olmadan) hor görmemeliyiz.

Yönetici sınıflar arasında bir yakınlaşmanın çok ötesine geçecek "Güney halkları"nın bir cephesi mümkün müdür? Yukarıda değinilen "kültüralist" sapmalarca ve bunların Güney halkları arasında yarattığı (sözde dinsel ve sözde etnik temelli) çatışmalarla engellenmesi dolayısıyla böyle bir cephenin inşası hâlihazırda zordur. "Bir projesi olan" devletler –halklarından gelen baskı altında– kararlı bir antiemperyalist yönde ilerledikleri oranda, bu daha az sorunlu olacaktır. Bunun için, projelerinin, ulusalcı yanılsamaların sınırlılıklarını aşması gerekir. Burada, küreselleşmeyi kendi çıkarları doğrultusunda yeniden yönlendirme gücüne sahip olduklarını ve ülkelerini küresel sistemin şekillendirilmesinde rol oynayan ülkeler düzeyine çıkarabileceklerini düşünen ulusal iktidarları kastediyorum. Bu yanılsamalar hâlâ güçlüdür ve emperyalizmin hizmetindeki kurumlar tarafından, ("arayı kapama" yolundaki) "yükselen ülkeler"in onurunu okşayan aldatıcı hayallere dayanan ulusal retorik aracılığıyla beslenmektedir. Ancak gerçekler bu yanılsamaların yanlış olduğunu kanıtladıkça, yeni halkçı ve antiemperyalist bloklar yollarını bulabilecek ve halkların enternasyonalizmine olanak sağlayacaklardır. Kuzey'in ilerici güçlerinin bunu anlayacakları ve destekleyecekleri umut edilmelidir.

İki "başka bir dünya" projesi inşa hâlindedir ve doğal olarak, kimi yerde şiddetli, başka yerlerde yumuşak çatışma içindedir. Şimdiden başarısız olduğu açıkça görülen liberal küreselleşme aşılacaktır, ama bu gidiş sağa mı, yoksa sola mı olacaktır? Belirleyici soru budur.

Kapitalizm çoktan köhnemiş bir toplumsal sistemdir. Ona özelliğini veren "mülkiyet"e bağlı sınıf ayrıcalıklarının korunması, artık kendi yönetim ilkelerinde "liberal" denen araçları terk etmesini zorunlu kılıyor. "Küresel ölçekte *apartheid*[9]" emperyalist kapitalizmin bu çelişkiye verebileceği tek yanıttır.

9 Devlet eliyle örgütlenmiş ırkçılık. *–çev.*

Sermaye birikiminin dünya nüfusunun daralan bir azınlığının lehine sürdürülmesi, (insanlık nüfusunun hâlâ yarısını oluşturan) köylülerin dünyasının yıkımının hızlandırılmasını, gezegenin (Kuzey'in israfçı hayat tarzının korunması için gerekli olan) doğal kaynaklarının artan bir eşitsizlikle paylaşılmasını, üretim teknolojilerinin denetimi yoluyla Güney'in yeni sanayilerinin vesayet altında tutulmasını, bunların ucuz emek "avantajı" sömürüsüne hapsedilmesini gerektirir.

Bu projenin taşıyıcısı olan hegemonik toplumsal blok, (ittifaka liderlik eden) küreselleşmiş mali oligopolistik sermaye ile Güney'in (kompradorlaştırılmış) burjuvazilerinden oluşuyor ve Kuzey'in nüfusunun geniş kesimlerinin (özellikle orta sınıfların) desteğinden faydalanabiliyor. Ancak, –Güney halklarının çoğunluğuyla Kuzey'de genişleyebilecek azınlıklardan oluşan– "dışlanmışlar"ın direnişiyle karşılaşıyor ve bu karşı çıkış gitgide güçlenecek. Dolayısıyla –"fırtınalar bölgesi" olarak kalacak olan– Güney, sadece bu girişimlerde ortak olan emperyalist güçlerin aralıksız tehditleri ve askerî müdahaleleriyle kontrol edilebilir. Washington'ın gezegenin askerî kontrolü projesinin ve buna Avrupalı ve Japon ortaklarının katılmasının (canice) rasyonalitesi budur.

Kapitalizmin açılış töreni, dev boyutlu bir soykırımla, Kolomb öncesi uygarlıkların soykırımıyla yapılmıştır. Bugün, Asya ve Afrika halklarına karşı aynı türde bir başka sistematik kitle kıyımını göze almaya zorlanmaktadır. Ve nükleer silah tekelini emperyalist üçlünün çıkarı için koruma iradesi, bu projenin sürdürülmesi için gereken araçların en önemsizi değildir.

Bu projenin uygulanması yol almaktadır. "Avrupa projesi" bu kıtanın halklarının seçeneklerine kilit vurmakta ve onları geri döndürülemez biçimde kapitalist birikimin ve Atlantik ittifakının gereklerine tabi kılmaktadır. Güney'de yarı-etnik ve yarı-dinsel kültüralist seçeneklerin yayılması komprador blokların egemenliğini süreklileştirmektedir. Bu "Yeni Dünya",

daha şimdiden, "birey hakları"nın değil, sınırsız bir bireyciliğin öncelikli olarak savunulması ve tüketicinin –ticari ve siyasal müşterinin– yurttaşın yerine geçirilmesi temelinde, ideolojik ifadesini bulmuştur. Bir yerde, bütün yenileştirici boyutundan arındırılmış bir "temsilî demokrasi"ye görünüşte saygılı, (geçit törenleri ve *Heil!* selamlamaları içermeyen) bir tür "yumuşak" faşizm, bir başka yerde ise, "dinsel özgüllük" tarafından meşrulaştırılan kanlı diktatörlükler karşımıza çıkmakta.

Bu "insani bir kapitalizm" değil, tam tersine, olanca kanlı dehşetiyle kapitalist-emperyalist yayılmanın yeni bir aşamasıdır. Neyse ki bu proje, "mümkün" olan tek proje değildir. Gerçekte, altını oyan çelişkiler öyledir ki, onun karşısındaki proje –21. yüzyıl sosyalizmi– bir "ütopya" olmanın çok ötesindedir.

Sosyalizmin bir tarihi vardır. Erken döneminde, kapitalizmin, proletarya reformu ya da devrimi yoluyla, "gelişmiş" merkezlerinde yıkılması olarak anlaşılmıştır. Bunun niye böyle olduğunu anlamak zor değildir: Sosyalizm "doğal olarak" 19. yüzyıl Avrupa'sının sanayi sermayesi tarafından sömürülen yeni işçi sınıfının bağrında oluşmuştur. Onun, ilk başta tam kavranamayan küreselleşmiş emperyalist boyutu, kendisini 20. yüzyılın seyri içinde dayatmıştır. Sistemin merkezlerinde ufuktan silinmeye başlayan "devrim", Rusya'dan Çin'e kadar, çevre ülkelerde gerçekleşmiştir. Ama bu durumda bu, sosyalist eğilimlerle kapitalist nitelikte başka eğilimleri, ulusal kurtuluşun gerekleriyle evrenselciliğin gereklerini, bütün çelişkileriyle bir araya getiren "başka bir devrim"di. Maoculuk, her biri kendince meşru olan bu eğilimlere işler bir tutarlılık vermeyi denedi.

Emperyalist düzene karşı isyanlarla aynı doğayı taşıyan, ancak onun sulandırılmış biçimleri olan Asya ve Afrika'daki ulusal kurtuluş mücadeleleri, kendilerince ve kendi sınırlılıkları içinde, meşruluklarını, (özellikle Frantz Fanon'un bayraktarlığını yaptığı –"yeryüzünün lanetlileri" gibi) tarihsel Marksizmden kopan ve Batı'da bile ("dışlanmışlar"ın öncüle-

rinin rollerinin Marcuse'vari formülasyonuyla) yankı bulan, yeni teorik öneriler üzerine inşa etmeye çalışmışlardır. Bu konular bugün hâlâ günceldir ve yenilenmiş ifadelerini, şimdinin "öteki-küreselleşmeler"inde bulmaktadır.

20. yüzyılda halklar tarafından kazanılan zaferlerin ve o andaki koşulların ürünü olan büyük nesnel dönüşümlere rağmen, aşılması gereken engel bütünüyle ve hâlâ aynıdır. Gününü doldurmuş olan kapitalizm (ben "çürümüş" diyorum) artık sadece doğrudan sömürdüğü emekçi sınıfların değil, bütün insanlığın düşmanı hâline gelmiştir. İnsanlık kapitalizmin sözde "ebediliği"ne karşı mücadele edebilir, etmelidir ve 21. yüzyıl sosyalizm(ler)inin inşasına başlayabilir, başlamalıdır.

Emperyalist yayılmanın biçimlendirdiği gerçeklikten ve mevcut mücadelelerin konjonktürlerinin farklılığından dolayı, bu inşa, ancak kademeli ve çeşitli biçimler altında olabilir. Benim (getirdikleri çözümlerin "kesin" ve "tam" olduğunu öngören bir kavram olarak) "devrimler" yerine, gündemde olan devrimci ilerlemelerden bahsetmeyi tercih etmemin nedeni budur.

Bu ilerlemeler, hiç kuşkusuz, gelişini (ve iktidarını) olanaklı kıldıkları alternatif hegemonik toplumsal blokların, Güney'in büyük halk çoğunluklarını (özellikle de köylüleri) kapsamasını gerektirir.

Emperyalist merkezlerin kendilerinde, doğaları muhtemelen farklı başka kazanımlar da mümkündür. "Avrupa meselesi"nin ilgili olduğu yer burasıdır. Avrupa halklarının arzuları ile Washington ve Brüksel'in Atlantikçi projeleri arasındaki olası çatışmanın kökeni, bence, (içerdiği ikincil çatışmalara rağmen, gezegeni yönetmenin gereklerine ilişkin ortak vizyonunda stratejik olarak birleşmiş hâlde olan) egemen sermayenin çıkarları değil, *Liberal Virüs'te* (2016) sunduğum gibi, Avrupa'nın siyasal kültürü ile Birleşik Devletler'inkini karşı karşıya getiren farklılıklardır.

21. yüzyıl sosyalizmi, Güney'deki ve Kuzey'deki birikimin dışlayıcı mantıklarını aşmayı ve müzakere edilmiş bir çok-

kutuplu küreselleşmenin inşasını aynı anda olanaklı kılan, Güney'deki ve Kuzey'deki bu kazanımların birleşiminin ürünü olacaktır. Daha önce değindiğim sorunlara, özellikle de demokratik arzularla sosyal ilerlemenin kopmaz birliği (ayrılığı değil) ile ilgili olanlara, burada geri dönmeyeceğim. Bu seçenek, kapitalist Batı ülkelerinde yenileyici potansiyelini kendisi yok etme gayreti içinde bulunan "temsilî demokrasi" modeline bağlılığı dışlar. Bu dışlama, temsilî demokrasiyi dayatmayı deneyen söylemleri de kapsar: (i) "insan hakları" söylemi (ve bunları bahane olarak kullanan müdahaleler içindeki çifte standartlı uygulamalar), (ii) "apolitik" sivil toplum söylemi, (iii) "demokrasinin ihracı"nı meşrulaştıran söylem, (iv) bütün işlevi liberal demokrasiyi her türlü aşma denemesini dışlamak olan, "totalitarizm"e ilişkin söylem.

21. yüzyıl sosyalizmi yaklaşımının bir parçası olan farklı mücadelelerin aynı hedefe yönlendirilmesi, küreselleşmiş *apartheid*'a nesnel olarak katılmış olan postmodern kültüralist söylemler tarafından olumsuzlanan evrenselciliğe yerini geri verir. Bu evrenselliğin savunulması, "dünyanın Batılılaştırılması" ya da özgüllüklerin reddedilmesiyle eşanlamlı değildir. Aksine, bu özgüllükleri gerçek bağlamlarına, hem değişik olan hem de sürekli dönüşüm içinde bulunan siyasal kültürler üreten çeşitli tarihsel güzergâhlar bağlamına oturtur.

21. yüzyıl sosyalizmi için verilen mücadele, aynı zamanda, tek başına Birleşik Devletler'in ya da Üçlü'nün (Birleşik Devletler, Avrupa, Japonya) kolektif emperyalizminin gezegeni askerî kontrol alma yakın projesinin temsil ettiği büyük meydan okumayı kati önemle ele almalıdır. Bu mücadele, jeopolitiği ön plana yerleştirmektedir; çünkü bu proje yenilgiye uğratılmadığı sürece, burada ya da başka bir yerde mümkün olan bütün kazanımlar fazlasıyla saldırıya açık kalacaktır.

İkinci Bölüm

Ayrılmaz Çatışmalar: Kuzey/Güney ve Kapitalizm/Sosyalizm

Enternasyonalizm: Bir Zorunluluk

Kuzey/Güney (merkezler/çevreler) çatışması, kapitalizmin bütün gelişim tarihinin temel bir verisidir. Tarihsel kapitalizm (liberal doktrinin gerçek dışı hayalciliği dışında, başka bir kapitalizm de yoktur), dünyanın Avrupalılar ve bunların soyundan gelip Birleşik Devletler'i (ek olarak Kanada ve Avustralya'yı) kuranlar tarafından fethi ile iç içe geçmiş durumdadır. Kurbanı olan halklarının direnişinin daima karşısında yenik düştüğü dört yüzyıllık –1492'den 1917'ye– muzaffer bir fetih. Sonuç olarak bu, Avrupamerkezciliğin temeli olan İngiliz "faydacılık" doktrininin terimlerini kullanacak olursak, meşruiyetini, modernlik, ilerleme ve mutluluk ile eşanlamlı hâle gelen Avrupa sisteminin üstünlüğü ile temellendirmeyi olanaklı kılan bir başarı. Emperyalist merkezlerin halklarını, gezegenin refahı üzerinde "öncelikli" hak sahibi olduklarına inandıran bir fetih. Artık "ırklar"ın eşitsizliği gibi ilkel inançlara bürünmeyen, ama kökleri çok derinlere inen bir tür ırkçılık biçimi.

Güney'in uyanışının meydan okumasıyla, tarihin bu sayfası artık kapanmak üzeredir. Bütün 20. yüzyıl boyunca, yarı-çev-

re Rusya'da, sonrasında da çevre ülkeleri olan Çin, Vietnam ve Küba'da sosyalizm adına yapılan devrimler tarafından olduğu kadar, Asya ve Afrika'daki ulusal kurtuluşlar ve Latin Amerika'daki ilerlemeler yoluyla somutlanan bir uyanış. Ben pratik olarak bütün yazdıklarımda, bu meydan okumaların somut tahlillerini yaparken, bunların kapitalist/emperyalist sistemin dönüşümüne eklemlenmesinin daha teorik ve genel gelişmelerini ortaya koymaya çalıştım. Claudia Roffineli'nin küçük kitabı (2005) tezlerimin mükemmel bir sentezini sunuyor.

Güney halklarının kurtuluşları için verdikleri mücadele – artık genel eğilim olarak muzafferdir– kapitalizmin sorgulanmasına eklemlenmiştir. Bu çakışma kaçınılmazdır. Kapitalist/sosyalist ve Kuzey/Güney çatışmaları, birbirinden asla ayrılamaz. Halklar arasında eşitlik varsayan evrenselcilik dışında bir sosyalizm düşünülemez. Güney ülkelerinde çoğunluklar sistemin kurbanıdır, Kuzey'dekilerde ise bundan yararlanırlar. Sık sık bunu tevekkülle karşılasalar (Güney'de) ya da buna şükretseler de (Kuzey'de), her iki taraf da durumun tamamen farkındadır. Öyleyse, Kuzey'in gündeminde sistemin radikal dönüşümü yokken, Güney'in, sürekli olarak, potansiyel olarak devrimci isyanların tekrarlanıp durduğu bir "fırtınalar bölgesi" olarak kalması tesadüf değildir. Sonuç olarak, 20. yüzyılın bütün tarihinin ortaya koyduğu gibi, Güney halklarının girişimleri dünyanın dönüşümünde belirleyici olmuştur. Bu gerçeği görmek Kuzey'deki toplumsal sınıf mücadelelerini –genel olarak sermayenin sahipliğini ya da emperyalist dünya düzenini sorgulamayan ekonomik taleplere dayanan bu mücadeleleri– gerçek bağlamlarına oturtmaya olanak verir. Bu özellikle Birleşik Devletler'de, genel kabullerde uzlaşan bir siyasal kültür bağlamında açıkça görülür. Durum, Aydınlanma Çağı ve Fransız Devrimi'nden, sonra da sosyalist işçi hareketinin oluşumu ve Rus Devrimi'nden beri, sağ ile solu karşı karşıya getiren çatışmacı siyasal kültürü dolayısıyla, Avrupa'da daha karma-

şıktır (Amin, 2003). Yine de Avrupa toplumlarının 1950'lerden beri süregelen Amerikanlaşması bu karşıtlığı tedricen zayıflatmaktadır. Yine bu nedenden dolayı, Avrupa projesinin birçok taraftarının düşündüğünün aksine, merkezî kapitalizm ekonomilerinin, sınıf mücadelelerinin eşitsiz gelişimiyle birlikte ortaya çıkan rekabet güçlerindeki göreli değişiklikler, ne küresel sistemin dönüşümünün merkezinde, ne de Birleşik Devletler ile Avrupa arasındaki ilişkilerin farklı muhtemel biçimlerinin odağında yer almayı hak etmektedir. Diğer yandan, Güney'deki isyanlar, radikalleştikleri zaman azgelişmişliğin sorunlarına çarpmaktadırlar. Bu nedenle, bunların "sosyalizmleri", her zaman başlangıçtaki hedeflerle katı gerçeklerin çatışmasını içlerinde taşır. Güney ve Kuzey halklarının mücadelelerinin mümkün ama zor olan çakışması, her iki tarafın sınırlılıklarının aşılmasının olabilecek tek yoludur.

Bu çakışma benim Marksizm anlayışımı tanımlamaktadır. Marx'tan yola çıkan, ama orada ya da Lenin'de veya Mao'da durmayı reddeden bir anlayış. Bu analiz yöntemiyle üretilen önermelerin toplamı değil, bir analiz ve eylem yöntemi (diyalektik materyalizm) olarak anlaşılan, dolayısıyla da, bunlar Marx'ın kendisine ait olsalar bile, daha önce varılmış kimi sonuçları reddetmekten korkmayan, hiçbir zaman tamamlanmamış olan, sınır tanımayan bir Marksizm.

Bu nedenle ben bir enternasyonalistim. Kapitalizmi daima, ulusal kapitalist sistemlerin basitçe yan yana dizilmesi olarak değil, küresel bir sistem olarak değerlendirdim; siyasal ve toplumsal mücadeleler, etkili olacaklarsa, hem (toplumsal ve siyasal çatışmalar, ittifaklar ve uzlaşmalar hep bu mekânda gerçekleştiği için nihai olmayı sürdüren) ulusal mekân içinde, hem de küresel düzeyde eşzamanlı olarak yürütülmelidir. Bence sıradan olan bu bakış, bana Marx'ın ve tarihsel Marksistlerin ("Bütün ülkelerin proleterleri birleşin" ya da zenginleştirilmiş Maocu versiyonuyla "Bütün ülkelerin proleterleri ve ezilen halkları birleşin") bakışı

gibi görünmektedir. Katıldığım tartışma ve mücadeleler, eşzamanlı olarak bu farklı düzlemlerde yer almıştır. Açıktır ki, bu bir "Üçüncü Dünyacılık" değil, bir "evrenselcilik" (ya da enternasyonalizm) anlamına geliyordu ve bu ikisi arasında, hakkında sık sık konuştuğum önemli bir fark vardı. Bir V. Enternasyonal'e ihtiyaç bulunduğu fikrini savunmamın (Amin, 2006) kaynağı da budur. Bu tartışmaların doğası, uluslararası eylem için etkili köprüler inşa etmeyi denememizi gerektiriyordu.

İçinde bulunduğumuz şimdiki anda, Güney'in kurtuluşu sayfası yine de kapanmış görünmektedir. Güney'in yönetici sınıfları, kimi ondan yararlanma umuduyla, kimi ise buna zorlandığından, küreselleşmenin taleplerine teslim olmayı kabul etmiş görünmektedir. Dünyanın "Batılılaştırılması" devam etmektedir. Liberal doktrin muzafferdir ve yaklaşımının haklı çıktığına inanmaktadır: Dünya homojenleşmiştir, kapitalizm çerçevesinde "arayı kapatmak" mümkündür, bunun başarılması ilgili yönetici sınıfların zekâsına bağlıdır. Bense bunun hiç de doğru olmadığını, kutuplaşmanın geçmişte olduğu gibi geleceği de yöneteceğini gösteren güçlü argümanlar sunduğumu düşünüyorum. Güney halklarının kurtuluşu, bu nedenle, sosyalist bir yaklaşımın inşasından, kapitalizmden küresel sosyalizme doğru tedricî bir geçişten ayrılamaz olmaya devam etmektedir.

Kimileri, Sovyet ve Maocu modellerin kesin olarak yıkılmasının kanıtladığı gibi, bunun bir yanılsama olduğunu tekrarlayıp duruyor. Bu acele hükme daha önce cevap vermiştim. Sosyalizm gerekli ve mümkündür. Ne var ki bu imkân, ancak Güney'in kurtuluşu ile küresel sosyalizme giden uzun dönüşümün aşamalarının icadının birbirine eklemlenmesi, "dünyayı değiştirmek" için gerekli bir etkenlikle örgütlenirse gerçeğe dönüşebilir. Bu, Marksizmin "Afro-Asyalı misyonu"nun somutlanmasını gerektirir. Güney'in hâlihazırda bu yolu tutmadığı doğrudur. Aksine, bu halkların çoğunda, geçmişe dönme yanılsamaları revaçta görünmektedir. İstisna durumunda bulu-

nan Latin Amerika, ama hepsinden öte Çin, bu yanılsamaların aşılmasına öncülük edebilecek mi? Bunun mümkün olduğuna inanıyorum. Yeni bir "Güney cephesi" ("ikinci bir" Bandung), Güney'in devletlerini ve halklarını değişken geometrili farklı formüllerde bir araya getirebilir. Güney ülkeleri artık çok daha verimli işbirliği imkânlarına sahip olduklarından, bu Bandung ilkinden daha donanımlı olacaktır.

Güney'deki ve Kuzey'deki mücadelelerin ürünü olacak bu eşitsiz kazanımların izleyeceği yörüngeyi çizmek imkânsızdır. Güney'in şu anda bir kriz dönemine girdiğini hissediyorum; ancak, halkların kurtuluş hedeflerinin sürekliliğinin geri döndürülemez olduğu göz önünde tutulursa, bu bir büyüme krizidir. Kuzey'in bu gerçeği tam anlamıyla kavraması, daha iyisi, bu yaklaşımı desteklemesi ve bunu sosyalizmin inşasıyla birleştirmesi gereklidir. Böylesi bir dayanışma anı, Bandung döneminde gerçekten de yaşandı. O zamanlar, genç Avrupalılar, "Üçüncü Dünyacılık"larını şüphesiz naif bir biçimde sergiliyorlardı, ama bu onların şimdiki içe kapanıklıklarından kesinlikle çok daha sempatikti!

Başka yazılarımda geliştirdiğim hâlihazırda mevcut olan küresel kapitalizm analizlerine geri dönmeden, basitçe bunların sonuçlarını hatırlatacağım: Eğer insanlık kapitalizme sosyalist bir alternatif inşa etme işine ciddiyetle girişecekse, bunu ancak işler gelişmiş Batı'da da değişirse yapabilir. Bu, herhangi bir biçimde çevre ülkelerin bu değişimi beklemek zorunda oldukları ve bu gerçekleşene kadar, kendilerini kapitalist küreselleşme tarafından sunulan imkânlara "ayarlamakla" yetinmeleri gerektiği anlamına gelmez. Tam tersine, muhtemelen çevrede işler değişmeye başladığı oranda, bunlara uyum sağlamaya zorlanacak Batı toplumları, bütün insanlığın ilerlemesi için ihtiyaç duyulan yöne evrilmeye sürükleneceklerdir. Bu olmazsa, en kötüsü, yani barbarlık ve insan uygarlığının intiharı, gerçekleşmesi en muhtemel şey olarak kalmaya devam edecektir. Tabii ki ben, küresel

sistemin merkezlerinde ve çevre ülkelerde arzulanan ve mümkün değişiklikleri, "uzun geçiş" olarak adlandırdığım bağlama yerleştiriyorum. Analizlerim beni, olumlu evrimler için en yüksek ihtimalin Çin'de ve belki de Avrupa'da bulunduğu sonucuna götürdü. Ancak bu tür "fütürist" analizlerde sezginin tamamen devre dışı bırakılamayacağını kabul ediyorum.

Küresel Sistemin Çevre Ülkelerde Aşılması Gereken Engelleri

Güney ülkelerinin ve eski Doğu Bloku ülkelerinin bağımsızlıklarını sürdürmelerinin ve bunu küresel sosyalizm yaklaşımı içine yerleştirmelerinin koşulları nelerdir?

Kapitalist genişlemenin dört yüzyılı boyunca, çevre ülkeleri, egemen Kuzey tarafından yönetilen birikimin taleplerine asimetrik (eşitsiz) bir yapısal uyuma tabi kılındılar. 19. yüzyıldan itibaren, Sanayi Devrimi'yle beraber bu uyum, sanayileşmiş merkezler/sanayileşmesi yasaklanmış çevre ülkeleri karşıtlığının inşası biçimini aldı. Emperyalist küreselleşmenin "ortakları" arasında zenginlik ve güç açısından genişleyen bir uçurum yaratması nedeniyle kabul edilemez olan bu asimetriyle, Rus Devrimi'nden itibaren mücadele edilmeye başlandı.

Kapitalizmin küreselleşen genişlemesinin bahsedilen karşıtlığı yaratması nedeniyle, çevre ülkelerin uyanışının neden kendisine sanayileşmenin hızlandırılması yoluyla "arayı kapama" hedefini koyduğunu anlayabiliriz. Bu seçim geçmişte –ve bugün– kaçınılmazdır. Ama ortada bir sorun var. Sanayileşmenin hangi biçimi? Merkezlerde yapılmış olanı taklit etmek ve kapitalizmin toplumsal ilişkilerini yeniden üretmek, mümkün olan tek model mi? Ya da arayı kapamanın gerekleriyle başka toplumsal ilişkiler inşa etme gereğini birleştirmeye çalışmak mümkün mü? Sosyalizm ve milliyetçiliğin kesinlikle geride kaldığını söyleyen egemen geleneksel yargının hatası, bunları ta-

rih dışı biçimde kavramsallaştırmasından kaynaklanmaktadır ve sonuçta hiçbir bilimsel değeri yoktur. Gerçek tarihte, geçen yüzyıl içinde denenen Afrika ve Asya'daki halkçı milliyetçiliklerde olduğu gibi, girişilen sosyalizm deneyimlerinde de, büyük devrimlerin trajedileri kendilerini tam manasıyla ortaya koymuştur. Bu nedenle, burada, bu konuda ve Maoculuğun katkısı konusunda daha önce söylemiş olduğum şeylere (Amin, 2006: 22 sf. ve sonrası) kısaca geri döneceğim.

Büyük devrimlerin trajedisi

Bu dramın kaynağı, arayı kapamanın gerektirdiği işlerle yenilikçi bir toplumsal kuruluşun gerekleri arasındaki çelişkidir. "Büyük Devrimler", o sırada gündemde bulunan dönüşümlerin gereklerine karşılık vermekle yetinen öteki devrimlerin ("sıradan devrimler"in) aksine, gözlerini uzak geleceğe dikerler. Bu yüzden, bütün büyük devrimler, zamanlarının çok ilerisinde olmanın bedelini öderler. Kısa radikalleşme anlarını, geri adımlar ve gerici onarımlar takip eder. Buna karşılık, öteki devrimler (İngiltere ve ABD'de olanlar gibi) kendilerini, aslında filizlenmekte olan kapitalizmin içerisinde zaten var olan sosyal ve siyasi ilişkilerin tanınmasıyla sınırlayarak, sistemin istikrarlı ve sakin bir gelişimini başlatırlar. Sonuç olarak bu "devrimler", geçmişin güçleriyle uzlaşımları ve vizyonlarındaki ileri görüş eksiklikleri sebebiyle, devrim adını neredeyse hiç hak etmezler. Bütün "başarısızlıklarına" rağmen, büyük devrimler –uzun vadede– tarihi şekillendirirler. Bu büyük devrimler, zihinleri fethetmek amacıyla mevcut projelerini şekillendiren öncü değerleri kullanarak yaratıcı ütopyalar geliştirirler; bunun sonucunda da, modernitenin, insanları tarihin dinamik aktörleri hâline getirmek olan en yüce tutkusuna hizmet ederler. Bu değerler, başka yerlerde kendini gösteren ve sermayenin gelişim hedefleri olarak görülen gereksinimlere karşı sergilenen pasif uyum

davranışlarını geliştiren ve bu teslimiyetin altında yatan ekonomist yabancılaşmaya bütün kuvvetini veren burjuva düzenine karşıdır.

Kökenine ve tarihindeki bütün aşamalara baktığımızda, kapitalizmin küresel anlamdaki gelişiminin her zaman kutuplaştırıcı olduğu görülür. Bunun sonucu olarak, emperyalizm, küresel sistemin merkezlerindeki "sosyalist devrim" şartlarının olgunlaşmasından (ya da bu yöndeki evrimlerin hızlanmasından) çok, çevre ülkelerdeki ayaklanmalardan kaynaklanan düzen sorgulamalarını gündeme getirmiştir. Bu sebeple, ne 1917 Rusya'sının sistemin "zayıf halkasını" oluşturması, ne de Batı'da Lenin'in umut ettiği bir çöküş düş kırıklığıyla sonuçlanırken, sosyalizm adına devrimin daha sonra doğuya kayması (en fazla da Çin'e) tesadüf değildi. Sonuç olarak, devrim tecrübesine giren söz konusu toplumlar, hem "arayı kapamak" (ki bu, kapitalizminkine benzer yöntemlere başvurulmasını gerektirir), hem de "başka bir şey yapmak" ("sosyalizmi inşa etmek") gibi çift taraflı ve çelişkili görevlerle karşı karşıya kalırlar. Bu görevlerin birlikte yerine getirilmesi, bilinen sonuçları verdi; arayı kapama çabaları devam ederken komünist isteklerin sürekli olarak güçlendirilmesi anlamında daha iyi bir sonuç elde edilebilirdi. Ne olursa olsun şurası açık ki, bu çelişki geçerliğini korumaktadır ve devrim sonrası toplumlarının tarihsel evrimlerine ait nesnel şartları şekillendirmede merkezî bir önem taşımaktadır.

Aslında küresel kapitalizmin çevre ülkelerde bir devrim çeşidi hep gündemdeydi. Ama hedefi, doğası gereği belirsiz ve bulanıktı: Emperyalizmden ulusal kurtuluş (ve bu arada kapitalist moderniteyi karakterize eden sosyal ilişkilerin esasının ya da birçoğunun korunması mı?); ya da daha fazlası mı? İster Çin, Vietnam ve Küba'dakiler gibi devrimler, ister Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki ulusal kurtuluş hareketlerinden doğan halkçı milliyetçi rejimler söz konusu olsun, aynı sorun ortadaydı: "Arayı kapamak" mı ya da "başka bir şey yapmak" mı?

Bu meydan okumanın kendisi de, aynı derecede önceliğe sahip olduğu düşünülen başka bir göreve eklemleniyordu: kuşatma altındaki Sovyetler Birliği'ni savunmak. Sovyetler Birliği ve ardından da Çin, kendilerini hüküm süren kapitalizm ve Batılı güçlerin oluşturduğu sistematik izolasyon (yalıtılma) stratejileriyle yüz yüze bulmuşlardır.

O zamanlarda devrim hiçbir yerin yakın gündeminde olmadığından, önceliğin genellikle mevcut devrim sürecini yaşamış devletlerin korunmasına verilmesi anlaşılır oluyor. Lenin'in, ardından Stalin'in ve ardıllarının yönetiminde Sovyetler Birliği'nde, Maocu ve Mao sonrası Çin'de uygulanan siyasal stratejiler, aynı şekilde, Asya ve Afrika'daki halkçı ulusal hükümetler tarafından geliştirilen stratejiler, ayrıca komünist öncüler (bunlar Moskova ya da Pekin çizgisinde ya da bağımsız olabilir) tarafından önerilen stratejiler, hep devrimi yaşamış olan devletlerin korunması merkezî meselesiyle ilişkili olarak tanımlanmıştır.

Sovyetler Birliği ve Çin, büyük devrimlerdeki iniş çıkışları yaşamışlar ve aynı zamanda, küresel kapitalizmin eşitsiz büyümesinden kaynaklanan sonuçlara maruz kalmışlardır. Her iki ülkede, başlangıçtaki komünist hedefler, artan bir biçimde, ekonomik olarak arayı kapamanın önceliğine feda edildi. Marx'ın komünizm anlayışını tanımlayan sosyal mülkiyet hedefini bırakarak onun yerine devletçi yönetimi koymakla başlayan ve devrim sonrası iktidarların hoyrat (ve bazen de kanlı) diktatörlüğü altında boğulan halkçı demokrasinin gerilemesiyle birleşen rota dışına kayış, yörüngelerdeki farklılıklara rağmen, her iki tecrübede de, kapitalizmin restorasyonuna (yeniden kurulmasına) yönelik evrimi hızlandırdı. İki tecrübe de, "devrim sürecini yaşamış devletin savunulmasına" öncelik vermiştir ve iç araçlara, bu amaca yönelik dış stratejiler de eşlik etmiştir. Ardından, komünist partiler, sadece genel stratejik doğrultuları bağlamında değil, diğer günlük taktik uygulamalarında bile bu tercihleri

desteklemeye çağrılmışlardır. Bu durum, (daima "eli kulağında" olan) devrim hakkındaki soyut söylemlerle toplumdaki çelişkiler hakkında yapılan somut analizler arasındaki uçurumu genişletmiş, yarı militer örgütlenme biçimlerinin ne olursa olsun korunması bunu desteklemiş, devrimcilerin eleştirel düşüncelerini körleştirmekten başka bir sonuç vermemiştir.

Uzlaşmayı reddeden ve bazen devrim sonrası toplumların gerçeklerine nesnel bir şekilde bakmaya cesaret eden öncüler, gerçekler tarafından gözle görülür bir şekilde yanlışlanmasına aldırmadan, başlangıçtaki Leninist hipotezi ("devrimin eli kulağında" oluşu) bir yana bırakmaya yanaşmamışlardır. Troçkizmin ve IV. Enternasyonal'deki partilerin durumu budur. Aynı durum, kimileri Maoculuk ya da Guevaracılıktan etkilenmiş olan birçok aktif devrimci örgüt için de geçerlidir. Bunun örnekleri, Filipinler'den Hindistan'a (Naxalite'ler), Arap dünyasından (Arap milliyetçileri ve Güney Yemen'deki benzerleri) Latin Amerika'ya (Guevaracılık) kadar birçok yerde görülmektedir.

Emperyalist düzene karşı açık bir çatışmaya giren başlıca Asya ve Afrika kurtuluş hareketleri, tıpkı sosyalizm bayrağı altında devrim yapmış olanlar gibi "arayı kapama" ("ulusal inşa") ile halk sınıflarının yararına yapılacak sosyal ilişkilerdeki dönüşümlerin birbiriyle çatışan gereksinimleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Toplumsal ilişkilerin dönüştürülmesi açısından baktığımızda, "devrim sonrası" (ya da daha basitçe ulusal bağımsızlık sonrası) rejimler, genel olarak komünist iktidarlardan daha az radikal olmuşlardır. İşte ben de bu sebepten ötürü, Asya ve Afrika'daki bu tip rejimleri "ulusal-halkçı" olarak görüyorum. Kaldı ki bu rejimler bazen "gerçekte var olan sosyalizm" deneyimleri içerisinde geliştirilen örgütsel formları (tek parti, demokratik olmayan diktatörlük, ekonominin devletçi yönetimi) örnek almışlardır. Genellikle, bu rejimler, bulanık hâle gelmiş ideolojik tercihleri ve geçmişe verdikleri bazı ödünler nedeniyle, bu örgütlenme biçimlerinin etkenliğini zayıflatmışlardır.

Tıpkı eleştirel öncüler (söz konusu ülkelerdeki tarihsel komünist hareketler) gibi, iktidardaki rejimler, Sovyetler Birliği'ni (daha az olarak da Çin'i) desteklemeye ve desteğinden yararlanmaya çağrılmışlardır. Hiç kuşkusuz, Birleşik Devletler, Avrupa ve Japonya ittifakının yarattığı emperyalist saldırıya karşı oluşan bu birleşik cephe, Asya ve Afrika halkları için yarar sağlamıştır. Bu antiemperyalist cephe, hem bu ulusların yönetici sınıflarının girişimleri, hem de yine bu uluslara ait halk sınıflarının eylemleri için bir hareket alanı açmıştır. Bunun kanıtı, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ortaya çıkan sonuçlarda görülmüştür.

Buna karşılık tartışmalı olan nokta, Sovyetler Birliği'nin müttefik ülkelerdeki halk sınıflarını desteklemiş olan politik güçlere (özellikle de komünist partilere) dayattığı şartlardır. Buralarda, antiemperyalist cephe içerisinde bulunan partilerin hareketlerinde tam özerkliklerini korumaları ve dolayısıyla cephe içerisindeki ortaklarının sosyal proje ve çıkarlarındaki çelişkili ikiliğe karşı uyanık kalmaları düşünülebilirdi. Çünkü, yönetici sınıflar "ulusal" olsa bile, sonuçta doğası kapitalist olan bir projeyi yürütürken halk sınıflarının çıkarlarını tatmin etmek için, sınırlılıkları tarih tarafından kanıtlamış olan bu perspektifin ötesine geçmek gerekiyordu. Bunun tam aksine, Sovyetler Birliği'nin tercihleri, ulusal kapitalist proje tarafından ortaya çıkarılan yanılsamaları beslemiş, bu da halk sınıflarının özerk ifadelerini zayıflatmıştır. Sözde "kapitalist olmayan yol"un icadı da bu tercihi ifade ediyordu.

Hiç şüphe yok ki, o dönemde –Bandung (1955-1980) döneminde– iktidarlarla kendi halklarının çıkarları arasında bir ayrım çizgisi çizmek kolay değildi. Bu rejimler, eski şekliyle ("sömürgeci" ve "yarı sömürgeci") var olan emperyalizmi mağlup etmiş büyük özgürleşme hareketleri ve bazen de bu hareketlere bağlı olarak gerçekleşen devrimler (Çin, Vietnam, Küba) sonucunda ortaya çıkmıştı. Henüz kendi halklarına "yakın" olmanın sağladığı güçlü bir meşruiyetten faydalanıyorlardı.

Maoculuğun katkısı

İşçici ve Avrupa-merkezci II. Enternasyonal Marksizmi, o zamanın baskın ideolojisiyle el ele, bütün toplumların, sosyalizmi hedefleyebilmenin öncesinde kapitalist gelişim aşamasından geçmeleri gerektiği (dolayısıyla bu geçişe çerçevelik eden sömürgeciliğin –bu bağlamda "tarihsel olarak olumlu"– bir rol oynadığı) yolunda doğrusal bir tarihsel bakış açısını paylaşıyordu. Bir madalyonun ayrılmaz iki yüzü gibi, birilerinin (egemen merkezlerin) "gelişiminin" ötekilerin (egemenlik altındaki çevre ülkelerin) "azgelişmişliğinden" asla ayrılamayacağı, ikisinin de kapitalizmin küresel gelişiminin içkin ürünleri olduğu fikri, bu Marksizme tamamıyla yabancıydı.

İlk olarak Lenin, II. Enternasyonal'in baskın teorisiyle arasına mesafe koyuyor ve devrimi, Avrupa'daki başka sosyalist devrim dalgalarının bunu izleyeceği kesin inancıyla, "zayıf halkada" (Rusya) başarıya götürüyor. Beklentisi gerçekleşmiyor; bunun üzerine Lenin Doğu'daki isyanların devrimlere dönüşümüne daha fazla önem veren bir vizyon benimsiyor. Ama, bu yeni perspektifi sistemleştiren Çin Komünist Partisi ile Mao olmuştur.

Rus devrimi, işçi sınıfı ve radikal entelijansiya içinde iyice yer tutmuş bir Parti tarafından gerçekleştirilmiştir. –Askerî kıyafetler içerisindeki– köylülükle (köylülüğü Devrimci Sosyalist Parti temsil ediyordu) ittifak, kendini doğal bir biçimde dayatmıştır. Bunun sonucu olan radikal toprak reformu, en sonunda Rusya köylülerinin eski rüyalarını gerçekleştirmiştir: toprak sahibi olmak. Fakat bu tarihsel ödün, sınırlılıklarının virüslerini kendi içerisinde taşıyordu: "Pazar", her zaman olduğu gibi, köylülük içerisinde artan bir ayrım yaratmıştır ("kulaklaşma" fenomeni).

Kökenine baktığımızda (en azından 1930'lardan bu yana), Çin devrimi, yoksul ve orta sınıf köylü kesimiyle güçlü bir ittifakı güvenceye bağlayan farklı temeller üzerinde gelişmiştir.

Başka bir yönden, işin ulusal boyutu –Japon saldırısına karşı direnme savaşı–, Komünist cepheye, Guo Min Dang'ın sergilemiş olduğu zayıf duruş ve ihanet sonucunda hayal kırıklığına uğramış burjuva sınıfı içerisinde de bol taraftar sağlamıştır. Bu bakımdan Çin devrimi, devrim sonrası Rusya'sından farklı bir durum yaratmıştır. Radikal köylü devrimi, tarım alanlarının özel mülkiyeti fikrini ortadan kaldırmış ve bütün köylülerin toprağa eşit erişimini taahhüt etmiştir. Bu zamana kadar, Vietnam dışında başka hiçbir ülkede olmayan bu belirleyici avantaj, tarımsal kapitalizmin yıkım saçan yayılımına karşı temel engeli oluşturmuştur. Çin'de süregiden tartışmalar, geniş ölçüde bu meseleyle ilgilidir. Okuyucuları bu tartışmalara yönlendiriyorum (Amin, 1981, 2001, 2005). Ne var ki, farklı bir noktadan bakıldığında, önemli sayıda burjuva milliyetçisinin Çin Komünist Partisi'ne katılımı, Mao'nun kapitalist yolun taraftarları ("kapitalist yolcular") olarak nitelediği kişilerin yapmak istedikleri değişiklikleri destekleyen ideolojik bir etkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Çin'in devrim sonrası rejimi, birçok önemli siyasi, kültürel, maddi ve ekonomik başarı (ülkenin endüstrileşmesi, modern politik kültürün radikalleşmesi vs.) kazanmakla kalmamış, ülkenin iki yüzyıl (1750-1950) süren düşüş trajedisinin merkezinde duran "köylü meselesi"ni çözmüştür. Burada okuyucularıma *Maoculuğun Geleceği* adlı kitabımı (1981: 57 sf.) önerebilirim. Dahası, Maocu Çin bütün bunları başarırken bir taraftan da Sovyetler Birliği'nin en dramatik sürüklenişlerinden de uzak durmasını bilmiştir: kolektivizasyon, Stalinizmde olduğu gibi öldürücü bir şiddetle dayatılmamış; parti içi muhalefete karşı şiddet uygulanmamıştır. (Deng, iktidardan uzaklaştırılmış, geri gelmiştir.) Köylüler ile işçiler arasında olduğu kadar bu sınıfların kendi içlerinde ve bu sınıflarla yönetici tabakalar arasında, göreli bir gelir eşitliği sağlama hedefi –inişler ve çıkışlarla da olsa– inatla korunmuş ve gelişme için, SSCB'ninkilerle çelişen

stratejik seçenekler formüle edilmiştir (bu seçenekler, 1960'ların başlarında "on büyük denge" içerisinde formüle edilmiştir). Bu elde edilenler, 1980'den beri Mao sonrası Çin'deki gelişimin kaydettiği başarıları açıklar. Devrim sürecinden geçmemiş Hindistan'la karşıtlık, sadece 1950-1980 arasındaki yıllarda izlenen yolun farklılığı açısından değil, iki ülke arasında muhtemel (ve/ya da mümkün) gelecek perspektiflerinin farklılığı açısından da burada tam anlamını kazanmaktadır. Bu başarılar, günümüzde gelişimini yeni kapitalist küreselleşme içerisinde ("açılım" yoluyla) gerçekleştiren Mao sonrası Çin'in, neden SSCB'nin yıkılmasının ardından ortaya çıkanlara benzer yıkıcı şoklara maruz kalmadığını açıklamaktadır.

Ne var ki, Maoculuğun başarıları, uzun dönem sosyalizm perspektifi meselesini "tam anlamıyla" ("geri döndürülemez" bir biçimde) çözmemişti. Çünkü, ilk olarak, 1950-1980'lerin gelişim stratejisi, potansiyelinin sınırlarına ulaşmıştı ve (kontrollü de olsa) bir açılım gerekmekteydi (Amin, 1981: 59-60 sf.) ve sonra yaşananların gösterdiği gibi, böyle bir açılım, kapitalizm yönünde evrimleşme eğilimlerini pekiştirme riskini içeriyordu. İkinci olarak, Maocu Çin rejimi, sosyalizm seçeneklerini hem güçlendiren hem de zayıflatan çelişkili eğilimleri bir araya toplamıştı.

Bu çelişkinin farkında olan Mao, "Kültür Devrimi" (1966-1974 yılları arasında) aracılığıyla rüzgârı sosyalizmden yana çevirmeye çalıştı. İktidardaki siyasi sınıfa ait burjuva isteklerin odağı hâline gelen (Parti'nin Merkez Komitesi'ni hedefe koyarak) "Karargâha Ateş". Mao, bu gidişi düzeltmek için gençliğe dayanabileceğini düşündü (bu da, başka şeylerin yanı sıra, Avrupa'daki 1968 Hareketi'ni önemli ölçüde etkilenmiştir. *Bkz.* Godard'ın *La Chinoise* [Çinli Kız] filmi). Sonraki olaylar bu yargının hatalı olduğunu gösterdi. Kültür Devrimi'nin sayfası kapanınca, kapitalist yol taraftarları hücuma geçme gücünü buldular.

Uzun ve zorluklarla dolu sosyalist yol ile şu anda yürürlükte olan kapitalist seçenek arasındaki mücadele, hiç kuşku yok ki "geride kalmış" sayılamaz. Dünyanın her yerinde olduğu gibi, kapitalist genişlemenin sürdürülmesi ile sosyalist perspektif arasındaki mücadele, günümüzün gerçek medeniyet çatışmasını oluşturmaktadır. İşte bu mücadelede Çin halkı, devrimin ve Maoculuğun mirası olan önemli bazı kozlara sahiptir. Bu kozlar, sosyal hayatın farklı alanlarında etkilidir; bunların gücü, özellikle köylülerin, tarım alanlarında devlet mülkiyetini ve herkesin toprağa erişim güvencesini savunmasında görülmektedir. Maoculuk, küresel kapitalist/emperyalist genişlemenin temsil ettiği meydan okumayı ve yarattığı sorunları kavramaya eşsiz katkılar koymuştur. Bu katkılar, bu meydan okumanın analizinin merkezine, doğası gereği emperyalist ve kutuplaştırıcı nitelik taşıyan "gerçekte var olan kapitalizme" içkin merkez/çevre çelişkisini koymamızı sağlamış ve bu çelişkiden, hem egemen merkezlerde hem de egemenlik altındaki çevre ülkelerde sosyalizm mücadelesi için her türlü dersi çıkarmamız gerektiğini göstermiştir. Bu dersler, şu güzel "Çin stili" formülde özetlenmektedir: "Devletler bağımsızlık, uluslar kurtuluş, halklar devrim ister." Devletler –yani (dış güçlerin aktarım kayışı, uşağı olmadıkları sürece bütün devletlerdeki) yönetici sınıflar– küresel (kapitalist) sistem içerisinde manevra alanlarını genişletip (baskın emperyalizmin dayatmalarına tek taraflı bir uyuma mahkûm) "pasif" aktörlükten (dünya düzeninin şekillendirilmesinde yer alan) "aktif" aktörlüğe yükselmeye çalışırlar. Uluslar –yani ilerleme potansiyeli olan tarihî sınıf blokları– kurtuluş, yani "ilerleme" ve "modernizasyon" isterler. Halklar –yani egemenlik altında bulunan ve sömürülen halk sınıfları– sosyalizmi arzularlar. Bu formül, gerçek dünyayı bütün karmaşıklığı içerisinde anlamamızı ve sonuç olarak da etkili eylem stratejileri oluşturmamızı sağlar. Böyle bir bakış, kapitalizmin evrensel sosyalizme dönüşmesini uzun –çok uzun– bir

perspektife oturtur ve böylece, III. Enternasyonal'in "kısa geçiş" kavrayışından ayrılır.

Güney halkları için çelişik sonuçlar, kapanan sayfa, yeni dönem, yeni meydan okumalar

Baskın söylem tarafından, bir yandan Doğu ve Güney rejimlerinin, öte yandan da faşizmlerin toptancı bir biçimde totalitarizm terimine sıkıştırılması, bu rejimlerin geçmiş bilançolarının çıkarılmasına imkân bırakmadığı gibi, karşımıza dikilen meydan okumanın üstesinden gelebilmek için gerekli yeni stratejilerin tanımlanmasını daha da az olanaklı kılar.

Hiç kuşkusuz, bilanço çelişkiliydi. Hakikatte, Nazileri bozguna uğratanın Kızıl Ordu olduğu apaçık gerçeği; Birleşik Devletler tarafından sistematik olarak uygulanan Soğuk Savaş'ın yıkıcı etkilerinin, Bağlantısızlar'a Sovyetler tarafından verilen destekle emperyalizmi çok-kutuplu bir dünyaya adapte olmaya zorlayarak, yaklaşık otuz yıl boyunca etkisiz bırakıldığı gerçeği. Yine aktifte, Çin ve Vietnam devrimleriyle, bütün köylülere toprağa erişim güvencesinin sağlanması. Yine hakikatte, Güney toplumlarının gerçekleştirmiş olduğu dev boyutlu ilerlemeler, buralarda endüstrileşmenin başlaması (bu, kapitalist büyümenin "doğal" ürünü olmamıştır, Güney halklarının zaferleriyle dayatılmıştır), eğitim ve sağlık alanlarında ileri hamleler (sömürgeleşmenin sözde hizmetleriyle kıyaslanamayacak ölçekte ilerlemeler) vardır. Söz konusu sistemlerin sınırlılıkları ve çelişkileri, burada dönülmesine gerek olmayan analizlere ve (benimkiler dâhil) sert eleştirilere konu olmuştur. Bu sınırlılıklar, sonraki aşınmalarda ve çöküşlerde kesin bir rol oynamıştır. Ama bu durum, Batılı güçlerin bu rejimlere karşı sergiledikleri sürekli düşmanlığı da unutturmamalıdır.

Bir devir kapanmıştır. Savaş sonrası dönem sermayeyi düzenleyen üç güçlü sistemin bir aradalığıyla şekillenmişti: Batı'da

sermaye/emek arasındaki sosyal uzlaşma, Doğu'da "sosyalizm" ve Güney'de halkçı ulusal projeler. 80'lerden itibaren sermayenin giriştiği saldırı, bu ilerlemeleri yıkmayı başardı. Artık liberalizmle ittifak hâlinde olan sosyal demokratlar, "komünistlerin" yenilgisinin kendileri için de aynı sonucu doğuracağının farkına varamamışlardır! Buna paralel olarak, emperyalizm, benim de daha sonra üzerinde duracağım ve Üçlü'nün kolektif emperyalizminin "yeni beş tekeli" olarak adlandırdığım önlem paketini kullanarak, çevre ülkelerin kontrol araçlarını yenilemiştir. Ama sistem, egemen söylemin kendisine atfettiği istikrarı elde etmiş olmaktan uzaktır.

Güney'in günümüzdeki görüntüsü oldukça çelişkilidir. Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanında bulunan, günümüzde rejimleri sağa kaymış olan (tek olasılık bu değildi) ülkeler var. Çok çelişkili tercihleri yeni ilerlemeler kaydetme ihtimalini ortadan tamamen kaldırmayan Çin var (Amin, 2005; Chun, 2005; Arrighi, 2007). Günümüz küreselleşmesinin içinde bir gelişim imkânı bulunduğu yanılsamasıyla beslenen ve yersiz bir şekilde "yükselen ekonomiler" olarak adlandırılan ülkeler var. Sık sık, dinî ve yarı-etnik trajik geri gidişlerin kurbanı olan "Dördüncü Dünya" var.[10] Hiç şüphe yok ki, bütün bu çelişkilere rağmen, bu ülkelerin hepsi söz konusu küreselleşme çerçevesini benimsemiş görüntüsü vermektedir. Bence geçici olan bu konjonktürden güç alan Birleşik Devletler, saldırıya geçip "gezegenin askerî kontrolü" projesini dayatabilecekleri görüşüne kapılmışlardır (Amin, 2000).

Güney ve Kuzey halklarının, Üçlü'nün kolektif emperyalizminin yeni mali plütokrasi oligopollerinin bu saldırısına tepki vermeleri gecikmedi. Direniş hareketleri, daha 90'larda seslerini duyurmaya başladı ve ister sosyal ve demokratik hakların korunması, ister askerî istilalara karşı direniş söz konusu olsun, düşmanın bütün müdahale alanlarında ortaya çıktı. Bu

10 Samir Amin, *Modernité, religion et démocratie*, 2008.

hareketlerin bir katkısı da, özgürleşme mücadelelerinin önceki evresinde uygulananlardan çok daha demokratik yeni eylem ve örgüt formlarını ortaya çıkarmaları oldu. Sosyal forumların ortaya çıkışı bunun ifadesidir. Bu hareketlerin bundan böyle üstesinden gelmeyi başarmaları gereken meydan okumayı şöyle tanımladım: direnişten saldırıya geçmek ve "farklılıkların aynı hedefe yöneltilmesiyle" pozitif alternatifin yaratılması (bkz. 5. Bölüm, "Dünya Sosyal Forumu Meydan Okumaya Cevap Verebilir mi?"). Güney ülkeleri için saldırıya geçmek demek, emperyalizmin egemenliğini sürdürmesinin araçlarını oluşturan "beş tekelin" yenilgiye uğratılması demektedir.

Oligopollerin gücünün yeniden üretilmesi, merkezileşmesini hem içte (bu durum kendilerine büyük bir rant sağlıyor) hem de uluslararası düzeyde (bu da çevre ülkelerin boyunduruğunu sürdürmek için gerekli) tekellerine aldıkları mali araçların kontrolünden geçer. Benim düşüncem, tekelin bu ikinci yönden sorgulanacağıdır. (IMF'nin iflası bunun habercisi olmuştur bile.) Mevcut plütokratik iktidar tarafından yerle bir edilen demokrasinin (burjuva biçimiyle de olsa) restorasyonu talebinin de bu yönde etkide bulunması mümkündür.

Merkezlerde kapitalizmin yeniden üretimine imkân sağlayan doğal kaynaklara erişim tekeli, sürdürülebilir bir karakterde değildir. Güney'in gelişimi, bu durumla çelişmektedir. Bu kaynakların, gereği tartışılamayacak kadar rasyonel –ve bence bütün halkların yararına göre paylaştırılmış– bir kullanımı temeline dayanan "negatif büyüme" tezi doğrudur. Bu tezin, kapitalizmi en temelinden sorguladığı bana göre apaçıktır. Bu nedenle, değişimin, "tüketimlerini" karakterize eden israftan beslenen Kuzey ülkelerinde başlayabileceğini hayal etmek zordur. Buna karşılık, kaynaklarının kontrolünü geri almak amacıyla Güney'in harekete geçmesi, Kuzey ülkelerini bu gereksinimleri kabul etmeye zorlayabilir.

DTÖ'nün "fikrî mülkiyet" rantları aracılığıyla dayatmaya çalıştığı teknoloji ve bilişim tekeli, en azından bu teknolojilerin birçoğuna artık Güney ülkeleri de hâkim olduğundan, başarısızlığa uğrayacaktır. Güneyli toplumlar artık Bandung zamanında olduğu gibi özerk gelişim araçlarından mahrum değildir. Günümüzde, Kuzey olmadan da hareket edebilmekte, ticari ve teknolojik çeşitli işbirliği şekilleri geliştirebilmektedir. Farklı geometrili bir 2. Bandung, daha şimdiden inşa yolundadır.

Son olarak, Birleşik Devletler'in egemenliğini sürdürebilmek için kullanmaya hazır olduğu kitle imha silahları tekeli, Washington'ın ve onun kadar güçlü olmayan müttefiklerinin askerî maceralarının bozguna uğratılmasıyla birlikte etkisiz hâle gelmektedir.

Emperyalizmin yeni "avantajlarını" bozguna uğratmak için harekete geçmek, küresel sistemle bağlantısı kesilmiş özmerkezli bir gelişime geçiş anlamına gelmektedir. (Benim için, bunun tam bir kopma anlamına gelmediğini, emperyalist dünyayla dış ilişkilerin, iç gelişimin ve sosyal ilerlemenin önceliklerine tabi tutulması anlamına geldiğini bir kez daha yineleyeyim.) Bu kaçınılamayacak bir zorunluluktur. Şu da var ki bu kopma, (komprador gücün tersine) bunu başarabilecek tek güç olan halkçı iktidarın karakterinden ayrı düşünülemez. Bu zorunluluk, eskiden de vardı, bugün de var. Gerçi kopmanın biçimi evrim geçirdi. Bandung döneminde kopma, mütevazı güçteki bir ülke için bile, sıkı sıkıya ulusal bir çerçevede endüstrileşmeyle eşanlamlıydı. Günümüzde endüstrileşme, kıta boyutlu ülkeler için "ulusal" olarak kalabilirse de, diğer ülkeler için ortaklar arasında artık mümkün hâle gelmiş bulunan bütünleyicilikler oluşturarak, yoğun bölgesel işbirlikleri geliştirilmesini zorunlu kılar. Bu formül, "ortak pazarlara" değil, "planlı" (Sovyetler anlamında değil, halkın kararını devletin politikalarına ortak kılan şekillerde) ekonomik ve siyasal birlikteliklere

dayanır. ALBA, muhtemelen, bunun ilk modellerinden birini oluşturmaktadır.

Çin'in –sınırlılıklarına ve çelişkilerine rağmen– devlet politikaları ve Latin Amerika'daki ilerlemeler, bu gereksinimlerin ve Güney'in, küresel emperyalist sistemden kurtulması için yeni imkânların başlangıç noktalarıdır.

Sistemin Emperyalist Merkezlerinde Aşılması Gereken Engeller

Kuzey ülkelerinin beş yüzyıldır izledikleri yoldan, Güney halklarına karşı aralıksız savaş ve ganimetin paylaşımı için aralarında bundan daha az sürekli olmayan savaşlar yolundan, ayrılmalarına imkân verecek şartlar nelerdir?

Benim tezime göre, emperyalist sistem, kapitalizmin birçok emperyalizmin sürekli çatışma içinde bulunduğu önceki tarihsel aşamasının yerini Üçlü'nün kolektif emperyalizminin aldığı yeni bir aşamaya geçmiştir. Sermayenin artan merkezileşmesinin ürünü olan bu dönüşüm, özünde tamamen antidemokratik olan bir mali plütokrasiyi komuta mevkiine yerleştirir. (Amin, 2002, 2005; Morin, 2006)

Çürümüş hâle gelmiş olan kapitalizm, 21. yy sosyalizminin icadıyla aşılmalıdır, ama kendi kendine ölüp gitmeyecektir. Tam aksine, iktidardaki plütokrasinin, kendi gelişimini gerçekleştirebilecek duruma gelmiş Güney'i yok etmekten başka bir seçeneği yoktur. Peki Kuzey halkları, yönetici sınıflarının girişecekleri bu cinayete ortak olacaklar mı? Bu soruya cevap bulmak için benim analizim, diğerlerininki gibi, merkez (özellikle Birleşik Devletler ve Avrupa) oligopollerinin kendi aralarındaki çelişkilere odaklanmamakta, aşağıda görüleceği gibi, söz konusu halkların, Üçlü'nün oligopoller cephesinde gedikler açabilecek farklı politik kültürlerindeki özgüllüklere dayanmaktadır. Bana göre, söz konusu özgüllükler, genel ekonomik ve sosyal

durumları olduğu kadar geçmişteki gelişmeleri ve gelecekteki perspektifleri açıklıyor. Ekonomizmin egemenliği altında olan burjuva düşüncesi bunu görmüyor. Marx ise buna özel bir önem veriyordu. Ne var ki, mücadele için, söz konusu halkların somut politik kültürlerinin ağırlığının hesaba katılmasını zorunlu kılan siyasal stratejiler geliştirecekleri yerde, "sömürücü sermayeyi" suçlamakla yetinen Avrupalı aşırı sol hareketin birçok bölümünün söylemindeki basite indirgenmiş Marksizmin durumu bu değildir.

Aşağıda yazdıklarımı okuyanlar "değerlendirmelerimi" fazlasıyla katı bulabilirler. Öyledirler zaten. Güney hakkında daha önce söylediklerim de en aşağı bunun kadar katıydı. Kaldı ki, politik kültürlerin tarih dışı değişmezler olmadığı da bir gerçektir. Bazen en kötüye olduğu kadar, aynı oranda en iyiye doğru da evrilebilirler. İnanıyorum ki, "çeşitliliğin aynı hedefe yönlendirilmesi"nin sosyalist perspektif içerisindeki inşası bunu gerektirir.

Birleşik Devletler

Değişim rüzgârının niye kapitalizmin "en gelişmiş" metropolünden esmeye başlayamayacağının nedenlerini açıkladım (Amin, 2003). Evet öyle, çünkü kapitalist modelin sahip olduğu bu "mükemmeliyet", halkın tamamen "pazarın krallığı" siyasal kültürü ve "bireyin" de "kral" olduğu yanılsaması içinde yabancılaştığı anlamına gelmektedir. Aydınlanma ideolojisinde, özgürlük ve eşitlik değerleri, çelişkili olmalarına ve birbirlerini tamamlamalarının inşasının "kapitalizm ötesi" bir sosyal sistem gerektirmesine rağmen, sanki bunlar doğal olarak birbirlerine bağlıymışlar gibi görünürler. Birleşik Devletler'de, "özgürlük" kavramı, başka hiçbir yerde olmadığı kadar, eşitsizliği meşrulaştıracak biçimde kendini kabul ettirmiştir. Bu koşullar altında, özgürlüğün yapay bir gönüllü boyunduruk hâline gelip

her türlü yaratıcı potansiyelden yoksun bırakılması ya da söylem düzeyinde kutsanan "birey"in gerçekte kendi geleceğinin inşasına katılmaktan aciz bir kukladan ibaret kalması, sistemin kurbanlarının sorgulamalarına konu olmuyor. Öte yandan, art arda gelen göç dalgalarının yarattığı cemaatçilikler sınıf mücadelelerinin politikleşmesini engelledi. Birleşik Devletler'e özgü politik kültürün tarihsel olarak şekillendirilmesine ilişkin bazı değerlendirmelerde bulundum. Gerçek şu ki, bu durum, Birleşik Devletler'in egemen sınıfına, uygulamadaki hayâsızlığı söylemlerdeki aşırı ikiyüzlülükle birleştiren korkunç araçlar kullanarak toplumu kendi katıksız çıkarları doğrultusunda yönetme imkânı tanımaktadır. Noam Chomsky gibi ben de, Birleşik Devletler'in, Clinton terminolojisini kullanacaksak, günümüz dünyasının başlıca "serseri devlet"i olduğunu düşünüyorum; ve her zaman da, (yürekli Daniel Ellsberg'in[11] gösterdiği gibi, muhaliflerine soykırım uygulanması dâhil) daha kötüsünü yapabileceklerini düşünüyorum. G. W. Bush'un –kuşkulu– seçimi, pratik anlamda bir darbe olmuştur ve artık bundan böyle, Birleşik Devletler, başka marifetlerinin yanı sıra, sadece modern tarihin polis devletlerinde görebileceğimiz yetkilere benzer yetkileri kendi polisine vermiş olan gerçek bir savaş suçluları cuntası tarafından yönetilmektedir. Amerika halkının kısa vadede, bu cuntanın, dünyayı sürekli bir savaş hâline sürükleyen ve zavallı bir duruma gelmiş olan demokrasinin anlamını yerle bir eden büyük ve vahşi projesindeki ("gezegenin askerî kontrolü") trajedinin farkına varabileceğini gösteren herhangi bir işaret yoktur. Bütün bu acı gerçekler, bana göre, burada, ne yazık ki, her yerden daha fazla "saf" hâlde görülen kapitalizmin yarattığı yıkımlardan başka bir şey değildir. Yine de, tarihin getirdiği bu

11 Daniel Ellsberg, Pentagon belgelerini yayınlama cesaretini gösteren bir Amerikalı gazetecidir. Birleşik Devletler'in egemen güçlerinin, ciddi bir rakip hâline gelebilecek herhangi bir gücü, "çok geç olmadan" tek yanlı kitlesel bir nükleer bombalamayla yok etmeyi öngören bakış açılarının sonsuz korkunçluğunu gözler önüne serdi.

ciddi yapısal kusura rağmen, Amerikan halkı, 1930 Ekonomik Krizi'ne sola kayarak tepki göstermiş olan üç ülke halkından (Fransa ve İsveç halklarıyla birlikte) biridir.

Her şeye rağmen, Amerikan vagonunun, değişimi başlatacak olanları daha sonra takip etmesi ihtimal dâhilinde olsa bile, değişim girişimlerinin bu ülkede başlamayacağını düşünüyorum. Ben de, başkaları gibi, Kara Panterler'in kahramanlık dönemlerinde, Amerikan Siyahilerine umut bağlamıştım. Ancak, Amerika'daki Siyahi hareketin, ne kadar haklı olursa olsun, toplumun karşısına dikilen meydan okumanın üstesinden gelebilecek nitelikte olmadığını kabul etmek zorunda kaldım. Hiçbir analiz yoktu. Sadece ırkçılığı içselleştiren, onu kabul edip yönünü tersine çeviren bazı duygusal davranışlar vardı. Her zaman, içe yönelik sömürgeciliğin yarattığı yıkımın, dışa yönelik olandan ölçülemeyecek derecede fazla olduğunu düşünmüşümdür. Birleşik Devletler toplumunda uygulanan kölelik, Avrupalıların uzak sömürgelerinde gerçekleştirdikleri şekliyle kıyaslandığında, çok daha korkunç etkiler yaratmıştır (bkz. 4. Bölüm, Ek 2).

Japonya

Burada karşımıza tamamen farklı bir noktada konumlandırılmış bir ülke çıkıyor: baskın kapitalist ekonomi ve aynı zamanda, Avrupalı olmayan bir kültürel tarih. Bu iki boyuttan hangisi üstün gelecek: Dünyanın geri kalanına karşı "Üçlü"deki iki ortağıyla (Birleşik Devletler ve Avrupa) dayanışma mı, yoksa "Asyalılık" fikri tarafından desteklenen bağımsızlık iradesi mi? Bu konu hakkındaki düşünceler –boş hayaller dâhil– bir kütüphaneyi doldurabilir.

Modern dünyanın ekonomik ve jeopolitik analizi, bende, Almanya'nın günümüze kadar benzer nedenlerle kabul etmiş olduğu gibi, Japonya'nın da Washington'ın izinden gideceği izlenimi yarattı. Günümüz küreselleşmesi –neredeyse kimse

bunu dile getirmez– dünya ekonomisine liderlik eden ortaklar arasında asimetrik bir şekilde inşa edilmiştir. Birleşik Devletler, ticaret dengesinde gittikçe büyüyen bir yapısal açık verirken Çin ve diğer büyük kapitalist rakipler (özellikle Almanya ve Japonya) önemli fazlalar elde ediyorlar. Bu asimetri, ortaklar arasında bela tehdidi temelinde bir dayanışma anlamına gelmektedir; çünkü bu dayanışmanın ortadan kalkması, kapitalizmin, ancak ve ancak insanoğlunun başka bir sistem keşfetmeye başlamasıyla ortadan kalkabilecek, anlatılamaz bir kaos ortamına sürüklenmesine neden olacaktır. Bu nedenle, söz konusu dayanışma sağlam görünüyor: Bu gerçeğin bedelini Japonya ve Almanya'nın sadece yönetici sınıfları değil, halkları da kabul etmiş görünüyor. Peki, neden ve ne zamana kadar?

Bu soruya verilebilecek fazlasıyla basit bir cevap, otokratik gelenekler, itaatkâr ruh ve eşitsizlik prensibinin kabul edilmesi vs. olabilir. Bütün bunlar tarihsel gerçeklerdir; fakat benzer bütün gerçeklikler gibi sonsuza kadar devam edecek değildirler. Bence biraz daha iyi bir cevap, II. Dünya Savaşı sonrasında Washington'ın sahip olduğu stratejik seçenekleri daha iyi tartan bir cevaptır. O zamanlar Birleşik Devletler, –küresel hegemonyaya karşı konulmaz adaylığını tehdit eden– iki hasmını "yok etme" yolunu seçmemiş, aksine, yeniden toparlanıp iki sadık müttefik hâline gelmelerine yardımcı olmuştur. Bunun en bariz sebebi, o dönemde SSCB ve Çin tarafından temsil edilen gerçek bir "komünizm" tehdidinin varlığıdır. Burada bir parantez açarak, yeni Rusya'nın yöneticilerinin bu gerçeği görmediklerini söyleyebilirim. Bazılarının ağzından Rusya'nın kapitalizme yönelmekle kendini Japonya ve Almanya ile aynı konuma getirmiş olduğunu; yani savaşı kaybetmesine rağmen barışı ve ekonomik mücadeleyi kazanabileceğini duydum. Böyle düşünmek, artık tehlikeli rakipleri bulunmayan Amerikan yönetici sınıfının, bu kez hasmını tamamen yok etme yolunu seçtiğini unutmak demektir. Amerikan hegemonyasını alt etmenin

kendisi için giderek daha da zorlaştığını anlamak istemeyen Avrupa'nın desteğini alması, Amerika'yı bu yok ediş yolunda daha da hayâsızlaştırmıştır. Gerçi Japonlarda Çin'e karşı "belli bir aşağılık duygusu" bulunduğunu fark etmemek olanaksızdır. Etkili birtakım Japon düşünürler, şöyle cümleler kurabiliyorlar: "Başarısızlığa uğradık... gelecek sefere daha iyisini yaparız." Cümlenin ikinci kısmı tartışılabilir elbette; ama bu başka bir konu. Japonların modernleşmek için yaptıkları tercihlere yönelik böyle bir "özeleştiri" biçimi, ittifakları altüst edip Çin'le bir yakınlaşmaya gidilebileceğini düşündürebilir. Yine de, böyle bir yakınlaşma bana pek muhtemel görünmüyor. Çünkü bir kere, Japonya'yı elinde tutan sermaye, diğer bütün emperyalist sermayelerden farksızdır. İkincisi, Çinliler ve Koreliler, Japonya'nın bölgeye hegemonyasını dayatmak isteyen emperyalist bir güç olduğunu bildiklerinden, buna yanaşmazlar. Pek uzak olmayan bir geçmişte Japonya'nın kendilerine karşı yürüttüğü yok etme savaşını unutmuş değiller ve bu bakımdan güvensizlikleri sürüyor.

Avrupa

Bir değişimin Avrupa'da başlamasının, Birleşik Devletler'e ya da Japonya'ya göre daha fazla şansı var mı? Ben –sezgisel olarak– böyle olabileceğine inanıyorum; fakat "Avrupalıların" farklılıklarından kaynaklanan zorlukları da göz ardı etmiyorum.

Bu göreli iyimserliğin ilk nedeni, Avrupa uluslarının zengin ve çeşitliliklerle dolu bir tarihe sahip olmasıdır. Bu tarih hakkındaki yorumum, hiç kuşkusuz, temelindeki mitleri reddettiğim (ve sanırım çürüttüğüm) baskın Avrupa-merkezciliği değil. Savunduğum tezin geri planında, Avrupa'da etkisini gösteren (ve kapitalizmin icadına yol açan) aynı çelişkilerin başka yerlerde de kendilerini gösterdikleri (dolayısıyla buralarda da

bir çeşit kapitalizmin yaratılmasına yol açabilecekleri) fikri yatıyor. Buna karşılık, kendi toplumlarının eskiden Avrupa'dan daha zengin, daha ileri ve hatta "geri kalmış" Ortaçağ Avrupa toplumlarından daha iyi olduğuna kendilerini inandırmaya çalışan birtakım Üçüncü Dünya entelektüellerinin "Avrupa karşıtı" zırvalarını da yine aynı kararlılıkla reddediyorum. Geri kalmış ortaçağ mitinin, Avrupa modernleşmesinin sonradan geliştirdiği değerlendirmenin bir ürünü olduğunu unutmamak gerekir. Aslında, Avrupa'nın modernlik öncesi tarihi, dünyanın diğer bölgelerinkinden daha iyi değilse de –bana göre, tarihî yörüngeler birçok insanın düşündüğünün tersine çok daha fazla benzerdir– hiç kuşkusuz, "daha kötü" ya da "geri" değildir. Ne olursa olsun, Avrupa moderniteye ilk olarak ulaşmakla, inkâr edilemez birçok avantaj elde etmiştir.

Hiç şüphe yok ki, yürümekte olan belli bir türdeşleşme sürecine ve "Avrupalı" söylemine rağmen, Avrupa çeşitlilik barındırır. O zaman, çeşitliliklerle dolu bir Avrupa'da olabilecek potansiyel bir değişimin olumlu ve olumsuz bileşenleri neler olacaktır?

İngiltere ve Fransa modernitenin öncüleridir; her iki toplum da onu sistematik olarak inşa etmişlerdir. Bu kesin gibi görünen yargı, modernitenin özellikle İtalya ve Hollanda kentlerinde daha eski köklere sahip olduğu gerçeğini değiştirmez. İngiltere ve Fransa'nın, kapitalist modernitenin nihai şeklinin oluşturulmasına yapmış olduğu katkılar, sonuç anlamında tamamlayıcı olarak ele alınabilir olsa da, farklı eksenlerde gelişmiştir.

İngiltere, yeni (ticari) kapitalizmin ortaya çıktığı çağda tarihinin epey çalkantılı bir dönemini yaşamıştır. 17. yy'da, kralını idam edip cumhuriyet ilan etmiş, ortaçağın "Şen İngiltere"sinden ("Merry England") hüzünlü Püriten İngiltere'sine dönüşmüştür. Daha sonra her şey durulmuş; kısıtlı oya dayansa da modern demokrasi aşamasına geçilmiş, 18. ve 19. yy'da Sanayi Devrimi'yle açılan birikim dönemi büyük çatışmalar olmadan yaşanmıştır.

Gerçi 19. yy'ın ortalarındaki Çartizmle doruğa ulaşan sosyal sınıf mücadeleleri görülmüştür ama, bu mücadeleler, sistemi bir bütün olarak tehlikeye sokacak kadar politik hâle gelmemiştir. Ve bu özellik günümüze kadar devam etmiş gibi görünmektedir. Buna karşılık Fransa, aynı aşamaları, aralıksız bir dizi şiddetli siyasi çatışmadan geçerek yaşamıştır. Kapitalizmin çelişkili modernitesinin siyasi ve kültürel boyutlarını Fransız Devrimi ortaya çıkarmıştır. Zamanın gerçek proletaryasının var olduğu İngiltere kadar kristalleşmiş olmasa da, sınıf mücadeleleri, kavramın gerçek anlamında sosyalist hedefler içerisinde, 1793 kadar erken bir tarihte; ardından da 1848, 1871'de ve sonra 1936 yılında Fransa'da görülmüştür. İngiltere 1968'i yaşamamıştır. Tabii ki, bu farklı yörüngeler üzerine birçok değişik yorum yapılmıştır. Marx bu konuya çok duyarlıydı; ve İngiltere deneyiminden yola çıkarak kapitalist ekonominin, Fransa örneğinden de modern siyasetin bir eleştirisini sunmak için dikkatini esas olarak bu iki toplumun analizi üzerine yöneltmesi tesadüf değildi. Cecil Rhodes, üstesinden gelinmesi gereken meydan okumayı en iyi özetleyen kişi oldu: İngiltere'yi sosyalist devrimden sadece emperyalizm seçeneği koruyabilirdi. Aynı durum Fransa için ve hatta bütünüyle Avrupa için de geçerliydi. II. Enternasyonal hızla sosyal-sömürgeciliğe doğru kaymıştır. Ve günümüzde hâlâ sosyal-Atlantikçi, sosyal-emperyalisttir.

İngiltere tarihi belki bugünü açıklayabilir: İngiltere halkının toplumlarının çöküşü karşısında sergilediği sabır. Belki bu edilginlik, İngiliz ulusal gururunun Birleşik Devletler üzerinden yaşanmasıyla açıklanabilir. Bir İngiliz'in gözünde Birleşik Devletler, başka herhangi bir yabancı ülke gibi değildir; bir parça ölçüsüzlüğe kaçmış olsalar bile nihayet bunlar kendi asi çocuklarıdır; ve biliyoruz ki 1945'ten beri İngiltere, kayıtsız şartsız bir şekilde Washington'ın izinden yürümeyi kabul etmiştir. İngilizcenin bütün dünyada görülen olağanüstü egemenliği,

belki bu gerilemenin gerçek boyutuyla yaşanmasına engel oluyordur. İngilizler geçmiş günlerinin görkemini Amerikan vekâletiyle yeniden yaşıyorlar.

İngiltere ve Fransa'nın açtığı gedikler olmasaydı, ne Almanya, ne İtalya, ne de Rusya kapitalist moderniteye erişebilirdi. Burada, bu keşfi yapmak sadece Anglo-Fransız dehasına mahsustu ve bahsedilen diğer ülke halkları bazı esrarengiz nedenlerden dolayı bunu başaramazdı demek istemiyorum. Demek istediğim, buralardaki koşulların dünyanın başka bölgelerindeki –örneğin Çin, Hindistan ya da Japonya'daki– koşullara benzer bir potansiyel taşıdıklarıydı. Ama kapitalist moderniteye bir kez girildiğinde, artık her halk, ister (sözü edilen iki Avrupa ülkesi ya da Japonya gibi) yeni bir merkez ya da baskı altına alınmış bir çevre ülkesi olsun, moderniteyi kendine göre şekillendirir.

Almanya Atlantikçi kapandan kurtulabilir mi? Yukarıda Üçlü'nün (G3) Birleşik Devletler dışındaki iki parlak üyesini oluşturan Almanya ve Japonya arasında kurmuş olduğum paralellik, bunun kolay olmayacağını söylüyor. Almanya tarihini, kendime temel olarak seçtiğim bir metotla okuyorum. Bunun sonucunda, Prusya'nın ihtirasıyla harekete geçen Alman milliyetçiliğinin, Marx'ın küçümsediği Alman burjuvazisinin zaaflarını telafi etmiş olduğunu görüyorum. Sonuç, sadece bu yeni kapitalizm yönetiminin otokratik bir form taşımasıyla sınırlı kalmadı. Bu otokratik biçim, milliyetçi söylemine kattığı (ve İngilizlere, asıl olarak da Fransızlara, sonra da Ruslara ait ideolojik evrenselcilikle çelişen) etnik renge karşın, bütün Almanları bile bir araya getirmeyi başaramadı (Avusturya'yla birleşme –Anschluss– ebedî sorununu günümüze dek çözemedi). Milliyetçilik, Nazizmin caniyane ve çılgın sürüklenişi için de önemli bir faktör olmuştur. Ama bu felaketten sonra, yukarıda sözünü ettiğim nedenlerden dolayı Birleşik Devletler tarafından desteklenen ve kimilerince "Ren kapitalizmi" diye adlandırılan yapının oluşturulması

için de güçlü bir etmen olarak iş görmüştür. Bilinçli bir tercihle Anglo-Franko-Amerikan demokratikleşme modeline yönelen bu yapı, Weimar Cumhuriyeti'nin (Almanya tarihinin en demokratik dönemi) kısa hayatı ve Demokratik Almanya sosyalizminin en hafif tabiriyle bulanıklıkları yüzünden, yüzeysel niteliktedir denemese bile, derin yerel tarihî köklerden mahrum kalmıştır. Tanımım tarihseldir; "soyaçekimsel" değildir ve tarih de sona ermemiştir. Almanya bugün ciddi sorunlarla karşı karşıyadır; çünkü "Ren kapitalizmi", Anglo-Sakson aşırı liberal modeli ve Fransa'nın "Jakoben" devletçiliğiyle karşılaştırılarak "iyi bir kapitalizm" olarak nitelenemez. Hepsi, birbirinden farklı olmakla birlikte, yıkıcı yönlerinin baskınlığıyla karakterize edilen ve son aşamasına ulaşmış olan kapitalizm hastalığının pençesindedirler. Peki bu meydan okumanın karşısında ortaya çıkabilecek Alman tepkileri nasıl olacaktır?

Almanya –Japonya gibi, Amerika hegemonyasında olan küreselleşme içerisinde–, kısa vadede, rahat görünmektedir. Çekya, Polonya, Macaristan, Baltık Devletleri, Slovenya ve Hırvatistan'ın "Latin Amerikalılaşması" gibi bir yolla doğuya yönelebilecek bir genişleme –ABD tarafından Almanya'nın önüne atılan kemik ve et parçası–, Berlin'in yapmış olduğu seçimin sürekli olması konusundaki yanılsamayı besleyebilir. Bu seçenek, Maastricht Antlaşması ve avro ile oluşmuş Avrupa sistemi seçiminin desteklediği düşük yoğunluklu bir demokrasi ve düşük bir ekonomik-sosyal düzeyle sorunsuz olarak yetinebilir. Ne var ki, klasik Hristiyan ve liberal sağ kanat ile sosyal demokrat sol kanat siyasal sınıflarının bu yolda yürümeye inatla devam etmesi durumunda, iki savaş arasındaki dönemde görülen Nazizmin tam bir *tekrarı* olmasa da, prototipini Avusturya'da Haider'in oluşturduğu sağcı halk hareketlerinin ortaya çıkması da ihtimal dışı değildir. İtalya'daki Berlusconi-Fini-Bossi üçlüsü de bundan iyi değildir. Fransa'da Ulusal Cephe'nin seçim başarıları, Avrupa üzerindeki genel tehdit gerçeğini doğrulamaktadır. Fransa'da

Bonapartist gelenek, tamamıyla gerici olan Beşinci Cumhuriyet anayasasını yine bu gelenek doğrultusunda yorumlayan Sarkozy yönetimiyle yeniden zafer kazanmıştır (Amin, 2003). Bu perspektifte bakıldığında Almanya'nın yaşadığı zorluklar uzun dönemde daha da kötüye gidecek ve bir iyileşme durumu gözlenmeyecektir. Almanya'nın kırılganlığı iki kelimeyle açıklanabilir: azalan nüfus (bir çeyrek yüzyıl içinde Almanya'nın, Fransa ya da Büyük Britanya'ya göre, öyle pek fazla bir ağırlığı kalmayacaktır) ve oldukça sınırlı bir yaratıcılık kapasitesi. Ne var ki devran dönüyor ve geçmişin olumsuzluklarının silinmesi de mümkün. Alman halkının, dövülmüş yolların dışına çıkarak bir değişimi başlatması gerektiğinin bilincine varması ve olumlu bir tepki içine girmesi de düşünülemeyecek bir şey değil. İnanıyorum ki, eğer Fransa ve Rusya yeniden inisiyatif gösterirlerse, Avrupa için başka bir gelecek mümkün olabilir. Bu, Akdeniz ve Kuzey Avrupa'da başlayan, fakat kısa süre içinde düşüşe geçen, olumlu hareketlerin yeniden canlanmasına da yol açabilir.

Güney Avrupa, özellikle de İtalya, 1970'li yılların "uzun 1968"inden itibaren, 1970-1972 yılları arasında *Il Manifesto*'nun en uygun analizlerini yaptığı eleştirel düşüncenin (ve eylemin) odağına yerleşmiştir. Hareket, İtalyan Komünist Partisi'nin kendi kabuğuna çekilip hiçbir olumlu vaatte bulunmamış olmasına rağmen, o zamanın "merkez sol" devletini etkilemeye yeterli bir güç sergilemiştir. İtalyan tarihinin bu güzel sayfası artık herhâlde geride kalmıştır. O zaman yapılabilecek tek şey bu gerilemeye izin veren toplumun zaaflarını sorgulamaktır. İtalyan devlet yöneticilerinin çoğu zaman yabancı olması nedeniyle halkların onları kandırılması gereken hasımlar olarak görmelerinden kaynaklanan, azgelişmiş bir ulusal sorumluluk duygusu. İtalyan ulusu –şu anda var olanı–, henüz yeterince bu handikabın üstesinden gelememiştir ve belki de bu durumun yarattığı kırılganlık nedeniyledir ki, "Lombardia Ligi"nin temsil ettiği inanılmaz geri gidişe hâlâ kapılarını açık bırakmıştır. Bu

felaket, faşist geçmişin canlanmasıyla beslenen bir popülizmin ortaya çıkmasına eklemlenmiştir. İtalya'da II. Dünya Savaşı sırasındaki kurtuluş mücadelesi, tıpkı Fransa'da olduğu gibi, aynı zamanda bir iç savaş şeklinde yaşanmıştır. Bu nedenle faşistler, 1945'ten sonra gelen on yıllar boyunca gizlenmek zorunda kaldılar, fakat hiçbir zaman tamamen yok olmadılar. Yine de, şu iki nedeni sorgulamadan böylesi bir geri gidişi kavramak güçtür: İlk olarak, ülke ekonomisinin, yarattığı "mucize"yle İtalyanlara İngilizlerden daha yüksek bir yaşam standardı sunmasına rağmen, kırılganlığını koruması. Bu, "üçüncü İtalya"ya ve onun "sosyal sermayesi"ne ilişkin övgü dolu söylemlerin fazlasıyla sessiz kaldığı bir kırılganlıktır. İkincisi, (özellikle Maastricht'den bu yana) tasarlanan biçimiyle Avrupa entegrasyonu, sürüklenişi ve hayalciliği kışkırtmıştır. İtalyan siyasetinin her alanını ele geçirmiş olan kayıtsız şartsız Avrupa seçeneği, bana göre, ülkenin içine girdiği çıkmaz yolun başlıca sorumlusudur.

Avrupa projesine bu aynı düşüncesiz ve çılgın taraftarlık, İspanyol, Portekiz ve Yunan faşizmine son veren halk hareketlerindeki muhtemel radikallik potansiyelinin etkisizleştirilmesine güçlü katkılarda bulunmuştur.

Gerçi, geçiş süreci İspanyol faşizminin bel kemiğini oluşturan aynı burjuvazi tarafından hazırlanırken, Frankoculuğun liderinin yatağında rahatça öldüğü İspanya'da bu potansiyel oldukça sınırlıydı. İşçi ve halkçı hareketin sosyalist, komünist ve anarşistlerden oluşan üç bileşeni, 1970'lerin sonlarına kadar kanlı faaliyetlerde bulunmuş olan (idam mangalarının yürüttüğü infazlar o sıralarda hâlâ görülmekteydi) antikomünizmi ve kendisine askerî üsler vermesi karşılığında Birleşik Devletler tarafından desteklenen bir diktatörlük tarafından kökü kazınarak yok edilmişti.

1980'de, Avrupa hâlâ, İspanya'nın Avrupa Topluluğu'na kabulü için NATO üyesi olmasını, yani Washington'ın hegemonyasına tamamen girmesini şart koşuyordu! Buna rağmen, işçi

hareketi, 1970'lerin illegal çalışma dönemlerinde kurulan "işçi komisyonları" yoluyla geçiş sürecinde rol almak istedi. Fakat, maalesef, diğer entelektüel ve halk sınıflarından destek alma yolundaki eksiklikler sebebiyle, hareketin radikal kanadı, dönüşümün yönetimini gerici burjuva egemenliğinden koparamadı.

Buna karşılık, Portekiz ve Yunanistan'da faşizmi gerçek anlamda yıkmış olan güçlerin radikal potansiyelleri azımsanacak gibi değildi.

Nisan 1974'te Salazar rejimine son veren askerî güçlerin ayaklanmasını, belkemiğini resmî Komünist Parti ve Maocu komünizmin oluşturduğu büyük popüler patlamalar izlemişti. Otelo Carvalho, yönetici Portekiz grubunun küresel-enternasyonal eğilimini temsil ediyor ve o zamanki haliyle Avrupa'ya –haklı olarak– güvenmiyordu. Bu eğilimin önder grup içerisinde bozguna uğraması ve Carvalho'nun tutuklanması, sonraki dönüşün başlangıcı oldu. Bu dönüş, sağ kanadın işine yaramış ve sol kanadın daha güçlü olduğu Güney'in ve Lizbon'un yerine, üstünlüğü Avrupa'daki Portekiz göçmenlerinin ana kaynağını oluşturan Kuzey'in geleneksel Katolik köylülerine vermiştir. En azından şunu söyleyebiliriz ki, bunun sonucunda sol kanadın liderliği pek de kararlı olmayan sosyalistlerin eline geçti. O zamandan beri, ülkenin politik sınıfı derin bir uykuya daldı ve devrim hareketi de 1974-1975 yıllarının nostaljisinde kaldı.

Buna benzer olarak, Yunanistan'da da, o sıradaki hâliyle Avrupa yönündeki tercih, albayların düşüşü sonrası için kaçınılmaz değildi. Yunan halkı bu faşist rejimin tam da Birleşik Devletler ve Avrupa tarafından desteklendiğini unutmamıştı. 1980 seçiminden galip çıkan Pasok'un kurucusu Andreas Papandreu, uzun süre yenilikçi bir enternasyonalist alternatif üzerinde kafa yormuştu. Ve iki tarafın komünistleri ("İç" ve "Dış" KP'ler), Papandreu'nun –bir çeşit patriyarkal lider– kişiliğine ve Pasok'un heterojenliğine karşı güvensizlik duysa-

lar da, hepsi Komünist Partinin çevresinde oluşmuş bulunan Ulusal direniş cephesinin (EAM'ın) mirasını paylaşıyordu. II. Dünya Savaşı sırasında KP, Yugoslavya'da olduğu gibi, birleşik anti-faşist cepheyi kendi çevresinde oluşturmayı başarmıştı. Sonuç olarak, sadece Yunanistan ve Yugoslavya, Alman işgalcilere karşı başka ülkelerde olduğu gibi "direnmek"le kalmamış; İtalyan kuvvetlerinin 1943'teki ani yıkılışında belirleyici bir rol oynamış, çok sayıda Alman birliğini kendi topraklarında meşgul etmiştir. Ne var ki 1945'te devrime dönüşen Yunan direnişi, Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'nın müdahaleleriyle bozguna uğramıştır. Batı Avrupa'nın onayıyla iktidara taşınan Yunan sağ kanadı, direnişte hiçbir varlık göstermemiş olduğu gibi, üstelik, bu hâliyle Avrupa projesinin çerçevesini oluşturan NATO'ya (Türkiye'yle birlikte!) entegre olma sorumluluğunu yüklenmiştir. Yunan halk sınıflarının ve bu sınıfların siyasi liderlerinin 1980'den itibaren AET tarafından yapılan açılımlara şüpheyle yaklaşmalarının sebebi hem anlaşılır karakterdedir, hem de mantıklı sebeplere dayanmaktadır.

Pasok zamanının –az çok izole edilmiş– Yunanistan'ında karşılaşılan ve Avrupa baskısının da eşlik ettiği ekonomik zorluklar, "Üçüncü Dünya renkleri taşıyan" "bağlantısızlık" ve enternasyonalizm seçeneğine bağlanan umutların yok olmasıyla sonuçlanmıştır. Yunanistan daha sonra yavaş yavaş yeni Avrupa ile entegrasyon yönünde evrilmiştir; bu entegrasyon, tipik modellerini (kimileri pek de güven uyandırmayan) armatörlerin oluşturduğu ve Avrupa'nın diğer yerlerindeki gibi karşısında Pasok'un güçsüz bir sosyalist parti hâline geldiği, (kelimenin olumsuz anlamıyla) "kozmopolit" bir komprador burjuvaziyi güçlendirmiştir. Fakat hâlâ Yunan halkının aklını kemiren kurtlar vardır: Türkiye'nin (Kıbrıs'a karşı saldırısını fazla bir heyecana kapılmadan bağışlayan) NATO'nun bölgesel sistemi üzerindeki baskın pozisyonu ve NATO'nun Yugoslavya'ya saldırısı. Baskın medya, halkın protestosunu bir "Ortodoks dayanış-

ması" olarak göstermiş ve böylece, gerçeği, yani Yunan halkının, Avrupa'nın demokrasi söylemi ile sınırsız gericilikteki Amerika kuyrukçuluğunun arasındaki çelişkiden duyduğu rahatsızlığı analiz etmekten uzak durmuştur.

Herhâlde farklı sebeplerden dolayı, Kuzey Avrupa ülkeleri, Avrupa projesine uzun süre tereddütle yaklaşmışlardır. İsveç kendi isteğiyle, Finlandiya ise mecburiyetten NATO dışında kalmış, fakat Norveç ve Danimarka NATO üyeliğini tercih etmiştir.

Olof Palme liderliğindeki İsveç, olabilecek en ileri bir küresellik-enternasyonalizm-bağlantısızlık seçimini savunmaya çalışmıştır. Ülke Avrupa'da, şu kısa sözcük öbeğiyle özetleyebileceğim bir imaj çizmiştir: "uygar bir Sovyetler Birliği". Bununla, Avrupa sosyal-demokratlarının baskın eğilimlerinden farklı olan bir enternasyonalizm bağlamındaki "devletçi-sosyalizm"i kastediyorum. Ülkenin Avrupa seçeneğine yönelmesi bu durumda sert bir dönüşe, sosyal demokrasisinin de aynı hızla sağ kanada doğru kaymasına yol açmıştır. Bu son moda söylem şöyle bilinir: "Refah devleti"nin zamanı geçmiştir; artık öteki Avrupalıların davrandığı gibi hareket etmeliyiz vs. Bu zırvaların hiçbir orijinal yanı yok. Yine de bu dönüş, İsveç'in sergilediği sıra dışı deneyimin güçsüzlüğü üzerine düşünmemiz gerektiğini gösterdi: Palme'nin belki de fazla kişisel olan rolü, uzun zamandır dışarıya görece kapalı kalmış bir ülkede, 1968 sonrasında güçlü bir saflık duygusuyla dünyayı geç keşfetmiş bir gençliğin yanılsamaları, ama ayrıca, II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan ve uzun süre gizlenen gölgeli geçmiş.

Görünen o ki Norveç, Finlandiya ve Hollanda birçok sebepten ötürü daha iyi direnmişe benziyor. İsveç ve Danimarka'nın tersine aristokratik sınıfları bulunmayan ve küçük çiftçi ve balıkçılardan oluşan Norveç toplumu, bu yapısı nedeniyle eşitlik konusunda özellikle duyarlıdır. Bu durum, sol görüşlü siyasi parti AKP'nin (komünistler) göreli gücünü ve Avrupacılıkla ne-

oliberalizmin çağrılarına kendine göre direnen sosyal demokrasisinin radikal tercihini açıklamaktadır. Buna karşılık, NATO üyeliği ve Kuzey Denizi'nin petrolünden kaynaklanan ekonomik zenginlik (bu zenginlik uzun dönemde bir parça yoldan çıkarıcı olabilir), hiç kuşkusuz, ülkedeki bu olumlu eğilimleri frenlemektedir.

Finlandiya'nın Rusya Devrimi esnasında savaş yapmadan kazandığı bağımsızlığı (Lenin bunu en ufak bir tereddüt göstermeden kabul etmiştir), sık sık söylenenin aksine, oybirliğine dayanan bir iradenin sonucu olmamıştır. Grandukalık, Rusya İmparatorluğu'nun vermiş olduğu ve o zamanın kamuoyu tarafından da tatminkâr bulunan geniş bir özerklikten yararlanmaktaydı; ayrıca yönetici sınıflar da Çar'a, Baltık ülkelerininki kadar büyük bir samimiyetle hizmet etmekteydi (Çar'ın Helsinki'deki heykeli hiçbir zaman sökülmemiştir). Halk sınıfları ise, Rus Devrimi'nin programına duyarsız kalmamıştır. Bu durumda, sorunların çözümü için bağımsızlık yeterli olmamıştır. Ülke, sorunlarının çözümünü ancak II. Dünya savaşı sırasında faşistlerle müttefik hâline gelen gerici güçlerin (önce imparatorluk Almanya'sının, sonra da Müttefiklerin desteğiyle) iç savaş sonucunda zar zor kazandıkları galibiyetle gerçekleştirebilmiştir. Fakat, Sovyetler Birliği'nin sonradan ne hâle geldiğini düşünürsek, Finlandiya'nın bağımsızlığı hiç kuşkusuz olumlu olmuştur. NATO propagandasının kabul edilemez bir statü olarak sunduğu "Finlandiyalaşma", gerçekte, Atlantikçi projeye göre daha iyi bir Avrupa inşasının temellerinden biri olabilecek bir tarafsızlık (gerçi Finlandiya örneğinde barış antlaşmasının dayattığı bir tarafsızlık) anlamına gelmekteydi. Bana göre, "sol kanat ittifakı" bayrağı altında toplanmış olan Finlandiya solunun günümüze kadar gelen varlığı, bu potansiyelin yok olmadığının bir ifadesidir. Avrupa'nın parasal zeminde (Finlandiya'nın avroyu kabul etmesiyle) galip gelen baskıları, bu ilginç tarihî mirası yıpratacak güce sahip midir?

Şunu unutmamalıyız ki Hollanda, daha 17. yy'da, İngiltere ve Fransa'dan önce burjuva devriminin doğumunda yer almış, fakat Birleşik Eyaletler'in mütevazı boyutları, bu ülkenin, rakibi olan çömezlerinin elde ettiklerine ulaşmasını engellemiştir. Fakat, bu tarihin mirası yok olmamıştır. Hollanda, sadece -burjuva karakterde olsa da- hoşgörü ve özgürlüğün öncüsü olan bir demokrasi değil, ayrıca (terimin olumlu anlamında) kozmopolit bir ülkedir. Fakat yine de, ekonomik, mali ve parasal sistemine bakıldığında ülke, mark/avro bölgesinin bağrında evrilmektedir.

Avrupa projesini yıkmak

1970-1980 arasında belli bir zaman diliminde, Avrupa'da (İsveç, Finlandiya, Avusturya, Yugoslavya, Yunanistan'dan oluşacak) "tarafsız" bir kuzey-güney ekseninin kurulabileceğini ve bunun, Batı Avrupa ülkelerinin oluşturduğu öz üzerinde olduğu kadar Doğu ülkelerinde de olumlu etkiler yaratacağını düşünmekteydim. Bu, Batı Avrupa ülkelerinin Atlantikçi saf tutuşlarını yeniden değerlendirmelerine yol açabilir ve belki de Fransa'da olumlu bir yankı bulabilirdi. Heyhat, de Gaulle artık orada değildi ve Gaullistler, generalin NATO'ya karşı duyduğu tereddütleri unutmuşlardı. Bu çeşit bir eksenin varlığı, Avrupalı Doğu'yu, daha sonraki sağa düşüşünü önleyecek biçimde, merkez sol konumlara getirebilecek bir kaymanın şansını artırabilirdi. Bu proje, gerçek anlamda sosyal ve sonuç olarak da, kendini oluşturan ve Birleşik Devletler'den bağımsız olan uluslara saygılı ve Sovyet nüfuzundaki ülkelerde adını hak eden bir reformun gerçekleştirilmesini kolaylaştıran, bir XXI. yy sosyalizminin keşfine açık olan "başka bir Avrupa"nın oluşturulmasını tetikleyebilirdi. Böyle bir inşa, o sırada henüz kısıtlı bir etkisi olan bir ekonomik topluluk hâlinde bulunan Brüksel Avrupa'sı fikriyle paralel olarak mümkündü.

Avrupa sol kanat güçleri, sorunun içeriğini tam olarak kavrayamadılar ve Brüksel Projesi'nin benimsenmesini desteklediler. Bu, Washington tarafından, II. Dünya Savaşı'nın suskunluğa mahkûm ettiği ("Hristiyan Demokrat" ve hatta faşist) sağ güçleri Marshall Planı'yla yeniden saygınlaştırmak için kotarılmış, daha ilk adımında gerici olan bir projeydi. Komünist partiler durumu anlamışlardı; fakat o zaman bir "Sovyet" Avrupa oluşturulması alternatifi çekici bir fikir olarak görülmemişti. Komünist partilerin daha sonra "Avrupa komünizmi" kılığına büründürdükleri cephe değiştirişlerinin de fazla bir kıymeti yoktu.

Bugün Avrupa Birliği, kıta halklarını, "liberal" ve "Atlantikçi" (NATO'cu) çifte tercihinin betonuyla inşa edilmiş bir çıkmaza hapsetmekle kalmamış, Birleşik Devletler'in "konsensüs" kültürünü Avrupa geleneğinin çatışma kültürünün yerine geçirerek, Avrupa'nın "Amerikanlaşması"nın aracı hâline gelmiştir. Avrupa'nın Atlantikçiliğe, "nihai olarak" (bunun bir anlamı varsa) bağlanması düşünülemeyecek bir durum değildir. Gezegenin, Üçlü'nün kolektif emperyalizminin çıkarına sömürüsünün sağladığı yararların bilinci, birçok ruhu esir almıştır. Bunlar için Birleşik Devletler ile olan çatışma meselesi, ganimetin paylaşımı üzerine odaklanmıştır, başka bir şey değil. "Bobo'ların alternatif küreselleşmeciliği" (ilgili zengin ülkelerin orta sınıflarını isimlendiren Paris jargonundan alınmış bir sözcüğü kullanarak) diye adlandırdığım bu görüş, bilerek ya da bilmeyerek, bu eğilimi ifade etmektedir. Ve eğer bu proje herkese ve her şeye rağmen devam ettirilirse, bu, Avrupa kurumlarının kıta halklarının ilerlemelerinin önündeki başlıca engeli oluşturduğu anlamına gelecektir; çünkü uzun zamandır bir tez olarak ileri sürdüğüm gibi, toplum ne kadar kapitalizmin "değerlerini" (pazarın krallığı, bunun şekillendirdiği bireyin de kendini kral olarak görmesi) içselleştirirse, bundan sıyrılması o kadar zor olur. (4. Bölüm, Ek 3)

Avrupa'nın yeniden yapılanması, var olan projenin yıkılmasından geçer. Bugünkü hâliyle Avrupa-Atlantik projesinin sorgulanması ve hem sosyal, hem de dünyanın geri kalanına anti-emperyalist bir şekilde davranan alternatif bir Avrupa inşasının kristalleşmesi düşüncesinin hâlâ bir geçerliği var mı? Ben bunun olabileceğine inanıyorum ve hatta herhangi bir odağın bunu başlatmasının bütün Avrupa'da olumlu yankılar yaratacağını düşünüyorum. Buna cesaret edildiği takdirde, ben de Avrupalı halkların yarının dünyasını şekillendirmede hâlâ önemli bir rol oynayabileceklerine inananlar arasında olacağım. Bu yapılmazsa, en kuvvetli ihtimal, Avrupa projesinin kaos içinde çökmesidir; bu durum da Washington'u rahatsız etmeyecektir. Ne olursa olsun, kaosuyla ya da "kuruluşuyla" Avrupa, dünyada kendi yerini hiçe indirmek için çalışıp duruyor. Eğer sol kanadın güçleri bunu istemeye cesaret edebilirse, Avrupa sosyalist olacaktır; yoksa yok olacaktır.

Üçüncü Bölüm

Emek Üretkenliği: (Göreli ya da Mutlak) Bir İlerleme Ölçütü mü?

Formel Mantık mı, Diyalektik Materyalizm mi?

Geleneksel (burjuva, liberal) ekonomi tarafından uygulanan toplumsal gerçekliğin (burada, ekonomik boyutunun) analiz yöntemi ile Marx'ın (*Kapital* içinde ve ondan sonra) uyguladığı yöntem birbirine temelde karşıdır.

Burjuva yöntemi –Aristoteles'in ortaya koyduğu şekliyle– indirgenemez ikili karşıtlıklara dayalı formel (biçimsel) mantık temelinde inşa edilmiştir. A, A'dır ve A değil'in karşıtıdır. Sermaye (donanım) bir şeydir, emek başka bir şeydir vs. Hiç değilse özgül ve organize bir bağlam içinde, bu şeylerin, bu varlıkların her birinin (A, sermaye, emek ya da ulus vs.) tanımı, terimlerin seçimindeki belirsizlikten kaynaklanabilecek karışıklıkları ve muğlaklıkları engellemek üzere, "mutlak" ya da "tartışmasız" olmaya çalışmalıdır. Düşünme mantığının kesinliği ile bu düşünmenin analiz gücünü üzerinde uyguladığı gerçeklik arasındaki bağın dayanağı görgücü (ampirik) bakış açısıdır: Ele alınan varlıklar gerçekte gözlemlenebilecek niteliktedir ve bunların kavramsallaştırılması, varlıklarını ortaya koyan karakteristiklerini, varlıkları tanımlanmayı olanaklı kılacak soyutlama

düzeyine çıkarmak demektir. Yöntem, bir gerçekliğin analizini, onu oluşturan alt-kümelerin analiziyle parçalama eğilimindedir. Verili bir gerçekliğin kendini ortaya koyduğu alanları ayrıştırma; incelediği her alana özgü "yasalar"ı belirleyebilmek için alan analizlerini paralel biçimde yürüterek bunları birbirinden koparma; örneğin "ekonomik üretimi yöneten yasalar"ı, "dinsel yorumlamaların evrimini yöneten yasalar"ı vs. ayrı ayrı ortaya koyma eğilimindedir.

Marx, formel mantığın kullanımını ortadan kaldırmaz, ama onun ötesine geçmeyi kendisine görev bilir. Bu tutkusu onu düşüncesini diyalektik materyalizm üzerinde temellendirmeye götürür. Benim Marx okumamda bu seçim, "Marksist olma"yı, "Marx'tan yola çıkmak" olarak tanımladığım sağlam dayanak noktasını oluşturur. Bu da, akıl yürütürken diyalektik materyalizm tercihin kılavuzluğunu kabul etmek anlamına gelir. Marksisti, Marx'ın materyalist diyalektiği kullanarak ulaştığı tüm sonuçları (yalnızca sonuçları mı?) kabul eden kişi olarak tanımlayan kaba görüş ise bunun tam tersidir. Böylesi kaba bir tanım, Marx'ın ulaştığı sonuçları mutlak ve nihai gerçekler olarak görür; bu sonuçları kesin ve tamamlanmış doğrulara, Marx'ın yazdıklarını kutsal dogmalara, "gerçekliğin bütüncül ve tamamlanmış teorisi"ne dönüştürür.

Sözü edilen diyalektik materyalizm nedir?

Bir kere bu, Hegel'in kavramsallaştırdığı anlamda bir diyalektiktir. Diyalektik şunu der: A ile B, biri diğerine indirgenemez iki tekil varlıktan ibaret değildir. Bunlar aktif bir çelişki ilişkisi içinde bulunurlar. (Elbette, eğer A ile B aynı gerçeklik alanından uygun şekilde seçilmişlerse.) Bu çelişkili hareketten (B, A'yı yadsır; A da B'yi yadsır), yadsımanın yadsınması olan üçüncü bir varlık (formel mantığın yok saydığı bir kavram) doğar; bu, C'yi yeni bir varlık olarak meydana getiren bir "sentez"dir. C, ne A'dır, ne B'dir, ne de ikisinin bir "karışımı"dır.

İkincisi, Marx, diyalektiğini materyalist olarak nitelendirir. Marx'ın, "Hegel'i ayakları üzerine oturtmak" sözü iyi bilinir. Zira Hegel, diyalektiği, rasyonel insan düşünüşünü yöneten yöntem olarak kavrar. Marx, diyalektiğin önce ("maddi") gerçekliğin devinimini yönettiğini düşünür. Öyleyse Marx, ilk olarak, gerçekliğin işleyişini gözlemlemekle ilgilenir; ardından da, gerçekliğin düşüncenin işleyişindeki yansımasını keşfetmeye çalışır. Demek ki, gerçekliğin gerçek işleyişiyle ilgilenir. Yadsımanın yadsınmasını oluşturan bu işleyiş, (bu terimi, ahlaki olarak daha az iyiden daha iyiye gitme biçimindeki kaba tanımıyla özdeşleştirmeksizin) bir ilerlemedir. Devinim, daha az kompleks (karmaşık) olandan daha çok kompleks olanı üretir. İlerleme kavramının bilimsel tanımı budur. Buna karşılık, formel mantık çerçevesinde düşünülebilecek olan devinim böyle değildir, sonsuza dek sürecek olan bir "tekrar"dır.

Marx, bu materyalist diyalektiği, kapitalist sistemin gerçekliğini, yeniden üretim ve evrimini düzenleyen materyalist mantığı gözler önüne sermek amacıyla, *Kapital*'de uygulamıştır. Benim okumama göre, Marx bu uygulamayı çok güçlü bir şekilde gerçekleştirmiştir.

Sorunun Marksist analizini burjuva ekonomisi tarafından öne sürülen "üretim faktörlerinin üretkenliği" analiziyle karşı karşıya getiren temel karşıtlığı vurgulamak üzere, "sosyal emeğin üretkenliği üzerine sorgulama" adlı aşağıdaki sunumda materyalist diyalektiğin prensiplerinden ilham almaya çalışmamın nedeni budur.

Üretim Faktörlerinin Üretkenliği

Biliyoruz ki neoliberal ekonomi, bir üretim sisteminin (örneğin bir şirketin) "genel üretkenliği"ndeki değişimin, bunun bileşenlerinden, yani çeşitli "üretim faktörleri"nin spesifik üretkenliğindeki değişimlerden hareketle ölçülmesini önerir.

Burada uygulanan marjinal yöntemi biliyoruz. İki faktör bulunduğunu düşünelim: Örneğin A ile B; emek ile sermaye. Herhangi bir şirkette, kullanılan B'nin niceliğini değiştirmeden A kullanımını bir birim artıralım. Eğer şirket tarafından üretilmiş olan katma değer (girdilerin bedeli, ürünlerin –çıktıların– bedeli ve göz önünde tutulan faktörlerin bedelleri –ücret ve yatırılmış sermayeye denk düşen yıllık kâr oranı değişmediğinde– "sabit fiyatlar"la akıl yürütüldüğünde) ek maliyetten (marjinal emek biriminin ücretinden) fazla artmışsa, değişim üretkenliği artırmış demektir. Eğer katma değer, söz konusu ücrete tam olarak eşitse, ödenen ücret, emeğin "piyasa ücreti"ni ("haklı" ücreti) tanımlayan marjinal üretkenliğine eşit demektir.

Basit görünen ve ikna edici bir "sağduyu"dan kaynaklandığı izlenimini veren bu yöntem, uygulanmasının ne gibi varsayımlara dayandığı ciddi olarak incelendiğinde sınavı geçemez.

İlk olarak:

Yöntem, üretim faktörlerine ödenen ve bu faktörlerin marjinal üretkenliğine eşit düşen karşılıkları belirleme iddiasını taşıyor. Ancak yöntem, daha ilk adımda, elimizde, karşılıklara ilişkin olarak, sonuçların kıyaslanmasına imkân verecek tahminî değerler bulunmasını gerektiriyor. Öyleyse burada bir totoloji söz konusudur: "Faktörlerin" fiyatlarını belirleyen "kendilerine özgü üretkenlikleri"nin ölçümü yine bu fiyatlara bağlı bulunuyor.

Totolojinin kapanından, "marjinal" akıl yürütmelerini önce "fiziksel" terimlerle başlatarak kurtulmak mümkün olabilir mi? Ücrete göndermede bulunmadan fiziksel anlamda tanımlanmış bir emek birimi artışını (ilave bir işçi istihdamını), tasavvur etmek pekâlâ mümkündür. Ancak tamamen farklı ekipmanlar (donanımlar) ve yalnızca fiyatlarını önceden bilerek "değerlendirebileceğimiz" girdiler kullandığında işçi eklemenin neticesini nasıl ölçeriz? Gerçekte, her zaman, fiziksel akıl yürütmeler yerine "sabit fiyatlar"a dayanan akıl yürütmeler konur.

İkinci olarak:

Yöntemde kullanılan mantık kendisini pratiğe uygun gösterir. Denilene bakılırsa, ister "deneme yanılma", ister "akıldan hesaplama" yoluyla olsun, girişimciler öngörülen kuramın gösterdiği doğrultuda hareket ederler. A ile B'nin kombinasyonları arasında seçim yapılmasını öngören bir sistemin beklenen sonucu vermesi için gereken koşulların üzerinde durulmuyor, özellikle de A ve B'ye marjinal eklemelerin verimlerinin arka arkaya artan ve azalan düzeyde olabileceği hesaba katılmıyor. Aynı şekilde, mikro (şirket) düzeydeki uygulamalardan genellemelerle makro (global) düzeyde sonuçlara gitmenin sorunlarına bakılmıyor. Zira, değişim yalnızca küçük bir üretim birimini (bir şirketi) ilgilendirdiğinde "öteki koşulların sabit kaldığı" – fiyatların değişmediği– hipotezini kabul etmek gerçekçi olabilirse de, değişim "büyük sayıda" şirketi ilgilendirdiğinde, arz-talep dengeleri ve netice itibariyle hem girdilere (üretim faktörleri dâhil) ödenen fiyatlar, hem de çıktıların fiyatları değişir. Marjinal akıl yürütmeler genellenebilir nitelikte değildir.

Üçüncü olarak:

Göz önüne alınan faktörler gerçekte "birkaç tane"ye indirgenemez. Marjinalist ekonomi şu üç faktörden yola çıkıyor: emek, sermaye, doğa.

Ne var ki, bir üretim biriminde harcanan emek homojen değildir, vasıf ve uzmanlaşma yönlerinden farklılaşmıştır. O hâlde, teorik akıl yürütmede ve pratikte, hangi marjinal emek birimine bakılacaktır? Birleşik ve birbirini tamamlayan bir "emek bloku" olduğunu, örneğin, ek bir fabrika (ya da ofis), ya da söz konusu üretim sisteminin önemli bir parçası olduğunu tasavvur ederek bu zorluğun üstesinden gelebiliriz.

Aynı şekilde "sermaye", yalnızca birbirinden farklı ekipman türleri biçiminde var olabilir. Hepsi tek bir "faktör"e indirgene-

bilir mi? "İki Cambridge" (Büyük Britanya Cambridge'i ile ABD Cambridge'i) arasında "sermayenin niteliği" konusunda ortaya çıkan çekişmeyi biliyoruz. Tek faktöre indirgeme, yalnızca değere –somut olarak kullanılan donanımların değerlerinin toplamına– başvurmakla mümkündür. Sermaye finansaldır ya da yoktur. Marjinal bir sermaye miktarının (finansal pazardan, belli ve sabit bir faiz karşılığında ödünç alınan ilave bin dolar) kullanımına dayanan hesaplama, ancak bu koşulda teorinin kendisine yüklemek istediği anlamı kazanabilir.

"Doğa" faktörü, daha da ele avuca sığmaz niteliktedir. Üretim için gerekli bazı "doğal" unsurlara erişim kimi zaman bedavadır (örneğin solunan hava böyledir; kuramın ifade ettiği şekliyle açık, "kamusal mal"). Bu unsurların kimileri özel olarak sahiplenildiğinde, bunlara erişim için bir fiyat ödemek gerekir. Toprak, en bilinen örnektir; ister tarımsal üretimde baş "faktör" olan tarım arazisi, ister (yer seçimine bağlı olarak) üzerinde fabrikanın inşa edileceği ya da bir ofisin yerleştirileceği toprak olsun. Gerçi arazi kullanımında (fabrikanın ya da ofisin genişletilmesi için) "marjinal bir artış", gerçek hayatta tasavvur edilemeyecek bir şey değildir; ancak pratikte nadiren bunu, daha fazla sermaye veya emek, ya da ikisinden daha fazla katkı gerektiren bir faaliyet genişlemesinden ayırmak mümkün olmayacaktır.

Marjinal hesaplamanın "saf" kuramı, prensip olarak, istendiği kadar üretim faktörünün hesaba katılmasını ve her bir faktörün esas üretkenliğinin belirlenmeye çalışılmasını kabul edebilir: Bu sayı üç de olabilir, elli de. Yöntemin bu ölçekte uygulanması, başlıca kusuru olan totolojik olma özelliğini ortadan kaldırmaz. Üstelik, buna ek olarak, fiyatlandırmaları karakterize eden karşılıklı etkileşmenin göz ardı edilmesini gerektirir: Marjinal üretkenlikleri farklı ise, vasıf ve uzmanlığa göre ücretler de değişkenlik gösterebilir; fakat toplumsal bazda bakıldığında, bu değişkenlik "fazla" olamaz.

Dördüncü olarak:

Kuram, bir şirketin, üretimin bir dalının, hatta bir ulusun "genel" üretkenliğindeki değişimin hesaplanmasını öngörür. Kuram bunu, ele alınan faktörleri ağırlandırıp üretkenliklerindeki değişimleri toplayarak yapar. Her faktörün taşıdığı ağırlık, şirket, üretim dalı veya ulusal (ya da bölgesel) ekonomi tarafından üretilen katma değer içinde, her bir faktöre ödenen karşılıklar toplamının bu katma değer toplamındaki payına göre hesaplanır.

Yine de, bu uygulama (sabit fiyatlı ulusal hesapları maniple etme yoluyla) "pratiğe" döküldüğünde, özgül üretkenliklerdeki değişimlerin tek başlarına global sonuçları açıklayamadıkları görülür. Her zaman bir "artık" vardır. İktisatçılar (ekonometri uzmanları) bunu şöyle dile getirirler: X ve Y yılları arasında, söz konusu ülkenin otomobil endüstrisinde ya da ulusal ekonomik sisteminde %20'lik bir üretkenlik artışı olmuştur. Bunun %30'u emek üretkenliğinin gelişmesiyle, %20'si sermayenin gösterdiği gelişimle, %10'u doğal kabul edilebilecek faktörlerle açıklanır ve geriye "açıklanamayan", açıklanamayınca da bilgi ve bu bilginin uygulanmasının kaydettiği gelişime dayandırılan %40'lık bir oran kalır.

Bu gözlem, bir bütün olarak yöntemin bilimsel kesinliğinin kuşkulu olduğunu gösterir. Zira "bilgi"yi meseleye dâhil etmek, faktörlerin ayrışmasının üzerinde temellendirildiği soyut ve gizemli hipotezi yerle bir eder. Bilgi, onu uygulayan emeğe, somut olarak içine işlendiği donanıma, emekle emeğin araçlarını bir araya getiren örgütlenmeye nüfuz eder. "Bilgi" ile öteki faktörleri ayrı ayrı düşünmek, beden ile ruh arasında teolojinin (dinin) yaptığı ayrım düzeyine inmek anlamına gelir. (bkz. Ek 2)

Bu son benzetme tesadüfi değildir. Geleneksel ekonominin bütün bu marjinalist neoliberal kurgusu, ortaçağ skolastik düşüncesinde görüldüğü gibi, formel (biçimsel) mantığın "katıksız" bir uygulamasıdır. Bu, gerçeğe bir "yaklaşım" de-

ğil; gerçeklerle ilgisiz, içinde yaşadığımız "gerçekte var olan kapitalizm"den farklı, "hayalî bir kapitalizm"e ait *önsel* bir yapıntıdır. Yöntemin idealizmiyle (terimin felsefi manasında) uyumlu olarak, gerçeklik, *peşinen* belirlenmiş bir korseye sonradan sığdırılmaya çalışılıyor. Bilimsel yöntem, gerçeklikten yola koyularak, bunun tam tersinin yapılmasını gerektirir.

"Gerçeklikten yola çıkma"nın bir ilk biçimi Piero Sraffa (1989) tarafından önerilmiştir. Marjinalist akıl yürütmenin ortaçağ skolastiğini bir yana bırakan bu model, emek, donanım ve çeşitli girdilerin (hammaddeler ve yarı işlenmiş mallar), yeri ve tarihi belli bir üretim sisteminde (örneğin, 1937'deki ABD ekonomisi), bir araya getirilişinin doğrudan gözlemlenmesiyle inşa edilmiştir. Bu üretim sistemi, akılcı ölçülerde dallara ayrılmıştır, bu dallar mantıklı gelecek ölçüde homojendir ve sistem içinde, mamul malların işçiler tarafından tüketimi ücrete karşılık gelmektedir. Bu nedenle sistem, (yalnızca) emtia yoluyla emtianın üretimi esasına dayanmaktadır. Tüketilen girdilerin ve üretilen çıktıların fiyatlandırılmış fizik miktarlarında arz ve talep denkliğini garanti eden denklemler sistemi, geçerli fiyatlar vektörünün, (işçilerin nihai tüketimleri düşülmüş net toplam üretimden oluşan) katma değerin, buradan giderek de katma değer oranının (katma değer/net toplam üretim) hesap edilmesini olanaklı kılar.

Söz konusu sistemin sonuç vermesi için gerekli koşulları burada tartışmaya niyetim yok. Bir sonuca ulaşılsa bile, bunun, (özel örneğimizdeki, 1937 ABD ekonomisindeki) gerçek fiyatlar sistemine yakın düşüp düşmeyeceğini de tartışmaya niyetim yok. Bence sonucun bunu tutturma olasılığı düşüktür. Yöntemin, görgücü (ampirik) bir felsefeye dayandığını ve bunun bütün yetersizlik ve sınırlılıklarını taşıdığını söylemekle yetineceğim. Ayrıca, marjinalist kurguya göre gerçeğe daha az yabancı gözükse de, bu modelde de "hayalî bir kapitalizm" yapıntısı söz konusudur.

Karşı Bir Argüman: Toplumsal Emeğin Üretkenliği

Marx'ın diyalektik materyalizm yöntemi, gerçekliği tümüyle farklı bir biçimde kavrar. Yöntemin uygulanışı, üretim ve tüketim araçlarının üretimini (*Kapital*'in ikinci cildinin ünlü iki kesimi), bunların basit ve genişletilmiş yeniden üretimlerinin mekanizmasını tanımlayan denklemler sistemi tarafından güçlü bir biçimde formüle edilmiştir.

Marx'a göre yalnızca bir "üretkenlik" mevcuttur; toplumsal emeğin üretkenliği, yani verili bilgiyi içeren ve verili doğal koşullarda iş gören mevcut (canlı, doğrudan) emek ile geçmiş (ölü, dolaylı) emeğin belirli bir bileşiminin üretkenliği. Marjinalizmin birbirinden ayırdığını Marx, gerçekte olduğu gibi birleştirir.

Dolayısıyla söz konusu emek üretkenliği bileşik bir üründür. Bileşenleri şöyle sıralanabilir:

(i) Anlamlı olması için yeterince geniş bir ölçekte kavranması gereken ve üretim teknolojileri bazında tanımlanan bilimsel bilginin ve uygulanışının genel düzeyi. Anlamlı ölçek, bir üretim sistemi (ekonominin bir "dalı"), ya da daha iyisi, (gerçekte var olduğunda) bir "ulusal ekonomi", ya da küresel kapitalizm sistemi olabilir.

(ii) (Young'ın bakış açısından) Birbirini bütünleyici sektörler arasındaki işbölümü: 1 ve 2 numaralı sektörler, tarım ve endüstri, mal ve hizmet üretimi vs. Bu işbölümü, merkeziyetçi ekonomilerde ulusal ölçekte, küresel düzeyde ise, gerçekte var olan kapitalist sisteme özgü merkez/çevre zıtlığında karşımıza çıkar.

(iii) (Smith'in meşhur toplu iğne imalathanesi örneğinde olduğu gibi) Üretim birimi içindeki işbölümü.

(iv) Elverişli piyasa düzenlemeleri, ücretler, kredi, vergi siyasetlerinin hayata geçirilmesi için olduğu kadar, işgücü üretimi (eğitme, yetiştirme), toplumsal hareketlilik (yükselmenin özendirilmesi ya da kösteklenmesi) dâhil çalışanların hareketliliğinin organizasyonu, başka bir deyişle, "kurumsalcı" denen bakışın

doğru bir biçimde öne çıkardığı bütün konularda gerekli sosyo-ekonomik yönetim kurumları.

Demek oluyor ki emeğin toplumsal üretkenliği (son analizde, başka bir "üretim faktörü" yoktur) esasen, anlaşılır olmak için yeterince geniş kapsamlı olarak düşünülen üretim sistemlerinden birinin üretkenliğidir. Yani belli bir üretim biriminin (şirket veya ofisin) ötesinde, örneğin bir dalda, bir bölgede, bir ülkede, dünyada üretkenlik.

"Yaşlanan Kapitalizmin Çelişkilerinin Merkezindeki Teknolojik Devrim" başlıklı makalemde,[12] tüm kapitalist sistem ölçeğinde, iki yüzyılı aşan uzun bir süreçte, bu üretkenliğin evrimini gösteren ve ulusal muhasebelerin verilerine dayanan (üretilen kullanım değerleri, nicel olarak 15 ila 20 kat artmıştır) global bir "ölçü" önerdim (bkz. 1 no'lu dipnot)

Emeğin toplumsal üretkenliğindeki değişimlerin (gelişimin) mikro ya da orta düzeyde ölçümü mümkündür. Bu, üretim sistemini birimlere (şirketler) ya da tasarlanmış bir kullanım değeri (şu kadar metre pamuklu kumaş, şu kadar ton gübre, şu kadar metrekare konut, şu kadar kilometrede şu kadar ton nakliye vs.) üreten bütünleşik alt-bölümlere ayırmamızı gerektirir. Belli bir süre boyunca (örneğin bir yıllık bir zaman zarfında) kullanım değeri biriminin üretimi için sarf edilen toplumsal emeğin (ölü veya canlı) toplam niceliği azaldığında, ölçülebilir bir gelişimden söz etmek mümkündür.

Marksist yöntemin yine de birtakım sorunları vardır

İlk bir dizi sorun, somut işlerin çeşitliliğinin nasıl ele alınacağına ve bunların soyut emek kavramına indirgenmesinin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkindir.

---

12 Mario Telo'nun editörlüğünde, Brüksel Üniversitesi tarafından 2006'da yayınlanan *L'économie autrement, hommage à Jacques Nagels* (*Ekonomiye Başka Türlü Bakmak, Jacques Nagels'e Armağan*) adlı kitapta yer almıştır.

Bir mühendis ile bir vasıfsız işçinin bir saatlik çalışmasının, değer üretimine eşit katkıda bulunduğuna "karar" verilebilir mi? Bunu fiyatla (piyasa fiyatıyla) kaynaştırarak değeri göz ardı eden burjuva ekonomisi, sorundan sıyrılır: Mühendis ile vasıfsız işçinin aldığı (farklı) ücretler katkılarının eşitsiz toplumsal faydalarını yansıtır. Açıklama yerine gözlemi koymakla yetinen bir mantık oyunu ve katıksız bir totoloji.

Ben, kendi adıma, değer oluşumuna bu katkı farkları oranlarının hesaplanmasına imkân veren, mühendisin ve vasıfsız işçinin yetişme sürelerini (örneğin ilki için on beş yıl, ikincisi için beş yıl), her ikisinin toplam çalışma süresine (örneğin otuz yıl) oranlama esasına dayanan bir yöntem önermiştim. Yöntem, ücretler arasından en fazla bire iki oranında bir ayrım öngörür, fazlasına pek izin vermez. Bu yöntem bana Marx'ınkiyle uyum içinde görünüyor ve karmaşık (kalifiye) emeği basit emeğe indirgeme imkânını verir gibi duruyor.

Ancak bu yöntem, dünyamızda işleyen biçimiyle, köklerini eşitsizliğin uzun tarihinde ve (bugün hâlâ "zengin" ülkelerde) "bölüşülebilecek zenginliğin" göreli azlığının sonucunda sosyal statülerin eskiden beri eşitsiz bir biçimde değerlendirilmesinde bulan malum kazanç hiyerarşilerini kesinlikle açıklamaz. Kapitalizm ideolojisi, ücretlerdeki ya da servetlerdeki eşitsizlikleri, bunları ilerlemenin kaynağı gibi sunarak, daima yüceltmenin yolunu bulur. Oysa gerçekler, yalnızca toplumsal ilerlemeyi sağlama açısından değil (sendikalar bunun kanıtıdır), ama ayrıca, tarihin her döneminde bilim ve teknolojilerin ilerlemesi için, dayanışmanın daha önemli bir rol oynadığını tanıtlar.

Peki ya uzak gelecekteki ücret hiyerarşileri ne olacaktır? Ayrıca, bu uzun gelecekte hâlâ mühendisler ve vasıfsız işçiler bulunmalı mıdır? Evrimin materyalist diyalektiği bu soruya cevap verecek; ve bugün, belki de yalnızca hayal gücü, gelecekteki çeşitli olasılıklar için bir perspektif sunabilir.

Bu konu üzerinde düşünmek, sistemin –kapitalizmin– rasyonelliğine atfedilen "mutlaklık" nitelemesinin kofluğuna ışık tutar. Burjuva ekonomisinin mutlak rasyonelliği, kapitalizmin tarihsel gerçekliğini kaplayan uzay-zamanda göreli hâle gelir. Hatta bu ölçekte ele alındığında, "doğal kaynaklar"ın işlenmesi konusunda görüldüğü gibi, rasyonellik irrasyonelliğe (akıl dışılığa) bile dönüşebilir.

İkinci bir dizi sorun, ölü ve canlı emek arasındaki ilişkilerin işleyişiyle ilgilidir

Bu alandaki ampirik gözlemlerde, ilk bakışta hiçbir soruna yer yoktur: "Ölü" emek, somut olarak, kendileri de üretilmiş olan donanımlar biçiminde ortaya çıkar.

Burjuva ekonomisi konuyu ele alırken, akıl yürütmesine zaman boyutunu katar: donanımlar önce üretilir, sonra kullanılır. Görünüşte, sağduyunun aşikâr sonucudur bu. Ancak bu ele alışın ardında *önsel* bir ahlak kuralı gizlenir: Yatırımda bulunmak için önce tasarruf etmek gerekir. İş böyle sunulunca da, (donanımla özdeşleştirilen) sermayeye ödenen pay, tasarrufun temsil ettiği özverinin karşılığı olarak haklı gösterilir. Bu özveri de, zamana bir bedel biçilerek tanımlanır (az olsun, şimdi olsun). Bu akıl yürütme biçiminin sıradanlığı, bireyin davranışı ile toplumsal işleyiş arasında bir özdeşlik kurulmasından kaynaklanır. Tedbirli bir birey önce para biriktirir, sonra yatırım yapar. Bu tutuma övgünün arkasında Püriten ahlak gizlenir. Ardından bu ahlak kuralı topluma uygulanır: Ulus, yatırım yapmak için önce biriktirmelidir. Sağcı ve sosyal demokrat politikacılar bunu tekrarlamakta birleşirler.

Ne var ki, kapitalist üretim tarzının gerçeklik ölçeğinde, işler bu şekilde yürümez. Üretim mallarının üretimi ile tüketim mallarının üretimi birbirine eşlik eder ve birinci ile ikinci kesimler arasındaki işbölümünü yönetir. Genişletilmiş yeniden üretim, birinci kesimde, aşınmış donanımın olduğu gibi ye-

nilenmesini aşan bir fazlanın üretilmesini gerektirir. Bu fazla, üretimin bir sonraki aşamasında kullanılacağına göre, zaman elbette hesaba katılır; ama bu, yukarıda sözü edilen Püriten akıl yürütmenin öne sürdüğü biçimde yapılmaz. Zira, tasarrufu yaratan şey, yatırım yapma (birinci kesimde, aşınmış donanımın olduğu gibi yenilenmesini aşan bir fazlanın üretilmesi) kararıdır. Dolayısıyla, tasarruf yatırımdan önce gelmez, tersine ondan kaynaklanır. Bunu, mikro düzeydeki davranışları makro düzeye taşımanın aldatıcı olma karakteristiğini, yalnızca Marx değil, Keynes de anlamıştı.

Burada yine, sistemin gürültülü bir biçimde ilan edilen rasyonelliğinin mutlaklık karakteristiği ile onun kaçınılmaz görelileşmesi arasındaki ilişki bütünüyle ortaya çıkar. Yatırım yapma kararı müşterek bazda alınmaz; yatırım kararı, yani şirketleri modernleşme ve büyüme tahminleri yapmaya zorlayan ve böylelikle, aşınmanın zorunlu kıldığı ölçüyü aşan bir potansiyel donanım talebi yaratan şey, aralarındaki rekabettir. Genişletilmiş yeniden üretim, sistemin mutlak gözüken rasyonelliğinin ürünüdür. Toplum tarafından temsil edilen (ve girişimciler sınıfına indirgenmesi kabul edilemeyecek olan) üst düzeye çıkıldığında, yatırım yapma kararının rasyonelliği, kapitalist yeniden üretimin rasyonelliğini görelileştiren başka kriterler tarafından yönetilir. Burada yine, diyalektik materyalizm, meseleye "kapitalizmi aşan" bir yanıt verecektir. Üzerinde daha sonra duracağımız doğal kaynakların kullanımına ilişkin sorunlar da, yerlerini, burjuva ekonomisinin sözde mutlak rasyonelliğinin gözden kaçırdığı bu başka kriterler arasında bulacaktır.

Üçüncü bir sorun dizisi, kullanım değerlerinin saptanmasıyla ilişkilidir

Toplumsal emek üretkenliğinin gelişimi, aynı kullanım değeri biriminin üretimi için gerekli emeğin azalmasıyla açık-

lanır. Dolayısıyla, bu kullanım değerinin saptanması gerekir. Uygulamada bunu yapmak pek de güç değildir: şu kadar metre kumaş, şu kadar ton çimento, belli bir beygir gücündeki araba, belli bir sürelik bebek bakıcılığı, belli bir tür tıbbi muayene vs.

Bunların üretiminde üretkenlik artışını ölçmek, kısa veya orta vadede (birkaç yıl) genel olarak kolaydır. Bu yıl üretilen bir otomobilin kullanım değeri, bir önceki yıl üretilen arabanın kullanım değerine yakındır. Böylece, kısa zaman aralıklarıyla geriye giderek ("sabit fiyat"larla iktisadi hesaplama olarak bilinir), bir yıldan diğerine elde edilen üretkenlik kazanımını ölçmek ve örneğin, otuz yıllık bir sürede üretkenlik kazanımının %100 olduğu sonucunu çıkarmak mümkün hâle gelir.

Ancak zaman bu şekilde geriye doğru sarıldığında, ele alınan kullanım değerlerini tanımlayan niteliksel dönüşümler göz ardı edilir. Taşımacılık örneğini ele alalım. Bir insan, 24 saat içinde uçakla 15.000 km seyahat edebilir. 150 yıl önce aynı mesafeyi atlı araba ya da yelkenliyle kat etmek bir yıl alırdı. Buradan, uçağın geçmişte kullanılan bir araba ya da yelkenliden 365 kat daha "etken" olduğu (ve etkenliğin üretkenlikle özdeş olduğu) sonucunu mu çıkarmalıyız? Ya da bugün bir uçak üretmek için gerekli toplumsal işgücü zamanını (bu zamanı bir yılda kat edilen mesafenin/taşınan yolcunun miktarına bölerek) yolcu sayısına bölerek, geçmişteki atlı araba ya da yelkenli üretimi için gerekli işgücü zamanıyla (benzer bir bölme işlemi yaparak) mı kıyaslamalıyız? Böyle bir kıyaslama işlemi neredeyse imkânsızdır; dahası, yararsızdır. Zira artık ne söz konusu kullanım değerleri, ne de bunların arkasındaki ihtiyaçlar aynıdır.

Marx haklı olarak şu gözlemi yapar: Tüketim biçimleri üretim kararlarının dayandığı kaynaklar değildir; tersine üretim, tüketim kalıplarına hükmeder.

Bazı alanlarda, karşılaştırılan kullanım değerleri kıyaslanabilecek nitelikte olmadığından, "üretkenlik kazanımları"nın ölçümü, daha da sudan ve basmakalıp, hatta hayalî ve yanıltıcı-

dır. Geçen sürede yaşam beklentisi iki katına çıktığı takdirde, bugünün tıbbı için geçtiğimiz yüzyılın tıbbından "iki" kat etken ya da "üretken" demek mümkün müdür? Yıldan yıla, örneğin GSMH içinde sağlık harcamalarının yüzde olarak hangi oranda arttığını ölçeriz. Ancak bu giderlere ait aynı oranlar (ABD ve Avrupa için bu oranların kıyaslanabilir olduğunu düşünürsek) farklı sonuçlar verir. Ekonominin zahiri rasyonelliğine (bu özel örnekte kapitalizme ait rasyonellik) indirgenemeyecek toplumsal tercihlere ait farklı kriterler olduğu ortadadır.

Dördüncü bir sorun dizisi, doğal olarak adlandırılan kaynakların işlenişiyle ilgilidir

Bu konuda burjuva ekonomisi, yalnızca özel olarak sahiplenilmiş ve bunun sonucu olarak bir fiyatı olan doğal kaynakları hesaba katar. Bunları maliyetin bileşenleri olarak, üretim faktörleri olarak görür. Olsun. Ancak bunu yapmakla burjuva ekonomisi iki dizi ciddi sorunu göz ardı etmiş olur: bazı kaynakların tamamen kurutulma olasılığı ve kullanımlarından doğabilecek küresel düzeydeki etkiler. Bu iki dizi sorun, çağdaş çevrecilik tarafından yeniden keşfedilmiştir.

Tükenebilir kaynakların sahiplerinin arzı tarafından tanımlanıyor diye, kaynakların kurutulmasıyla ödenen "toplumsal fiyat"ı, "doğru" mu kabul etmek gerekir? Özellikle, gerçekte var olan küresel kapitalizmin gerçekliğine ulusal kaygıları kattığımızda, bu elbette kabul edilemez: Burada, yenilenebilir mallara karşılık yenilenemez kaynakların verilmesinde billurlaşan bir eşitsizlik var.

Burjuva ekonomisi, sahiplenilmemiş, "serbest" kaynaklar söz konusu olduğunda, bunların kullanımının "dışsal ekonomiler" çerçevesinde değerlendirilmesini öneriyor. Bu ekonomileri –bunlar daima büyük ölçüde yapaydır– ölçmenin güçlüğü bir yana, gerçekte var olan kapitalizmin, kendi işleyişini, bu ölçümlerin gereklerine nasıl tabi kılabileceğini tasavvur etmek de güçtür.

Marx bu sorunu göz ardı etmiş değildir. Bu konudaki görüşünü "zenginlik" ve "değer" arasında bir ayrım yaparak ortaya koyar. Değer, geçerli kapitalist üretim ilişkileri temelinde sadece toplumsal emeğin üretebileceği bir üründür. Bu tanımla birlikte ortaya çıkan meselelere daha sonra döneceğim. Ancak Marx, zenginliğin sadece toplumsal emeğin ürünü olduğunu söylemez. Zenginliğin, toplumsal emekle birlikte "doğa"nın da sonucu olduğunu söyler. Kapitalizmde, doğanın sunduğu kimi araçların, özellikle de toprağın özel olarak sahiplenilmesi, üretilen "değer"in bir kısmı üzerinde "hak" doğurur. Marx, toprak rantı meselesini bu şekilde ele alır.

Bu nedenledir ki, "zenginlik" ve "değer"i birbirinden ayırmadan kullanan bazı çağdaş Marksistlerin bu meselede yarattıkları kafa karışıklıklarına daima hayret etmişimdir.

Beşinci bir sorun dizisi, iktisadi hesaplamalarda zamanı göz önünde bulundurmakla ilişkilidir

Burjuva ekonomisi, bildiğimiz üzere, geleceğin değer kaybı oranıyla ifade edilen zamana ("vakit nakittir") bir "değer" (kendi sistemi içinde, değer fiyatla eşanlamlı olduğundan bu bir fiyattır) atfetmiştir; bu değer, kendisi aynı zamanda likidite avantajından yararlanmanın bedeli olan faiz oranının bir bileşenidir. Kâr oranı, –ki bu, faiz oranıyla sözde "risk primi"nin toplamıdır– böylece, zaman boyutunda tanımlanır: sermayenin yıllık kâr getirisi.

Marx, gelecekteki değer kaybı kavramını –şeffaf bir farkındalıkla– saf dışı tutar. Aynı zamanda, artık değerin paylaşımı çerçevesi içinde, kendisine özgü olan bir faiz teorisi ortaya koyar. Keynes'in teorisi de kimi yönlerden bununla yakınlaşır. Fakat bizim buradaki konumuz bu gelişmeleri ortaya dökmek değildir.

Marx, sistemin, aslına uygun bir biçimde, sermayenin yıllık kâr oranının maksimizasyonuna dayanan mantığını açıkladı-

ğı kapitalizmin iktisadi hesaplamalarına ait analizinde, zamanı göz önüne alır. Üretim süresi, sermayenin dolaşım süresi ve ürünün piyasada satılması için gereken süre, bütün bu süreler, azaltılmalarını amaçlayan aralıksız bir baskıya tabidirler. Bu amaç uğruna uygulamaya konan mekanizmalar, artık değerin kâra dönüşümü süreci içinde artık değerin paylaşımını etkileyen sonuçlar üretir.

Peki daha uzun vadeyi nereye koyacağız? Burada yine, kapitalist yönetimin mantığını aşan toplumsal aklın talepleriyle karşılaşırız. Özellikle de, toplumsal aklın tercih ettiği seçeneklerin "uzun ya da çok uzun vadedeki" etkileri konusuyla karşı karşıya kalırız.

Bu konuda, kapitalizmin, doğası gereği, kendi mantığını aşan bu tür zorunlulukları kavramaktan aciz olduğu, dolayısıyla da, çağdaş bilincin farkına varmaya başladığı küresel ölçekteki çevresel ve hatta iklimsel meydan okumaları karşılama gücünden de yoksun bulunduğu tezini geliştirdim. Peki, o zaman kapitalist akılcılığın dar kriterlerinin yerine ne konacak? Kapitalist kriterlerin uygulanmasının, kapitalist birikimin artan yok edici boyutunu pekiştirdiğini, kapitalist ekonominin rasyonelliğinin tüm insanlık ölçeğinde bir toplumsal irrasyoneliteye (akılsızlığa) tekabül ettiği biliniyor. Marx da bunu biliyor, dile getiriyor, ancak olumlu bir alternatif sunmuyor. Onun "ütopyacı sosyalizmler" eleştirisini ve "geleceğin tencerelerini şimdiden kaynatma"ya yönelik reddini biliyoruz. Geleceğe ait bu sorunu çözmeyi, sınıfların toplumsal bilinçlenmesi ve mücadelesi aracıyla gerçekleşecek materyalist diyalektiğe bırakıyor. 21. yy sosyalizm alternatifinin inşasında, eleştirel ütopyanın hayal gücünü dışlama bir yana, ona hak ettiği rolü vermeyi gerektiren bu bakış açısına katılıyorum.

Altıncı bir sorun dizisi, Kapital*'deki eleştirel analizinde Marx'ın, piyasaların işleyiş görüntüsünün gizlediği değer yasasını ortaya koymanın, öncelikli ve temel tercihi oluşuyla ilgilidir*

Elbette bu seçenek, kendisini karakterize eden biçimsel mantık ve görgücü pozitivizm temelinde "gerçeği", hiçbir dolayımdan geçmeden doğrudan doğruya kavrayabileceğini düşünen burjuva ekonomisi için anlaşılamazdır.

Marx'ın projesi, yalnızca *Kapital*'in "Ekonomi Politiğin Eleştirisi" alt başlığının anlamı anlaşıldığında kavranabilecek farklı bir doğaya sahiptir. "İyi bir ekonomik kuram"ı kötü ya da yetersiz olduğu düşünülen bir kuramın yerine koymayı değil, bu yeni bilimin statüsüne ışık tutmayı amaç edinen bir eleştiri. Marx, önceki toplumsal düzen tarzlarını reddeden kapitalizmin özgünlüğünü keşfetti. Bu özgünlük, ekonomik etkinliğin, yalnızca "son aşamada belirleyici" olmasında değil, daha önemlisi, doğrudan doğruya belirleyici hâle gelmiş olmasında yatar. Sonuç olarak, iktisadi alan bağımsızlığını kazanır, önceki rejimleri karakterize eden politiko-ideolojik alana boyunduruğundan kurtulur. Durum böyle olunca, kapitalizme özgü iktisadi ve ticari yabancılaşma, ekonomik sistemin yeniden üretimine yönelik pratiklere yeni bir statü, toplumun içinde âdeta dış güçler gibi işleyen "yasalar" tarafından yönetilen objektif bir gerçeklik statüsü verir. Bu yoldan, hedefi bu "yasalar"ın keşfi olan yeni bir bilimin yaratılmasına yer açılmış olur.

Marx'ın gayesi, bu "yasalar"ın keşfinin de ötesindedir. Bu gaye, kapitalizme hükmeder görünen bu yasaları, tarihin kapitalizmi de aşan daha geniş bir panoramasının içine yerleştirmektir. Bunun için de, toplumsal emeğin ve değerin analizi dolayımından geçmek gerekir. Zira bu dolayım, kapitalizmde, toplumsal emeğin eski zamanlarda kendini ifade etmek için kullandığı önceki biçimlerden nasıl farklı biçimlere büründüğünü; bu toplumsal emeğin sermaye tarafından nasıl boyundu-

ruk altına alındığını (sömürüldüğünü) ve birikime (sermayenin değerlenmesine) hükmeden görünür yasaların bu boyunduruğu nasıl gizlediğini anlamaya imkân tanır. Başka bir deyişle, bu dolayım, sömürülen toplumsal emekten elde edilen ürünün, nasıl yeni egemen sınıf, burjuvazi tarafından sahiplenilen ve kontrol edilen çeşitli sermayelerin ve mülkiyetlerin kârları şeklini aldığını anlamaya yarar. Değerlerin fiyatlara dönüşümü, gerçekliğin (kapitalizmin) diyalektik materyalist yöntemle analizinin merkezinde yer alır.

Çok kimse dönüşüm konusu üzerine yazmıştır. Fiyatlarla ifade edilen (varlığı gözlemlenebilen, niceliği ve oranı ölçülebilen) kâr oranının, "emek-değer"e dayanan bir hesaplamadan türetilen kâr oranıyla doğrudan doğruya eşit olamayacağı –geçerli bir biçimde– kanıtlandı. Buradan da hemen, dolayımın "yanıltıcı" ya da en iyi ihtimalle "yararsız" olduğu sonucu çıkarıldı. Marksizm iddiasında bulunan kimi iktisatçılar da bu sonuca katıldı. Bana göre bu iktisatçılar, böyle davranmakla, Marx'ın düşünme biçimini görgücü-pozitivist bir biçime indirgeyip materyalist diyalektiğin anlamının yitirilmesine yol açtılar. Buna karşılık, benim fikrime göre, söz konusu iki oran birbirinden farklı olmalıdır. Öyle olmasaydı, kapitalist ekonomi ve bu ekonomiye özgü formlardaki emek sömürüsü eski düzenlerde olduğu gibi şeffaf olurdu. Gel gelelim gerçekte, toplumsal ilişkilerin genelleştirilmiş ticari formu bunları muğlaklaştırır. Muğlaklaştırmayı sağlayan şey, iki oran arasındaki farktır. Muğlaklaştırmanın ürettiği yabancılaşma da, kapitalizmin toplumsal yaşamına özgü olan "sıkıntı"nın kaynağıdır.

Dolayısıyla Marx, göz önüne alınması gereken toplumsal emeğin sınırlarını kesinleştirmekte haklıdır. Kapitalist üretim tarzında emek, sadece ve sadece, kendini sermayeye satmak zorunda olan toplumsal güç tarafından sağlanan emektir. Ancak kapitalist toplum, kapitalist üretim tarzını aşar. Somut kapitalist toplumda doğrudan sermaye tarafından egemen olunan alanlar-

dan başka alanlar ve bu alanlarda da farklı emek türleri vardır. Bu emek türlerini (sermaye için) "toplumsal olarak yararlı olmayan" emek şeklinde nitelemek hem doğru hem yanlıştır. Bir yandan, gerçekliğin bu alanları sermayenin doğrudan egemenlik alanının dışındadır, ancak bir yandan da mevcudiyetleri, bizzat sermaye tarafından doğrudan biçimde üzerinde egemenlik kurulan toplumsal emeğin yeniden üretim koşullarını etkiler.

Feminizm, "yeraltında" kalan bu ilişkilerin gün ışığına çıkarılmasına imkân tanıyan düşünüşe geniş katkılar sağladı, ki bu olumludur. Zira kadınların aile içindeki (ücretsiz) emeği, işgüçlerini satan işçilerin gerçek (reel) ücretlerinin kısılmasını olanaklı kılar.

Bir kez daha söylemek gerekirse, sermaye tarafından yönetilen toplumsal alanı, çevresinden (bu alanın dışında konumlanan diğer toplumsal alanlardan) ayırmak imkânsızdır. Şunu da tekrarlayalım ki, kapitalizmin akılcılığı, kendisini içeren ve aşan daha geniş toplumsal alan içinde mutlaklığını kaybeder ve göreli hâle gelir. Hatta daha geniş ölçekte, bu rasyonellik akıl dışı dahi olabilir, zira rasyonellik insanın kurtuluşundan ayrı düşünülemez ve bu kurtuluş ticari yabancılaşmadan çıkmayı gerektirir.

Kadın emeği, sermayenin doğrudan egemenliğinin sınırlı alanı dışında işleyen bu formların tek örneğini vermez. Kapitalist üretim tarzına ait sınırlı alanın (İkinci Cilt'in iki kesimi) dışına bir kez çıktığımızda, gerçekte var olan kapitalizmin toplumsal kuruluşlarında, (köylü üreticilerin emeği gibi) görünüşte "bağımsız", gerçekte ise sermayeyle bütünleştirilmiş ve onun sömürüsüne (dolaylı biçimde) bağımlı kılınmış emek türleriyle karşılaşırız. Bu sömürü, yalnızca, söz konusu köylü üretiminin (erken dönem kapitalizminin uyguladığı *putting out* yönteminde[13] görüldüğü gibi) eşitsiz mübadelelere tabi tutularak sömü-

13 Tüccarın sağladığı hammaddenin köylü hanesinde işlenmesi yoluyla gerçekleştirilen üretim. *-çev.*

rüldüğü ticari boyutunda değil, dahası, pazara yönelik olmayan ve hane içinde tüketilen boyutunda da, ailenin öz ihtiyaçlarını karşıladığı ölçüde pazara yönelik ürünlerin fiyatlarının budanmasına imkân vermesiyle etkisini gösterir. Hâlihazırda bu analiz, merkezî kapitalist toplumlardaki köylü üretimi için güçlü bir biçimde yapılmış bulunuyor. Ben kendi hesabıma, küresel kapitalizm çerçevesinde işleyen ve "Güney"deki (çevre ülkelerdeki) köylülerin sistemle bütünleştirilmesine ilişkin olan bir analiz formülasyonu önerdim.

Değerlerin fiyatlara dönüştürülmesi ve sermaye kârlarının gerçekleşmesiyle ilgili analiz, Marx'ın *Kapital*'de bu konuda yazdıklarıyla sınırlı bırakılmamalıydı. Analiz, aynı materyalist diyalektiğin mantığı içinde sürdürülmeliydi. Bu akıl yürütmede *Kapital*'i de aşarak, mevcut küresel kapitalizm düzeyine çıkılmalı ve değer yasasından küreselleşmiş değer yasasına geçilmeliydi. Ancak maalesef bu, çok az sayıda Marksistin kalkışmaya cüret ettiği bir iştir.

Yedinci bir sorunlar dizisi, kapitalizmin gerçekliği içinde işlemekte olan, ancak İkinci Cilt'te ele alınan iki kesimin dışında kalan etkinliklerin hesaba katılmasına ilişkindir

Açıktır ki, devletin dayattığı kesintiler (vergiler ve toplumsal transferler) ve kamu harcamaları her zaman var olmuştur. Bunlarla ilgili kararları yöneten mantık, (münhasıran olmasa da) büyük ölçüde, sistemin "düzgün işlemesini sağlama" kaygısına dayanır. Bu alanlarda yürütülen politikaların birikim (sermayenin değerlenmesi) üzerinde etkisi vardır; bunu ya kolaylaştırırlar ya da karşısına engeller çıkarırlar. Burada amacım, kapitalizm çerçevesinde devletin bu müdahale politikalarının "rasyonelite"sini tartışmak değil. Benim üzerinde durmak istediğim konu başka. Kendimizi İkinci Cilt'in yalnızca iki kesimden ibaret dar çerçevesi (dar anlamında kapitalist üretim

tarzı) içinde konumlandırdığımız takdirde, genişletilmiş yeniden üretimin, ancak ücretler, her iki kesimdeki toplumsal emek üretkenliğinin gelişim oranlarının özel bir kombinasyonu tarafından belirlenen ölçüde arttığı zaman, mümkün olduğu sonucunda takılır kalırız (Amin, 1988: 24 sf. ve sonrası). Peki durum bu değilse ne olacak? Probleme çözüm bulmanın tek yolu, Baran ve Sweezy tarafından önerilen ve bu nedenle üretim fazlasının soğurulmasıyla ilgili kesim diye nitelenen bir üçüncü kesim öngörmektir.

Kapitalist üretim tarzının dar çerçevesinden bu şekilde çıkmak yararlı mıdır? Benim yanıtım "evet"tir. Zira bu yolla kapitalizmin sınırlı rasyonelliğine parmak basmış ve insanın kurtuluşundan ayrı düşünülemeyecek daha yüksek rasyonellikle çatışmasına dikkat çekmiş oluruz. Öyleyse, üçüncü kesimin somutta oluşturabileceği kırkambarın politik analizinde, sermayenin değerlendirilmesi açısından rasyonel olmakla birlikte insanlığın kurtuluşu açısından irrasyonel olan unsurların belirlenmesi gerekir.

Bir kez daha dile getirmek gerekirse, kapitalizmin ötesindeki gelecek inşa edilmeyi bekliyor. Bu arada, bu düzlemde olduğu kadar başka düzlemlerde de, yaratıcı ütopya hayal gücüne, kurtuluş alternatifinin inşası yönünde önerilerde bulunmayı ve hareket etmeyi olanaklı kılan bir soluklanma alanı açmanın yararı var.

Değer Yasasından Küreselleşmiş Değere

Bundan önceki sayfalarda ortaya koyduğum analiz, Marx okumamdan kaynaklanan bir analizdi. Marx, sunumuna, gerçekliğin en soyut düzeyinden, -kapitalist üretim tarzının, iki sınıfa, burjuvalarla proleterlere ve sermaye/emek çelişkisine indirgendiği düzeyden- başlar. Biliyoruz ki (ya da bilmeliyiz ki), benimsediği sunum yöntemi, somuttan soyuta giden araştırma yönteminin aksine, soyuttan somuta doğru yürür. *Kapital*'in

Üçüncü Cilt'inde, Marx, somuta tekrar inmeye başlar, ama bunu tamamlamaz. O bağlamda, –varlığı kapitalizmin tarihsel oluşum biçimine denk düşen– toprak sahibi sınıfı ve toprak rantını incelemeye alır.

Marx'la başlayan ama onunla sonlanmayan bir Marksizm, bu somuta yönelişi sürdürmek zorundadır: önce devleti hesaba katarak (Marx bunu başlatıyor), sonra da, (Baran ile Sweezy'nin önerdikleri gibi) üretim fazlasının soğurulmasını sağlayan yukarıda değindiğim bir üçüncü kesim tasavvur ederek. Oligopollerin analizi –Hobson, Hilferding ve Lenin tarafından öne sürülenin ötesine giden bir analizi–, sermayenin egemen tabakası tarafından yutulan finansal kaynakların esasını oluşturan tekel rantlarının bu baskın yapısını gösterecektir –aslında, Braudel'in geçmiş için, François Morin'in de, formüle ettiği "finansallaşma" temel analizinde bugün için göstermiş olduğu gibi, bu tekelcilik, kapitalizmin gelişiminin bütün aşamalarında geçerli olmuştur.

Ben kendi payıma, esas çabamı, "küreselleşmiş değer yasası" olarak nitelediğim şey üzerinde yoğunlaştırdım. Bu önerim, Marx'ın, "*Kapital*'in planı"nda "Uluslararası Ticaret" başlığı altında öngördüğü, ama ele alma fırsatını bulamadığı temel bir soruya yanıttır. Soru şudur: Değer yasasının ifade alanı hangisidir? "Ulusal" kapitalist (devletler) toplumsal formasyonlar tarafından belirlenmiş olan mı? Yoksa, toplumsal formasyonların bunun sadece bölümlerini oluşturduğu küresel kapitalist sistem tarafından belirlenmiş olan mı?

"Tarihsel" Marksistlerin hemen hemen hepsi birinci formülü yeğlemiştir. Bu formül, kapitalist gelişime doğrusal bakışlarını desteklemiştir: "Geri kalmış" ülkeler, "çağı yakalama" (ya da yakalayabilme) yolundadır. Bu bakış II. Enternasyonal'in "aşamacı" bakış açısıyla el ele gidiyordu: Kapitalizm gerekli, kaçınılmaz ve önlenemez bir aşamadır ve "geri kalmış" ülkeler, "kapitalizmin ötesi"ne geçmeyi düşünmeye kalkışmadan önce,

kapitalizmden geçmek zorundadırlar. Başlangıçtan beri (1956) benim tezim, –"küresel ölçekte birikim" tezim– bu doğrusal bakış açısından kopmayı önermekte ve merkezlerin "gelişmişliği" ile çevre ülkelerin "geri kalmışlığını" aynı madalyonun, tek ve aynı gelişme sürecinin, iki yüzü olarak kavramaktadır: Bu durum, kapitalizmin (arızi nedenlerden değil, doğrudan doğruya kendi mantığından kaynaklanan) küreselleşmesinin ve bunun kaçınılmaz olarak eşitsiz olmasının sonucudur.

Bu bakış, küreselleşmenin dayattığı değer yasası şekli üzerinde düşünmeyi empoze eder ve Marx'ın ötesine geçemeyen tüm Marksistler tarafından hemen "Marksizm dışı" bir seçenek olarak nitelendirilmiştir. Hepimiz, Kongo'daki 1 saatlik emeğin Avrupa'daki 1 saatlik emekle "eşit" değerde olduğunu savunan Arghiri Emmanuel'e yöneltilen sert eleştirileri hatırlarız. Bu nasıl mümkün olabilirdi? Emmanuel bu soruya doğru yanıt verdi: Tıpkı New York'taki berberin 1 saatlik emeğiyle Detroit'in bir fabrikasındaki 1 saatlik emeğin karşılaştırılmasının mümkün olması gibi, Kongo'daki 1 saatlik emekle Avrupa'daki 1 saatlik emek karşılaştırılabilir.

Emek saatlerinin bu eşitliği (işgücünün vasıf farkından kaynaklanan problemlere yukarıda değindim) emeğin, küreselleşmiş sermayeye benzer biçimde, sistemin tüm "ulusal" bölütleri için aynı değere sahip olduğu anlamına gelir. Bir adım daha ileriye gidip küreselleşmiş sistemde (ticari) ürünler ve sermaye aynı ölçüde taşınabilir olmuşken (ya da olmaya başlamışken) emeğin bu özellikte olmadığını göz önüne alarak, "küreselleşmiş değer yasası"nı formüle ettim. Küreselleşmedeki bu asimetri, liberal dogmanın görünür olmasını sağlar. Bunun altında, gerçeklikle ilgisiz, hayalî bir sistemin ("genelleştirilmiş piyasa") kuramını ileri süren bir ideoloji yatar. Çünkü liberalizm, ancak, sınırların üç boyutta da kaldırılmasını, malların ve sermayenin dolaşımı için istediği mutlak özgürlüğü emek gücünün göçü için de şart koşsaydı kendi içinde tutarlı olabilirdi.

Bu soyutlama düzeyinde düşünülen küreselleşmiş değer yasası, emek gücünün değeri ile buna ödenen, sistemin merkezlerinde daha yüksek, çevre ülkelerde ise daha düşük bedellerin arasındaki farkın kaynağını anlamayı sağlar. Ya da başka bir ifadeyle, merkezdeki ücretlerin çevredeki ücretlere oranının (söz gelimi 30'a 1), emek üretkenliğinin oranına (söz gelimi 10'a 1) göre niye daha yüksek olduğunu anlamayı sağlar. Küreselleşme, sistemi, merkezin baskın pozisyonu lehine ve "tek taraflı uyarlama"ya tabi çevre ülkelerin zararına şekillendiren bir "konum rantı"na kaynaklık eder.

Önerdiğim "küreselleşmiş değer"e ilişkin bu tez, bu kitabın ikinci bölümünde ele alınan, bir yandan kapitalizm/sosyalizm çatışması ile öte yandan merkezler/çevre ülkeleri (Kuzey/Güney) çatışması arasındaki birbirinden koparılamazlık özelliğine, mantıken eşlik eder.

Bu noktada daha ileriye gidilmelidir. Halkların (Kuzey ve Güney halklarının) mücadelesi, sistemin dönüşümünü ve –aşama aşama da olsa– sosyalizme evrilmesini dayatmaktan aciz kalırsa neler olabilir? Başka bir deyişle, emperyalist sistemin –gerçekten var olan küreselleşmiş kapitalizmi kastediyorum– evrimini yalnızca sermaye birikiminin özel mantığı belirlerse bunun sonucu ne olur? 1974 gibi erken bir tarihte, André Gunder Frank ile birlikte (*N'attendons pas 1984*,[14] 1978'de yayınlandı), benim kısa bir süre sonra "merkezlerdeki beş yeni monopol" olarak adlandırdığım faaliyetler merkezlerde konumlanırken, diğer tüm faaliyet alanlarına ait ürünlerin baskı altında tutulan çevre ülkeleri tarafından sunulmasının sonuçları üzerinde düşünmeye başladık. Böyle bir durumda, sistem, –"kapitalizmin ötesine" geçip– "haraççı" organizasyon formlarına doğru evrilecekti: Merkezler, geniş ölçüde, çevre ülkelerin emeklerinden (ve kaynaklarından) emilen bu rantla geçineceklerdi. "Küresel ölçekte *apartheid*" olarak nitelediğim bir sistem. Bu soyut mo-

14 *1984'ü Bekleme yelim.*

del –*Kapitalizmin Hayaleti* kitabımın bir bölümünde bunu örneklendirmeye çalıştım– merkezlerde hem kapitalistlerin hem de "işçilerin" nemalandığı yüksek ücretlerin "yapay" niteliğini görünür kılar.

Ortaya koyulan bu son saptama, beş yüzyıldır var olan ve küreselleşme "ilerlediği" ölçüde daha da geçerlik kazanan bir gerçekliğin uca götürülmüş bir formülasyonundan başka bir şey değildir. Bu gerçeklik, merkezler çevreden yalıtıldığında üretkenlik artışının ürünü olarak görünen şeyin, rant temelli/yapay karakterini gözler önüne sermelidir. Başka bir deyişle, rasyonelliğin tek geçerli tanımı bunu sömürü ve baskıyla değil özgürleşmeyle birleştiren tanım olduğuna göre, küreselleşmenin sergilediği eğilim küresel kapitalizmin irrasyonelliğinin (akıl dışılığının) ifadesidir. Kuzey/Güney ve kapitalizm/sosyalizm çatışmaları birbirinden ayrılamaz niteliktedir.

Sosyalizm ve Emek Üretkenliği

Önceki açıklamalar bu bölümün başlığında sorulan soruyu yanıtlamamıza imkân veriyor: Kapitalist genişleme çerçevesinde gerçekleştirilen toplumsal emek üretkenliğindeki gelişmeler, daha ayrıntılandırmayı gerektiren bir geniş anlamda da olsa, bir "toplumsal ilerleme" yaratmış mıdır?

Kapitalizmin yayılması, yalnızca genişletilmiş yeniden üretimi değil, son kertede sermaye değerlenmesinin öncelikli ihtiyaçlarına tabi kıldığı toplumsal yaşamın tüm boyutlarını belirleyen değer yasası tarafından yönetilir. Moda söylemin iddiasının aksine, "piyasa toplumu"nu üretmeyen bir "piyasa ekonomisi" yoktur. Burjuva ekonomistleri tarafından ileri sürülen ekonomik kararın rasyonelliği, ekonomik yönetim düzleminden tüm boyutlarıyla toplumsal yaşam düzlemine geçildiğinde, irrasyonelliğe dönüşen göreli bir rasyonelliktir.

Kapitalizmin yayılma mantığına eşlik eden üretici güçlerin gelişimi, ilerlemeyle anlamdaş değildir; zira, her zaman yıkıcı

ve yapıcı etkilere birlikte sahiptir ve sahip olmuştur. Kapitalist yayılmanın materyalist diyalektiğine içkin olan bu çelişki, tarih sistemin çerçevesi içinde ilerledikçe ağırlaşmıştır. Şu anda bu çelişkinin ulaştığı düzeyde, kapitalizmin yıkıcı boyutlarının olumlu katkılarını büyük ölçüde aştığı söylenebilir. Çağdaş çevrecilik, haklı olarak, dengedeki bu kayışı vurgular. Kişisel olarak ben bu çelişkinin bir başka yönünü vurguladım: Marx'ın –haklı bir şekilde– sermaye/emek çelişkisinin karşılıklı konumlanmasıyla ilişkilendirdiği yoksullaşmanın başlıca biçimi olan ve dünyayı "küresel ölçekte bir *apartheid*"a sürükleyen küresel kapitalist sistemin, merkezlerindeki ve çevre ülkelerdeki çoğunluklara empoze edilen maddi koşullar arasında artan farklılık.

Materyalist diyalektiğin sunduğu temel metodolojik araç, Marx'a, kapitalizm çerçevesinde kapitalizm tarafından sağlanan ilerlemedeki çift yönlülüğe, bütünüyle anlam verme yeterliğini kazandırmıştır. Marx bu üretim tarzının yayılması ilerledikçe, toplumun üzerine inşa edildiği temeller olan "insan"ı (yabancılaşmış ve sömürülen işçiyi) ve "doğa"yı, büyüyen bir güçle yok ettiğini söyler. Buradan, kapitalizmin tarihin sadece bir aşaması olabileceği sonucunu çıkarır. Bugün söylendiği gibi, "tarihin sonu" olabileceği ya da daha ince bir söyleyişle, değişimin gereklerine sonsuza dek uyum sağlayabileceği düşüncesi, zırvadan başka bir şey değildir. Kapitalizm birçok zorunluğa uyum sağlamıştır, daha da sağlayabilir. Ancak kendi temel çelişkisini alt etmeye yönelik esas zorunluklara hiçbir zaman uyum sağlayamaz.

Ancak Marx buradan, medeniyetin daha yüksek bir düzeyi olarak tanımlanan ve özgürleşme temeline dayanan sosyalizmin "kaçınılmaz" olduğu sonucunu çıkarmamıştır. Diyalektik materyalist yöntem, bu sonucu çıkarmasını engelliyordu. Marx'ın gelecek için –iyimser de olsa– açık bir vizyonu vardı. Ancak, yeri geldiğinde açıkça sözünü ettiği "kendini yok etme" ihtimalini de dışlamıyordu. Hiç kuşkusuz, "Marksizm" rolünü üstlenen

Sovyet propaganda söylemi, sosyalizmin "kaçınılmaz" olduğunu ilan ediyordu: Böylece, Marx'ın tarihsel materyalizminde yaşam bulan diyalektik materyalizm, tamamlanmış ve kendi içine kapalı bir tarihi oluşturan sözde "yasalar"ın mekanist bir yorumuyla yer değiştiriyordu. Görüldüğü gibi, geleceğe ilişkin soru hâlâ yanıtlanmayı bekliyor; fakat geleceği hazırlamak, kapitalizmin sosyalist alternatifin inşası doğrultusunda evrimine katkıda bulunmak ve kendi kendini yok etme riskini azaltmaya çalışmak gerekiyor. Negri tarafından savunulan "bırakınız yapsınlar" görüşü, bu riskleri en üst düzeye çıkarır. Akılcılık ve insanın özgürleşmesi (ki bu ikisi birbirinden ayrılmaz) üzerine inşa edilmiş daha iyi bir gelecek için nasıl hazırlanmalıyız?

Marx bu soruya verdiği yanıtın merkezine, işçi sınıfı (proletarya) tarafından yürütülen sınıf mücadelesini koymuştu. Sosyalizmin gelmesinin bu mücadelenin ürünü olacağını açıkça ifade etmiş ve içeriğinin detaylarını "peşinen" tanımlamayı reddetmiştir. Bence, "işçi sınıfı" (daha açıkçası, ileri sanayileşmiş ülkelerin –sistemin merkezlerinin– işçi sınıfları) dar konsepti yerine, mevcut kapitalizmin küresel ölçekte genişlemesiyle birlikte doğmuş ve Marx tarafından yeterince önemsenmemiş olan kutuplaşmayı göz önüne alarak, boyunduruk altına alınan ve sömürülen halk sınıfları ve halklar geniş konseptini koymak koşuluyla, bu stratejik eylem ("önemli olan bu dünyayı yalnızca anlamak değil, onu değiştirmektir") tercihine ışık tutan yöntem geçerliğini korur.

Bununla birlikte, bu özne değiştirme birtakım problemleri meydana getirir ve "tarihsel Marksizmler"in konumlarını (II. ve III. Enternasyonal) sorgular. Bu konudaki tartışmaları derinleştirmek bu bölümün amacı değildir. Söz konusu meseleyle ilgili olarak okuyucuma *V. Enternasyonal İçin* (Özgür Üniversite Yayınları, 2008) kitabımı referans olarak göstereceğim.

Ek 1

Yaşlanan Kapitalizmin Çelişkilerinin Kalbindeki Teknolojik Devrim

1. Bir "teknolojik devrim", yani iş örgütlenmesinde ve üretim araçlarında dönüşümün ivme kazandığı, toplumsal emeğin toplam üretkenliğinin arttığı bir dönem yaşıyoruz. Bunun böyle olduğu su götürmez bir gerçektir ve çağdaş kapitalizmin –çelişkilerinin ve sistemin bugününde ya da potansiyel yarınında, söz konusu dönüşümleri etkin bir biçimde destekleyen çeşitli gelişmelerin– eleştirel analizi, bu teknolojik devrimleri kendi analizinin de merkezinde konumlandırmalıdır.

Devrimlerden bahsederken çoğul kullanıma başvurmakla, devrimlerin somutlaştığı başlıca uygulama alanları arasındaki farklılığa ve dönüşümlerin yöneldiği doğrultuların önemine dikkat çekmek istiyorum: bilişim, biyo-teknoloji, uzay teknolojisi, yeni enerji üretim metotları (özellikle de, çevreciler bundan hoşnut olmasa da, nükleer enerji) ve yeni malzemeler.

Bütün bu alanlar, hep birlikte, önemli araştırma yatırımları gerektirir: başlangıçta, bilimsel bilgi alanında (bugünkü teknolojik devrimlerin gelişimi ve mevcut durumunu alması elli yıllık bir sürece dayanıyor) ve son kertede, teknolojik uygulama alanında. Ancak aralarında, bunların gerektirdiği maddi yatırımın ("üretim altyapısı") büyüklüğü bakımından önemli fark

bulunmaktadır –sözü edilen dönüşüm alanlarının ilk ikisi için görece az, sonraki ikisi için ise çok daha fazla.

Bir başka açıdan, kapitalizm, küreselleşmiş bir sistemdir, dahası aynı ölçekte etkili olan bir hiyerarşi tarafından karakterize edilir. Egemen ("gelişmiş") merkezler/üzerlerinde egemenlik kurulan ("azgelişmiş") çevre ülkeleri arasındaki karşıtlık sistemin işleyişine içkindir.

Bu kapitalist/emperyalist sistemin aşamalarından her biri, (kendilerini yöneten "teknolojik devrimler"in doğası tarafından belirlenmiş) üretici güçlerin gelişme düzeylerine bağlı, işbölümünün ve emek organizasyonunun yapılanmalarına (ve buna bağlı sınıf yapılarının formlarına) tabi ve merkezler/çevre ülkeleri karşıtlığına dayanan kendine özgü karakteristikleriyle tanımlanır. Sermayenin (her zaman küresel ölçekte işleyen) birikim yasaları, sistemin her aşamasına özgü bu formların genel tutarlılığını sağlar.

Kendisi de (tekstilde, sonra kömür ve çelikte, sonra da elektrik ve kimya alanlarındaki) ilk endüstriyel devrimlerce yönetilen, geride bıraktığımız dönem (aşağı yukarı 1800-1960), pratikte sanayileşmiş bölgeler/sanayileşmemiş bölgeler karşıtlığıyla anlamdaş bir merkez/çevre karşıtlığını meydana getirmiştir. Ben, oluşum hâlindeki hiyerarşinin, merkezin "beş yeni tekeli" üzerinde temellendirildiği tezini savundum: yürümekte olan teknolojik devrimlerin, gezegenin doğal kaynaklarının, iletişim ve bilişimin, küreselleşmiş finansın ve kitle imha silahlarının kontrolü. Çevre ülkelerin sanayileşmesini içeren –ama merkezin yararına kontrolü koruyan– bu hiyerarşik oluşum, böylece, yürümekte olan teknolojik devrimleri emperyalist yayılmanın yenilenen çeşitli formlarına eklemler. Bu yeni formların bir özelliği de, emperyalist merkezlerin çokluğuna dayanan geçmiş formların yerine, Üçlü'nün (ABD, Avrupa ve Japonya) kolektif emperyalizmini getirmiş olmasıdır.

Söz konusu beş tekele, günün birinde, özellikle bazı "yükselen" ülkeler (başta da Çin) tarafından karşı çıkılabilir ve emperyalist güçlerin korkusu da budur. Bununla beraber, görünür gelecekle ilgili benim tahminime göre, Güney'in hem yükselmekte olan hem de "marjinalleşmiş" diye nitelenen ülkelerindeki yönetici sınıfların seçimleri, geniş ölçüde, yeni emperyalist küreselleşmenin yayılma gereklerinin çerçevesi içinde kalacaktır. Üçlü'ye (ABD, Avrupa, Japonya) ait kolektif emperyalizmin söz konusu tekellerine karşı çıkmak, ele alınan çevre ülkelerine özgü toplumsal ve politik güçler dengesinde radikal dönüşümleri gerektirir. Buradaki çerçevemi aşan bu konuda, okurlara, söz konusu gelişmeleri ele aldığım başka yazılarımı öneriyorum (Amin, 2005).

2. Teknolojik devrimlerin analizini, değer yasası çerçevesinde yapıyorum. Bu analize göre, üretim son kertede toplumsal emeğin ürünüdür ve üretkenliğindeki ilerleme, kullanım değerinin bir birimi için gerekli toplumsal emeğin toplam niceliğinin azaltılmasında somutlanır.

Kapitalizmin tarihinde yer alan önceki teknolojik devrimlerin (ilk olarak, 18. yy'ın sonu ve 19. yy'ın başındaki buharlı makineler ve tekstil makineleri; ikinci olarak, 19. yy'ın ortalarındaki demir, kömür ve demiryolları; üçüncü olarak, 20. yy'ın başındaki elektrik, kimya, petrol, otomobil ve uçak) tümü, –elbette– söz konusu kullanım değerlerinin üretimi için gerekli toplam emekte niceliksel bir azalma biçimini almanın yanı sıra, (nihai üretime katkı sağlayan) doğrudan emeğe göre, (üretim araçlarının üretimine yönelik) dolaylı emeğin oranında bir artış göstermiştir. Yürüyen teknolojik devrim (hem bilişsel hem de biyo-teknolojik boyutuyla), hareketi tersine çeviriyor. Toplumsal emek üretkenliğinin gelişimini, dolaylı emeğin oranını düşüren teknolojilerin uygulanması yoluyla sağlıyor.

Bu gözlemleri aşağıdaki basitleştirilmiş şemada sayısal olarak özetliyorum:

Emeğin gerekli nicelikleri (verili bir kullanım değeri biriminin üretimi için)				
	Toplam emek (1)	Doğrudan emek (2)	Dolaylı emek (3)	(3)/(2) oranı
1. Hareket noktası	100	80	20	0,25
2. İlk devrimler	50	25	25	1,0
3. Yürüyen devrimler	25	17	8	0,50

Birinci satırdan ikinci satıra geçerken, toplumsal emek üretkenliği, kullanılan teknolojinin kapitalist yoğunlaşmasının artması sonucunda ikiye katlanır. Buna karşılık, ikinci satırdan üçüncü satıra geçerken, yine aynı (ikiyle çarpılmış) üretkenlik artışı, bu sefer üretim yöntemlerinde kapitalist yoğunlaşmanın azalmasıyla, hareketin tersine dönmesiyle gerçekleşir.

Belirtilen değişme oranları bütünüyle suni olmayıp özellikle akıl yürütümenin örneklenmesine yöneliktir.

Gerçekten de, etkileri yarım yüzyılı kapsayan bu ilk üç devrimin her biri, üretim tekniklerinde, canlı emek birimi başına yatırılmış sermayenin hacmiyle ölçülen ve elli yılda bir gerçekten de dörtle çarpılan bir "kapitalist yoğunlaştırma" gerektirmiştir. İki yüzyıllık bir sürede, bu yoğunlaştırma, her elli yılda bir toplumsal emek üretkenliğinin iki katına çıkmasını, başka bir deyişle, 15 ila 20'lik bir katsayıyla çarpılmasını sağlamıştır (bu da kabaca, milli gelir hesapları yoluyla elde edilen değere tekabül eder).

Yürüyen devrimlerin etkilerini betimlemek için önerilen oranlar "gerçekçi" midir? Şunu söyleyebilirim ki, hiç değilse uzay araştırmaları ve nükleer enerji önemli altyapı yatırımları gerektirse de, bilişim ve biyo-teknolojik devrimlerden faydalanan üretime ait bölümlerdeki kapitalist katsayının elli yıllık bir zaman zarfında dikkate değer düşüşü karşısında, bu oranlar

makul gözükmektedir. Kapitalist yoğunlaşmada ortalama yarı yarıya bir azalış, toplumsal emeğin ortalama üretkenliğinin iki katına çıkmasını sağlamaktadır. Bu bakış açısı, "hizmetlerin" payının görece hızlı büyümesinin yanı sıra, büyük ölçüde, bilişim devriminin, toplumsal üretimin tüm alanlarına girmesinin sonucudur. Bu olası evrim – kayda değer bir süre için– kâr oranının artışını da destekler.

3. satırda ortaya koyulan karşılaştırmayla gösterilen yön değişiminin önemli sonuçları vardır. Gerçekten de, kapitalist üretim ilişkisi, üretime girişin, gerekli donanımın bedelini karşılamak için lazım olan sermayeye sahip olanlarla sınırlanmış olmasını gerektirir. 19. ve 20. yüzyıllarda birbirini izleyen ve kapitalist yoğunlaştırmanın artışıyla gerçekleşen endüstri devrimleri, bu nedenle, gitgide büyüyen sermayenin, yaşama hakkından mahrum kalmamak için emek güçlerini satmaktan başka çareleri olmayan (dolayısıyla, –sermayeleri bulunmadığından– kendi başlarına rakip mallar "üretmeleri" söz konusu olmayan) işçiler üzerindeki baskısını artırıyordu.

Hareketin yönünün, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin sonucu olarak tersine çevrilmesi, üretime girişin yolunu açarak sermayenin gücünü gerçekten yok edebilir mi? Bunun mümkün olmadığını gösteren en az iki sebep var.

Bir kere, şu anda yürümekte olanlar dâhil birbirini izleyen teknolojik devrimler, sermayenin artan bir merkezileşmesiyle el ele gitmiştir. Kilit önemde çok sayıda kullanım değerinin (ancak elbette tüm kullanım değerlerinin değil) üretimindeki en etkili birim, bu değerlerin daha büyük bir niceliğinin üretimini merkezileştiren birimdir: Bir yılda on otomobil üretmek için ya da on bilgisayar üretmek için tasarlanmış bir fabrikanın rekabet gücü yoktur (ama bir avukat, ya da hekim –ya da küçük bir iş ofisi– bu faaliyet sektörlerinde iş gören büyük bir firmadan daha az etkili değildir). Sonuç olarak, kapitalist yoğunluk kayda değer bir düşüşe uğrasa bile, üretim olanağı, (üretim için gerekli

donanımı satın almak, maaş ve ücretlerin peşinatını ödemek ve gereken stokları oluşturmak için) yine peşin ödeme yapabilme kapasitesine sahip görece büyük sermayeyi elinde bulunduranlarda kalır.

İkincisi, teknolojik devrimin devamlılığı önemli miktarda "araştırma yatırımı" yapılmasını zorunlu kılar. Yalnız başına bir işçi ya da küçük bir işçi grubu, vasıflı olsa bile, genellikle böyle bir araştırmayı yürütme imkânına sahip değildir. Burada avantaj, çok sayıda araştırmacıyı seferber ederek araştırma kapasitesini yoğunlaştırma gücü bulunan merkezlerdedir: devlet ve büyük firmalar. Ötekilerin ("proletaryanın") yoksunluğu karşısında "mülkiyet sahiplerinin tekeli"ni oluşturan bu unsur, bugün elli yıl önce gerektirdiğinden çok daha fazla bir "toplam sermaye yatırımı" oranını gerektirir. Bu tekel, gerçekte üretim oligopollerinin aşırı korunması için tasarlanmış "entelektüel ve endüstriyel mülkiyetin korunması"na yönelik yasal düzenlemeler eliyle, hep daha sistematik olarak takviye edilir.

Bugünün baskın söylemi, "bilişsel" (yani "bilgi" temelli) bir ekonomik modelin, kademe kademe, eskiden kalma ve daha çok "ağır donanım"a dayanan yöntemlerin yerini aldığını öne sürmektedir. Bu söylem, karmaşık bir açılar bütünü, özellikle de, "sermayenin iktidarı/emeğin vasfı" sisteminin yönetim biçimi çerçevesinde değerlendirilmelidir.

4. Teknolojik devrimler, her zaman, gerektirdikleri toplumsal emek vasıflarının sistem ve düzeyleri ile bunların kontrolünün örgütlenmesine bağlıdırlar.

"Bilişsel ekonomi" tabiri, eski üretim tarzlarının özel emek nitelikleri gerektirmediğini düşündürme riskini taşır. Bu iddia yanlıştır. İnsanoğlunun emek etkenliği, en eski zamanlardan beri, her zaman bilginin kullanımını gerektirmiştir. Tarımsal üretimin etkenliği yalnızca kullanılan araçlara değil (çapa, saban ya da traktör), bunun kadar, köylü tarafından kullanılan toprak, bitki ile hayvanlar ve iklim hakkındaki muazzam bil-

gi birikimine bağlıdır. Bugün bu asırlık bilgiyi, fikrî mülkiyet haklarını koruma bahanesiyle ve DTÖ tarafından savunulan yağma politikalarının desteğiyle ele geçirip kendi yararına kullanmaya çalışan uluslararası tarımsal sanayi şirketleri, böyle davranmakla, tam da bu bilginin varlığını ve değerini teslim etmiş oluyorlar.

İşin gerçeği şudur ki, kapitalizmin gelişimi doğrudan üreticiyi kademe kademe bu bilgiden mahrum etmiş ve bunu, emek örgütlenmesini sermayenin yararına kontrol etmekle görevli "yönetim" organlarına transfer etmiştir. Bu süreç, dokumacıların bilgisini, "vasıfsızlaştırılmış" işçiyi kendi parçası hâline getiren yeni makinelere "katıştıran" ilk teknolojik devrimin hizmet sunduğu tekstil sektöründe açıkça görülebilir. Bu durum, (Marx'ın analiz ettiği) büyük fabrika işçisinin zamanın mühendislerine yakın kalifiye bir çalışan olarak kaldığı, ancak, proleterleşmiş işçilerin satın alamayacakları donanımların sahibi olan kapitalist için çalışmak zorunda bulunduğu, 19. yy mekanik sanayilerinde daha az görünür düzeydedir. Buna karşılık, üretim hattı örgütlenmesine odaklanan devrimler (Taylor, Ford), Harry Braverman tarafından açıkça gösterildiği gibi, yeni işçi kitlelerinin sistematik olarak vasıfsızlaştırılmasına yol açar.

Yürüyen devrimler, hiç değilse bunların uygulayıcısı olanlar için, emeğin kitle olarak yeniden vasıflılaştırılmasını dayatır mı? Emeğin vasıflılaştırılması, emeğin sermaye tarafından denetlenmesinin sorgulanmasına yol açar mı?

Hiç şüphe yok ki, artan oranda işçinin, geçmiştekilerden daha vasıflı olması gerektiği, sıradan bir gözlem olarak belirtilebilir. Okuma yazma bilmese de bilgisini aile çevresinden sözlü olarak edinebilen geçmişteki köylüye, (ilkokulda edindiği) hesap yapma ve yazı yazma bilgisiyle yetinebilen dünün sanayi işçisine göre, (sıklıkla "teknisyen" olarak anılan) bugünün emekçisi, ortaöğretimin genelleştirilmesi ve üniversitelerin demokratikleşmesiyle edinilmiş bilgiye sahip olmalıdır. Bu anlamda,

edinilebilmesi için gerektirdiği eğitim süresiyle ölçülen "bilgi miktarı", biriken bilimsel bilginin hacim kazanma sürecine paralel olarak doğrusal bir gelişme gösterir. Bu, işçinin, daha vasıflı olduğu için, kendisine işveren sermaye sahibi karşısında daha fazla "özgürlük"ten yararlandığını mı gösterir? İşçi, en azından, daha sağlam bir biçimde yerleşikleşmiş bir müzakere gücünden yararlanıyor mu? Bu alanda aşılması gereken çok yanılsama var. Zira, konjonktüre bağlı olarak belli işkollarında gerekli nitelikli emek gücünün eksik kaldığı durumlarda, bu durumdan faydalananların müzakere kapasitelerini kullanabilecekleri doğru olsa da, resmî merciler, uzun vadede uygun emek miktarında bir fazla yaratma amacını güderler. Modern işletmenin ücretli işçileri olsun, sayıları gitgide artan parça işi alarak çalışan bağımsız emekçiler olsun, tümü işverenlerine bağımlı kalmaya devam eder.

Bilişsel ekonomi hakkındaki baskın söylem, emeğin sermaye tarafından kontrolünün hangi örgütlü toplumsal koşullanmalar çerçevesinde gerçekleştiğini göz ardı eder. "Bilgi üretkenliği"nin (tek başına) ölçümü, diğer iki "üretim faktörü"nün (emek ve sermaye) üretkenliğine karşıtlık içinde, "faktörler"e ödenen karşılıklardan (ücret ve kâr) arta kalan "bakiye"yi "bilgi" faktörüne dayandırmak yoluyla yapılır. Geleneksel ekonomi, böylece, tıpkı ortaçağ skolastiğinin bedeni ruhtan ayırması gibi, bilgiyi emekten ayırır. Buna karşılık Marx, doğrudan emeği, donanımları, doğal çerçeveyi (bugün buna "çevresel" koşullar deniyor), bilimsel ve teknolojik bilgileri, gerçek hayatta olduğu şekliyle birleştiren –birbirinden ayırmayan– bir toplumsal emek üretkenliği kavramı önerir.

Postmodernizm tarafından bir kenara bırakılan toplumsal emeğin denetlenmesi konusu, teknolojik devrimlerin sonuçları üzerindeki tartışmanın tam merkezinde yer almalıdır; zira bu devrimlerin taşıdığı özgürleşme ve ilerleme potansiyeli ile sınıf baskısı temeline oturan toplumsal ilişkiler çerçevesinde yarat-

tıkları gerçek etkileri birbirine karıştırmamanın tek yolu, bu tartışmadan çıkacak cevaplara bakmaktır.

Geçmişteki köylünün, emek etkenliği için gerekli bilginin kontrolünü kendi tasarrufunda bulundurması, kralların ve egemen sınıfın (feodal ya da bürokrat) gücüne bağlı toprak sahipliği ve sistemin yeniden üretilmesi için gerekli yabancılaşmanın özel formlarını belirleyen papazların mitolojik güçleri tarafından engellenmiş durumdaydı. Aşama aşama gördüğümüz üzere, üretim araçlarına sahip olan kapitalist tekel ve ("yönetim"e transfer edilmiş) bilgi ile (vasıfsızlaştırılmış) uygulama elemanının birbirinden koparılması sonucunda, işçi de aynı duruma düşürülmüştür. Geleceğin teknisyen/işçisi de, mevcut toplumsal ilişkiler çerçevesi içinde, sermaye sahipleri blokunu yöneten finansal oligarşinin stratejik tercihlerine tabi durumda kalır.

5. Belli bir açıdan bakıldığında, kapitalist ilişkilerin evrimi, üretim metotlarının kapitalist yoğunlaşmasına indirgendiğinde, sermaye gücünün meşruiyetini sorgulatabilecek gibi gözükmektedir.

Üretim artışı, günümüzdeki teknik devrimlere gelinceye kadar, (geleneksel kuram tarafından her zaman abartılmış olan) "riskler" alarak düşük nitelikli emek gücüne "iş olanağı" sağlamak yoluyla, dolayısıyla işçilerin kendi başlarına etken bir üretim meydana getiremeyeceğini kabul ederek, yalnızca "kapitalistlerin" bir araya getirebileceği ölçekte hep daha büyük bir sermaye yatırımları kitlesi gerektirmiştir. Buna ek olarak, –büyük üretim birimlerindeki yoğunlaşmalarına koşut olarak kitlesel sendikalarda örgütlenmiş- işçilerin, (ücretlerde, toplumsal emeğin üretkenliğinin artışına eşit bir artış sağlayarak) sermayeye net gelirin istikrarlı bir bölüşümünü dayatmayı başarmalarıyla, ayrıca da, uluslararası şartların bu "toplumsal uzlaşım"ı ("komünist" rakibe duyulan korku nedeniyle) desteklemesiyle, sistemin meşruluk temeli güçlenmiştir. İşçi sınıflarının toplumsal

ve siyasi pozisyonlarını güçlendirmesini sağlayan İkinci Dünya Savaşı sonrasının yarattığı istisnai koşulların analizini başka yerlerde geliştirdim (Amin, 2002, 1. Bölüm; 2002[15]).

Çağdaş evrimler bu meşrulaştırma amillerini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Çok sayıda işçi bugün daha vasıflıdır (dolayısıyla da durumları, kendi başlarına etkili üretim örgütlenmeleri gerçekleştirmeye daha elverişlidir), ancak aynı zamanda işverenleri karşısında güçleri zayıflamıştır. Bir başka deyişle, toplumsal örgütlenmenin bir biçimi olarak kapitalizmin "zamanı dolmuştur". Başka -sosyalist- biçimler hem verimi (israfın azaltılmasını) ve toplumsal adaleti, hem de uluslararası hakkaniyeti gerçekleştirme bakımından daha uygun görünmektedir. Ancak, kapitalist üretim ilişkilerinin ve emperyalist ilişkilerin devam eden üstünlüğü, "kapitalizmin aşılması" için gerekli doğrultuda ilerlemeye, gücü katlanan bir şiddetle karşı çıkmaktadır.

Bütün teknolojik devrimlerin iş örgütlenmesinin somut biçimlerini dönüşüme uğrattığı ve bunun sonucu olarak, ezilen sınıfların karakteristiklerinin ve yapılarının da dönüşüme uğradığı doğrudur. Bu sıradan gözlemden yola çıkarak, çağdaş devrimin, işçilerin kendilerini -en azından kısmi olarak- egemen sermayenin dayatmalarından kurtarmalarını sağlayacak "yatay örgütlenme ağları"na geniş bir yol açtığı sonucunu çıkarabilir miyiz? Bunlar tamamen marjinal durumlardır. İşgücü piyasalarının baskın evrimi, tam aksine, sermayenin kendi avantajı için kullanmasını bildiği daha da derin bir parçalanmayla karakterize edilir. Bu evrim tarafından yaratılan yoksullaşma, ifadesini, "istikrarsız" işçiliğin (işsizlik, güvencesiz çalışma, kayıt dışı işçilik) oranının yükselmesinde bulur. Her zaman olduğu gibi, egemen söylemler, potansiyel olanla gerçekte olanı karıştırır. Bu

15 "L'économie politique du XXe siècle" ("XX. Yüzyılın Ekonomi Politiği") başlığını taşıyan bu makale, Anne Peeters editörlüğünde, Grip/Complexe tarafından, 2002'de Brüksel'le yayınlanan *Mondialisation, Comprendre pour Agir* (*Küreselleşme, Harekete Geçebilmek İçin Anlamak*) adlı kitapta yer almıştır.

anlamda, kapitalizm ideolojisinin çok eski bir karakteristiğini –"teknolojizm"i– yeniden üretirler. Burada, "teknik"in ve onun "ilerleme"sinin toplumsal evrimi belirlediği yönündeki hatalı düşünceye işaret ediyorum. Bu tez, teknik ilerlemenin, içinde geliştiği toplumsal ilişkilerin belirleyici etkilerini saf dışı bırakır, dolayısıyla da, tayin ettiği toplumsal dönüşümlere çizdikleri istikametleri ve bunlara dayattıkları sınırlamaları göz ardı eder.

"Postmodernizm" yöntemi (bununla spesifik olarak Castells, Touraine, Rifkin, Reich ve Negri'yi kastediyorum), "sistemin evrimi"nin (başka nedenlerin yanı sıra, burada konumuz olan teknolojik devrim nedeniyle de) sınıfları ve ulusları daha şimdiden ortadan kaldırdığını ya da en azından bu yolda olduğunu ve daha şimdiden "birey"i tarihin doğrudan ve başlıca öznesi hâline getirdiğini varsayar. Liberalizmin yüzeysel ideolojisine –kapitalizmin kendi hakkındaki değişmeyen söylemine– yapılan bu dönüş, tam olarak benim eleştirimin hedefini oluşturur. "Olmayacak dualara amin diyen" ve (postmodernlerin çiğnememeye her zaman özen gösterdikleri) "siyasi kabul edilebilirliğe" uygun düşen bu formülasyonların arkasında, egemen ideolojinin, kapitalizmin "sakince kendi kendini aşacağını" varsayan ekonomizmiyle teknolojizminin güdümündeki evrimci bakış açısı yatar. Ben Marksizmin safında kalıyorum: Gerçekten de bu evrim farklı bir (üstün) sistemin koşullarını getiriyorsa da, evrimin (azaltmadığı, aksine!) keskinleştirdiği çelişkiler, ancak kendilerini ifade ettikleri mücadeleler yoluyla çözülecektir. Kendi hâline bırakıldığında –"nesnel olarak aşılmış" bulunan (bu nedenle de "çürümüş" dediğim)– kapitalizm, yeni ve daha iyi bir toplum değil, salt barbarlığı doğurur.

6. Kapitalist yoğunlaşmanın modern üretim biçimleri bağlamında sıklıkla görülen zayıflaması, diğer koşullar sabit kabul edildiğinde, kâr oranının yükselmesini mümkün kılar. Bu zayıflama sonucunda, üretim durgun ya da yavaş bir artış içinde olsa da, kâr, net gelirin artan bir oranını sahiplenme eğilimi

gösterir. Sistemin, üretim sisteminin genişletilmesine ve derinleştirilmesine tahsis edilecek yatırımlar tarafından emilemeyen bir fazla üretme eğilimi (Paul Sweezy'nin katıldığım analizinin gösterdiği gibi, modern oligopoller kapitalizminde bu eğilim güçlüdür), yeni teknolojik devrim tarafından güçlendirilmiştir. Bu küresel dengesizlik, çağdaş neoliberal kapitalizmin yaşadığı "yapısal kriz"in, yani onu karakterize eden göreli durgunluğun kaynağındadır.

Bu fazla, çeşitli yollarla emilebilir. Gelir dağılımındaki artan eşitsizliğe bağlı olarak özel polis kuvvetlerinin kurulmasında olduğu gibi, ilave toplumsal israf harcamaları ya da askerî harcamalar yapılabilir. Buna karşılık, işçilere gelir desteği yapılmasının dolaylı biçimlerini (eğitim, sağlık) oluşturan (buna ek olarak talep ve üretimi yeniden canlandırmayı mümkün kılan) yararlı toplumsal harcamalar da yapılabilir. Bu, elbette, güç ilişkilerinin işçiler lehine değişmesini gerektirir.

Bir başka açıdan bakıldığında, neoliberalizmin egemen yapısınca uygulanan küreselleşme biçimleri, söz konusu fazlaya erişimde, ciddi uluslararası asimetrilerin yeniden üretimini ve derinleştirilmesini de mümkün kılar. Karşılaşılan meydan okumanın bu boyutu, buradaki ana konum olmamakla birlikte, belirleyici bir nitelik taşır. Merkezlerle/çevre ülkelerin ilişkilerindeki asimetriyi tanımlayan "küreselleşmiş değer yasası"nın bu yeni biçimi, "sanayi tekeli"nin yerini alan ve yukarıda değinilen, "beş yeni merkez tekeli" temeline oturur ve emperyalist devlet politikalarının sistematik bir biçimde uygulanmasıyla hayata geçirilir. Çevre halklarına ait emeğin ürünlerini ve ülkelerinin doğal kaynaklarını yağmalama araçlarının güçlendirilmesi, DTÖ'nün gayesini tanımlar. Endüstriyel ve entelektüel mülkiyet haklarının ve ticaret hukukunun düzenlenmesi, bu mantık içinde tasarlanmıştır. Batı merkezli gelenekte yer alan "postmodernizm", bu konuları –yeryüzündeki insanların sadece %80'ini ilgilendiren, her zaman olduğu gibi "geri kalmışlık"larını te-

lafi etmek için Batılıları taklit etmeye çağrılan, ama bunu imkânsızlaştırmak için de elden gelen her şey yapılan insanların üzerinde durdukları bu konuları – göz ardı eder. Sanki "Batılı" olmayan ezici çoğunluğu için hiçbir şey değiştirmeden, "başka bir dünya"nın yaratılması mümkünmüş gibi!

Üstelik, küreselleşmenin askerileşmesinin ve Washington'ın hegemonik saldırısının belirlediği bugünkü siyasi şartlarda sistem, başkaları tarafından üretilen fazlanın önemli bir bölümünü yutan ve bununla askerî harcamalarını artıran Birleşik Devletler'in yararına işliyor. Bu imtiyaz muhtemelen sorgulanacaktır. Ama kimin lehine? Sadece kolektif emperyalizmin öteki ortaklarının –Avrupa ile Japonya'nın– mı? Yoksa, toplumsal mücadeleler devrimci ilerlemelere yol açarsa, alternatif popüler toplumsal blokların mı? Farklı olasılıkların açıklanmasına ayırdığım analizimle ilgili okura şu bölümü işaret edebilirim (Amin, 2005, 1. Bölüm).

Buradaki katkımın konusu olan teknolojik devrim, çağdaş kapitalizmin dönüşümünün diğer boyutlarına, öncelikle de emperyalist boyutuna eklemlenir. Okur bu konuda geliştirdiğimiz düşünceleri ve geleneksel liberalizmin bakış açısına –Castells, Touraine, Rifkin, Reich, Hardt ve Negri– yönelik eleştirileri başka yerlerde bulacaktır (Amin, 2002, 4. ve 5. Bölüm; 2003; 2005[16]).

Egemen sermayenin hizmetindeki güçlerin genel saldırısı ve emperyalizmin askerileşmesi, analizimin yanlışlığını kanıtlar mı? "Başka bir dünya" sistemin yayılma mantığına itaat ederek değil, ona karşı yürütülecek kararlı mücadeleyle kurulacaktır.

16 "Empire et Multitude" ("İmparatorluk ve Çokluk") başlığını taşıyan bu makale, 2005 yılında, *La Pensée* dergisinin 343. sayısında yayınlanmıştır.

Ek 2

Bilişsel Ekonomi Kavramı Eleştirel Bir Okuma

Bilginin Konumu

Moda söylem, modern üretim biçimleriyle ilgili bakışında "yeni" olarak gördüğü her şeyin merkezine, bilim ve bilgiyi yerleştirir. Dünkü "endüstriyel kapitalizm"in karşısına bir "bilişsel kapitalizm"in doğuşu çıkarılır. Bu söylemin sık sık yanlışa düşmesinin –ve kuramsal kesinlik eksikliğinin– kaynağı, ihtiyatsız bir biçimde, dağınık ve kısmi gözlemlerden genellemelere gitmesidir.

Bu tartışmaya girişmeden önce, bilim ve bilginin genel olarak toplum içindeki ve daha özelde de, üretimin (dolayısıyla emeğin) örgütlenmesi içindeki konumunu aydınlatmakta yarar var.

Bilimsel üretim (kuramsal bilgiye ve uygulamaya ait üretim), her zaman görece özerk olmuş, ama yine de üretim örgütlenmesine eklemlenmiştir. Bu üretim daima, özellikle temel araştırmalar, ama ayrıca sanatsal, felsefi ve kültürel bilgiler bakımından, kısmen de olsa, üretim alanının dışında kalmıştır. Bu, pratiğin (köylülerin, zanaatkârların, askerlerin, mimarların pratiğinin), ayrıntıdaki birçok iyileştirmeye (uygulamaya) kaynaklık etmediği ve kuramsal düşünceye esin kaynağı olmadığı anlamına gelmez.

Bilginin kontrolü için verilen mücadeleler (sınıf mücadeleleri, ulusların arasındaki mücadeleler), yeni bir şey değildir: (bilgi üretim merkezlerinin gerçekleştirdiği) kaynakta kontrol ya da üretimin örgütlenmesinde uygulanan kontrol. Bu mücadelelerde etik argüman her zaman doğru yerini bulmuştur: Bilgi, insanlık ölçeğinde, erişimi en geniş biçimde herkese açık bir ortak zenginlik olarak mı görülür? Yoksa ona sahip olabilenlerin çıkarlarına hizmet etmesi gerektiği mi düşünülür?

Bu etik argüman (eşitlikten yana ya da ona karşı olmak), araştırmacılığın ve yenilikçiliğin güdülenmesine ilişkin, görünüşte pragmatik bir argümanla birleşir. Aşırı bireycilik taraftarlarına göre (toplum, bireylerin toplamından başka bir şey değildir ve bireyler her zaman ve sadece bencildir), (bireysel) çıkar arayışı, yenilikçiliğin ilerletilmesinde en etken araçtır. Araştırmaları kontrol altında tutmak ve bunun için araştırmayı kendi çıkarları için özelleştirmek isteyen kapitalistlerin sıradan bakış açısı. Bireyler tarafından sahiplenilen beşerî sermaye kuramıyla birleşen bu argüman, eğitimin özelleştirilmesini önerir. Görüldüğü gibi, ABD'deki modele oldukça yakınız.

"Bilgi" kavramsallaştırılmasında ticari yabancılaşma, bilgiyi bireylerce sahiplenen "beşerî sermaye" olarak gören iktisat "kuramları"nda uç noktalara ulaştırılır. Böyle bir yaklaşım öneren konvansiyonel ekonomi, kendisini karakterize eden aşırı yabancılaşmanın kurbanı olur. (Bu noktada şöyle bir paralellik kurmak kaçınılmazdır: P'nin –paranın–, Ü –üretim- aşamasından geçmeden, "P'"ye –daha çok paraya– dönüşebileceğini –"para doğurgandır!"– kabul ettirene benzer bir yabancılaşma.) Aslında bilgi, toplumda geniş ölçüde dağılmış, onu çeşitli ölçülerde kullanan, içselleştiren sınıflar ve bireyler, "araştırmacılar" ya da "basit" işçiler tarafından sahiplenilmiş durumdadır. Bilgi sahipliğinin bireyselliğinden hareketle, yalnızca uygulamalar için değil "fikirler" için dahi "patent alma hakkı" açıkça önerilmektedir! Yaratacağı gerici siyasi etkilerin beklentisi içinde,

toplumu iyice ufalamayı, mülkiyete (konut sahipliğine, halka arz edilen hisselere vs.) erişmede olduğu gibi, (sınıf ya da ulus düzeyinde, ya da evrensel düzeyde) gerekli dayanışma duygusunu kaybettirmeyi amaç edinen bir strateji.

Oldum olası karşımıza çıkan bu gerici söylemde pek "yeni" bir şey yok. Ne var ki, bu gerici sonuçlar, çok zaman, "bilimsel ve teknolojik devrim"in özel bir okumasına göre, "yeni"nin gözlemlenmesinden çıkarılmış gibi sunuluyor.

Bilginin Denetimi ve Toplumsal Emeğin Denetimi

Egemen sınıfların, toplumsal emeğin denetimini ele geçirmeden egemenliklerini kurabildikleri bir toplum yoktur. Bu kontrol çeşitli yollarla uygulanır; amacı doğrultusunda, etkili olan (siyasal şiddet, piyasalar vs.), birbirini tamamlayan ve (uygun ideolojik yabancılaştırmalar yoluyla) oydaşmacı bir meşruluğa bürünme yeteneğini taşıyan çok büyük sayıda aracı seferber eder.

Eski sistemlerde denetim, esas olarak, genellikle dinî özellikte ideolojik meşrulaştırma araçlarıyla desteklenmiş (haraççı) güç yoluyla yürütülür. Denetim bu biçimde uygulanır. Köylülerin ve zanaatçıların üretime uyguladıkları bilgi, söz konusu halkların tecrübelerinin tarihsel ürünü olmakla birlikte, bu bilginin kullanılmasının doğurduğu sonuçlar, geleneksel haraççı ideolojiler tarafından, "bilgisi" iktidardaki rahipler tarafından ele geçirilen doğaüstü güçlerin müdahalesine dayandırılır.

Kapitalizm farklı şekilde işler. Bilimsel ve teknolojik bilgi gizemli doğaüstü kaynağından kurtarılır. Bilgi "laik"leştirilir. Ama öyle olunca burjuvazi, bilgi üretimini doğrudan biçimde denetleme yöntemleri geliştirmek zorunda kalır. Üretimin kaynağında bunu, kamusal araştırma merkezlerinin denetimini eline alarak ve/veya bunları doğrudan doğruya kapitalist işletmelerin (araştırmanın özelleştirilmesi yoluyla) vesayetine bıra-

karak yapar. Uygulamaya koyma aşamasında da, bilgi kullanımı hâkimiyetinin doğrudan üreticilerin eline geçmesini olabildiğince kısıtlamak zorunda kalır.

Tarihsel kapitalizmin genel eğilimi, her zaman, (sanayide çalışan) işçiyi bilginin uygulanmasına hâkimiyetten mahrum bırakmak olmuştur. Ne var ki, bilgiyi böyle doğrudan biçimde denetleme yolları, çalışmanın disiplin altına alınması için her zaman yeterli olmamıştır. Bu yüzden, zaman geçtikçe yerini bir diğerine bırakan farklı, ama birbirini destekleyici nitelikte metotların kombinasyonlarını görürüz. Vercelone ile Herrera, bu metotları doğru biçimde sıralamışlardır:

- *Evde üretim* safhası: işçi vasıflı olarak kalır, piyasa tarafından kontrol edilir (ilk adımda üretim araçlarının kendisine sağlanmasıyla, son adımda ürünlerinin pazarlanmasıyla).
- 19. yüzyılın büyük imalat sanayisi safhası: İşçi, (bilinen parasal baskı yoluyla) işgücünü satmaya zorlanarak ücretli konumuna indirgenir. Ancak burada, işçi yine vasıflı olarak kalır.
- Vasıf kaybı ve bilginin teknik yönetimler tarafından ele geçirilmesiyle karakterize olan Taylor'cu ve Ford'çu safha (Harry Bravermann'ın araştırmalarına bakılabilir).
- Günümüzde, taşeronluğa ve güvencesizliğe tabi kalmak, piyasa dışına çıkmamak kaydıyla, ücret ilişkisi dışında kalan işçilerin ortaya çıkışıyla, ayrıca da, bilginin (çalışanlar dünyasının bazı kesimlerince) yeniden ele geçirilmesiyle birlikte, denetimin piyasa ve finans aracılığıyla uygulanmasına dönülmüş bulunuyor. Mevcut teknolojik devrimle bu "yenilik" arasındaki ilişki nedir?

Yeni Olan Ne Var?

Ortada bir "yenilik" bulunduğu aşikâr olsa da (modern tarihin, içinde "hiçbir yeni şey" bulunmayan bir evresi var mı ki!), bazen geçici olması muhtemel fenomenlerle ilgili, doğru fakat kısmi gözlemlerden çıkarılan acele genellemeler karşısında ihti-

yatlı ve eleştirel kalmakta yarar var. Her zaman, yapısal ile konjonktürel olanı birbirine karıştırma tehlikesi mevcuttur. Bu da, niceliksel olarak gelişimini sürdürmesi beklenecek gerçekten yeni olanla, eski gerçekliklerin yeni biçiminden başka bir şey olmayanı birbirinden ayırmayı zorlaştırır. Bu durum, "yeni"nin ortaya çıkma nedenlerini yakalamayı zorlaştırır: Karşılaşılan şey, yeni bir nesnel zorunluğun ifadesi midir? Peki, hangi zorunluğun? Gelişen bilginin uygulanmasını gerektiren mantığın zorunluğu mu, yoksa sermayenin değerlenme mantığının zorunluğu mu? Bu zorunluk, sermaye tarafından uygulanan özel stratejilerin ürünü mü?

Bu soruları ele alırken, kendi payıma, materyalist diyalektiğin prensiplerinin tamamıyla terk edilmesinden başka bir anlama gelmeyen -aceleci- yargıları bir kenara bırakacağım. Bununla ilgili iki örnek vereceğim: 1) bilginin artık ne emek ne de makineler tarafından taşındığı iddiası (bir kez daha ruh ve beden ayrımı!); 2) değer ile zenginliğin -yazılanlarda- birbirine karıştırılması ve bir terimin yerine ötekinin kullanılması.

Yorumlarımı, sorunları etkili bir biçimde ortaya koyan ve tartışılması, yeni olanın doğasını aydınlatmada katkı sağlayabilecek, birkaç soru kümesi üzerinde yoğunlaştıracağım. Tartışılan sorunlarla ilgili olarak, dolaşımdaki "yeni" fikirlerin bir tür kataloğunu sunmakla başlayacağım. Böylelikle, (bilhassa Marksist geleneğe dayanan duruşlardan kaynaklanan) eleştirel farklı analizlere ilişkin okumalarımı, çekincelerimi, ayrıntılandırmalarımı ve önermelerimi daha açık biçimde ortaya koymam mümkün olacak. Söz konusu "kataloğun" içerebileceği başlıklar şunlar olabilir:

- En az beş doğrultuda işlerlik gösteren bilimsel ve teknolojik bir devrim çağında yaşadığımız yönündeki iddia: bilişim, biyo-genetik, uzay bilimi, yeni enerjiler, yeni malzemeler.
- Elektronik bilgi işlemin, üretimin örgütlenme sürecinde, "büyük fabrika"nın yerine, taşeronluk vs.'yi de kullanan, hiyerarşik

yapıda bir yığın özerk birim konmasına yol açan, belki de hatta "dayatan" yeni biçimler ortaya çıkardığı iddiası. Bazen bu dönüşümler, "ağ biçiminde yatay ilişkilerin hiyerarşik dikey ilişkilerle yer değiştirmesi" biçiminde, daha genel bir başlık altında toplanır.

- Yürüyen devrimin, özellikle ve elbette, modern üretimin yeni kilit dallarında, büyüyen işçi yığınlarının toplumsal emek üretkenliğinde, "bilgi" katkısıyla meydana getirdikleri niteliksel derinleşmeyle gerçekleştirildiği yönündeki iddia. "Bilişsel üretim" nitelemesi de buradan kaynaklanıyor.
- Bu dönüşümlerle kapitalist sistemin "finansallaşması" olarak nitelenen (özellikle hissedarların haklarına öncelik veren) yeni işletme yönetim formlarının belirmesiyle ve borsaların yükselmesiyle işletmenin kendisini de bir mal hâline getiren dönüşümler arasında, yakın bir ilişkinin varlığı iddiası.
- Bu süreçleri, "küreselleşme"yle, yani devletlerin ve milletlerin rolünün zayıflamasında ifadesini bulan, "nesnel olarak kaçınılmaz" hâle gelmiş daha büyük bir küresel açılmayla, bir araya getiren yakın bir ilişkinin varlığı iddiası.
- "Bilişsel ekonomi"nin, (bundan böyle sınıf tekelinde olmayan) bilginin "işçiler tarafından yeniden sahiplenilmesi"nin koşullarını yarattığı iddiası. Burada da bu yeniden sahiplenme, bir kez daha, işçiler arasındaki dikey hiyerarşik ilişkilerin yerini yatay işbirliği ilişkilerinin almasına bağlanıyor. Bu iddia, kaybolmakta olan eski sınıf bilinçlerinin yerine "tarihin öznesi" hâline gelen bireylerden oluşmuş "çoklukları" (Negri) koyarak, toplumsal bilinçleri dönüştürüyor.
- Tüm bu süreçlerin değer yasasının konumunu tartışmaya açtığı iddiası.

Hiç şüphe yok ki, betimlenen olguların birçoğu, tartışmaya yer bırakmayacak kadar açık hakikatlerdir. Buna karşılık, bunların kuramsal ele alınışı, materyalist diyalektiğin geçersiz nedenlerle terk edilmesine ve onun yerine, burjuva ekonomisinin biçimsel mantık metotlarının kabulüne dayandığından bana

çok yetersiz görünüyor. Bir başka açıdan, bu gözlemlerden çıkarsanan birçok "siyasi sonuç", ancak sistemin gerçek işleyişinin birçok önemli yönü sistematik olarak görmezlikten gelinip kullanılan akıl yürütmenin dışında bırakılırsa, rasyonel görülebilir.

Bu nedenle benim –elbette başkalarıyla birlikte–, çağdaş kapitalizmin bu yeni "global kuramsallaştırılma"sına ilişkin olarak birçok çekincem var. Bunları şöyle sıralayabilirim:

"Bilişsel ekonomi" kavramını bütünüyle reddediyorum. Bütün ekonomiler, şimdi olduğu gibi, her zaman bilişsel olmuştur. "Bilişsel ekonomi" kavramının ortaya çıkışı, tek "üretim faktörü" olan toplumsal emek kavramsallaştırmasının, hiçbir haklı nedene dayanmadan, formel ve skolastik burjuva kuramının üretim faktörlerinin çeşitliliği görüşü lehine terk edilmesinin zorunlu sonucudur.

Durum böyledir ve bizimkinde olduğu gibi bir teknolojik devrim döneminde, "araştırma yatırımları"nın belirleyici bir boyuta ulaşmasında şaşılacak bir yön yoktur. Kuramsal ve uygulamalı araştırmada yaşanan patlama ve genelleşmenin, üretimin gelişme gösterdiği beş yeni doğrultudan en az ikisinde, toplumsal emeğin 1. ve 2. kesimler arasında dağılım oranının tersine dönmesiyle (Ek 1'e bakınız) birlikte görülmesi, artık "üretimin gayri maddi" hâle geldiği yönünde acele bir çıkarımda bulunmayı gerektirmez. "Gayrimaddi" (bilgi, araştırma) ile "maddi", (üretim sürecinde) her zaman birleşik olarak iş görür. Bunları ayırmak, bir kez daha, ruh ve bedeni birbirinden ayırmak anlamına gelir!

Bu açıdan bakıldığında, sermayenin izlediği siyasetin temel amaçlarından birini oluşturan araştırmanın denetim altına alınması, her zamankinden daha belirleyici bir boyut kazanır. Bu konuda elde bulunan verilere bakılınca da, burjuvaziyi bilgi tekelinden yoksun bırakacak bir denetim zayıflaması değil, tam tersine bu yönde bir güçlenme görülür.

Yine bu bakış açısıyla söylersek, sömürülen işçiler cephesini zayıflatmak için sermaye tarafından geliştirilen stratejileri göz

ardı edemeyiz. Emek sürecinin parçalanması, işin güvencesizleştirilmesi, işletmelerde bin bir çeşit örgütlenme modelinin denenmesi, üretimin başka mekânlara kaydırılması, sermayenin kullandığı cephaneliğin en görünür unsurlarını oluşturur.

Bu koşullar altında, üretim ve tüketim kapasiteleri arasında ortaya çıkan ve gelirin sermayenin lehine daha eşitsiz bölüşümünde (bu eşitsizlik, büyük ölçüde, finansallaşmanın hem sebebi hem de sonucudur) ifadesini bulan çelişki gitgide güç kazanır. Bu çelişkinin kapitalist çözümü, işlevi fazlayı soğurmak olan 3. kesimin şişmesinden geçer. Bu da, gitgide büyüyen bir "gayri maddi üretim" görüntüsü yaratır. Burada eleştirilen yaygın söylemin taraftarları tarafından tartışmaya açılmayan, ancak tartışmanın tam da merkezinde bulunması gereken nokta, söz konusu 3. kesimin içeriğidir. Hangi tür hizmetlerden söz ediyoruz? Toplumsal olarak yararlı faaliyetlerden mi, yoksa asalak nitelikte faaliyetlerden mi? Bu büyüme, kapitalizmi aşan, insancıl kriterlerle uyumlu bir "toplumsal ilerleme"yle mi, yoksa kapitalist değerlenmenin gerekleriyle ve parçalanmış emek cephesinin zayıflamasıyla mı eklemleniyor? Aslında büyük ölçüde parazit nitelikte olan bu gelişme, üstelik, merkezlerin emperyalist konumlanmasının ayrıcalıklarıyla da bağdaşıktır. Orta sınıfların önemli kesimleri söz konusu "gelişme"den yararlanan kesimdir. Herhâlde bu sebepten dolayı da, Negri'nin kendilerine yönelttiği övücü eleştirel üsluba karşı duyarlıdırlar! Bu bir "bobo" söylemidir!

Küreselleşmenin yeni formları, üretici güçlerin gelişiminin karşı konulmaz bir gerekliliği değil, büyük ölçüde kapitalist stratejilerin bir ürünüdür. Küreselleşme, merkez/çevre arasındaki farkı azaltmadı, tersine, artırdı. Benim merkezin beş yeni tekeli olarak nitelediğim ve endüstriyel üretim tekelinin yerini alan araçlar (gezegenin doğal kaynaklarına erişim, teknolojik yenilikçiliğin denetimi, küreselleşmiş finansal akımların denetimi, iletişimin ve bilişimin denetimi, kitle imha silahlarında tekelcilik dayatması) yoluyla işler. Bu yeni tekeller, küreselleşmenin emperyalist üçlü tarafından denetlenmesini garanti altına alır, fazlanın egemen sermayenin yararına merkezileştirilmesini ör-

gütler ve "gelişmekte olan" diye nitelenen ülkelerin "gelişmişliği yakalama" olanaklarını ortadan kaldırır.

Bu merkez/çevre karşıtlığı, aynı zamanda, sistemin merkezlerinde yoğunlaşmış dönüşümlerin büyük bir bölümünü çevredekilerin erişiminin dışında tutar. Çevre ülkelerde, üretim süreçlerindeki Taylor'laştırmanın "klasik" endüstriyel eski formları, yeni üretim örgütlenmeleri karşısında gerilemek bir yana, tam bir gelişme içindedir.

"Finansallaştırma" da kapitalist stratejiler içinde yerini bulur. Hiç şüphe yok ki, finansallaşma, ticari yabancılaşmanın doruğunu oluşturur: Para, üretim aşamasından geçmeden, doğurabilir. Ancak Dockés ve Chesnais ile birlikte, ben bunu, kapitalizmi "genelleştirilmiş" bir piyasaya indirgeyen propaganda söyleminin aksine, büyük sermayenin, Braudel'e göre kapitalizmin tarihsel gerçeğini tanımlayan "finansal doruklar"ın, dağınık sermaye üzerinde denetimini yeniden kurmaya yönelik bir stratejisi olarak okumaktayım. (Marx'tan sonra) Braudel'le birlikte, kapitalizmi, egemen piyasanın değil, ("finansal") "büyük mülkiyet" tekelinin ifadesi olarak tanımlıyorum (bkz. 4. Bölüm).

İşletmenin kendisinin bir mala dönüştürülmesi (bunun sonucunda da, sahipleri, idari kadroları, çalışanları, müşterileri için bir dayanışma ve hatta el altından işler çevirme odağı olarak kendine özgü bir toplumsal aktör olma rolünü kaybetmesi) bu stratejilerin bir parçasıdır.

Finansallaşma, küresel ölçekte, kendi değerlenme çevrimini emek sürecinden özerk kılmayı amaçlayan kapitalin stratejisi olarak da anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, Dockés'in, üretim/değerlendirme ilişkileri açısından kapitalizmin gelişme aşamalarını ana hatlarıyla ayıran görüşünü kayıtsız şartsız kabul edeceğim. Ayrımın ana hatları şöyle: a) Liberal ve endüstriyel kapitalizm (1770-1880): efektif talep (işçinin hayatta kalabilmesi için gerekli asgariye mahkûm) ücretlilerden değil, köylülerden, orta sınıflardan, yabancı piyasalardan (Birleşik Krallık, Hindistan ekonomisini, kendi yeni endüstrisine ait ürünleri ihraç etmek amacıyla yok etti) gelir; b) 1895-1929 bunalımı sırasında

oluşan tekelci kapitalizm. 1929 büyük buhranı, artık ücret ilişkisi temeline oturan (Joshua) bir sistemin geçirdiği ilk krizdir. Keynes bu dönüşümün niteliksel doğasını anlamıştır; c) daha iyisini yapamayan neo-kapitalizmin, büyük mali sermayenin baskın gücüne dönüş yoluyla somutlanan (Braudel tarzı) metakapitalizme geri dönüşü. Talep artık (yerinde sayan) ücretlerden değil, hissedar orta sınıfların "zenginlik gösterileri"nden kaynaklanır. Neo-kapitalizmin durmadan büyüyen (toplumsal ve uluslararası) eşitsizlik üzerine temellenmiş bu modeli, bana göre, yalnızca konjonktüreldir. Uzun vadede ayakta kalabilecek bir yapısal alternatif oluşturmaz.

Bu koşullar içinde, yine de kapitalizmi eleştirenlerle aynı safı tutan bazı çağdaş yazarlarca önerilen (Marksist) "değer yasası krizi" analizlerini kabul etmek zorunda olduğumuzu düşünmüyorum.

Borsaların gelişimi, değerlenme sürecinin, çalışma süresine odaklı bir değer yaratma mantığından sermayenin dolaşım süresine odaklı bir değer yaratma mantığına kayması olarak yorumlanacaksa, Marx'ın üretim (değer yalnızca burada yaratılır) ve dolaşım sürelerini (ayırmayıp) birleştirdiğini, zamanın sürece müdahalesinin, artık değerin bölüşümünü yönettiğini hatırlatmak gerekir.

Nitelikli emeğin basit emeğe indirgenmesi meselesi, analizini "toplumsal emek üretkenliği" konseptinin çerçevesine oturtan biri için, ne geçmişte, ne de bugün sorun yaratır. Bazılarının bugün için bir "sorun kaynağı" olarak gördüğü çalışılan sürenin ölçümü, belli etkinlik alanları için hep sorun yaratmıştır. Örneğin, (sonuçlarına göre değerlendirilen) tıbbi müdahalelerin "değer"i (nitelik), ne hekimin müdahale için harcadığı zaman, ne de hekim tarafından yapılan ziyaretlerin sayısı/gün sayısı üzerinden belirlenebilir. Gerçekten de burada, "bilgi", "sermaye tarafından denetim"i zorlaştıracak biçimde içselleştirilmiştir. Ancak bu durumu, bugünkü doğrudan üretici-işçilerin çoğunluğu için genellememiz mümkün mü? Elbette hayır. Burada, şirketteki, hatta şirket dışındaki (ücretli olarak değil taşeron ola-

rak çalışan, piyasa dışından geliri olmayan) işçiler için çalışma süresi apaçık meydandadır, anlamlıdır ve eskiden olduğu gibi, ölçülebilir durumdadır.

Esasında, bir "değer yasası krizi" vardır. Ancak bunun, yukarıda bahsedilen tartışmalarla pek bir ilgisi yoktur. Bana göre, değer yasasının krizi ile kapitalizmin krizi aynı anlama gelmektedir. Çünkü değer yasası, iktisadi boyutu içinde doğrudan, toplumsal yaşamın öteki boyutların tümünde de dolaylı olarak yeniden üretimini yönettiği kapitalizmin belkemiğini oluşturur. Kapitalizmin –gününü doldurmuş "çürümüş kapitalizm" olarak nitelendirdiğim şeyin– yaşadığı kriz, artık gündeme gelmiş olan "kapitalizm sonrası" üzerinde düşünmeye davet eder. Zira bu sistem aşılmalıdır ve günün birinde şöyle ya da böyle aşılacaktır; sistemin temel çelişkisi, çözümünü ya sosyalist bir alternatifin inşasında –insanın özgürleşmesi açısından daha ileri bir toplumsal sistemde–, ya da daha büyük bir baskı üzerine kurulmuş yeni bir toplumun inşasında bulacaktır. Her iki hâlde de, değer yasası, yerini toplumsal yeniden üretimin başka bir düzenlenme biçimine bırakır.

Elverişli alternatif hipotezinin (21. yy sosyalizminin) gerçekleşmesi hâlinde, değer yasası, –"sosyalist" iktidarın kararıyla "yürürlükten kaldırılmaz"– sönümlenir. Değer yasası, ticari mübadele ilkelerine tabi ekonomik ve toplumsal alanın yönetimi, yerini başka biçimlere bıraktıkça, demokrasi yoluyla toplumsallaşma piyasa yoluyla toplumsallaşmanın yerini aldıkça, tedricî olarak sönümlenir. Peki, hangi yeni biçimler görülecektir? Bir kez daha söylemek gerekirse, mücadelelerin materyalist diyalektiği bu soruyu yanıtlayacaktır. Ve bir kez daha söylemek gerekirse, eleştirel ütopyanın hayalleri, mücadeleleri, alternatifi yaratacak doğrultulara yönlendirmede katkı sağlayabilir.

Kontrol altına alınamamış sürükleniş hipotezinin gerçekleşmesi (devrim yerine çürüme yoluyla dönüşüm, yani Marx'ın "kendini yok etme" hipotezi) hâlinde, kapitalizm yerini "kü-

resel ölçekte *apartheid*"a, ırkçılık ("kültürler çatışması") üzerine kurulmuş bir tür neo-haraççı sisteme bırakacaktır. Siyasi otorite tarafından belirlenen "sahte-değerler" temelli böyle bir modelin ekonomik yeniden üretim sistemi için bir "şema" önermiştim. Okuyucularım bu konuyla ilgili çalışmama bakabilirler (Amin, 1997).

Analizim, -umarım doğru bir biçimde- materyalist diyalektik metodundan esinlenmiştir. Burjuva düşünüşüne ait biçimsel mantığın sandığının aksine, bir sistem, evrimsel süreçlerin gelişimiyle değil, büyüdükçe yeni bir sistemin ortaya çıkma koşullarını yaratan temel çelişkisinin patlamasıyla aşılır. Buna karşılık, benim görüşüme göre evrimci hipotez, burada detaylı şekilde göstermeye çalıştığım gibi, bilgiyi sahiplenmiş olan işçilerin yönetim kademelerini ele geçirmiş olduklarından, bireyin de tarihin öznesi hâline gelmiş olduğundan hareketle, değer yasasının hâlihazırda eskimiş olduğunu, "sınıflar ve uluslar" arasındaki çatışmaların artık aşılmış olduğunu düşünenlerin, tam anlamıyla esin kaynağıdır. Görülebileceği üzere burada Negri'nin düşüncesine gönderme yapıyorum.

Birbiriyle çatışan bu iki analiz metodu, birbiriyle çatışan siyasi önermelere yol açar. Evrimci metot "karışmama"ya, "siyasetten uzak durmaya", şeyleri kendi evrimlerine bırakmaya davet eder; zira her şey isabetli bir doğrultuda gelişim göstermektedir. Buna karşılık ben, evrimin kendi hâline bırakılmasının dehşet verici bir sürüklenişe yol açacağını savunuyorum.

Birçok aktivist gibi ben de, içselleştirilmiş bireysel yabancılaşmanın sefil ürünleri zengin ülkelerin yeni orta sınıflarında verimli bir zemin bulsa ve "bobo'ların öteki-küreselleşmesi" diye nitelediğim şeyi beslese de, (kendilerini ücretlilikten kurtarıp yine de piyasanın tutsaklığında bırakan) "bireysel" mücadele stratejilerinin etkenliğine inanmıyorum. Yine aynı içselleştirilmiş bireycilik, kendini sınıfların ve ulusların yerine koyan "çokluklar" bakış açısını da şekillendirmiştir.

Buna karşılık, bence, bir "toplumsal gelir garantisi" önerisi üzerinde durulmalı ve bu tartışılmalıdır. Bunu bir mücadele hedefinin tayin edilmesi olarak anlıyorum: bir "toplumsal gelir garantisi"nin kabul edilmesi için mücadele. Önerinin hâkim güçler tarafından toplumsal maliyetini karşılayacak finansal kaynakların bulunmadığı bahanesiyle reddedilmesi ya da "tembelliğe teşvik" etmesin diye asgari düzeyde tutulmasının savunulması şaşırtıcı olmamalıdır, zira bu benim "devrimci ilerleme" adını verdiğim bir talep konumundadır. Çünkü Keynes'le birlikte, toplumsal üretimin yarısının, bugün artık "genel zekâ"nın ürünü olduğunu, bu nedenle de "herkesçe sahiplenilmesi" gerektiğini söylemek mümkündür.

Bu öneri yine de bir sorun içermektedir. Talep hangi ölçekte savunulacaktır? Ulusal ölçekte mi? Avrupa ölçeğinde mi? Ya da küresel ölçekte mi? Peki küresel ölçekte olması mümkün müdür? Ne ki, kapitalist sistem bal gibi küreselleşmiş durumdadır ve sistemin merkezlerindeki toplumsal emeğin özgül görünen (yüksek) üretkenliği, aslında ve aynı ölçüde, bu merkezlerin küresel ölçekteki baskın konumlarının ürünüdür. O zaman bu öneriyi de, "sosyal-emperyalist" görüşler yelpazesine mi katmak gerekecektir?

Dördüncü Bölüm

Pazar Ekonomisi mi, Oligopoller Kapitalizmi mi?

1. Kapitalizm, egemen siyasi söylemin ve geleneksel ekonomistlerin inandırmak istedikleri gibi pazar ekonomisi ile aynı anlama gelmemektedir. Kapitalizmin tipik olan özel karakteristiği, üretim araçlarının özel mülkiyeti temeline oturmasıdır. Böyle bir mülkiyet, tanım gereği, ancak ayrıcalıklı bir azınlığa ait olabilir. Bu mülkiyetin konusu, birinci Sanayi Devrimi'nden (19. yy başı) başlayarak onu takip eden iki yüzyıl boyunca, modern üretim teknolojilerinin gerektirdiği düzeyde, (toprak dışında kalan) önemli donanımlardır. Bu durumda, mülkiyet dışında kalan çoğunluk, emek gücünü satma zorunda bırakılır: Sermaye, üretim araçlarını özgürce kullanma olanağına sahip olmayan emeği kullanır. Burjuva/proletarya sınıf karşıtlığı kapitalizmi tanımlar. Piyasa, kapitalizmin toplumsal ekonomisinin işletim biçiminden ibarettir. Görüldüğü gibi bu tanımlama, kapitalizmin özgüllüğünü, "piyasada" değil, özel mülkiyetin "piyasanın ötesinde" oluşturduğu "tekel"de bulur. Marx'a ve ondan sonra Braudel'e ve hatta (bir ölçüde) Keynes'e göre, bu, egemen ideolojinin tayin edici önemini göz ardı etmeye çalışıp yerine "piyasa"yı koyduğu apaçık bir gerçektir.

Kapitalizmin gelişmesi sırasında burjuvazinin kendisi de evrildi. Ama bu sınıf, modern tarihin tüm aşamalarında, müşterek olarak, kendi yeniden üretimini ve gelişmesini sağlayan baskın

bir ekonomik, toplumsal ve siyasi güç kullanmış ve aynı zamanda, belirgin hiyerarşik yapısını hep korumuştur. Dolayısıyla, bu sınıfın, her zaman, ekonomik sistemin hâkim doruklarını idare eden çeşitli fraksiyonları bulunmuştur. Bu fraksiyonlar, zaman zaman, sınıfın bütünü üzerinde etkili bir vesayet gücü kullanabilmiş ve böyle bir durumda, emek sömürüsü tarafından üretilmiş müşterek fazladan, tayin edici boyutta bir "tekel rantı" almıştır. Görünüşte, bu rant, piyasa mekanizmalarının işleyişinden kaynaklanmaktadır. Ancak, bu bir görünüşten ibarettir, rant alımını gerçekte sağlayan şey, toplumsal ve siyasi tekelin kendisidir.

Belirli koşullar altında, bu tekelin gücü, "orta" (ve hatta "alt") kapitalist sınıfların siyasi müdahalesiyle ve başka şeylerin yanı sıra, halk sınıflarının meydan okumasına karşı koyabilmek için gerekli bir geniş burjuva ittifakı arayışıyla azaltılmıştır. Bu çerçevede, söz konusu ittifakın işçiler için daha az sakıncalı olacak bir "sermaye/emek toplumsal uzlaşımı"nı gerektirdiği hâller bile görülmüştür. II. Dünya Savaşı sonrası *refah devleti* kapitalizminde gerçekleşen işte budur. Öyleyse, her zaman, gerçekte var olan kapitalizmin somut tarihinin her aşamasına özgü toplumsal ve siyasi çatışmaların açığa kavuşturulması önemlidir. Belli bir aşamaya özgü karakteristikler, hem üretim sisteminin (teknolojiler, sermayenin merkezileşme derecesi vs.) içsel dönüşümlerinin, hem de o andaki toplumsal ve siyasi güçler dengesinin karmaşık bir ürünüdür.

Sermayenin egemen tabakası, "büyük mali sermaye" olarak nitelendirilmelidir. Burada kastedilen, sistemin finansal sektöründe çalışan kapitalistler değil, ekonominin hangi sektöründe iş tutarlarsa tutsunlar (endüstriyel üretim, pazarlama, finansal hizmetler, araştırma ve geliştirme), gerekli sermayeye erişim önceliğine sahip olan kapitalistlerdir. Bu ayrıcalıklı erişim onlara, kendi yararlarına düzenledikleri piyasa şekillendirmelerinde özel ve güçlü bir iktidar sağlar. Mevcut aşamada, finansal

piyasaya (faiz oranları) ve döviz kurlarına hâkim olan bu burjuva oligopolcu grubudur. Ekonominin egemen sektörlerindeki tayin edici yatırımları, yabancı yatırımları, temel mallarda büyük uluslararası ticareti, en ileri teknolojik araştırmaları, şirket birleşmelerini vs. yönlendiren de odur.

Bu tabakanın gücü o kadar büyüktür ki, sermayenin müşterek temsilcisi, sermayenin değerlenmesini ve birikimini güvenceye alan hegemonik toplumsal blokun yöneticisi olan devletle rekabete girer. Belirtildiği gibi bu blok, bazı koşullarda (örneğin refah devletinde), sermaye/emek uzlaşımının gereklerini hesaba katıyordu.

Bazı koşullarda devlet, yüksek finansın gücünü dizginlemek için müdahale eder. Devlet, finans piyasasını denetleme –böyle bir durumda merkez bankası, faiz oranlarının belirlenmesinde tayin edici bir güç kullanır–, döviz kurlarıyla ekonomik dış ilişkileri denetim altında tutma vs. araçlarını eline alır. Bazen daha da ileri giderek, araştırmalar ve büyük yatırımlarla ilgili olarak vesayet gücünü dayatır. Bu uygulamalar, kamu harcamaları, kamu borçlanması ve para politikaları olarak adlandırılan politikaların çok ötesine gidebilir. Dostaler'in de yazmış olduğu gibi, Keynes'in mücadeleleri tam da bu doğrultudaydı.

Ancak farklı koşullarda, yüksek finans, devleti uşaklaştırmayı ve onu kendi hizmetindeki bir enstrümana dönüştürmeyi başarır. Öyle bir durumda, sınırsız özelleştirme, piyasaların "serbestleşmesi" (piyasaların denetimini yüksek finansa terk edecek biçimde, devletin düzenleyici müdahalelerine son verilmesi), devletin geri çekilmesi temaları öne çıkar ve elverişli bir öğretisel ve ideolojik bütünlük içinde örgütlenerek koro hâline gelir.

Şimdi bu türden bir an yaşıyoruz. Yaşanan evrimin nedeni, esas olarak, üretim sistemlerinde sermayenin yoğunlaşmasına ve merkezileşmesine bağlı nesnel dönüşümlerin doğasıyla, mevcut teknolojik devrimlerle vs. ilgili değildir. Bu dönüşümler ger-

çektir ve yüksek finansın yönetim gücünün biçimlenmesinde etkili olmaktadır. Ancak güç dengelerinin kelimenin tam anlamıyla altüst edilişinde, yüksek finansın doğrudan doğruya devletin yerini almasının temelinde, siyasi ve toplumsal nedenler bulunur: ekonomik ve toplumsal yeniden üretimin, II. Dünya Savaşı sonrasına özgü düzenlenme biçimlerinin aşınması ve tükenmesi. Bu biçimler –Batı'daki *refah devleti*, Doğu'daki gerçekte var olan sosyalizm ve Üçüncü Dünya'daki ulusal popülizm– söz konusu üç grubun her birindeki toplumsal ilişkileri ve uluslararası ilişkileri belirlemiştir. Tarihin bu sayfası geride kalmıştır. Savaş sonrası sistemlerin tükenişi –shatta çöküşü– güç dengelerini sermayenin lehine olarak tersine çevirdi ve bunun sonucunda, yüksek finans komuta kademelerini ele geçirme olanağını yakaladı.

2. "Sistemin finansallaştırılması" olarak adlandırılan şey, yüksek finansın menfaati doğrultusunda yürütülen yeni iktisadi politikanın ifadesinden başka bir şey değildir. Yüksek finansın bu stratejisiyle ilgili olarak –gerçekten de bu bir "nesnel gereklilik" değil, bir stratejidir– en iyi analizi François Morin'e borçluyuz (2006). Ben de bu nedenle bu analizinin temel noktalarını tekrarlayacağım.

Söz konusu olan, on kadar büyük uluslararası bankanın (ve bunların izinden giden yirmi kadar daha düşük kapasiteli bankanın), bu bankaların yan kuruluşları ya da ortaklarınca yönetilen kurumsal yatırımcılar (emeklilik fonları ve kolektif yatırım fonları), yine geniş ölçüde ortaklık hâlinde bulunan sigorta şirketleri ve büyük firma grupları tarafından oluşturulmuş bir oligopoldür. Bu finansal oligopol, finans firmaları, endüstriyel üretim ve tarım endüstrisi, büyük ticaret ve taşımacılık alanlarında, en büyük elli ila yüz grubun önde gelen patronudur.

Oligopol, "rekabet" yasaları tarafından değil, –sıklıkla "konsensüs" diye adlandırılan– rekabet ve oligopolcu anlaşmalar karışımı bir kurallar dizisi tarafından yürütülür. Belli bir anda

(bizimki gibi) bir konsensüs tarafından yönetilen bu yapı istikrarsızdır ve her an yerini vahşi bir rekabete bırakabilir. Böyle bir durumda rekabet devletler arasında çatışmalar biçimini alacak demektir, zira oligopolü oluşturan birimlerin her biri dünya ekonomisinin uluslararası zemininde iş görse de, başlıca yöneticilerinin belli bir devletin burjuvazisine mensup olması dolayısıyla, bunlar ulusal niteliklerini korurlar.

Süregiden konsensüsün temsil ettiği yarı-tekel, Üçlü'nün (ABD, Avrupa, Japonya) yüksek finansına, maliye bakanlıkları ile merkez bankalarının faiz oranlarını belirleme fonksiyonlarını ortadan kaldırarak küreselleşmiş finans piyasasının denetimini ele geçirme olanağını verdi. Kapitalizmin (savaşı izleyen) önceki döneminde, devlet politikaları, merkez bankaları kanalıyla, genellikle reel anlamda negatif (enflasyon oranından daha düşük) faiz oranlarının korunmasını amaç edinmişti. Finansal borçlanmanın yükünden büyük ölçüde kurtarılmış olan yatırım kararı, farklı bir şekilde ve farklı yollarla yürütülüyordu: bir firmanın faaliyet hacminin ve üretiminin genişlemesi, kendi imkânlarıyla finansman, çok zaman kamuya ait bankalardan borçlanma, devlet destekleri vs. Günümüzde bu yolların sermayenin "optimum dağılımı"na imkân vermediği iddia ediliyor. Ancak bunun yerine geçen sistemin –finansal piyasanın yüksek finans tarafından kontrolünün– de bu meşhur "optimum dağılımı" garanti etmediği söylenmiyor. Zaten bu konseptin kendisi de, "genelleştirilmiş piyasa"ya yakıştırılan özelliklere dayanan, (teori kisvesine büründürülmüş) bir doktrinden türetilmiş olan yanlış bir konsepttir. Genelleştirilmiş piyasa teorisi, gerçekte var olan kapitalizmin yerine konmuş hayalî bir kapitalizmin teorisidir.

Egemen yüksek finans stratejisi, kendisine faiz oranlarını yüksek (gerçek) pozitif bir düzeyde tutma hedefini koymuştur ve bunu gerçekleştirmiştir. Amaç, bu oligopol tarafından yürütülen finansal piyasanın denetimi yoluyla, fazlanın (artık

değer kabaca ücretler ve emeğe ödenen diğer karşılıklar düşülmüş GSYH) üzerinden, yüksek finansın yararına önemli bir pay koparmaktır. Bu payın alınması, geleneksel iktisadın söylediği gibi, sermayenin optimum dağılımını hiçbir şekilde garanti etmez. Dahası, azami ekonomik büyümeyi de hiçbir bakımdan garanti etmez, hatta bunun tamamen aksine, üretim ekonomisinin göreli cansızlığının büyük ölçüde sebebidir. Bugünün büyüme oranlarının, önceki *refah devleti* aşamasında bulundukları düzeyin yarısına ancak eriştikleri biliniyor.

Yüksek finansın ihtirası kendi ulusal pazarlarının denetimiyle sınırlı değil; gözü küresel hâkimiyette. "Küreselleşme", bu sonuca ulaşmak için düzenlenmiş bir ele geçirme stratejisinden başka bir şey değildir. Üçlü'nün ortaklarına ait finansal pazarlarda, finansal akımların denetiminin kaldırılması ve döviz kurlarının serbest bırakılmasıyla gerçekleşen piyasalar arası tedahül (geçişme), Üçlü'nün yüksek finans oligopollerinin aralarındaki konsensüsün dayattığı kararların ürünüdür. Buna karşılık, yüksek finansın bu konuda az çok isteksiz olan Güney ülkelerine yayılması, Üçlü'nün kolektif emperyalizminin araçlarından olan DTÖ ve IMF tarafından dayatılmıştır. Borçlanma, Kuzey pazarlarının Güney'in ürünlerine açılması (bu taahhütlere nadiren uyulmuştur), sermaye hesaplarının açılması ve sözde serbest döviz piyasalarına tabiiyet, bu ele geçirmenin araçları olmuştur. Yüksek finansın bu sözde döviz piyasalarına müdahaleleri, ulusal devletlerin elindeki araçları uygulamada tamamen etkisiz bırakmış ve ulusötesi finansa, Güney ülkelerinin üretiminden aldıkları payı azami düzeye çıkaran döviz kurlarını belirleme imkânını vermiştir.

François Morin'in kitabından aktardığımız birkaç niceliksel veri, Üçlü'nün yeni finansal plütokrasisinin, dünya ekonomisi üzerindeki egemenlik gücünün boyutları hakkında bir fikir verecektir.

Sentetik tablo (teradolar, yani bin milyar dolar olarak, 2002)	
Mal ve hizmet işlemleri (dünya GSYİH'si)	32,3
Döviz işlemleri	384,4
(dövizde uluslararası ticaretin payı)	(8,0)
İkincil finansal araç işlemleri	699,0
Toplam	1155

2002 yılında, mal ve hizmet işlemleri (dünya GSYİH'si) parasal ve mali işlemlerin yalnızca %3'ünü, uluslararası ticarete bağlı işlemler, döviz işlemlerinin ancak %2'sini, (sermaye piyasalarının asıl işlemleri sayılan) hisse ve tahvil alım-satımları ise parasal ödemelerin yalnızca %3,4'ünü oluşturmaktadır! "Asıl itibariyle patlayan" –işlemciyi riske karşı korumak için dizayn edilmiş– finansal araçlardır. Morin –haklı olarak– dikkatimizi bu önemli gerçeğe çekiyor.

3. Önceki bölümde (Morin'den alınarak) betimlenen dünya ekonomisinin "finansallaşması", daha önce belirttiğim üzere, ne kaynak tahsisi, ne de büyümeyi teşvik etmek için daha iyi bir araç sunar. Ama, hiç değilse finansal yıkım risklerini en aza indirgeme avantajı dar anlamında da olsa, bu sistemin "sürdürülebilir" olduğu söylenebilir mi?

F. Morin bu sözde avantajın geniş ölçüde hayalî olduğunu kanıtlıyor. Gerçi yüksek finans, finans piyasaları işlemcilerine kendilerini bireysel olarak birçok olası riskten korumaya imkân veren araçlar icat etmiştir. Dayandıkları karmaşık teknikler yalnızca bu işlemciler tarafından bilinen ve kullanılabilen çok sayıda "ikincil finansal aracın" bulunuşu, bu ihtiyaca getirilen bir cevaptı. Bu icat, finansal akımları yukarıda belirtilen hacme ulaştıran bir doping olmuştur. 2002 yılında, koruma işlemleri ile üretim ve uluslararası ticaret işlemlerinin birbirine ora-

nı, 28'e 1'dir. Yaklaşık yirmi yıldır düzenli olarak büyüyen bir orantısızlık söz konusudur ve bu durum kapitalizmin tüm tarihi boyunca hiç gözlemlenmemiştir. Ancak, işlemcilerin bireysel olarak risklerinin azaltılması müşterek riskin artışı anlamına gelmektedir. Riskin büyüme göstergesi, 1993-2003 arasında hacmi on kat artan finansal balonun aralıksız büyümesidir.

Muhtemelen kontrol edilemez boyutta bir finans krizine yol açabilecek bu risk artışına rağmen, yüksek finansın hâkimiyet hedeflerine hizmet için devletler tarafından uygulanan ekonomik ve toplumsal politikalar, riski sermayeden emeğe aktarmaya elverişli niteliktedir. Burada, bir kez daha, izlenen yollar bellidir: kabarık bir işsiz yedek ordusu oluşturma, istihdamı güvencesizleştirme, işçi haklarını ve işçilerin toplumsal avantajlarını kısma, (piyasa işlemlerinden bağımsız olarak önceden belirlenmiş bir aylık bağlama yerine) emekli aylıklarını finansal yatırım getirilerine endeksleme. Bu yollar, orta sınıf katmanları, genel olarak işverenler ve yüksek finans arasında sahte bir dayanışma inşasına yönelik politikalarla birlikte yürütülür. Finans piyasasında tasarrufların özel sektöre ait hisselere ve tahvillere yatırılmasının teşvik edilmesi de böyle bir dayanışma görüntüsü yaratmayı amaçlar. Riskin "küçük hissedarlar"a ve işçilere transferine bir inandırıcılık ve meşruluk görüntüsü kazandırabilmek amacıyla, bir "patrimonyal kapitalizm" –iddiaya göre, hemen hemen herkesin az çok bir "mülkiyet" sahibi olduğu bir kapitalizm– "teorisi" icat edildi.

Bir bütün olarak bakıldığında bu küresel sistem gerçi bir dev görüntüsü verir, ama temeli çürüktür. Bu sistem kesinlikle çökecektir. Ancak nasıl? Hangi önemli nedenlerin etkisiyle? Yerini hangi alternatife bırakarak?

Finansal çöküş –meydana geldiğinde zaten hep beklenmekte olur–, bana göre, sistemin sürdürülemezliğinin temel nedenini oluşturmamaktadır. Sistem, toplumsal ve siyasi mahiyette başka nedenlerden dolayı sürdürülemezdir. Yüksek finans egemen-

liğinin gerektirdiği destek politikaları, gelir dağılımında, ucu belirsiz olan ve giderek büyüyen bir eşitsizliğe yol açar. Devamlı olarak bu doğrultuda gelişen bir evrimin yalnızca ekonomik sonuçlarının –yeterli talep eksikliğinden sistemin gitgide cansızlaşmasının– ötesinde, bu tür bir model toplumsal olarak dayanılır değildir ve muhtemelen siyasi olarak da buna dayanılamayacaktır. Küresel düzeyde, sistem, belirgin bir kutuplaşmaya, Güney'in "yükselen" diye lanse edilen ülkelerinin kalıcı bir vesayet altına alınmasına, halkları sermaye birikiminin devamlılığı için fuzuli hâle gelmiş olan ve yalnızca doğal kaynakları (petrol, maden, ağaç, su) egemen sermayeyi ilgilendiren, bu nedenle "marjinalleşmiş" diye nitelenen (özellikle Afrika'daki) ülkelerin (soykırım benzeri) yıkımına yol açmaktadır. Kuzey olsun Güney olsun, dünyanın bütün bölgelerinde iç toplumsal ve siyasal çatışmaların ve (Güney'le Kuzey arasında) uluslararası çatışmaların, yüksek finansın mevcut egemenliğine son vereceğini düşünmek için bütün nedenler mevcuttur.

4. Günümüzde gerçekte var olan kapitalizm, artık, sadece otuz yıl öncesine kadar bildiğimiz kapitalizm değildir. Bugün, sermayenin merkezileşmesinde, beş yüzyıllık gelişimi boyunca tarihsel kapitalizmi şekillendiren merkezileşmeyle hiçbir standartla kıyaslanamayacak bir mertebeye ulaşılmıştır.

Gerçi tekeller, daha başlangıçta, merkantilist dönemde (*charter* şirketleri), 19. yy'daki dağınık sanayileşme döneminde (finans sektöründe –Fransa'daki "200 aile") ve aynı yüzyılın sonunda "tekeller"in doğuşuyla (Hobson, Hilferding, Lenin) her zaman var olmuştur. Ancak, sistemin küresel evrimi için ekonomik sahadaki müdahaleleri ne denli tayin edici olursa olsun, milyonlarca orta ölçekli sanayi ve ticaret işletmesiyle zengin çiftçiden oluşan kapitalizm, bir bütün olarak bakıldığında, ("saf ve mükemmel" olmaksızın yine de gerçekten rekabetçi nitelikte) sayısız piyasanın düzenine tabiydi ve bu piyasalar, kendilerine özgü alanlarda (büyük merkantilist ticaret, devlet finansmanı,

uluslararası temel meta ticareti, uluslararası borçlar, zamanla da, kitlesel ölçekli endüstriyel üretimin ve yeni büyük ticaretin önde gelen birkaç büyük dalı, bankacılık ve sigortacılık) iş gören tekellerin müdahalesinden büyük ölçüde uzak kalabiliyordu. Bu özgül alanlar, sınırlar ötesi uzantılarına karşın, büyük ölçüde ulusaldı. Bu durum devletlere, ekonominin bütün olarak yönetilmesinde gerçek bir etkenlik sağlıyordu.

Günümüzde kapitalizm artık tamamen farklıdır. Bir avuç oligopol, ulusal ve küresel iktisadi yönetimin tüm hâkim tepelerini tek başına işgal ediyor. Bunlar dar anlamda finansal oligopoller değil, içlerinde endüstriyel üretim, tarım endüstrisi, ticaret, hizmet ve elbette finans faaliyetlerinin (sistem bütünüyle "finansallaştığından", yani finansal mantık tarafından yönetildiğinden bu finansal faaliyetler elbette egemendir) birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunduğu "grup"lardır. Bu, "bir avuç" gruptur, dev boyutlu otuz kadar grup ve en fazla bin kadar bu ölçüde büyük olmayan grup. Bu anlamda, sözcüğün faşizmin demagogları tarafından aldatıcı bir biçimde kullanıldığını anımsayanlar endişelenecek olsalar bile, "plütokrasi"den bahsedebilir.

Bu gruplar plütokrasisi, gerçekte kendi eliyle, yalnızca dar anlamda kendi çıkarları için şekillendirdiği ("imal ettiği" de denebilirdi) mevcut küreselleşmeye egemendir. Plütokrasi, -(Ricardo'vari kuramsal akıl yürütmelerin konusu olan) sözde "mukayeseli üstünlükler" temeline oturan –aslında ise, benim analizimde merkez/çevre karşıtlığının ürünü olan eski "uluslararası (eşitsiz) iş bölümü"nün yerine, (Charles Michalet'nin ikna edici deyişini tekrarlamak gerekirse) bir "ekonomik coğrafya", yani "bölgeler"in oligopol stratejileri çerçevesinde bütünleşmesini ikame eder. Gruba dışsal bir "veri" olmayan, söz konusu grup stratejilerinin ürünü olan bu coğrafya, kendi hesabına, "uluslararası ticaret" olarak görünen ancak gerçekte ve artan ölçüde, söz konusu grupların iç transferlerinden oluşan bir alanı şekillendirir. C. A. Michalet tarafından mükemmel biçimde

analizi yapılan (2007) işletme taşımalarının çeşitli formları, dünyayı hedef alan bu şekillendirmenin yollarını teşkil eder.

Bu aynı plütokrasi, küreselleşmiş finansal pazarlara tek başına hükmeder, toplumsal emek tarafından üretilen katma değerden kendisi için kocaman bir pay almasını mümkün kılan faiz oranlarını ve döviz kurlarını (önceki analizde kendisinden yararlandığım F. Morin'e referansla) -geniş ölçüde- belirler. Bu çerçevede, "orta büyüklükte" olduğu bilinen milyonlarca özel işletme (ve hatta, çok sayıda "büyük" işletme) ve kapitalist çiftçi, artık kararlarında gerçek bir özerklikten faydalanamıyorlar. Onlar artık, basitçe, plütokrasi tarafından dayatılan stratejilere kendilerini durmadan uydurmak zorunda kalıyorlar. Bu durum yenidir, gelişmesinin önceki safhalarında tarihsel kapitalizmi belirleyen özgüllükten niteliksel olarak farklılık gösterir. Geleneksel iktisatçılar tarafından sözü edilen piyasa artık yoktur. Gerçekte tuhaf bir şakaya dönüşmüştür.

Bu analiz yalnızca bana ait de değildir; egemen geleneksel ekonominin söylemini yansıtmayı reddeden eleştirel analizcilerin tümü tarafından paylaşılan bir analizdir. Bana göre, tartışmamızın merkezine yerleştirilmeyi hak eden soru, bu dönüşümün "nihai" mi, yoksa tersine, "sürdürülemez" mi olduğudur. Hiç kuşku yok ki, bizi şu ya da bu safa sokan şey, işte bu soruya verilen yanıttır.

Bazıları -yoksa birçokları mı?- "beğenilmese de", dönüşümün nihai olduğu kanaatindedir. Mümkün olan tek şey uyum sağlamak, en iyi ihtimalle birkaç toplumsal kaygıya yer bırakması için hareketi biraz etkilemeye çalışmaktır. Bunun dışında yapılabilecek başka bir şey bulunmamaktadır. Söz konusu grupların stratejik hâkimiyetleri ve devletlerin sönümlenmesi kabul edilmelidir. Bu -kabaca- sosyal liberallere dönüşmüş olan sosyal demokratların tercihidir. Hatta birkaçı, bunu, daha iyi bir gelecek hazırlayan "olumlu" bir dönüşüm olarak görür. O zaman da, kapitalizmin aşılamaz bir ufuk oluşturduğunu söyle-

mek (sosyal liberal tercihin altında bu görüş yatar) ya da kendi hareketiyle kendini aşacağını söylemek (burada Negri'yi görüyoruz) aynı kapıya çıkar: Söz konusu dönüşüme karşı çıkmaya gerek yoktur. Elveda bir 19. yy ütopyası olarak sosyalizm. Elveda Marksizm.

Benim analizim bu analizden ayrılıyor. Bana göre, mevcut dönüşüm kapitalizmin varmış olduğu günü dolmuşluk ("çürümüşlük") safhasına tanıklık eder. Yalnızca tüm insanlığın düşmanı hâline geldiğinden (en kötüsünün başımıza gelmemesi için bilinçli siyasi eylemle alt edilmesi gerektiğinden) değil, ayrıca, bu dönüşüm sürdürülemez olduğundan. Özellikle sürdürülemezdir, çünkü plütokrasinin dayattığı düzenlemeler finansal çöküş "risk"ini azaltmaz, tersine artırır. Daha geniş anlamda sürdürülemezdir, çünkü bu düzenlemeler, toplumsal olarak, dünyanın tüm bölgelerindeki işçi sınıfları için katlanılmazdır ve siyasi olarak, çevre halkları, ulusları ve devletleri (özellikle de "yükselen" diye nitelenenleri) için dayanılmazdır. Devletin sahneye dönmesi ve rolünü yeniden sahiplenmesi olasılığı göz ardı edilmemelidir.

Bana göre en büyük paradoks, kendilerini içtenlikle demokrat sayan bakış açılarının, dünyanın plütokrasi tarafından idaresi ile demokrasinin temel prensipleri arasındaki göze batan çelişkiyi görmemesidir. Gerçekte, finansallaşmış oligopollerin plütokratik yeni kapitalizmi, burjuva olanının bile tümüyle içini boşalttığı demokrasinin düşmanıdır. Burjuva demokrasisinin mevcut yapı-sökümü, yönetici politik sınıf tarafından tam sistematik bir biçimde yürütülmektedir. Başta Monnet tarafından olmak üzere "proje"si bu amaçla tasarlanan Avrupa, buna özellikle örnektir. "Bireyin tarihin öznesi olduğu" söyleminin tek rolü göz boyamak ve antidemokratik uygulamaları meşrulaştırmaktır. Bir başka açıdan bakarsak, plütokrasiye ait gruplar tarafından yönetilen yapıların "kamu malı" niteliği taşıdığı, dolayısıyla da "ulusa ait" olmaları ve onun tarafından

yönetilmeleri gerektiği aşikârdır. Bunun yerine, demokratlarımız, özel teşebbüs eliyle yönetim görüşünü benimserler. Süper kutsal mülkiyete duydukları saygıdan mı acaba? Yoksa, bu yapıların yönetiminin küçük hissedarlar topluluğu tarafından üstlenilebileceği yanılsaması mı? Ya da özel teşebbüs eliyle yönetimin üstün bir etkenliğe sahip olduğuna ve devlet eliyle yönetimin kaçınılmaz olarak bürokratikleşeceğine olan inanç mı? Gerçekler bu saf demokratların gözünü açmalıdır. Büyük yenilikçilere (geçmişte Rockefeller, günümüzde Bill Gates) düzülen övgüler, plütokratların çoğunluğunun, böylesine büyük güçler kullanmalarının gerekçesi hiç de açık olmayan mirasyediler olduğunu, devletinkinden daha az kemikleşmiş olması hiç de kaçınılmaz olmayan bir "özel teşebbüs bürokrasisi"nin mevcut olduğunu unutturabilir mi? Ayrıca devletin de büyük yenilikçileri olduğunu (geçmişte Colbert, tüm dünyadaki demiryolu şirketleri arasında kamuya ait SNCF'yi öncü yapan mühendisler) unutturabilir mi?

Öyleyse demokratlar, sermayenin modern zamanlardaki merkezileşmesinin eriştiği boyutun kamusallaşmayı çağırdığını artık anlamalıdır. Geriye, işletme yönetiminde, ulus topluluğuyla işçileri bir araya getirmenin formüllerini bulmak kalıyor elbette. "Piyasa dışında" (demokrasi yoluyla) gerçekleştirilecek bu kamusallaşma, (daha uzun bir süre için) girişkenliği ve milyonlarca küçük ve orta ölçekli işletme sahipliğini dışlamıyor elbette. Kaldı ki, hâkim tepelerin kamusallaşması, söz konusu küçük ve orta ölçekli işletmeler için gerçek bir piyasa oluşturmanın koşullarını yaratabilir. Dahası, farklı farklı yönetim formülleri üzerinde kafa yorulmalıdır: Özel mülkiyet, ancak bunun yanı sıra işçi kooperatifleri (Fransa'daki Lip bu yönetim biçiminin etkenliğini kanıtladı ve sadece devletin bu "tehlikeli" modele karşı işlediği kararlı ve planlı cinayet sonucunda "çöktü"), böylelikle de kapitalist piyasanın ötesine geçerek yeni kamusallaşma yolları açılmalıdır.

Bu olanaklı ve gerekli geleceğe tek engel, bütünüyle, Amerikanlaşma yoluna girmiş olan egemen siyasi kültürde yatıyor. Bugünkünden daha da kötü bir "başka dünya"yı hazırlayan bu ideolojik ve siyasi sürüklenişin çok sayıda farklı yönüne odaklanan eleştirel analizler eksik değil. Negri bu analizleri görmezlikten geliyor. Eylemsizliği haklı çıkarmak için takındığı "iyimser" tavır bunu gerektiriyor.

Finansal sermaye diktatörlüğünün devamının yol açtığı büyük sayıda çatışma içinde, Güney halklarını ve devletlerini küreselleşmiş plütokrasi iktidarının mantığıyla karşı karşıya getiren çatışmalar hızla şiddetleneceğinden –muhtemelen bunlar emperyalist üçlünün merkezlerindeki halkları kendi hükümetleriyle karşı karşıya getiren çatışmalardan daha güçlü olacaktır– ilk kopuşların Güney'de başlayacağını düşünüyorum. Daha şimdiden, bir yandan Latin Amerika'da, öte yandan da Doğu Asya'daki ilk kırılmalarda görülmeye başlandığı gibi, bu kopuşlar çeşitli biçimler alacaktır.

Bu sonuncu gözlem bir "Üçüncü Dünyacı"ya değil, yeryüzündeki bütün emekçileri dayanışmaya çağıran bir enternasyonaliste aittir. Bu dayanışma ne kadar güçlenirse, hem Güney'de hem de Kuzey'de devrimci ilerlemelere sunulan şanslar o kadar artacaktır.

Ek 1

Egemen Güçlerin Gözüyle Geleceğe Bakmak

Dünyanın bütün ülkeleri hakkında CIA tarafından toplanan her türden bilginin miktarı eşsizdir. Yine de, herhâlde önyargılarına hapsolmuş yöneticilerinin kendi Anglo-Sakson dünyalarını aşamamalarının bir sonucu olarak eleştirel düşünme ve hayal etme gücünden mahrum olmaları yüzünden, CIA bunlardan sıradanlığı aşan hiçbir analiz çıkaramaz.

CIA'in 2020 dünyası hakkındaki raporu, hâlen yürümekte olan ve "Davos Projesi" olarak adlandırılan liberal küreselleşmenin prensiplerinin sorgulanabileceğini aklının ucundan geçirmez. Zira bu prensipler Washington ve onun dostları için, kesinlikle mükemmeldir. Dolayısıyla da bunların inandırıcı bir alternatifi yoktur ve aksini düşünenler ya irrasyonel sapkınlar ya da prensip sahibi olmayan demagoglardır. Küreselleşmiş liberalizm, ciddiyetle uygulandığı her yerde sağlam bir ekonomik büyüme getirir. Liberal küreselleşme, tanım gereği, başarılıdır.

Gerçi, (elbette yandaşları için) "tarihin sonu"nu temsil eden bu proje, somutta uygulandığında –geçici– aksamalara yol açan yetersizlikler taşır ve kaotik durumlara kaynaklık eden anlamsız tepkiler yaratır (bu tepkilerin anlamsız sayılmasının nedeni liberalizmin güzel ilkelerini sorgulamalarıdır). Bu bakış açısında, (neredeyse) herkese yarardan başka bir şey getirmeyen küreselleşmiş liberalizmin mantığı (yani sermaye birikiminin man-

tığı) dâhilinde, aksamaların ve kaosun tek sorumlusu "halklar", "politikacılar" ve "ideologlar"dır.

Dünyayı bu şekilde anlama ve değerlendirme elbette yalnızca Washington'da iktidarı elinde bulunduran kadrolara özgü değildir. Bu bakış açısı, güçlülerin egemen söylemini yeniden üretir ve bu düşüncelerin üzerinde temellendiği önyargılar tarafından dayatılan limitlerin darlığına tanıklık eder. Doğruya olabildiğince yaklaşmayı hedefleyen bir gerçeklik analizi bu önyargıları sorgulamakla işe başlamalı ve bunların kaynaklık ettiği tezleri sıkı bir eleştiriye tabi tutmalıdır.

ABD'nin egemen tabakasının gözündeki 2020 ile günümüz dünyasının arasındaki "mesafe" yalnızca göreli bir önem taşımaktadır. Esasında, bu "mesafe" dünya ekonomisinde Asya'nın (özellikle Çin ve Hindistan'ın) bu iki ülkenin hızlı büyümesi dolayısıyla işgal ettiği yere ilişkindir. Bu büyüme liberal küreselleşme içinde gerçekleşmektedir ve ABD'nin liderliğini muhafaza etmesiyle kesinlikle uyumlu görülmektedir. Asla, bu modelin ucu açık bir biçimde takip edilmesinin, modelin uygulandığı ülkelerdeki çelişkilerin yeni ve öngörülemeyen yönlerde sapmalara yol açıp açmayacağına dair bir soru sorulmaz.

Dünyanın başka yerlerinde ise "vukuat yok", ya da "hemen hemen öyle"

Avrupa, (liberal anlamda radikal birtakım reformlar gerçekleştirmede, göçmenleri için ABD örneğinden esinlenmiş bir yönetim modeli benimsemede vs.) "aczinin" esiri olarak kalacaktır. Bunun sonucu olarak da, ekonomisine sürekli bir durgunluğun damgası vurulacaktır. Ancak, hiçbir zaman, liberalizmi ulusal düzeyde, tüm Avrupa düzeyinde ya da dünyanın geri kalanıyla ilişkileri düzeyinde sorgulayabilecek kadar çekilmez hâle gelebileceği akıllara getirilmemektedir. Avrupa'nın Atlantikçilikten ve sadece ABD'nin önleyici savaşlar yoluyla

frenlediği teröre karşı Washington'ın kendisini savunmasından vazgeçmesi de hiçbir zaman söz konusu olmayacaktır.

Oldum olası demokrasi kavramına uzak olan Rusya, yeniden modern ve dinamik bir sanayi gücü hâline gelemeyecek ve (Suudi Arabistan gibi) salt bir petrol ülkesi olacaktır. Zayıflayan demografik yapısı yüzünden yetersizleşen, Orta Asya ve Kafkasya'daki yeni devletlerle gergin ilişkiler batağına saplanan ve Ukrayna ile bağları tamamen kopan Rusya, kendisine zaten yüz vermeyen Avrupa'ya yaklaşmayı deneyeceğine, Washington'ın dümen suyunda gitmeyi tercih edecektir.

Latin Amerika bugün bildiğimiz şekliyle kalacaktır: Meksika'da ve güney üçgeninde liberalizm çerçevesinde büyüme, Amerika kıtası çapında serbest mübadele projesinin hayalini kurduğu entegrasyon doğrultusunda ilerlemeler, bu çerçevede Washington'ın liderliğinin kabulü. "Geçmişin artığı" (Küba) kalmayacak, (Chavez tipi) halkçı silkinmelerin geleceği olmayacak, belirebilecek olan yerli hareketler kolaylıkla frenlenebilecektir.

Asya ve Latin Amerika ülkelerinin örneğini izleme becerisinden yoksun Siyah Afrika, endüstriyel çağa giremezliğini sürdürecektir. Pandemik (muazzam bir salgın hâlindeki) AIDS'in yayılması ve kökleşmiş "kötü yönetim" geleneğinin inatla sürdürülmesi sonucunda, sadece hammaddelerinin (petrol) sömürülmesinde ve –belki– birkaç tarım ürününde bir gelişme sağlayabilecektir.

Nihayet, –Fas'tan Endonezya'ya– Arap ve Müslüman âlemi, "halifeliğin" yeniden kurulması fantezisine halklarının kitle olarak kapılması sonucunda, mefluç kalacaktır. Bu projenin sürekli olarak başarısız kalması –demokratik gelişim olanağını ortadan kaldıran– bir siyasi istikrarsızlığa ve ekonomik performansta vasatlığa yol açacaktır. Yine de, halifelik projesinin peşinde koşmanın getirdiği sürekli terörist sürüklenme, dünyanın geri kalanını gerçekten riske atacak bir nitelik kazanmaya-

caktır. Ancak, terörizmi durdurmanın bir bedeli vardır: Irak'ın (Washington'ın daha Irak'a saldırmadan planlamış olduğu) kalıcı işgali ve bu ülkede demokrasinin, deyim yerindeyse, çıkmaz ayın son çarşambasına ertelenmesi; Filistin sorununun çözümsüzlüğü! Ödenecek bir başka bedel, "medeni" Batı ülkelerinde demokratik hakların sınırlandırılmasıdır.

Yukarıda ortaya koyulduğu şekliyle "olası" evrim tahminleri, ABD'nin liderliğinin tehlike altına girmeyeceği sonucuna götürmektedir. Durgunluğa gömülmüş ve bunun sonucu olarak Atlantikçilik (ve NATO) bağıyla ABD trenine bağlanmış Avrupa şöyle dursun, zafer kazanmış bir Asya bile böyle bir tehlike yaratamaz. BM bir boşluğun içine düşmeyi sürdürecektir ve böylece, NATO'nun muhtemel, ancak gerekli de olmayan desteğiyle, dünya sisteminin denetimi ABD tarafından devralınacaktır. Bugün olduğu kadar 2020'de de, önleyici savaşlar, (insani olduğu söylenen nedenlerle) müdahil olma yükümlülüğü, insan haklarının yaygınlaştırılması (aslında manipülasyonu), yeni emperyalizmi meşrulaştırma söyleminin esasını oluşturacaktır.

Dünyanın geleceğine dair bu tabloda sorunlar var

Dünyanın geleceğine dair ortaya çıkan bu resim, "Davos'un anladığı şekliyle dünya" (yani Birleşik Devletler'in tek başına ya da ortaklı liderliği altında liberal küreselleşmenin derinleşmesi) ya da "kaos" diye özetlenebilecek, birtakım yapay "senaryo"lardan başka bir şey değildir. Kaldı ki burada bir alternatif de söz konusu değildir, zira gerçekte, ("popülist" tepkilerden toplumsal başarısızlıklara, terörizme vs. kadar) kaosu yaratan "Davos Projesi"nin sürdürülmesidir. Burada aslında tek bir senaryo söz konusudur: ABD'nin liderliği altındaki liberal projenin devamı ve kaosun, küreselleşmenin militerleştirilmesi yoluyla yönetimi.

ABD'nin (olduğu kadar bugünkü dünyada iktidarda bulunan siyasi güçlerin çoğunluğunun) egemen tabakası, gerçek karşıtlığı görmeyi reddeder. Oysa gerçek karşıtlık, bu proje ile aslında "kaos"u geriletmenin koşulu olan ve toplumsal ve siyasi güçler dengesinde, boyunduruk altındaki halk sınıflarının ve milletlerin yararına önemli değişimlere tekabül eden projeler arasındadır. Bir başka açıdan bakılacak olursa, söz konusu egemen tabakalar, krizdeki küresel liberalizmden ABD'deki yeni muhafazakârların savundukları gibi "sağa kayarak çıkılmasının" anlamı ve sonuçları üzerinde de düşünmeyi reddederler.

Bu koşullar altında, aşağıdaki soruları sorma hakkına kesinlikle sahibiz: ABD'nin egemen tabakasının "uzmanlar"ı, gelecek hakkında bize neden böylesine sıradan bir tahmin önermişlerdir? Ellerindeki belgelerin muhatabı kimdir? Hangi amaca hizmet ediyorlar? İyi niyetli mi davranıyorlar, yoksa ellerini henüz göstermediler mi?

İnancım odur ki, bu belgenin gerçek amacı, onu okuyanları düşünsel yönden beslemek değil, aksine, "küresel liberalizme ve ABD'nin önderliğine alternatif bir yol yok" görüşünü benimsetmeye çalışmaktır. Kaldı ki, bu belgenin yazarları muhtemelen Cumhuriyetçiden ziyade Demokrattır ve her iki taraf da aynı amacı gütse bile, Demokratlar, Washington'da şu anda gücü elinde bulunduran kadro tarafından benimsenen küstahça tavırdan dikkatle kaçınırlar. Küreselleşmiş liberal kapitalizmin, ("yoksulluğa karşı savaş"ın dayattığı gibi) birkaç düzenleme pahasına da olsa, herkes (ya da neredeyse herkes) için "iyi" olabileceğine gerçekten ikna olmuşlar mıdır? Acaba ABD'nin tarihsel bir misyon üstlendiğine ve herkese yönelik bir demokrasi mesajı taşıdığına ikna olmuşlar mıdır? Acaba bunlar Washington'ın hegemonyasının doğası gereği "dostane" olduğuna inanmışlar mıdır? Yoksa bunlar, işleyen sistemin büyük çokuluslu sermayeye, halk sınıflarının toplumsal haklarını hiçe sayarcasına, mak-

simum kâr temin ettiğini bilen Kinikler[17] midir? Yoksa bunlar, sırf Amerikalı tüketicilerin yararına, ABD'nin himayesine tabi ülkelerin doğal kaynaklarının yağmalanmasına öncelik tanınmasında tereddüt göstermeyerek, dünya üzerindeki halkların "demokrasi" derdiyle alay mı ediyorlar?

Yetişme tarzları ve kültürleri nedeniyle, muhtemelen bu kişiler, kapitalizmden başka bir alternatif olmadığına, çünkü etkenlik ve hakkaniyet açısından bunun "olabilecek en iyi sistem" olduğuna, "insan doğasına" en uygun sistem olduğuna, demokrasiyi beraberinde getirdiğine vs. kanidirler. Çoğu zaman bu kişiler ABD'nin üstlendiği tarihî bir misyon olduğuna inanırlar. Gerçeklik "analizlerinde", (aslında piyasa genişlemesine indirgedikleri) iyi "ekonomi" hedefiyle, (bu da temsilî demokrasiye ve iyi yönetişime indirgenmiş bulunan) iyi "siyaset"i birbirinden ayırırlar. "Çelişki" kavramı kültürlerine yabancıdır ve gerçekte var olan kapitalizmdeki çelişkilerin, kendi gelişiminin mantığı gereğince gittikçe ağırlaşacağı düşüncesi onlar için bütünüyle anlaşılmazdır. "Sorunlar ve zorluklar" sistemin mantığı tarafından üretilmediğine göre, bunlar daima yere ve zamana bağlı koşulların ürünüdür. Böyle bakıldığında, karşılaşılan sorunların kaynağında her zaman halkların sorumluluğunun bulunduğu, dolayısıyla da, bunlara sistemin mantıksal prensiplerinin dışına çıkmadan çözümler getirilebileceği sonucu çıkar. Irkçılık ya da kadınlara karşı ayrımcılık olabileceğini, sağlıklı bir çevre yönetiminin gereklerinin unutulmuş olabileceğini reddetmeyeceklerdir; ancak bunlar her zaman birbirinden ayrı, "özgül sorunlar"dır.

Raporu yazan sorumluların "masumiyeti" lehine yapılan bu savunma, bunların kültürlerinin, meşrulaştırdıkları siyasetlerin kolladığı özel çıkarlara kusursuz şekilde hizmet ettiğini gör-

17 Bir başka adıyla "kelbiler" (köpeksiler) diye bilenen bu Eski Yunan düşünce akımının yandaşları, bir ahlaki kayıtsızlık içinde, uygar değerleri hor görürler ve kendilerini kural dışı sayarlardı. *-çev.*

memize engel olmamalıdır. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu kültür, egemen sermayenin çıkarlarının soğuk bir ifadesi olarak da okunabilir. Bu siyasetlere ön ayak olanların içinde bazıları da, hangi özel çıkarları savunduklarını bilebilecek yeterli bir bilince sahip olabilir.

Bu etik meselelerin ötesinde, ABD'nin egemen tabaka sorumlularının Anglo-Sakson kültürle sınırlanmışlıklarına bağladığım kusurları var. Metnin dünyadaki başka medeniyetlerden bu derece habersiz olması, gerçekten de hayret verici. Söz konusu halklara ilişkin olarak varılan sonuçların kaynağında, geniş ölçüde, Afrikalılara (Siyahilere) ve Latinlere karşı duyulan sıradan ırkçılık yatıyor. "Eski Avrupa"ya karşı da azımsanmayacak bir küçümseme sergileniyor.

Bu "akıl yürütmenin" sonunda egemen tabakanın vardığı sonuç –Çin ve Hindistan'ın bugün oynadıkları rolden (Avrupa'nın aleyhine, ancak ABD'nin üstünlüğüne dokunmadan) daha önemli bir rol oynayacakları öngörüsü dışında, dünyanın 2020'de bugünden farklı olmayacağı sonucu– "olabilir" nitelikte görülebilir. Gerçekten de on beş yıl, hele –bugün olduğu gibi– görülebilir gelecekte, tutarlı ve hiç değilse (20. yy'ın sosyalist modelinde olduğu gibi) görünüşte inandırıcı hiçbir alternatif öngörülemiyorsa, toplumlarda niteliksel değişiklikler hayal etmek için yeterince uzun bir zaman dilimi oluşturmaz.

Mevcut kapitalizm üzerine yürüttüğüm analiz beni bütünüyle farklı bir sonuca ulaştırmaktadır. Bu sistem –küreselleşmiş liberal biçimi içinde– sürdürülemez, çünkü yarattığı kaos, sistemin yönetici sınıflarının ürettiği çözüm yollarıyla "denetlenebilir" olmaktan uzaktır, hızlı bir şekilde ve dramatik ölçülerde kötüleşmesi beklenmelidir. Irak'taki siyasi ve askerî başarısızlık, "Avrupa Projesi"nin ilgili halklar tarafından artan ölçüde reddi, (Kasım 2005'te Fransa banliyölerinde görüldüğü gibi) patlak veren şiddet olayları ve artık günlük hadiselere dönüşen daha birçok olgu bunu doğrulamaktadır. Durum böyle olmakla

birlikte, kabul edilebilir bir çıkış yolunun "kendini dayatacağı" sonucunu çıkarmıyorum. Yarının dünyası –hatta belki de 2020 gibi yakın bir gelecekte– bugünün dünyasından farklı olacaktır; ancak daha iyi olması zorunlu değildir. Daha kötü de olabilir.

Bu nedenle, düşünce geliştirmeye hizmet eden ilginç ve yararlı senaryolar, hem en iyiyi hem de en kötüyü tasavvur edip bunların ortaya çıkış koşullarını belirleyen senaryolardır.

Egemen sınıfların (özellikle de ABD egemen tabakasının) bakış açısının temelini oluşturan metot ve önyargılar böyle bir yaklaşıma olanak tanımaz. Sorun, Avrupa'daki ya da Üçüncü Dünya'daki devletlere (ve toplumlara) karşı verilen ağır hükümlerin temelsiz olması değildir. Bu hükümler doğrudur ve benimkiler de bunlardan daha az ciddi değil. Ama ciddiyet yalnız başına yeterli değil. Bunun ötesine geçip toplumların karşılaştığı gerçek meydan okumaların doğasını kavramak gerekir ve egemen ideolojiyi belirleyen önyargılar, işte tam da bunun yapılmasını olanaksız kılar.

Ek 2

Dış Kolonyalizm ile İç Kolonyalizm

Merkez/çevre karşıtlığı, gerçekte var olan kapitalizmin başından itibaren gelişiminin bütün düzeylerinde, küresel yayılımına içkin bir durumdur. Kapitalizme özgü olan emperyalizmin, kapitalist birikimin birbirini takip eden safhalarına özgü karakteristiklerine paralel olarak peş peşe gelen birtakım biçimleri bulunmaktadır: merkantilizm (1500-1800 arası), klasik sanayi kapitalizmi (1800-1945 arası), İkinci Dünya Savaşı sonrası (1945-1990) ve yapılanma aşamasında bulunan bugünkü "küreselleşme".

Her bir safhanın kendi özgüllüğünün ötesinde, gerçekte var olan kapitalizm, her zaman, kendi egemen merkezleri tarafından dünyanın fethi anlamını taşımıştır. Öyleyse kolonyalist (sömürgeci) boyutun, söz konusu ülkelerin siyasi kültür oluşumlarında önemli bir unsur olması şaşırtıcı değildir. Bununla beraber, kolonyalist boyutun siyasi kültürün diğer boyutlarına eklemlenişi ile ilgili her bölgeye ve ülkeye özgü bir nitelik taşır. Avrupa için, kolonyalizm "dışsal" olmuştur, Amerika'da ise "içsel". Bu önemli sonuçlar yaratan bir farktır.

1. Bu analiz çerçevesinde kolonyalizm, (bu nedenle emperyalist güçler olarak nitelenen) belli birtakım merkez toplumlarının, fethedilen ülkelerin (kolonilerin-sömürgelerin) büyük merkezlerin siyasi gücüne boyun eğmesi temelinde, özgül yayıl-

macı biçimini ifade eder. Dolayısıyla, sömürgeler metropollerin hâkimiyetindeki bir siyasi alana entegre olsalar da, bu iki grup birbirinden ayrı birer bütünlük oluşturduğundan, bu kolonyalizm "dışsal"dır. Emperyalizm kapitalisttir ve bir gücün halklar üzerinde kurduğu başka –daha eski– hâkimiyet biçimleriyle karıştırılmamalıdır. Modern kapitalizmin uyguladığı emperyalizmi Roma emperyalizmine yönelik analizimize benzer terimlerle ele almak, bir anlam ifade etmeyen bir karıştırmadır. Çokuluslu devletler (Avusturya-Macaristan, Osmanlı, Rus İmparatorluğu ve SSCB) de birbirinden ayrı tarihsel olgular oluştururlar (örneğin SSCB'de mali transferler Ruslara ait merkezden Asya çevresine giderdi; kolonyal sistemlerde bunun tersi söz konusudur).

Kapitalist kolonyalizm, Amerika'nın İspanyol, Portekizli, İngiliz ve Fransızlar tarafından fethiyle başlar. Kendi Amerikan kolonilerinde, fatih metropollerin egemen sınıfları, zamanın egemen merkezlerinde sermaye birikimine hizmet etmek için düzenlenmiş özgül ekonomik ve toplumsal sistemler kurarlar. Atlantikçi Avrupa/kolonyal Amerika asimetrisi ne kendiliğinden oluşmuştur, ne de doğaldır; bütünüyle bir inşanın ürünüdür. Ele geçirilen yerli Amerikan toplumlarına boyun eğdirilmesi bu sistematik yapılanmanın bir parçasıdır. Afrikalı köle ticaretinin sisteme eklemlenmesi de, bir periferik (çevresel) sistem olarak bu yapılanmayı desteklemek üzere, dönemin merkezlerinde birikim ihtiyacı tarafından dayatılmıştır. Kölelerin getirildiği Siyah Afrika, bu gerçek göz önüne alındığında, Amerikan çevresinin de çevresidir. Kolonileştirme Amerika dışında da hızlı bir şekilde yayılır; 18. yy'da İngiltere'nin ve Hollandalıların, Hindistan'ı ve Endonezya'yı ele geçirmesi, daha sonra 19. yy'ın sonundan itibaren Afrika ve Güneydoğu Asya'nın fethi bu yayılmayı gösterir. Açıkça fethedilmeyen ülkeler –Çin, İran, Osmanlı İmparatorluğu– yarı sömürge olarak nitelenmelerinin bütün anlamını ortaya koyan eşitsiz antlaşmalara maruz bırakılmışlardır.

Metropollerin, en fazla sanayileşmiş, dahası toplumsal modernleşmede en ileri gitmiş, işçi ve sosyalist hareketleri gelişmiş ve demokratik zaferlere sahne olmuş ulusların bakış açısıyla, kolonileştirme "dışsal"dır. Ancak bu toplumlardaki ilerlemeler hiçbir zaman kolonileştirilen ülkelerin halklarına bir yarar sağlamamıştır. Sömürgeleştirmenin ilk aşamada kölelik, zorunlu çalışma ve halk sınıflarının başka aşırı sömürü biçimleri, baskıcı ve kaba yönetim biçimleri ve kolonyal katliamlar, bu tarihin ayrılmaz parçasıdır. Burada kapitalizmin, (Hindistan'da yaratılan kıtlıklar dâhil) kurbanların sayısının on milyonlara ulaştığı tam anlamıyla "kara kitabından" söz etmek gerekir. Bu tür uygulamalar, hiç kuşkusuz, metropollerin kendi içinde de tahrip edici etkiler yaratmıştır; bu durum, metropollerde demokrasi/sömürgelerde vahşi otokrasi arasındaki çelişkiyi meşrulaştırmanın aracı olarak, yönetici seçkinlerin ve hatta halk sınıflarının ırkçı sürüklenişlerine zemin oluşturmuştur. Metropoller dünya hiyerarşisinde pozisyonlarını belirleyen ilave bir çıkar sağlasalar bile (Büyük Britanya hegemonyasını, daha sonra yükselen Almanya'nın fethetme hırsına kapıldığı imparatorluğunun önemine borçludur), kolonilerin sömürülmesi merkezlerdeki sermayenin bir bütün olarak yararınadır.

2. İç kolonyalizm olguları, yerleşimci sömürgecilikle emperyalist yayılmacılık mantığının özgül kombinasyonları tarafından üretilir. Merkezlerdeki ilk birikim köylülüğün yoksul tabakalarının sistematik bir mülksüzleştirilmesi biçimini alır ve bunun sonucunda, yerel sanayileşme bunu her zaman bütünüyle soğuramadığından güçlü göç akımlarına neden olan bir aşırı nüfus yaratır. Daha sonra, toplumsal modernleşmeye paralel olan demografik devrim, doğum oranlarından önce ölüm oranlarını azaltır ve böylece, göçü daha da hızlandırır. İngiltere, 17. yy'da başlayan "çitleme"lerin genelleştirilmesiyle, bu evrimin ilk örneğini ortaya koyar.

New England'ın oluşumu, bu iç göçle birlikte giden siyasi/ideolojik hareketlerin doğasını yansıtan bağlamın ürünüdür. –Metropollerdeki kapitalist gelişmenin yoksul kurbanı olan– "yoksullar", tepkilerini, New England'a yolculukları ve oraya yerleşimleri örgütleyen Aydınlanma düşmanı tarikatlara katılarak gösterdiler. Bu kökenler, güçlü bir biçimde, Amerikan ideolojisine belirgin bir gerici özellik verir (Amin, 2003). Ancak dönemin kapitalist/emperyalist İngiltere'nin yönetici sınıfları için esas önemli olan bu göç değil, metropollerdeki birikimin amaçlarına hizmet etmek için oluşturulmuş sıradan kolonilerdir: Kuzey Amerika'daki köleci İngiliz kolonileri. Bu iki farklı birim grubunun bir araya gelmesi, ABD'nin toplumsal yapılanmasına, bir iç kolonyalizm modeli temeline dayanan spesifik karakteristiğini (özgül niteliğini) verir. Zira New England, metropolün kendisine fazla bir ilgi göstermemesinin yararını görecektir. Bunun sayesinde kendisini özerk bir merkez olarak oluşturur, (öncelikle bunların kontrolüne imkân veren deniz ticaretini ele geçirerek) köleci kolonilerin sömürülmesi için kendini ara bulucu bir konuma yerleştirir ve erken bir sanayileşmeyi başlatır.

Görüldüğü gibi Birleşik Devletler, kendi oluşumuna, yeni bir kapitalist/emperyalist merkezle kendi iç kolonisinin ortaklığını katar. Köleliğin kaldırılması bu içsel ikiliği ortadan kaldırmaz; buna, Güney'deki Siyahilerin, Avrupa'da kapitalist gelişmenin gadrine uğramış yoksulların göçünün ardından, sanayileşmiş Kuzey yerleşim bölgelerine yoğun biçimde göç etmesine bağlı olarak yeni bir form kazandırır. Bu tarihe özgü iç kolonyalizm; Avrupa emperyalizminin neden olduğu, yukarıda hatırlatılanlara benzer yıkıcı sonuçlar doğurmuştur, ama bunlar iki kat yoğunlukta olmuştur. Amerikan toplumunda bu koşullar altında üretilen siyasi kültür temelde (cemaatçi ve) ırkçıdır. Buna karşılık, Avrupa'da –sömürgeci girişimlerini meşrulaştırmak için yönetici sınıflar tarafından formüle edilmiş– ırkçılık, koloniler dışsal olduğundan, halk yığınlarına daha az nüfuz eder. Egemen

siyasi kültür, işçi hareketleri ve sosyalizm tarafından aşılma yolunda olan (Yves Benot'nun göstermiş olduğu gibi ırkçılık konusundaki tavrı kuşkulu olan) Aydınlanma'nın mirasıdır. ABD'de, temel ırkçılık ve toplulukçuluk/cemaatçilik birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Cemaatçilik, ırkçı *Gemeinschaft* kavramını kutsar. Göç dalgalarının birbirini izlemesi, sosyalist bir sınıf bilincinin olgunlaşmasına imkân bırakmaz, onun yerine daima hiyerarşik bir şekil alan türlü cemaatçiliklere ilişkin bir bilinç ikame eder. İç kolonyalizm, ABD'nin, kendi tarihinin –Avrupalılara özgü olan– kolonyalizme yabancı kaldığı iddiasının neden bütünüyle anlamsız olduğunu anlamamızı sağlar. ABD'nin iç kolonyalizm modeli, her zaman Avrupa'nın dış kolonyalizminden daha fazla tahrip edici olmuştur ve hâlen de öyledir. ABD, mükemmel derecede kolonyalist bir güçtür.

İç kolonyalizm, Birleşik Devletler tarihine özgü bir durum değildir. Latin Amerika ve Güney Afrika'da da, bununla karşılaştırılabilir birtakım karakteristikler bulmak mümkündür. İber Yarımadası kapitalizmin gelişmesinin öncüsü konumunda değildi. Ancak, İspanyol fetihleri, ister istemez, doğmakta olan kapitalizmin merkantilist çerçevesine oturdu. Yerlilere uygulanan amansız baskı, sonra da Afrikalı kölelerin ithali de, bu çerçevede gerçekleşti. Şu farkla ki sistem, ne İspanya'da, ne Portekiz'de, hele ne de Güney Amerika kolonilerinde ortaya çıkmış yeni merkezlerin çıkarına işlememiştir. Bunun sonucunda, Latin Amerika'nın sömürgelik işlevi, oluşmakta olan gerçek merkezlerin, önce İngiltere'nin, sonra da 19. yy'da onun yerini alan (ve 1823'teki Monroe doktriniyle kıtanın tek hâkimi olduğunu duyuran) ABD'nin eline geçmeye mahkûmdu. İspanyollar ve Portekizliler, bu süreçte, daha sonra Asya'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda komprador burjuvazilerin üstlendikleri role benzer bir aracılık fonksiyonunu üstlenmişlerdir.

Yine de, Latin Amerika'daki iç kolonyalizm, genel olarak kolonyalizm tarafından yaratılan türde siyasi ve toplumsal sonuç-

lar meydana getirmiştir: (özellikle Brezilya'da) Siyahilere karşı ırkçılık, Amerikan yerlilerine yönelik küçümseme. İç kolonyalizme yönelik tek itiraz Meksika'daki devrimle (1910-1920) ortaya çıkmıştır. Bu devrim bu sebepten ötürü "modern zamanların büyük devrimleri" arasındadır. Amerikan yerlilerine karşı küçümseme, belki de And Dağları ülkelerinde, çağdaş "yerlici" argümanların yeniden ortaya çıkışıyla, ancak elbette yeni bir yerel ve küresel bağlam içinde, sorgulanma yolundadır.

3. Güney Afrika'da –Boer'lerin gerçekleştirdiği– ilk kolonyal yerleşim, Afrikalılara boyun eğdirmekten ziyade onları kovmayı (ya da tümüyle ortadan kaldırmayı) öngören "tümüyle Beyaz" bir devlet yaratma görüşüne dayanıyordu. Buna karşılık, İngiliz fethinin temel hedefi, Afrikalıları, metropolün emperyalist yayılmacılığına (öncelikle madenlerini sömürerek) boyun eğdirmekti. Ne ilk kolonicilerin (Boerler) ne de daha sonrakilerin (İngilizler), özerk merkezler oluşturmalarına izin verilmedi. Savaş sonrası dönemin ırkçı (*apartheid*) Boerler Devleti, gücünü iç koloni (temelde Siyahiler) üzerinde kullanarak bunu yapmayı denemişti. Ama, demografik dengenin kendi aleyhine olmasına ve ezilen ve sonunda zafere ulaşacak olan boyunduruk altındaki halkların artan direnişine bağlı olarak amaçlarına ulaşamadı. Irkçılığın son bulmasından sonra iktidara gelen güçler, şimdiye dek buna radikal bir çözüm getiremeden, iç kolonyalizmi mevcut konumunda devraldılar. Fakat bu konu tarihin başka bir sayfasını ilgilendiriyor.

Güney Afrika meselesi, kolonyalizmin siyasi kültür üzerindeki etkilerini göstermesi açısından özellikle ilginçtir. Bu yalnızca iç kolonyalizmin etkilerinin burada kolayca görülebilmesine, özgül bir ırkçı (*apartheid*) siyasi kültür yaratmış olmasına bağlı değildir. Bunun başka nedenleri de vardır: Bu ülkenin komünistleri, mevcut durumdan, gerçekte var olan kapitalizmin berrak bir analizini çıkardılar. Güney Afrika Komünist Partisi, 1920'lerde, iç kolonyalizm teorisini ortaya koyan parti

oldu. (Bu teori 1930'larda ABD Komünist Partisi'nin Siyahi bir lideri –Harry Hayword– tarafından benimsendi, ancak "Beyaz" yoldaşları tarafından desteklenmedi.) Hayword bu teoriden şu sonucu çıkardı: "Beyaz" azınlığın elde ettiği yüksek gelir ile "Siyahi" çoğunluğun elde ettiği inanılmaz ölçüdeki düşük gelir, aynı madalyonun iki yüzünü oluşturur.

Bu komünist Parti daha da ileri giderek, –İngiliz İmparatorluğu'nda– İngilizlerin ücretleri ile Hintli çalışanların ücretleri arasındaki karşıtlığa dikkat çekme cüretini gösterdi. Bu partiye ve dönemin III. Enternasyonal'ine göre, aynı meselenin –var olan kapitalizmin– bu iki yönü birbirinden ayrılamazdı. İç kolonyalizm hakkında Güney Afrikalı komünistlerce geliştirilen teori, benim (İkinci Bölüm'de) formüle ettiğim sonuçla uyuşmaktadır. Zira, küresel kapitalist sistem ölçeğinde, büyük emperyalist güçler için görünüşte dışsal olan kolonyalizm, kesinlikle iç kolonyalizmdir. Güney Afrika Komünist Partisi ile dönemin III. Enternasyonal'i, bu sonucu (komünist) Sol'un siyasi kültürüne içselleştirmiş ve küresel gerçekliğe içkin olan bu birlikteliği inkâr eden II. Sosyal-kolonyalist Enternasyonal'in sosyalist Sol'una ait siyasi kültürden radikal biçimde kopmuştu.

Güney Afrika'nın, küreselleşmiş kapitalist sistemin bir mikrokozmosu (temsilî küçük dünyası) olduğunu yazmıştım. Güney Afrika, sistemin üç bileşenini kendi bünyesinde bir araya getirmektedir: emperyalist merkezlerin konum rantından faydalanan bir azınlık, çoğunluğu aşağı yukarı eşit olarak bölen iki önemli bileşen; sanayileşmiş bir "Üçüncü Dünya" (bugünün yükselen ekonomileri) ile günümüzün sanayileşmemiş çağdaş Afrika'nın sanayileşmemiş bölgelerine benzeyen dışlanmış bir "Dördüncü Dünya" (önceki Bantustanlarda). Dahası, bu üç bileşenin nüfus rakamları arasındaki oranla bunlarda kişi başına düşen gelir arasındaki oran, mevcut küresel sistemi karakterize eden oranlarla aşağı yukarı aynı. Herhâlde bu durum, dönemin Güney Afrikalı komünistlerine kendilerine özgü bakış berraklı-

ğını kazandırmada katkıda bulundu. Bu siyasi kültür bugün artık kaybolmuştur. Yalnızca KP'nin (sonuca sebep konumunu veren) basmakalıp "ırkçılık" tezine (gecikmiş) katılımıyla Güney Afrika'da değil, komünistlerin büyük oranda sosyal demokrasiye yönelmeleriyle, üstelik dünya ölçeğinde.

4. Bugünkü küresel sistem, iç kolonyalizm biçimlerinin yeni bir genelleşmesi doğrultusunda mı ilerlemektedir? İnsanlık nüfusunun köylü yarısını barındıran çevre ülkelerde sermayenin genel saldırısı ("küresel ölçekte çitleme" stratejisi) sonucunda toplumsal krizin derinleşmesi, Üçlü'nün merkezlerindeki göreli demografik durgunluğu dengeleyebilecek devasa bir göç baskısına yol açıyor.

"Irkçılığın" kurumsallaşması anlamına gelecek böyle bir modelin Avrupa'da uygulanmasının gerçekten de yaratacağı siyasi ve ideolojik direniş sebebiyle, genelleştirilmiş bir iç kolonyalizmin küresel kapitalizmin bundan sonraki safhasını karakterize edeceği hipotezi kuşkulu bir hâle gelmektedir. Buna karşılık, ABD'deki uygulamalardan esinlenen "cemaatçi" model, "Avrupa'nın Amerikanlaşması" yolunda gerçek bir tehlike oluşturacağa benzemektedir.

Ek 3

Avrupa Projesi Sorgulanacak mı?

İkinci Bölüm'de, "Avrupa Projesi"nin II. Dünya Savaşı'nın ertesinde emperyalist sistemin Amerikalı liderleri ve onların itaatkâr uşakları (özellikle Jean Monnet) tarafından tasarlandığını (ve Marshall Planı, NATO'nun yaratılması ve Moskova tarafından değil Washington tarafından başlatılan "Soğuk Savaş" aracılığıyla uygulamaya konduğunu) daha önce belirtmiştim. Stratejik hedef, "Avrupa'yı yeniden inşa etmek ve ona –hiçbir zaman gündemde olmayan ve hiçbir ciddi siyasetçinin asla ihtimal vermediği– "Sovyet işgaline karşı direnme" gücünü yeniden kazandırmak değildi. Hedef, küresel sistemin çevrelerinde (Doğu ve Güney ülkelerinde) başarılı olan isyanların yarattığı meydan okumaya karşı koymak için üçlü bir kolektif emperyalizm oluşturma perspektifiyle tutarlı bir biçimde, Avrupa'yı, ikinci sınıf bir müttefik sıfatıyla, ABD'nin trenine nihai olarak bağlamaktı.

Bu strateji, Avrupa halklarının egemenliğini yürürlükten kaldırmayı gerektiriyordu. "Artık modası geçmiş olan ulus" söylemi, bu seçimi meşrulaştırmanın yolu oldu. Ulusüstü Avrupa otoritelerinin, kendilerine özgü antidemokratik biçimlerde kademe kademe kurulması ve sonuçta Avrupa Birliği'nin ortaya çıkması, bu yürürlükten kaldırma eyleminin aracı oldu. Bu da, burjuva demokratik geleneğin terk edilmesini ve büyük

egemen sermayenin çıkarlarını potansiyel olarak tehdit edebilecek bütün içeriğin boşaltılmasını gerektirdi. Avrupa Birliği, kıtadaki büyük sol kanat partilerin beyan ettiği gibi bir "demokrasi eksikliği"nden muzdarip değildir. Birlik, seçilmiş parlamentoların (burjuva demokratik geleneğin gereği olan) güçlerini, sözde "bağımsız" (evet, ilgili halklardan gerçekten de bağımsız, ama egemen sermayeyle ilişkilerinde hiç de öyle değil) "uzmanlar"dan oluşan bürokrasi/teknokrasilere kökten ve sistematik olarak aktarmak için kurulmuştur. Çember kapanmış bulunuyor: Avrupa'daki kurumlar Avrupalı halklara (hatta, eğer oluşmuşsa –ki durum öyle değildir– Avrupa halkına) Brüksel'in kararları üzerinde gerçek bir denetim gücünü geri kazandırma özelliği taşıyan herhangi bir evrimi olanak dışı bırakmak için düzenlenmiştir. Bu nedenledir ki, "başka bir Avrupa"nın yeniden yapılanması, ancak mevcut oluşumun ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir.

Avrupa'nın yapılanması, emperyalist güçlerin sürekli çatışmasına dayanan emperyalizmin eski biçimlerinin yerine Üçlü'nün kolektif emperyalizmini koyan, günümüzde ulusüstü, küreselleşmiş ve finansallaşmış oligopoller safhasına varmış bulunan kapitalizmin evriminin gerekleriyle tam bir uyum içindedir. Bu yapılanma doğrudan ve yalnızca bu gereksinimlere yanıt verir. Bu yöndeki evrim sadece Avrupa tarafından değil, Üçlü'nün tüm ortakları tarafından paylaşılmıştır. Bu evrim, (kelimenin Gramsci tarafından kullanılan anlamıyla) "hegemonya" içermeyen (ve sadece Washington'ın sahip olduğu askerî yıkım gücü temeline oturan) bir "liderlik" uygulayan ABD'yi aynı ölçüde tanımlamaktadır. Üzerine önemli bir literatür oluşturulmuş bulunan ABD'nin dış ödemeler açığı, "Gramsci'nin tanımladığı hegemonya"nın eksikliğini doğrulamaktadır (Amin, 2000).

Bu evrim, çelişkili ve çatışmalı aksini, "Güney'in uyanışında", 20. yy tarihine damga vuran ve bugünkü "geri çekilme"

görüntüsüne rağmen 21. yy'da da sürecek olan çevre ülkelerin başarılı isyanında bulur. Çizmeye çalıştığım tarih panoraması, hareketin 1917'de başlayan yön değiştirişini ortaya koyuyor: Dört asır boyunca, 1500'den 1900'e kadar, Avrupa (ve onun evlatları) dünyadaki başarılı fetihlerini sürdürmüştür; bundan beri, çevre ülkelerin özgürleşmesiyle dayatılan geri çekilmelere tabidir. Bu durumda (Avrupa, ABD ve Japonya'nın içinde bulunduğu) "Batı'nın çöküşü" diye bir şeyden söz edebilir miyiz? Bu konu hakkındaki yargılarım üzerinde ayrıntılı olarak duracağım.

Hiç kuşkusuz, -göreli bile olsa- bu çöküş, Kuzey'in Güney'e karşı sürekli savaşını göze almak zorunda kalan kolektif emperyalizmin militarist tercihinin kaynağında yer alır. Bu tercih de, Washington'ın liderliğinin devamlılık şansını artırır. Bu gelişme, kapitalizmin artık sadece bir emek sömürüsü sistemi olmadığı, ama, en azından medeni ve insancıl bir yaşam açısından, tüm insanlığın varlığını tehdit eden bir düşmana dönüştüğü anlamına gelir.

"Avrupa Projesi'nin" ve birbirinden ayrılmaz liberal ve Atlantikçi konumlanmanın "ortadan kaldırılması"nın gereğine, bu meydan okuma karşısında sağ ve sol Avrupalı güçlerin gösterdiği tepkilerin tutarsızlığının nedenlerine ilişkin olarak başka yerlerde görüşümü belirttim: *Çürümüş Kapitalizmin Ötesinde* (2002: 111 sf. ve sonrası, "Avrupa Projesinin Kaygan Zemini") ve *Liberal Virüs* (2003: 107 sf. ve sonrası[18]). Okur o yayınlara bakabilir. Orada, Avrupa'nın kendini ABD ile ilişkilerinde özerk ve eşit bir konuma getirecek "yeni bir merkez" oluşturma iddiasının hayalciliğini vurguladım. Avrupa'nın tavrını, Güney ve Kuzey halkları arasında eşitliğe dayalı gerçek bir çok-kutupluluğa karşıt olarak, Üçlü'nün üyeleri arasında (yeryüzünün tamamının sömürülmesiyle elde edilen) ganimetin eşit olarak paylaşılmasına dayanan sahte bir çok-kutupluluk olarak

18 *Le virus libéral*, 2003..

niteledim. Bir başka açıdan da, oligopoller ("plütokrasi") kapitalizminin yeniden üretilmesinin gereklerini, Avrupa'da (henüz) bütünüyle kaybolmamış olan siyasi kültür mirasına karşı çıkaran yeni bir çelişkiye vurgu yaptım.

Avrupa Projesi sürdürülebilir mi?

1. Kıtadaki sağcı ve solcu siyasetçilerin çoğu, ekmeğini, "Avrupa Projesi" hakkındaki coşkulu düşüncelerden çıkarmaktadır. Dediklerine bakılırsa, ilgili halkların geleceği için alternatifi bulunmadığı söylenen bu projeye yalnızca (aşırı sağ ile aşırı sol tarafından desteklendiği iddia edilen) "halk dalkavuğu" ("popülist") aşırılar karşı çıkmaktadır. Yine de, bu halkların artan hayal kırıklığının göstergeleri gözlerden kaçmıyor.

Zira gerçekte, Avrupa Projesi oldukça tuhaftır: Bu proje, özellikle Maastricht Antlaşması'ndan (1992) beri, Birlik düzeyinde bunun yerine bir yönetim yapılanması kurmadan, ulusal iktisadi politikaların manevra alanlarını daraltmaya çalışmaktadır! Başka bir deyişle, olgulara bakıldığında AB, sözcüğün en kaba anlamıyla (devletin özerklik alanının tamamen ortadan kaldırılması anlamıyla), dünyadaki en mükemmel biçimde "küreselleşmiş" bölge olarak iş görmektedir. Bu elbette, ne ABD için, ne de hatta, devletin, kırılgan ve savunmasız olsa da, "yalnızca" (devletlerin hak ve yetkilerini kademe kademe ortadan kaldırmayı hedef edindiği yine de doğru olan) DTÖ tarafından dayatılan kurallara bağlı kalmak kaydıyla, prensip olarak kendi kararlarını özgür biçimde verdiği dünyanın öteki ülkeleri için geçerli değildir. Böylelikle Avrupa, dünyadaki geriye doğru büyük sıçramanın başını çekmiş oluyor.

Avrupalı devletlerin kendilerine uyguladıkları bu sakatlama, iktisadi yaşamın tüm alanlarıyla ilgilidir: Avrupa'da artık, hiçbir para, döviz, bütçe, istihdam, sanayi politikası kalmamıştır.

Devletlerin "'kendi' merkez bankaları yoluyla açıklarını finanse etmesinin" kesin olarak yasaklanmasının "fiyatların istikrarını" garanti altına aldığını iddia eden Avrupa Merkez Bankası, herhangi bir para politikası uygulamayı kendisine yasaklamış ve fiyat istikrarını korumayı tek hedef olarak kabul etmiştir. Bu koşullar altında çalışan Avrupa Merkez Bankası'nın, kendisine hesap vereceği herhangi bir kamusal muhatabı (ne devletler, ne de Birlik) kalmamıştır. Bu prensipte deflasyonist seçenek, ekonominin yeniden canlandırılmasının karşısına, etkisi sürekli olan ilave bir engel çıkarır.

Avrupa Merkez Bankası, hedefi ("güçlü" veya "zayıf" avro), artık mevcut olmayan bir kamusal muhatap tarafından tanımlanması gereken herhangi bir aktif kur siyaseti de uygulayamaz. Buna karşılık, ABD hükümeti, para politikası alanındaki otoritesini bütünüyle korumuştur. Sonuç itibariyle, doların güçlü olup olmayacağına Washington karar verir ve avroya buna uyum göstermek düşer. Şunu da ekleyelim, dolar standardı aslında bir dolar/petrol standardıdır: petrol fiyatları dolar bazında belirlenir ve ABD bunun için gereken çabayı gösterir. Gerektiği takdirde, üretici ülkelerin avro bazında satış yapmasının önüne geçmek için askerî müdahaleler yoluyla (Irak'ta olduğu gibi) bu ülkelere yasaklar getirir. Gerçek şu ki, Avrupalı devletler şimdiye dek bu oyunu oynamayı kabul etmiş ve Atlas Okyanusu'nun diğer yakasındaki arkadaşlarını "üzmeyi" reddetmiştir. Bu şekilde sakatlanan avro, dolar gibi uluslararası bir para birimi olamaz. Doların gerçek rakibi, avro'dan ziyade Çin'in yuan'ıdır.

"İstikrar Paktı", herhangi bir bütçe politikası uygulama olanağını ortadan kaldırmıştır. Bu tercih, kamusal finans açığının ancak vergilendirme ya da borçlanmayla dengelenebileceğine ilişkin kuşku götürür bir teoriye başvurularak savunulmuştur. Bu savunu, üstelik anlamsızdır da, çünkü pakta göre kabul edilebilecek azami açık %3'le sınırlanmışken, kabul edilebilecek borçlanmanın üst sınırı GSYİH'nin %60'ı olarak öngörül-

müştür! Ne ABD, ne de (IMF egemenliği altındaki yarı sömürge ülkeler dışında) dünya üzerindeki başka herhangi bir ülke, Prodi'nin –haklı olarak– "aptalca" diye nitelediği böylesine sakatlayıcı bir sınırlamayı kabul etmiştir.

Her türlü ulusal sanayi politikası (–himaye ya da sübvansiyona yer bırakmayan– şeffaf bir "rekabet"in, en etkili yatırım yönlendirme yöntemi olduğu bahanesiyle) prensip olarak ortadan kaldırılmış ve (esnek çalışmanın sorunları çözeceği varsayılarak) her türlü istihdam politikası, üstelik de kamusal hizmetlerdeki yıkım ve özelleştirmelerle takviye edilmiş bulunan piyasa kurallarına, bunlar toplulukçu politikalarla –kısmen de olsa– telafi edilmeksizin terk edilmiştir. Ne "sanayi Avrupa'sı"nın ne de "sosyal Avrupa"nın gündemde yeri vardır. Hiç kuşku yok ki bu açıdan bakıldığında, 19. ve sonra 20. yy'daki başarılarının kaynağında yer alan bütün gelenekleri bir kenara bırakmakta epey yol almış olan Avrupa, ABD tarafından her zaman benimsenmiş olan modele yaklaşmaktadır. Ne var ki, ABD'de, ("liberal" söyleme rağmen) hâlâ devlet tarafından güçlü bir biçimde desteklenen bir askerî-endüstriyel kompleks stratejisi mevcutken, Avrupa'da buna benzer hiçbir şey yoktur. Avrupa teknolojisinin başardığı iki atılımın (Airbus ile Ariane roket fırlatıcısı) her ikisinin de kamu hizmeti olarak gerçekleştirildiğini ve işler özel girişimlere bırakılsaydı, bu başarıların gün yüzü görmesinin hiçbir zaman söz konusu olamayacağını belirtmek eğlenceli olabilir!

Gerçekte Avrupa, özgül tek bir alanda –zirai alanda– doktriner liberalizmden bağımsız, toplulukçu, aktif bir siyaset uygulamıştır. Bu siyaset gıpta edilecek sonuçlar doğurmuştur; aile ziraatının modernleşmesini, tarım alanlarının genişletilmesini ve araç-gereç kullanımının yoğunlaştırılmasını, uzmanlaşmanın artırılmasını mümkün kılmıştır; köyde çalışanla şehirde çalışanın gelirlerini denkleştiren fiyatların belirlenmesini ve nihayet, ihracatı besleyen yüksek (hatta fazla yüksek!) bir üre-

tim düzeyi sağlamıştır. Bu siyaset ne kadara mal olmuştur? Herhâlde, AT'nin bütçesinin yarısı; ne var ki, bu bütçenin kayda değer bir ağırlığı yoktur. (Üye ülkelerin GSYİH'lerinin %1'inden daha az.) Günümüzde, bilindiği gibi, ortak tarım politikası sorgulanmakta.

Avrupa Birliği'nin harcamalarının ikinci kalemi olan (ve bütçenin üçte birini oluşturan) bölgesel siyasetler, ciddi belirsizlikler üzerinde temellenmiştir ve sorgulamaya açık politik tutkuların bir ifadesidir. Amaç (Birlik'teki ülkeler ve ülkeleri oluşturan bölgeler arasında) eşitsizlikleri azaltmaktan ziyade, herkes için başlı başına ilerleme kaynağı olduğu varsayılan "rekabet" kapasitelerini desteklemektir. (Geçmişte ve günümüzde suratına çarpılan yalanlamalara karşın, doktriner liberalizm hiçbir zaman sorgulanmaz.) Kaldı ki, merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin de Birliğe dâhil olmasından sonra, AB'nin daha azgelişmiş ülkelerine verilen desteğin (en azından göreli olarak) azalması beklenmektedir. Esas olarak altyapı ve eğitim harcamalarına destek olmayı amaç edinen bölge politikaları aslında eşitsizlikleri daha da güçlendirmiş ve küresel yarışa açık yerlerde (Bavyera, Lombardiya ya da Katalonya gibi) "gelecek vadeden bölgeler"e öncelik verilmiştir. Burada güdülen siyasi amaç, esasen, "bölgesel" önceliklerin çıkarı uğruna "ulusal unsurların" önemini azaltmaktır. Küresel liberalizm küçük ülkeleri büyük ülkelere tercih eder, zira devletin işlevlerini kısmak birincilerde daha kolaydır. AB içinde, (bunların her zaman şoven olduğundan şüphelenildiğinden) uluslardan çok "Bavyera", "Katalonya" ya da "Lombardiya" kimliklerinin öne çıkarılması tercih edilir.

Nihayetinde, AB'nin genişletilme vizyonunda egemen olan bakış açısı, ABD'nin Latin Amerika için tasarladığı, kıta ölçeğinde geniş serbest ticaret sahasında bütünleştirmesi projesiyle büyük oranda benzerlik göstermektedir. Bu birleşme formları, çevre ülkelerde, egemen kapitalist merkezlerin (Amerika'da ABD, Avrupa'da Almanya) denetimi altında bütünleşik ve

avantajlı küçük alanlar ile âdeta nadasa bırakılmış geniş rezervler arasındaki kırılmayı artıracak niteliktedir. –Yabancı özel teşebbüsün doğrudan yatırımlarının artan akışı sayesinde "arayı kapatma"nın kendiliğinden gerçekleşeceği yönündeki– söylemin, propaganda dışında bir işlevi olmadığı apaçıktır. Ancak, Latin Amerika halkları serbest ticaret alanlarının kıta ölçeğinde genişlemesine karşı çıkarken ve bu uğurda ABD ile mücadele ederken, Doğu Avrupa, Batı Avrupa'nın kapitalist merkezlerinin pişirdiği benzer bir projeye büyük bir saflıkla kollarını açmaktadır!

AB'nin Sahraaltı Afrika'sı ile işbirliği politikaları hiçbir zaman "neo-kolonyal" olmaktan başka bir özellik taşımamıştır ve kıtanın "sanayi öncesi" bir konuma mahkûmiyetini sürdürmüştür. Birliğin, Cotonou Antlaşmaları'na (2000) ve "bölgesel ekonomik ortaklıklar" diye nitelenenlere hâkim olan liberal çizgisi, bu olumsuz gidişi vahimleştirmektedir. Bu perspektifte Afrika, "programlı bir dışlanma"yla karşı karşıya bırakılmıştır.[19] Esasen, kıtanın sanayi öncesi durumda bırakılmasıyla el ele giden "serbest küreselleşme", çok açık bir biçimde, egemen ulusötesi sermayeye Afrika'nın doğal kaynaklarını, küçük bir bedel karşılığında, yağmalama yollarını açan bir stratejidir. Ancak, yağmalamanın Avrupalı ulusötesi şirketlerden çok Amerikalı ulusötesi şirketlere fayda sağladığı bilinmelidir. Afrika'nın planlı çöküşünü yansıtan bu perspektif içinde, AB ve Afrika, Karaip ve Pasifik ülkeleri arasında gerçekleştirilen (ve günümüzde "ortaklık" diye nitelendirilen) işbirliği politikaları, Latin Amerika, Asya ve Akdeniz'e yönelik başka girişimlere yer açmak üzere aşama aşama önemini kaybetmeye mahkûmdur. Ancak şimdiye değin, bu girişimlerin yenilik getireceğine ve ulusötesi sermaye gelişiminin mantığını aşacağına dair hiçbir

19 Samir Amin ve diğer, *Afrique: renaissance ou exclusion programmée?*, Paris, Maisonneuve et Larose, 2005. (*Afrika: Yeniden Doğuş mu, Programlanmış Dışlanmışlık mı?*)

işaret yoktur. Avrupa-Akdeniz diye anılan projelere gelince bunlar, Avrupalıların Washington ve Tel Aviv'den kaynaklanan girişimlere bilfiil bağlılıkları yüzünden, arada bir başvurulan laf cambazlıklarına rağmen, herhangi bir potansiyel etkiden mahrumdur.[20]

2. Avrupa Projesi, mevcut şekliyle, kıtanın başarılı ekonomik gelişimini sistematik olarak köstekleyen bir mantığa bağlılığı, saçmalık derecesine vardırmıştır. Öyleyse şunu sormak gerekiyor: Neden (Romano Prodi'nin haklı olarak aptalca diye nitelediği) bu türden seçenekler tercih ediliyor?

Bu soruya verilebilecek tek mantıklı yanıt, bu tercihin büyük egemen sermaye tarafından, Avrupalı çalışanların (ilk sırada da işçi sınıflarının) iki yüzyıllık mücadeleden sonra elde ettiği toplumsal gücü kırmanın –olanaklı tek– yolu olduğu için yapıldığıdır. Sovyet sisteminin çöküşü bu fırsatı sunmuştur. Dolayısıyla tercih, mükemmel biçimde "rasyonel"di, ancak elbette, sermayenin şaşmaz önceliğini yansıtacak biçimde, kısa vadeli bir politika mantığından kaynaklanmaktaydı. Asıl saçma olan tutum, liberal strateji her iki tarafı da yok etmeyi hedefine koymuşken, komünist partilerin çöküşünün kendilerine yarar sağlayacağına inanan Avrupalı sosyalist ve sosyal demokrat partilerin tutumuydu.

Mevcut şekliyle proje ABD'ye uygundur ve Washington'ın, "rekabet ehli" bir Avrupa'dan gelebilecek herhangi bir "tehdit" görmemesinin nedeni de budur. Kaldı ki, liberal tercihin bu aşırı biçimi sonucunda Avrupa'nın içine yerleştiği göreli durgunluk, Washington'ın liderlik pozisyonunu korumak için çırpınmasından kaynaklanan ABD'nin ödemeler dengesi açığını finanse etmeyi kolaylaştırıyor. Gerçekten de durgunluk, Avrupa üretim sistemlerinin genişlemesinde yatırım olanakları

20 Samir Amin ve Ali El Kenz, *Le monde arabe*, Paris, L'Harmattan, 2006. (Arap Dünyası)

bulamadığından ABD'nin finansal piyasalarına yönelen bir kâr fazlası yaratıyor.

Hâkim söylem, Avrupa'nın içinde bulunduğu handikabı, Atlas Okyanusu'nun iki yakası arasındaki ilişkileri şekillendiren asimetriye hiçbir şekilde değinmeksizin, Avrupa şirketlerinin "Amerikan tarzı" liberalizmin ilkelerini içtenlikle ve bütünüyle benimsemekte yaşadıkları zorluğa bağlar. Gerçekte, Avrupa ABD'ye ödünç verdiği sermaye fazlasını kendi yerel ekonomisinde kullanma kararını almış olsaydı –ki bu kıtayı durgunluktan kurtaracak tek yoldu– ABD bunun sonucunda ekonomisini yeniden düzenlemek, kullan-at temelli tüketim tarzını ve askerî harcamalarını azaltmak mecburiyetinde kalacaktı. Bu, büyük bir siyasi kriz olmaksızın olabilecek bir şey değildi.

Avrupa tarafından uygulanan politikalar, potansiyel ekonomik gücünün ortaya çıkmasını sağlayacak doğrultuda değil, aksine, tam ters yöndedir. Avrupa'da gerçek anlamda verimli yürütülen kamu hizmetlerinin (SNCF –demiryolları–, EDF – elektrik üretimi– ve başka çarpıcı örnekler) özelleştirilmesi ya da ortadan kaldırılması, ABD finansal sermayesine, özellikle de emekli fonlarına, söz konusu ekonomilerin en ilgi çekici alanlarında fevkalade kârlar sağlama fırsatını vermekte ve böylece, Avrupalıların krizden çıkmak için kullanabilecekleri imkânları aynı ölçüde azaltmaktadır.

Umutsuzluğa teslim olup Washington'ın, ne kadar saçma olurlarsa olsunlar hiçbir şeyin Avrupa'nın tercihlerini değiştirmeyeceği yönündeki kehanetini kabullenmeli miyiz? Risk gerçektir ve öteki-küreselci hareketler tarafından hafife alınmamalıdır. Terimin dar anlamıyla egemen yönetici sınıf, –büyük oligopoller kapitalizmi–, Avrupa halkları için çıkmaz olan bu yolda ısrar etmek için kuvvetli bir arzu duymaktadır. Çünkü bunun karşılığında, Üçlü'nün kolektif emperyalizmine katılımının kendisine sağladığı avantajlardan faydalanır. Hiç şüphe yok ki, emperyalist yayılma tarafından yaratılmış kaosun

etkilerini ortadan kaldıran kolluk kuvveti –ABD–, sağladığı hizmetlerin karşılığını ikincil ortaklarından tahsil edebilecek güçtedir. Bunların başka bir seçeneği yoktur ve sonuç itibariyle kendilerine layık görülen alçak konumu kabullenirler. Nihayet, böyle bir durum, ne tarihte ne de günümüz dünyasında ilk kez görülmüş olacaktır.

Şunu da eklemeliyim ki, mevcut durumda Avrupa'nın özerklik payını düşüren ve onu Washington'ın dümen suyuna bağlayan ümitsiz jeopolitik olanakları da hesaba katmak gerekir. Avrupa, Rusya ve Çin'e yakınlaşarak, karşısında ABD'nin pek bir ağırlık taşımayacağı bir Avrasya inşa etmeyi tercih etmedi. Aksine, Avrupa, Baltık ülkelerinin ve Polonya'nın "Rus karşıtı" şovenizmini (1920'ye ve Versay'ın anti-Sovyet "karantina hattı"na geri döndüğümüzü düşündürecek biçimde!) desteklemeyi –hatta yüreklendirmeyi– seçti. Avrupa İsrail'in yayılmacılığını kabullenmektedir ve ABD'nin Irak, Orta Asya ve Kafkasya'daki askerî varlığını onaylamaktadır.

Kesinlikle en vahim olanı ise, yeryüzünün ABD'nin askerî gücü tarafından denetim altında tutulması projesinin Avrupa tarafından kabul edilmesidir. Bu boyun eğiş, Yugoslavya'daki savaş ortamında, Avrupa'nın NATO'ya, ABD'nin kendi güçlerinin yanında, dünyanın kolluk gücü olma yeni işlevinin yüklenmesini kabul ettiği gün tescillendi. SSCB'nin çöküşüyle, NATO'nun varoluş nedenini (Avrupa'yı potansiyel Sovyet saldırısına karşı korumak) kaybettiği düşünülebilirdi, ancak varılan karar bunun tam zıddı oldu: uluslararası siyasi ilişkilerin yönetiminde, bundan böyle NATO'yu BM'nin yerine koymak. Ondan sonra artık yoldan çıkışı önlemek güçtü.

Bu yoldan çıkış, Avrupa kamuoyunun genel olarak bilgi sahibi olmadığı boyutlara ulaştı, zira bunu takip eden adım, savaşı yasaklamış olan BM Antlaşması'nın Batılı güçler tarafından tek taraflı iptali oldu. Gerçekten de ABD, NATO'daki müttefiklerinin bu karara resmen karşı çıkarak göstermeleri

gereken tepkiyi göstermediklerinden, "önleyici savaş"lara girişme "hakkını" kendi kendisine bahşetti. Daha kötüsü de var: ABD "yararlı" gördüğü takdirde nükleer ilk vuruş hakkını da kendisine tanıdı. Daniel Ellsberg, Pentagon'un resmî belgelerinde bu tür girişimler sonucunda 600 milyon dolayında insanın "muhtemel kurban" olmasının beklendiğini bildirdi! (D. Ellsberg, "yüz adet soykırım"[21] diye yazdı.) Avrupa ve NATO, bu karar karşısında sessiz kalarak, ABD'nin katliam projesinin suç ortakları olmuştur. Bu sürüklenişe karşı verilebilecek tek etken yanıt, nükleer (ve elbette kimyasal) silahların bütünüyle yasaklanması için küresel ölçekte bir kampanya örgütlemektir. Zira şurası açıktır ki, NATO tarafından desteklenen "nükleer silahların yayılmasını önleme" antlaşması, bu koşullar altında, ABD ve NATO'nun soykırım tehdidi altında bulunduklarının tamamen farkında olan Asya ve Afrika halkları açısından kabul edilebilir değildir.

Yönetici sınıfın ve onlara siyaseten borçlu olanların (hem Sağ'dan hem Sol'dan) başlıca kesimlerinin bu teslimiyetçiliği, Avrupa toplumlarına ilelebet empoze edilebilir mi? Hiç sanmıyorum, Avrupa siyasi kültürü böyle bir şeye izin vermez –benim bu konudaki tezim de işte tam bu noktaya odaklanıyor. *Liberal Virüs*'te (Yordam Kitap, 2016)[22] ve *Çok-Kutuplu Bir Dünya İçin*[23] adlı çalışmamda geliştirdiğim teze burada dönecek değilim, sadece ulaştığım sonuçları özetleyen şu cümleyi vereceğim: "Egemen oligopol ekonomilerinin mantığı, ABD ile Avrupa'yı birbirine yaklaştırıyor, siyasi kültürlerinin mantığı ise onları ayırıyor."

3. Sonuç olarak, ne aşırı liberal boyutuyla, ne de Washington'ın jeo-stratejisinin kuyruğuna takılmasıyla, Avrupa projesinin sürdürülebilir olduğunu sanıyorum. Buna karşılık, buna nasıl

21 6 milyon insanın canına mal olan Yahudi soykırımı kastediliyor. *-çev.*

22 *Le virus libéral*, 2003.

23 *Pour un monde multipolaire*, 2005

karşı çıkılacağı ve hangi evrim baskılarına maruz kalacağı sorusu ise şimdilik yanıtsız duruyor.

Şimdi "siyasi kültürler" üzerine odaklanan analizime dönüyorum. Avrupa kıtasının büyük bir bölümüne ait siyasi kültürler, sağ-sol ayrımını şekillendiren önemli gelişmelerin bir silsilesi olarak okunabilir: Aydınlanma felsefesi, Fransız Devrimi ve özellikle Konvansiyon, 19. yy'da işçi ve sosyalist hareketin oluşumu, Marksizm ve Paris Komünü, Rus Devrimi ve komünist partilerin oluşumu. Sağcı hareket, Restorasyon ("Kutsal İttifak"), (faşizm biçimlerine sürüklenen) "anti-Marksist" ideolojilerin formülasyonu, sömürgeci (ve ırkçı) ideolojik çürüme ve Sovyet düşmanlığı biçimlerini alan bir karşı tepkiler silsilesi olarak gelişti.

ABD siyasi kültürünün oluşum aşamalarının bu tarihle hiçbir ilgisi yoktur. Bu kültür, başka bir önemli gelişmeler silsilesi içinde oluşmuştur: Aydınlanma karşıtı tarikatların New England'a göçü, Amerikan yerlilerinin soykırımı ve (yarattığı etki, uzak kolonilerde uygulanan kölelikten çok farklı olan) iç kölelik, siyasi sınıf bilincinin oluşamaması, birbirini izleyen göç dalgalarının yarattığı cemaatçiliklerin bunun yerini alması. İşte bu tarih tarafından yaratılan siyasi kültür, güçlü bir sol (potansiyel biçimde sosyalist)/sağ karşıtlığından doğan bir kültür değil, seçimlerde ortaya çıkan iki kutupluluğu (Demokratlar/Cumhuriyetçiler) önemli ölçüde görelileştiren kapitalizm yanlısı bir "oydaşma"nın ürünüdür.

Bugün Avrupa'da ortaya çıkan soru, kültürel mirasın erozyona uğraması (ve kapitalizm sonrası projenin sahibi olarak Sol'un tükenmesi), yerini (sosyo-liberal partilerin "ebedî kapitalizmin" savunucularının korosuna katılmasıyla) yürümekte olan "Amerikanlaşma"ya bırakması seçeneği mi geçerli olacak, yoksa, karşımıza dikilen meydan okumaların üstesinden gelebilecek güçte programlar etrafında bir "yeni sol" mu şekillenecek? Benim görüşüme göre, her iki evrim de mümkündür.

(Sol seçmenlerin çoğunluğunu içeren) yeni Sağ'ın ideolojik saldırısı, kavgacı bir "Fransız karşıtı" söylem geliştirmiştir, zira bu Sağ, haklı olarak, –Avrupa'daki siyasi kültürlerin billurlaşmasında önemli bir rol oynayan– Fransa'yı, Amerikanlaşma yoluna girmiş Avrupa sistemindeki "zayıf halka" olarak görür. (Kendi döneminde feodalizmi geride bırakarak –mutlak monarşi ile birlikte– kapitalist modernleşmenin temellerini atmış bir sistem olan) "Kolbertizm"[24], (ekonomik liberalizmi demokrasinin düşmanı olarak gören, İngiliz Devrimi'nde olduğu gibi devrimlerin yalnızca burjuvaya ait değil, halkçı olması gerektiğini düşünen) "Jakobencilik" ile ("radikalciliği", pro-Amerikan sağ kanat tarafından rağbet gören "cemaatçilik"lerin yeşermesini engelleyen) "laiklik" ve hatta "Gaullo-komünizm"[25], medya propagandasıyla bıktıracak derecede sık tekrar edilen temaların tümünü oluşturur. Gerçek şu ki, bütün bu temalar "Avrupacı" söylemlere hâkim durumdadır.

Dolayısıyla, Avrupa projesinin uygulamasının ötesinde, onu kılıfına uyduran söylemin de analizini yapmak yararlı olabilir. Bu söylemde, Avrupa siyasi kültürünün mirasına herhangi bir atıf, "modası geçmiş" olarak nitelenir: toplumsal sınıfların çıkarlarının savunusu (sürekli olarak "korporatizm" olarak nitelendirilir!), ulus olgusuna saygı (onun yerine öncelik, kapitalizme karşı güçsüz bölgeselciliklere, cemaatçiliklere, hatta Baltık ya da Hırvat tarzı etnokrasilere[26] vs. verilir). Buna karşılık, çalışanlar, bölgeler ve ülkeler arasında (toplumsal maliyetleri ne olursa olsun) rekabetin övülmesi ya da (Polonya tarzı bir Papa tapınmasında olduğu gibi) dinin laiklik karşıtı bir kavranışı, "modern" sayılır.

Açıktır ki, Avrupa siyasi Sol'unun yeniden yapılandırılması, tüm bu fikirlerin köklü bir eleştirisini gerektirir. Dahası,

24 Colbert'çilik. –*çev.*

25 de Gaulle'cülerle komünistlerin işbirliği. –*çev.*

26 Etnokrasi: Etnik temele (soy temeline) dayanan siyasal güç. –*çev.*

alternatifin üzerine inşa edilebileceği prensipleri tanımlamak ve bunun somut sonuçlarını, kısa ve uzun vadede programlara dönüştürmek gerekir.

Yukarıda söylenenler, yalnızca mevcut hâliyle "Avrupa projesinin" değil, ilerici toplumsal hareketlerde ortaya çıkanlar dâhil, yarattığı tepkilerin de ödünsüz bir analizini oluşturur. Bu hâliyle proje, herhâlde, "Avrupa projesi" olarak değil, "ABD hegemonyası altındaki Atlantik projesinin Avrupa kanadı" olarak nitelendirilmelidir. Projeye karşı yürütülen kayda değer eleştirel tepkiler, "dünyanın geri kalanı" için daha az elverişsiz bir dünya dengesi arayışından ziyade, emperyalist üçlü kapsamında (bu çatı altında Avrupa ve ABD ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi yoluyla) daha az asimetrik bir denge arayışı etrafında düğümlenmiş gibi gözükmektedir. Bu koşullar altında soru hâlâ yanıtını bekliyor: Avrupa projesi "yön değiştirebilir mi" ya da, bunun mümkün olması için, önce iflas ettiği açıkça kabul edilmeli midir?

Avrupa'nın sol kanattaki savunucularının temel –belki de hatta tek– argümanlarının, Avrupa projesinin reddinin, 20. yy'da kıtaya felaket getiren milliyetçiliklerin güçlü bir geri dönüşüne neden olacağı korkusundan kaynaklandığını biliyoruz. Hiç kuşkusuz dostların bu korkusunu paylaşıyorum ve ulus fikrinin görünürdeki savunusunun demagojik ve gerici karakteri konusunda hiçbir hayal beslemiyorum. "Görünürdeki" diyorum, zira gerçekte aşırı sağ akımlar, oligopolcu plütokrasinin iktidarını hiçbir zaman sorgulamazlar. Ancak, Avrupa fikrinin "bedeli ne olursa olsun" savunusunun sürdürülmesinin ve (bu durumun, aşırı sağ halkçı hareketlerin yaratacağı durumdan "daha az kötü" olduğu mazeretiyle) projenin uygulandığı biçimiyle yarattığı sonuçların, projenin gerçekte sağın lehine yıkılmasının garantisini oluşturduğunu iddia ediyorum. Sosyal Avrupa yönünde küçük adımlarla ilerlenebileceğini düşünmek kesinlikle gerçekçi değildir. Mevcut kurumsal yapılar, göz boya-

manın ötesine geçen reformlara asla izin vermeyecektir. Halklar bunu zaten bilmektedir. Siyasal sol bunu kavramamış ve bundan gereken sonuçları çıkarmamıştır.

Birleşik Devletler bu konuda tamamen berrak bir görüşe sahiptir: Brüksel Avrupa'sı, mevcut şekliyle, planlarına mükemmel biçimde uygundur; popülizmlerin baskısı altında devletlere bölünmüş bir Avrupa da, onlar için aynı ölçüde uygundur.

Bu gidiş –Avrupa projesinin her şeye rağmen korunması ya da kaosa yuvarlanarak yıkılması–, eğer olabilecek yegâne alternatifse, Avrupa amansız bir çöküş sürecine girmiş demektir. İyimserliğimi koruyorsam, bunun nedeni, kıtada Avrupa'nın çatışmacı siyasi kültürünün yeniden canlanmasının, gerçek siyasal sol hareketlerin yeniden inşa edilmesinin mümkün olduğuna duyduğum inançtır.

Ek 4

Güney, Özgürleştirici Taarruzunu Yeniden Başlatmalıdır

Tarihin evriminin yönünün tersine dönmesi –1500'den 1900'e kadar dünyanın Avrupalılarca fethedilmesi, 1917'de başlayarak, II. Dünya Savaşı boyunca da bunu sürdürerek (Güney ve Eski Doğu'daki) çevre halklarının ve uluslarının kaderlerine yeniden hâkim olması– henüz tüm etkilerini tüketmiş değildir. Hiç kuşku yok ki, bugün (1990'larda başlayan ve) hedefi 20. yüzyılı silip onun yerine 19. yy düzenini geri getirmek olan emperyalist Kuzey'in bir karşı saldırısını yaşıyoruz. Yine kuşkusuz, mevcut durumda, bu karşı saldırı başarılı olmuş gibi görünüyor: ister yönetici sınıflarının bundan gerçek bir yarar sağlayabileceklerine inanmalarından olsun (özellikle Çin'de durum budur) –ki bence bu geniş ölçüde hayalî bir beklentidir–, ister bu sınıfların liberal şölenin kırıntılarıyla yetinmeyi kabul etmelerinden olsun, Güney (Çin dâhil) ile Eski Doğu, hizaya geldi ve emperyalist küreselleşmenin dayatmalarına boyun eğdi.

Kanaatimce bu geri çekilme sürmeyecektir. Hatta, liberal ve askerî saldırı yakın gelecekteki yenilgisini haber veren bir şekilde batağa saplandığından, geri çekilmeden dönülmeye başlanmıştır bile. Ancak yeni meydan okumanın koşullarını tartışmaya açmadan önce, emperyalist kapitalist düzene karşı ilk

ciddi sistematik sorgulama teşebbüsü olan "Bandung Çağı"nı, Bandung'un sınırlılıklarını ve o çerçevede uygulanan stratejilerin tükenişine yol açan içsel çelişkileri tekrar gündeme getirmek gerektiğini düşünüyorum.

Bandung Çağı (1950-1990)

Siyasi ve mesleki yaşamımın en büyük kısmı çağdaş tarihin bu dönemine tesadüf etti. Bu çağın yalnızca bir tanığı değil, aynı zamanda dönemin kurtuluş hareketinin aktif bir militanıydım. "Bandung Çağı" tecrübelerinin somut analizini, hep eleştirel biçimde, böylelikle ortaya koydum. Analizlerim, özellikle, zamanın Afrika ve Arap dünyasıyla, bunun yanında, Maocu ve post-Maocu (Mao'dan sonraki) Çin'in yaşadığı tecrübelerle ilgiliydi. Ayrıca dönemin başarılarını ve sınırlılıklarını belirterek, ortaya koyduğum Bandung'un bilançosuyla ilgili genel sentezler de sundum. (Amin, 2005: 108 sf. ve sonrası; 2004[27]).

1960'lı ve 1970'li onyıllarda, zirve toplantısından zirve toplantısına, "Bağlantısızlar Hareketi"nin, Afrika ve Asya ülkelerinin hemen hemen tümünü ve bunun yanında Küba'yı içine alarak, kurtuluş mücadelelerine destek ve askerî paktların reddi ekseninde bir siyasi dayanışma cephesi olmaktan adım adım uzaklaştığı, "Kuzey'e karşı bir ekonomik talepler sendikası" hâline geldiği sonucuna vardım. Bu koşullarda Bağlantısızlar'ın, Tricontinental'e hiçbir zaman taraf olmayan Latin Amerika devletleriyle olmasa da, hiç değilse Güney'in geriye kalan bütün halklarıyla dayanışmaya girmesi gerekiyordu. 77'ler Grubu (tüm Üçüncü Dünya ülkeleri), Güney'in bu geniş ittifakını temsil ediyordu. Bu evrimi, Ekim 1973 Savaşı ve petrol fiyatlarının revizyonunun ardından 1975'te başlayan "yeni bir uluslararası ekonomik düzen" için yürütülen mücadele taçlandırdı; ölüm

27 Samir Amin ve Rémy Herrera, "Cinquante ans après Bandoung" ("Bandung'dan Elli Yıl Sonra"), *Recherches internationales* dergisinin 2004'te yayınlanan 73. sayısı.

çanını ise, Cancun'da (1981'de), Reagan ile Avrupalı müttefiklerinin buyrukları çaldı.

Çoğunlukla muğlak ya da dolaylı ifadeli de olsa, Bağlantısızlar'ın ekonomi politiği şu unsurlarla tanımlanabilir:

> Üretici güçleri geliştirme, (özellikle sanayileşerek) üretimi çeşitlendirme iradesi; bu sürecin yönetim ve denetimini ulusal devlete verme iradesi; "teknik" modellerin, onlara hâkim olunarak yeniden üretilebilen "yansız" veriler oluşturduğuna inanç; sürecin ilk etapta halk girişimini gerektirmediğine, devletin yaptıklarına halkın destek vermesinin yeterli olduğuna inanç; sürecin, küresel kapitalist sistemin ticari ilişkilerine katılımla, birtakım geçici çatışmalara mahal verse de, temelde çelişkiye düşmediğine duyulan inanç.

1955-1970 yılları arasındaki kapitalist yayılmacılığın koşulları, bir noktaya kadar, bu projenin başarılı olmasını kolaylaştırdı. Gelgelelim, ben Bandung'u, hiçbir zaman, küresel kapitalist yayılma mantığının bir ürünü, bunun bir aşaması olarak görmedim. Oysa bu görüş, Marksistler dâhil özellikle Batılı iktisatçılar arasında hâkimdir. Bence bu görüş, (hâkim yöneliminde bile) tarihin seyrinin, sermaye birikiminin gereklerinin tek taraflı bir ürünü olmadığını, bunun yerine büyük ölçüde, örneğimizde her şeyden önce çevre halklarından kaynaklanan direnişçi mücadeleye ve kurbanlarının karşı saldırılarına sermayenin gösterdiği uyarlanma tarafından şekillendirildiğini göz ardı eden belirgin bir iktisatçı deformasyonun ürünüdür. Bandung çağında, kendilerini emperyalist yayılmacılığın dayatmalarına uyarlayanlar çevre ülkeleri değildi. Aksine, Güney'in (ve Doğu'nun) –kısmi de olsa– özgürleşme taleplerine uyarlanmak zorunda kalan emperyalizmin kendisiydi. Bu çağ benim, günümüzdeki hâkim söylem tarafından sunulduğu şekliyle "Soğuk Savaş" (ve iki kutupluluk) dönemi olarak okumadığım, özgün bir çok-kutupluluk çağıydı (bu nedenle de, BM'nin ihtişamının

"harika dönemler"inden biri olmuştur). Bandung'un yukarıda sıraladığım stratejik hedeflerinden hiçbiri emperyalist yayılmacılık mantığından kaynaklanmıyordu, tam tersine, bu mantığın dönemin koşulları içinde sorgulanmasının ürünüydü. Gerçi emperyalizmin koşullara uyarlanmayı başarabildiği doğrudur. Bunu da, endüstri tekeline dayanan eski stratejisini terk edip kendisini, analizimde emperyalist merkezlerin beş yeni tekeli olarak adlandırdığım temel üzerinde yeniden inşa etmek suretiyle başarmıştır.

Söz konusu devletler ve halklar, o dönemin koşulları içinde, ulusal temellerde modernleşme ve sanayileşmelerine ivme kazandırma dışında bir şey hayal edebilecek durumda değildi. Kendi aralarında güçlü bir ekonomik işbirliği kurmanın maddi temelleri oluşmamıştı. Bu nedenle Bandung, kendisini ancak, bir yandan, emperyalist Kuzey'in dış saldırı tehdidi karşısında siyasi dayanışma gösterme, diğer yandan da, "yeni bir uluslararası ekonomik düzen için bir talep ortaklığı cephesi" oluşturma dolayımında kurabilirdi. Bunlara cevaben, emperyalist merkezlerin siyasi ekonomisinin söz konusu beş yeni tekel çerçevesinde yeniden oluşturulması, hem Bandung modelinin tükenişini, hem de 1980-1990 yıllarının emperyalist karşı saldırısının hızlı başarısını açıklamaktadır.

Bandung çağında yaşanan tecrübelerin hepsi, husumetleri çok zaman kindar bir hâl alan Batılı güçlerin saldırılarına hedef olmuştur. Dönemin büyük Sol partilerinin sosyal-kolonyalizmi, kendini bütün gücüyle ortaya koymuştur. Yine de ilgili halkçı ulusal sistemlere özgü içsel çelişkileri ve zaafları hafife almıyorum. Yaşanan bu tecrübelere yönelik analizlerimde, 1980-1990 arasındaki doğrultu değişmesinde kendilerinin de -büyük ölçüde- sorumluluk payı bulunan bu zaaflara ve sınırlılıklara vurgu yaptım.

Yeni şartlar, yeni meydan okumalar

Dünya sistemi yeni bir neoliberal küreselleşme temeli üzerinde yeniden yayılma safhasına girdiğinden beri, bağlantısızlık tarihinin bu sayfası kapanmış görünüyor. Ama gerçekten de bu sayfa kapandı mı? Küresel bakış açısına direnişler yeryüzünün her yerinde hız kazanıyor. Bu bağlamda, "liberal küreselleşmeye ve ABD'nin hegemonyasına karşı Bağlantısızlar" hâline gelecek bir "bağlantısızlık rönesansı"nın yaşanması mümkün olabilir.

Şimdilerde, Üçlü'nün kolektif emperyalizmi saldırıya geçmiştir ve aktif bir şekilde, dünyayı kendi amaçlarına uygun olarak yeniden şekillendirme çabasındadır. Daha şimdiden, Güney ülkelerinin hemen hemen tümünde, iktidarları "kompradoremperyalizm işbirlikçisi" statüsüne indirgemeyi başarmıştır. Bu çerçevede, ABD, saldırının öncülüğünü üstlendiği için, kendi özgül hegemonya projesini hayata geçirme konumundadır. Bu proje, (Washington'ın amaçlarını utanmazca sergilerken kullandığı sözcüklerle) "yeryüzünün askerî açıdan denetimi"nden geçiyor.

Washington, bu projeyi uygulamak için, başka bir yerde (Amin, 2000) hatırlattığım nedenlerle, Ortadoğu'yu ilk saldırı bölgesi olarak seçti. Ancak proje, Ortadoğu'nun çok ötesinde, bütünüyle Güney'i, yani bütün Asya, Afrika ve Latin Amerika'yı hedeflemektedir. Yeni ortak emperyalizmin elinde, söz konusu ülkeleri boyunduruk altında tutan statüyü uzun vadede korumak için başka çare yoktur. Bu nedenle de, ne kadar çılgınca ve canice olursa olsun, Üçlü'nün öteki ortakları, zaman zaman ifade edilen çekincelere karşın, eninde sonunda bu projeyi onaylamışlardır. Eşi görülmemiş toplumsal yıkımların kurbanı olan halkların isyanlarının artması bekleneceğinden, Güney, "fırtına bölgesi" olarak kalmaya adaydır. O zaman da bu isyanları askerî bir şiddetle ezmek gerekecektir –bu da, (emperyalist kal-

dığı sürece) Kuzey'in Güney'e karşı yürüteceği yeni bir "Yüz Yıl Savaşı"[28] demektir.

Bu çerçevede, ABD'nin hâkim tabakası, Çin'i başlıca stratejik rakip olarak görür. Yine de bu tabaka, bu temel meselede bölünmüş durumdadır. Fraksiyonlardan biri, Çin'in hızlı ekonomik gelişimini mevcut liberal küreselleşmeyle bütünleşerek sürdürebileceğine, buna bağlı olarak da, oyunun kurallarını kabul edip ABD'nin önderliğine uyum göstereceğine inanmaktadır. Bu durumda Çin, kendi yararına özel ayrıcalıklar talep etse (ve elde etse) de, bir rakipten ziyade bir müttefik olacaktır. Böylece, Çin'in ABD'nin ithal edeceği mamul malları artan oranda sağladığı, buna karşılık da ileri teknoloji ve sermayenin ABD'den geldiği, bir tür tamamlayıcılık formu kurulmuş olacaktır. Washington'daki yönetici sınıfın bir başka fraksiyonu, Çin'in kendi oyununu oynayacağından ve askerî yeterliğini güçlendirmeye çalışırken, ileri teknolojileri de ele geçirmeyi deneyeceğinden korkmaktadır. Dolayısıyla, çok geç olmadan, bu rakibe karşı önleyici bir savaşı şimdiden göze almak gerekmektedir.

Çin toplumunun kendi içinde olanları gözlemleyerek, gelişen içsel çelişkilerinin teşhisinden, Çin'in bir yandan emperyalist merkezlerle ilişkileri sistemine, öte yandan da çevre ülkeleriyle ilişkileri sistemine yakınlığı sorununa ışık tutabilir miyiz?

Bu tür sorunlar, söz gelimi GSYİH'nin büyümesi gibi basit ve yüzeysel gerçeklerle tatmin olan geleneksel ekonomi söylemini ilgilendirmiyor. İlgili ülkelerin –örneğimizde Çin'in– yönetici sınıfları da, özellikle "işler iyi giderken" (saptanan büyüme güçlüyken), bu türden bir "projeksiyon"dan çıkarılması mümkün görünen bir gelecek tahayyülüyle tatmin olma eğilimindeler. Ne bu kimseler, ne de başkaları, ucu görünmeyen "arayı kapama" yolunda ilerleyip durmaktan başka bir şey hayal ederler.

İçinde bulunduğumuz dönem, Güney'in parçalanışıyla, bir kutupta "yükselen ekonomiler" diye nitelendirilen (Çin,

28 İngiltere ile Fransa arasında, 1337'de başlayıp 1453'te biten savaşlar dizisi. –*çev.*

Hindistan, Brezilya ve bunların yanında, daha küçük ölçüde olmak kaydıyla, Kore'yi de içeren) ülkelerin oluşturduğu grupla, diğer kutupta durgunluk içinde bulunan ve hatta gerileyen bir "Dördüncü Dünya" arasında büyüyen karşıtlıkla karakterize ediliyor. Buradan, yükselen ülkelerin, açığı kapama anlamında, gelişme yolunda olduğu sonucu çıkarılabilir mi? Benim yeni merkez/çevre sisteminin karakteristiklerine ilişkin analizim, bu soruya olumsuz yönde bir cevap vermeme neden oluyor. Bu analizde, merkezlerin egemenlik konumunu tanımlayan yeni ve kesin avantajlar, (geçmişte merkez/çevre çelişkisi pratikte sanayileşmiş/sanayileşmemiş ülkeler çelişkisi anlamına gelirken, bugün bunun aksine), artık sanayileşme tekeli üzerinde temellenmemektedir. Bunun yerine teknolojilerin, finansal akışın, doğal kaynaklara erişimin, bilginin ve kitle imha silahlarının denetlenmesine dayanmaktadır. Bu araçlar sayesinde emperyalist merkezler, "yükselmekte olan" çevre ülkelerine –geleceğin gerçek çevre ülkelerine– yerleştirilmiş bulunan sanayileri etkili biçimde kontrol ederler.

Şu anda yaşanan gelişmelerin geleceği konusunda, yükselen ülkelerde bol hayal kuruluyor. Oysa, Çin örneğine bakarsak, ulusal kapitalist perspektifin –küresel sistem içinde dinamik bir aktör olan güçlü bir kapitalizmin– elde edebileceği başarı karşısında, daha da büyüyeceği tahmin edilebilecek engellerin yükseldiğini görürüz. Bir taraftan, bu seçenek, çok geniş ölçekteki köylü ve şehirli halk kitlelerini ekonomik büyümenin getirilerine ortak edemez. Bunların dirençlerinin artan bir güçle ortaya çıkması beklenebilir. Özellikle, kendi lehlerine radikal bir devrimden yararlanmış olan ve tarımsal alanların özelleştirilme projesinin (bir "çitleme" projesinin) tehdidi altında bulunan köylülerin direnişine dikkat çekiyorum. Söz konusu mücadelelerin gelişimi, Çin projesini gerçek bir "piyasa sosyalizmi" doğrultusuna, yani toplumsal önceliğe (toplumsal adalete) bütün gücünü veren, halk sınıflarının iç taleplerinin öncelikle ge-

liştirilmesine yönlendirilmiş bulunan bir gelişme modeli bileşimine kaydırabilir. Böyle bir durumda, basitçe liberal küreselleşme çizgisini izleyen Çin modelinden çok farklı bir tabloyla karşı karşıya geliriz. Bu noktada okurlara, Çin'de söz konusu mesele üzerinde yürütülen canlı tartışmaları önereceğim (Amin, 2001).

Bir başka taraftan, egemen emperyalist güçlerin Çin ayarında bir ülkeyi, karşı koymaksızın, "eşit bir ortak" olarak kabul edeceğini düşünmek naif bir yaklaşım olur. Çin, liberal küreselleşmeyle daha iyi bütünleşmek ve böylece petrol ihtiyacının karşılanmasını sağlama bağlamak için uluslararası bir petrol şirketini satın almanın mümkün olduğunu düşündüğünde, ABD –yalnızca liberalizm doktrinerlerinin ekonomik ilişkilere gerçekten hükmettiklerine inandıkları bütün prensipleri ihlal ederek– şiddetli bir siyasi müdahale yoluyla bu girişimi engelledi. Çin ile emperyalist güçler arasında, gezegendeki doğal kaynaklara erişmeyle, modern teknolojilere nüfuzla, entelektüel mülkiyet haklarıyla ilişkili tüm alanlarda gerçekleşen çatışmalar şiddetlenmeye adaydır. Herhâlde bu tür çelişkiler, Çin kitle tüketim mallarının uluslararası piyasalarda ağırlığını hissettirdiği ölçüde artması kaçınılmaz olan çatışmalardan daha büyük bir önem taşımayı sürdürecektir.

Öteki yükselen ülkelerde kimilerince beslenen hayaller daha da kabadır. Örneğin Brezilya'da ve sıklıkla da Latin Amerika'nın başka bölgelerinde, siyasal solun önemli kesimleri, sosyal-demokrasi geleneklerine (liberalizmin kuyruğuna takılmış bugünkünün değil de, Avrupa'da II. Dünya Savaşı sonrası *refah devletine* öncülük eden "has" sosyal demokrasinin geleneklerine) göre yönetilecek hegemonik bloklar inşa etmenin mümkün olduğunu düşünüyorlar.

Böyle düşünenler, sosyal demokrasinin refah devletinin tamamen istisnai koşullarda mümkün olduğunu gözden kaçırmaktalar. Batı toplumlarının dünyanın geri kalanından ileride bulunmasının sağladığı avantaj, hem sermayenin emeğe kimi

ödünler verebilmesine, hem de bu arada Batı'nın dünyanın geri kalanı üzerinde emperyalist egemenliklerini sürdürmesine olanak verdi. Sosyal demokrasi, kurtuluş hareketlerinin zaferine kadar sosyal-emperyalist ve hatta sosyal-kolonyalist olarak kalmıştır. Bir başka açıdan bakacak olursak, komünist alternatifin temsil ettiği tehdit, tarihin bu istisnai evresini karakterize eden tarihsel sermaye/emek uzlaşımına yönelik güç kaymasında belirleyici olmuştur. O zamana dek ilk defa, çalışan sınıfların davası bir "saygınlık" kazanmıştır. Bu koşullar bugünkü çevre toplumlarında karşılaşılan koşullara denk düşmez. Hatta kendi ağırlıklarını emperyalist merkezlerle eşitlik içinde ortaya koyma yeterliğinden uzak bulunan "yükselmekte olan" ülkelerde bile bu duruma rastlanmaz. Dahası, söz konusu tarihsel uzlaşım sayfası, gelişmiş merkezlerin kendilerinde de kapanmıştır. Sosyal demokrasi sosyal liberal olmuştur, çünkü liberalizm, gelişmiş merkezlerin kendi emperyalist egemenliklerini dünyanın geri kalanı üzerinde sürdürmesinin yoludur. Sosyal demokrasi kendi toplumsal emperyalist geleneğinin ötesine geçmez ve bugünün sosyal-emperyalizmi sosyal liberal olduğu için, bu kayış kesinlikle beklenen bir şeydir. Sosyal liberaller tarafından tahrip edici etkileri bir miktar hafifletilmiş olsa bile liberalizm, merkez halklarının çalışan sınıflarını, 1945'ten önceki durumlarına, yani iktidardan dışlanmışlık statüsüne yeniden indirger. Gerçi yeni koşullar (Kuzey ve Güney) halkları tarafından yeni bir enternasyonalist cephe kurulmasına temel olabilir. Ancak elbette bunun koşulu, Kuzey'de işçilerin kulak verdiği siyasi güçlerin, emperyalizmin hedefleriyle kategorik olarak bağlarını koparmalarıdır.

Emperyalist projenin "yükselmekte olmayan" çevre ülkelerin halklarına uygun gördüğü alın yazısı daha da trajiktir. Dünyanın "marjinalleşmiş" olarak nitelenen bölgeleri, gerçekte, egemen güçler tarafından uygulanan, yoğunlaştırılmış bir yağmaya maruz kalan doğal kaynaklarıyla daha ileri düzeyde bir

bütünleşmeyi kolaylaştıran ve halkların "programlı dışlanma" stratejisi diye nitelediğim sistematik siyasetlerin hedefidir. Bu projenin uygulanması (Irak'ta olduğu gibi) askerî saldırı ve işgallerden ve (Afrika ülkelerinde söz konusu olduğu gibi) borçluluk nedeniyle vesayet altına alınmaktan geçer. Bu çerçevede, Avrupa ve Japonya, pratikte Washington'la aynı çizgide buluşmuştur. 2005 Kasım'ında Barcelona'da gerçekleştirilen Avrupa–Akdeniz Konferansı, bu işbirliğini doğrulamıştır: burada Avrupa –Bush'un öncelikli gündemini–, "teröre karşı savaş"a öncelik verilmesini dayatmaya çalışmıştır. Sistemin efendilerinin talepleri önünde bütünüyle uysal duran Arap hükümetleri, Filistinli ve Iraklı halkların haklarının bu derecede küçümsenmesinin kabul edilemez olduğunu hatırlatmak zorunda bırakıldılar. "Büyük Ortadoğu Projesi" olarak bilinen proje kapsamında Avrupa, ABD'nin çıkarları karşısında kendi "çıkarlarını" ikinci planda tutar (Amin ve El Kenz, 2006[29]). Cotonou Antlaşmaları'nda (2000) ve AB ile bölgesel Afrika toplulukları arasında "bölgesel ekonomik ortaklıklar" diye nitelenen projelerde görüldüğü gibi, Sahraaltı Afrika'da durum aynıdır (Amin, 2005[30]). Herkesin "fakirliğin azaltılması" ve "iyi yönetişim" söyleminde birleşmesi, DTÖ'nün –Bush yönetiminin büyükelçilerinin yüzlerini şaşkınlıktan solduran– yeni genel direktörünün ("sosyalist" Pierre Lamy!) kibirli tavırları, emperyalist üçlünün ortakları arasındaki fikir birliğinin kanıtıdır.

Eşsiz bayağılıktaki bu meydan okuma karşısında, konuyla ilişkili Güney ülkelerinin tepkileri ya son derece çekingen ya da elverişsizdir. Geçmişte himaye altına konmuş olanlara benzer biçimde, hükümetler, son derece sınırlı bir manevra alanına sahiptir ve ülkelerini kurban eden ekonomik liberalizmi sorgulamaktan çekinirler. Halk sınıflarının ne yapacaklarını bilemez hâldeki geniş bölümleri, Güney halklarının arasındaki bölün-

29 bkz. No 25.

30 bkz. No 24.

meleri derinleştiren din-eksenli ya da etnik-eksenli retoriğe teslim oluyorlar.

Bu koşullar altında, Güney'deki halklar, zaman zaman şiddetli emperyalist müdahalelerle karşı karşıya bırakılmıştır. Irak'taki ve Filistin'deki durum budur. (Kısmen silahlı) Direnişleri kahramanca da olsa, hak ettiği ahlaki ve siyasi desteği görmez. Burada, hem Avrupa ülkelerinde hem de Güney ülkelerinde bugünkü durumun özelliği olan ilerici bilinçteki gerilemelerin bedelini ödüyoruz. Kapitalist yayılmaya karşı cephede savaşanların göreli yalnızlığı, uyguladıkları direniş yöntemlerinde zaman zaman sapmalara yol açıyor. Bu da, kesinlikle, ihtiyaç duyulan halklar enternasyonalizminin yeniden inşa edilmesini kolaylaştırmıyor. (Amin, 2005: 108 sf. ve sonrası; Amin, 2006: 17 sf. ve sonrası)

Bir Güney cephesinin yeniden kurulmasına doğru

Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının üstesinden gelmeleri gereken meydan okuma, Üçlü'nün kolektif emperyalizminin ve Birleşik Devletler'in askerî saldırısının karşısında, Güney'in ortak cephesinin yeniden kurulmasıdır.

Bandung zamanında, Bağlantısızlar Hareketi içinde, ilgili devletlerin cephesi ile halkların cephesi, kendilerini hep birlikte ifade ediyordu. Bugün Bandung'un "tekrarı" artık imkânsızdır. O dönemde uygulanan politikaların içeriğini belirleyen ulusal popülizmin erozyonu ve 1980'lerde başlayıp 1990'larda şiddeti katlanan emperyalist saldırı, yerli iktidarların kompradorluğa sürüklenmesine yol açtı. Bunun sonucunda, söz konusu güçler, halklarının gözünde meşruiyetlerini yitirdiler. Buna ek olarak, komünist sol partiler, Bandung çağının ulusal popülist rejimlerini ("eleştirel" biçimde de olsa) geniş ölçüde desteklemişti ve bu yüzden, gerçek bir yeni alternatif sunmada inandırıcılıklarını yitirdiler. Ortaya çıkan ideolojik boşluk, din-eksenli ve etnik-

eksenli kültürel akımlara, kitlelerin çaresizliğine tehlikeli yanılsamalarını taşıyan söylemlerle yanıt verme imkânını açan bir hava boşluğu etkisi yarattı.

Bu nedenle, -halkların bir Bandung'u (ve Tricontinental'ı) diye adlandıracağım- gerçek alternatif ciddi engellerle karşı karşıyadır. Güney ülkelerinin sol güçlerinin başarmaları gereken görevler, Avrupalı sol güçlerin karşı karşıya kaldığı meydan okumadan daha kolay değildir.

Günümüzde alternatifin koşulları oldukça basittir: ya yerel ve uluslararası güç dengeleri, ABD'nin, Avrupalı ortakları dâhil herkese tek taraflı bir uyum dayatan (bu ülkenin hâkim sınıfının resmen ve yazılı olarak kullandığı ifadeyi tekrarlayarak) bir "Amerikan 21. yüzyılı" projesini dayatacak biçimde, oldukları gibi kalacaktır ya da bu dengeler, yeryüzünün tüm halk sınıflarının ve Güney halklarının yararına, sosyalizm yönünde devrimci ilerlemelere önayak olacak biçimde, tedricen baştan aşağı yeniden düzenlenecektir.

İlk hipotezde, Washington'ın projesinin hayata geçirilmesi, Avrupa projesini, ABD liderliğindeki Atlantik projesinin Avrupa kanadına indirgeyerek Avrupa hayallerini yerle bir edeceği gibi, komprador boyunduruğa hapsolmuş Güney ülkelerinin umutlarını da ortadan kaldıracaktır.

Diğer hipotez, ABD'nin planının başarısızlığa uğratılmasının ötesinde, kelimenin tam anlamıyla çifte bir kopma öngörür: emperyalist düzene karşı çıkma ve toplumsal düzene karşı çıkma. Hiç kuşku yok ki, hâlâ bu yön değiştirmenin gereklerinin bilincine varılmasının önünde ciddi handikaplar oluşturan birçok yanılsama mevcuttur.

Avrupa'da, görünüşte güçlü çoğunluklar, Atlantikçilikten çıkışı ne arzu edilir ne mümkün görmekte, ne de "taraflar arasında daha iyi bir denge" (*sharing*) dışında bir şey dilemektedir. Çin dâhil Güney'de, küresel pazar içinde ve onun aracılığıyla "arayı kapama" yanılsaması, tahribatını sürdürmektedir. Kimi

araştırmacılar (özellikle de rahmetli André Gunder Frank) bu seçeneğin gerçek bir çözüm olabileceğine inansa da, ben bu bakış açısını desteklemiyorum. Merkezlerle çevre ülkelerde kişi başına düşen gelir arasındaki uçurum yine devasa olarak kalacak, ki bu da, bu oyunu oynayan yönetici sınıfların, projeleri için işçi ve çiftçi çoğunlukların desteğini kazanamayacakları anlamına gelir. Burada Kuzey'in sosyal demokrasisiyle kurulan paralellik kusurludur ve büyüyen iç çatışmalar, ya komprador teslimiyetçiliğiyle ya da projenin istikametinin halkçı ve popüler yöne çevrilmesiyle sonuçlanacaktır.

Bu sebeple analizlerimi, "uluslararası ekonomi politik" çerçevesi yerine, küreselleşmiş değer ve emperyalist merkezlerin "beş tekel"i çerçevesinde sürdürmeyi tercih ediyorum.

Durum böyle olmakla birlikte, hayalci hipotez, uzun vadede bir geleceği olmamakla birlikte, orta vadede pekâlâ sürdürülebilir. Bu durumda, karşılaştırmalı rekabet gücü kararlarda önemli bir ağırlık taşımayı sürdürecektir. Bu faktör, her yerde, ekonomilerin aynı anda çeşitli viteslerde işlemesine yol açacak ve bazı sektörler, firmalar ya da bölgeler yüksek büyüme oranları kaydedip yüksek kârlar elde ederken, başkaları ya durağan kalacak ya da gerileyecektir. Bölünmüş istihdam piyasaları bu duruma ayak uyduracaktır. Bir kez daha sormak gerekirse, bu gerçekten yeni bir olgu mudur? Yoksa sistemin çeşitli viteslerde işlemesi her zaman kural olmuştur da, bu kuralı, II. Dünya Savaşı sonrası istisnai dönemde, çalışan sınıfların ve halkların daha az aleyhinde olan toplumsal ilişkiler, dünyanın her yerinde nimetleri paylaşılan bir büyüme örgütlemeye yönelik sistematik müdahalelerle az çok yumuşatmış mıdır?

Mevcut durumdaki tabloyu tanımlayan olumsuz faktörlerin görünür ağırlığına rağmen, bir Güney cephesi yapılanmasının temelleri daha şimdiden görülmektedir. Ancak, Güney cephesi fikri, istesek de istemesek de, Güney devletlerinin, "başka bir dünya düzeni" için mücadelede mutabakatı olmaksızın somut

hâle gelmeyecektir. Hiç kuşku yok ki, bu yönde bir gelişme ihtimali, halklar, yönetici sınıfların yönelimlerini değiştirecek ve hatta, Latin Amerika'da görülmeye başlandığı gibi, komprador bloklar yerine halkçı ulusal bloklar ikame edecek bir mücadeleye giriştiği ölçüde kuvvetlenecektir.

Her hâlükârda, Güney devletleri ile mevcut dünya düzenini karşı karşıya getiren çelişkiler öyle bir noktaya vardı ki, bu düzenin dağılma süreci artık gündeme gelmiş gibi görünüyor.

Bağlantısızlar (henüz örtülü ifadelerle olmakla birlikte), Washington'ın emperyalist stratejisini, gezegenin ölçüsüz ve canice askerî kontrol hedefini, bunu gerçekleştirmek için tek taraflı olarak kararlaştırılan, planlanan ve bir türlü sonu gelmeyen "ABD yapımı" savaşları mahkûm ediyorlar. ABD'nin Irak'ta batağa saplanması onları bu yönde cesaretlendirmektedir.

Yıkıcı yapısal uyum planlarına tabi tutulan, borç servisinin yükü tarafından köşeye sıkıştırılan, artık uluslararası kapitalist düzene karşı çıkmaktan aciz duruma gelmiş komprador burjuvalar tarafından yönetilen Güney, Bağlantısızlar'ın son olarak gerçekleştirdiği (Kuala Lumpur 2003, Havana 2006) zirve toplantılarından itibaren, 1955 ve 1981 yılları arasında yaptığı gibi, inisiyatifi yeniden eline almaya başlamıştır.

Güney ülkeleri, küreselleşmiş neoliberal önderliğin kendilerine sunacak hiçbir şeyi olmadığını ve bu sebeple, kendisini kabul ettirmek için Amerikan projesinin oyununa katılarak askerî şiddete başvurmaktan başka bir yolu kalmadığını fark etmeye başladılar. Hareket, liberal küreselleşmeye ve Birleşik Devletler hegemonyasına karşı bir Bağlantısızlar Hareketi hâline gelmektedir.

Bunlar henüz çok çekingen olsa da, mevcut küreselleşmenin ekonomik düzenine yönelik sorgulamaları bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Yeniden canlandırılan fikirler şunlardır: Uluslararası sermaye transferleri denetim altına alınmalıdır, yabancı yatırımlar düzenlenmelidir, köylü toplumları ulusöte-

si tarımsal sanayinin saldırılarına karşı korunmalıdır, (Dünya Bankası'nın önerdiği gıda güvenliğiyle yetinmeyip) gıdada egemenlik fikrine dönülmelidir, Güney ulusları doğal kaynaklarını yeniden sahiplenmelidir, borç birikimi geniş ölçüde gayrimeşru ve çoğu zaman da haksız olduğundan borçlar silinmelidir. Güney ulusları arasında, özellikle de DTÖ içinde, günümüzün kolektif emperyalist projesinin sorgulanmasına yönelik çeşitli tür ve boyutta ittifaklar kurulmaktadır. Bu ilerlemeler, daha şimdiden, IMF'yi zora sokmayı, Dünya Bankası'nı küçük düşürmeyi, DTÖ'yü çıkmaza sıkıştırmayı başarmıştır. Bu gelişmeleri başka yerde anlattım (Amin, 2005: 135 sf. ve sonrası).

Bence daha önemlisi, uzun vadedeki perspektifin, Güney'in yeni saldırılarının billurlaşmasına tamamen elverişli görünmesidir. Güney artık, 1950-1960 yıllardaki, her türlü endüstriden ve teknolojik kapasiteden yoksun bağlantısız ülkelerin durumunda değildir. Sanayileşme alanında aşama kaydetmiş, ileri modern teknolojileri kullanma (ve hatta bunları özerk şekilde geliştirme) becerisini kazanmış, kendilerini (nükleer silahlar dâhil) caydırıcı silahlarla savunma kapasitesine ulaşmış bazı Güney ülkeleri, iç toplumsal koşullar bunu gerektirdiğinde, artık özerk bir gelişmeyi başlatabilecek durumdadır. Bu koşullar altında, Güney'in kendi içinde, ticaretten sermaye ve teknoloji transferlerine uzanan yoğun bir ekonomik işbirliğinin nesnel temelleri artık mevcuttur. Güney kendisini emperyalist küreselleşmeden kurtarabilir, böylece de, gerçek bir çok-kutuplu dünyanın kurulmasının koşullarını yaratabilir.

Beşinci Bölüm

Dünya Sosyal Forumu Meydan Okumaya Cevap Verebilir mi?

İlk düzenlenenden (Porto Alegre, 2001) yedincisine değin (Nairobi, 2007) dünya sosyal forumlarının (ayrıca ulusal ve bölgesel forumların) inkâr edilemez başarısı, bu formülün, neoliberalizme ve emperyalist saldırılara karşı mücadeleye girişmiş birçok militanın ve hareketin gerçek bir ihtiyacını karşıladığını gösterir. Bu savaşımlarda, hem hareketler hem de militanlar, örgütlenme ve topluma aktif olarak müdahale etme biçimlerini geniş ölçüde yenilemişlerdir.

En başından, Birinci Bölüm'den beri, 1990'ların ikinci yarısında ortaya çıkan "toplumsal hareketler"in yarattığı sorunların üzerinde durdum. Bu yeni oluşumun başlıca olumlu yanını vurguladım: örgütlenme ve eylem metotlarında yenilik yapma, demokrasiye, 19. ve 20. yüzyılların halk hareketlerinde –teoride ve pratikte– sahip bulunmadığı bir yer verme yönündeki açık irade. Ama aynı zamanda, onları savunmaya yönelik direniş pozisyonunda kalmaya zorlayan ve buna bağlı olarak, karşılaşılan meydan okuma tam da bunu gerektirirken, kendilerine pek bir saldırıya geçme yeteneği bırakmayan dağınıklıkları nedeniyle, bu hareketlerin birçoğuna eleştiriler yönelttim. "Yerinde saymanın" ortaya çıkardığı tehlikenin nedenlerini analiz ettim ve bu-

nun en büyük sorumluluğunu, "farklılıklarını koruyarak birbirine yaklaşma" olumlu siyasi yapılanma bakış açısını reddeden "özerkçi ideoloji"nin aşırılıklarına atfettim. Latin Amerika'da elde edilen "ilerlemelere" karşılık, orta sınıfların başını çektiği hareketlerde görüldüğü gibi, devlete, iktidara, ulusa herhangi bir göndermede bulunulmasına şiddetle karşı çıkan muhalefet de, bu yerinde saymaya kaynaklık eder.

Açıktır ki, bu meydan okuma, sosyal forumların çok ötesinde, halkların kendilerini ilgilendirir. Kolektif bilinç, sosyal forumlarda, hangi ölçüde kendini ifade edebilmektedir? Hiç kuşku yok ki, tarihte her zaman olduğu gibi, bu bilinç, zamanına, yerine ve ilgili harekete göre, farklı olgunlaşma derecelerinde bulunur. Ama bunun ötesinde, bu forumlar, dönüşümü gerçekleştireceklerin yetişmesini sağlamak için gerekli bilinç ilerlemesine katkıda bulunuyorlar mı? Bu soruya biraz sonra yanıt vermeye çalışacağım.

"Bamako Çağrısı"nda (Ocak 2006) oluşturulan öneriler, bu nitelikteki tartışmaların derinleştirilmesine daha fazla önem vermeye çağırıyordu. Bunlar yalnızca "öneri"dir, –dayatılmış "kararlar" değil. Kaldı ki, bunları uygulama gücü bulunmadığına göre, karar dayatmaya kim cüret edebilir ki! Karar alınması, elbette, aşırı "özerkçi" akımlar ve bir yığın "apolitik" Sivil Toplum Kuruluşu (STK) tarafından prensipte reddedildi. Ancak yine de öneriler yollarına devam ediyor.

Dünya Sosyal Forumu tüzüğü, hiçbir şekilde, çağrısının belirli hareketlerin toplantılarıyla desteklendiği Bamako tipi girişimleri yasaklamaz. Bu girişim, yine de, "apolitik" STK'ları (ve belki de aşırı özerkçi akımları) rahatsız etmiştir. Söz konusu belgenin –iki yüz katılımcı tarafından bir gün bir gecede hazırlanmıştır– yetersizliklerini ve hatta çelişkilerini kim inkâr edebilir? Yine de bu kusurlar, bunu yazanların, "entelektüel küstahlık"la, modası geçmiş bir "öncülük" tutumunda olmakla ya da bunların da ötesinde, tehlikeli siyasi dürtülere sahip ol-

makla suçlanmalarını haklı gösterebilir mi? Böyle bir tepkinin haklı görülebilmesi için, aşırı "özerkçi" akımların, kitleleri dolaysız olarak ifade edecek nitelikte, belagatli ve tutarlı ifadelerin kendiliğinden ortaya çıktığını, özerkçi akımların tezlerini formüle eden "entelektüeller"in aslında hiç var olmadığını kanıtlamaları gerekir! Ayrıca, "apolitik" STK'ların söylemlerinin, iktidar kurumlarının retoriğini kullanarak (fakirliğin azaltılması, iyi yönetişim, azgın bir kültürcülük vs.) esasında, apaçık bir siyasi anlam sergilemediklerinin de kanıtlanması gerekir.

Dünya forumlarının bir tarihi ve bir tarih-öncesi vardır. Aniden, hazırlık yapmaksızın, ortaya çıkmamışlardır. François Houtard, Bernard Cassen ve başkaları, Davos'taki anti-Davos'la (1999) başlayan bu tarihin ve başka inisiyatiflerin temel aşamalarını hatırlatmışlardır. Son yedi yıldaki gelişmelerinin "değerlendirmesini" ortaya koymak bu yazının amacı değildir. Başarılarının kesin ve gerçekten de etkili olduğuna inanılsa da (ki biz de bu kanaatteyiz), vurgu, kendi kendini kutlamaya değil, zaafların teşhisine yapılmalıdır.

Forumların fiilî yönetimlerinin "sorumluları" çok çeşitlidir (sekretarya, uluslararası konsey, başlıca hareketlerin "liderlikleri" ve temsil edilen STK'lar). Her zaman olduğu gibi, bunlar iktidar odaklarıdır ve bu gerçeği görmezden gelmek safça olur. Çoğu kez, temel kaygıları, performanslarını, sıklıkla pek sıradan bir nitelik taşıyan (katılımcı miktarı, tartışmaların sayısı –belki de niteliği–, doğrudan örgütlenmeyle ilgili maddi meseleler) kendi kriterleri bazında değerlendirmektedir. Gerçek değerlendirme kriteri, forumlara "içkin değildir": Mücadelelerin ilerlemesini hızlandırıyorlar mı, (yoksa durgunluğa ve hatta geri çekilmeye yol açarak) yavaşlatıyorlar mı? İşin bu boyutunun bu akımlar tarafından organize edilen kongrelerde ve toplantılarda daha büyük bir yankı bulmasını dilemek gerekir.

Eleştirimizi daha da ileriye götürerek, dünya toplumsal forumlarının, katılımcıları açısından (artan?) bir "dengesiz-

likten" muzdarip olduğunu söylemeye cesaret edeceğiz. Mali kaynak ve entelektüel çaba olarak aşırı masraflı olan bu girişimler, mücadele alanındaki büyük hareketlerden çok, (bunlar bazen mücadelelere gerçekten de destek verseler de) personel ve finansal araç bakımından zengin STK'lara –Kuzey'deki sivil toplum kuruluşlarına ve bunun yanında açıkça söylemek gerekirse, bunların Güney'deki "müşterilerine"– başvurmaktadırlar. Vahşi mücadelelere taraf olan yüz milyonlarca köylü, emperyalist işgalcilerin makineli tüfekleri ve bombalarıyla yüz yüze kalan koca koca halklar, zaman zaman seslerini ancak bir "seminer"de duyurabiliyorlar. Buna karşılık, –eylemlerinin etkisine bakılırsa kayda değer bir önem taşımayan– birçok örgüt, "propaganda"larını yürütmek için belki de "on seminere" katılabiliyor. Açıkça söylememize izin verin: Bu örgütlerden bazıları, sistemin karşısında değil içindedir ("güvenlik vanaları" oluştururlar). "Forumların herkese açık oluşu" (ilke olarak korunması gerekse de) problemlidir. Forum yönetiminde daha büyük bir titizlik gösterilmesi gerekmektedir.

Dünya forumlarında yaşanan bu "kusurlar" ulusal forumlarda da karşımıza çıkar. Ancak burada, çatışan tarafların yakında olması, sözü edilen zaafların, en azından potansiyel olarak, üstesinden gelinmesini kolaylaştırmaktadır. Bilançoların sonucu, –olumlu ya da daha az olumlu olması– mekânların somut koşullarına, handikapların niteliğine (ulusal politikalarda rekabet) olduğu kadar, olumlu faktörlere de (mücadelelerin radikalleşmesi) bağlı olarak, durumlara göre değişkenlik gösterir.

Sonuç olarak, "forumların geleceğinin ne olacağı"nın yanıtı, "forumlarda neler olacağı"ndan ziyade, halkların yürüttüğü mücadelelere ve devletlerin jeostratejilerinin evrimine bağlıdır. Bu sonuç, forumlara ilişkin kötümserliğe değil, sonuçlarının değerlendirmesinde mütevazı olmaya bir çağrıdır.

Forumların militan eylemlerinin devamlılığına (çelişki olmaksızın) paralel şekilde, (borçlara ya da önleyici savaşlara kar-

şı bir dünya "protesto günü"nün düzenlenmesinin ya da kadın haklarının, suya erişim hakkının vs. savunulmasının ötesine geçecek) ortak eylemlerle ilgili tartışmaların zenginleştirilmesini mümkün kılacak farklı müdahale biçimlerine ihtiyaç vardır. 1997'deki kuruluşundan bu yana, Alternatifler Dünya Forumu kendisini bu yola adamıştır. Sisteme karşı mücadele eden toplumsal ve siyasi güçlere doğrudan doğruya eklemlenmiş birçok "beyin takımı", (yalnızca tartışmaları değil) ortak eylem cephelerinin ortaya çıkışını kolaylaştırabilecek, çalışma grupları örgütleme girişiminde bulunmaktadır. Bilgi olsun diye şu katılımcılar sayılabilir: sendikacı grupları ("Birleşik emek cephesini yeniden kurmak"), köylü hareketleri ("Bütün köylülerin toprağa erişim hakkını kabul ettirmek"), sermayenin ve emperyalizmin küresel politikalarından bağımsız siyasi güçler (uluslararası hukuk sorunları ya da BM sisteminin olduğu kadar küreselleşmenin ekonomik yönetim sistemlerinin reformu vs. üzerinde çalışan gruplar).

Daha birçok ulusal, bölgesel ve dünya genelindeki ağ, benzer doğrultularda değerli çabalar sarf etmektedir. Burada bunların uzun bir listesini vermeyeceğiz, ancak –örnek olarak– ATTAC'ın Fransa'da kazandığı başarıyı, "Focus on Global South"ı, ARENA'yı ve başka birçok girişimi hatırlatacağız.

Forumların etkenliğinin güçlendirilmesi perspektifi içinde, bu programların forumlarda daha güçlü bir biçimde yankı bulması arzulanan bir durumdur.

Ek 1

Hareketlerin Çeşitliliği, Analizlerin Çeşitliliği

Dünya, büyük bir ihtimalle, son yüzyıllarda içinde yaşadığı sistemin yeniden düzenlenmesi noktasına varmıştır. Bu noktadan sonra evrim, şu ya da bu yönde, ama bugün bildiğimiz dünyadan tamamen farklı "başka bir dünya"nın kurulmasına yönelecektir; ancak bu yeni dünya, daha iyi de olabilir, daha kötü de.

Burada, "devrim ya da çürüme" alternatifi biçiminde sunduğum ve formüle ettiğim düşüncelerime işaret edeceğim. Çağdaş insanlığın yüz yüze bulunduğu meydan okumayı bu çerçevede tanımlamaktayım. Bu meydan okuma karşısında, günümüz dünyasının özelliği, daha iyi bir seçenek bulunmadığından "toplumsal hareketler" diye adlandırılan, çok sayıda mücadele hareketinin sahneye çıkmış olmasıdır.

Bir çeşitliliği sorgulama gereği

Bizzat katıldığım Sosyal Forumlarda yürütülen tartışmalarda, bu konudaki düşüncelerimi sundum (Amin, 2006: sf. 59 ve sonrası). Burada bu düşüncelerimi yalnızca ana hatlarıyla ele alıyorum. "Toplumsal hareketler"in çeşitliliği, elbette çağımıza özgü bir karakteristik değildir. Bugünkü dünyada, zaman zaman, "hareketlerin çeşitliliği", başlı başına olumlu temel bir değer olarak sunulmasaydı, belki de herkesçe bilinen bu basit gerçeği hatırlatmaya değmezdi. Ne var ki, bu temel değere göre, herhangi bir hareket hakkında herhangi bir "yargıda" bulunmak yasaktır: Her hareket var olma hakkına sahip olduğuna

göre (herhâlde işin bu tarafı tartışmalı değildir), herhangi bir hareket, kendi dışında kalanların kendisi hakkındaki değerlendirmesini duyma mecburiyetinden bağışıktır. Bu formülasyon, (zaten daha başlangıçta mahkûm edilmiş bir seçenek olarak) "siyaset yapmayı" reddederek, karşı çıkışı ve tartışmayı ortadan kaldırır. Her hareketin kendine özgü bir "stratejisi" ve kendi hedefleri vardır. Bu elbette apaçık onun "hakkıdır", fakat bundan daha fazla sonuç çıkarılmakta: "Çeşitli hareketler içeren geniş ittifaklar için ortak kolektif stratejiler" geliştirme yönündeki herhangi bir arayış, yalnızca yararsız olmakla kalmaz (tarihin "ilerlemek" için böyle iddialara ihtiyacı yoktur), ayrıca, temel insan özgürlükleri açısından tehlikelidir ("anti-totaliter" söylem, "siyasetin" bu tür bir eleştirisinden büyük bir haz duyar). Burada betimlenen tavır mutlak bir özgürlükçülük olarak tanımlanabilir mi? Evet, herhâlde öyle.

Her zaman ilerici ve gerici "toplumsal hareket"ler (faşist hareketler bunun inkâr edilemez bir delilini teşkil eder!) var olmuştur. Hareketlerin beslendiği ya da en çok etkilediği toplumsal sınıf ve kesimler, hareketlerin ilerici ya da gerici nitelikleri için bir ölçüt oluşturmaz. Hareketlerin karakterini belirlemeyi mümkün kılan kriter başlangıçta basit gözükmektedir: Toplumun ilerici bir dönüşümü perspektifi içinde, bir "hareket", sadece ve sadece toplumsal ilerleme için mücadeleleri destekliyorsa, ilerici bir anlam taşır. Bunun için, desteklediği gelişim politikalarının, bir bütün olarak, toplumsal hedefler içeren temellere dayanarak tasarlanmış olması gereklidir: istihdam, çalışanların gelirlerinin artması, herkesi kapsayan etken kamusal hizmetlerin yaygınlaşması vs. Ancak, söz konusu toplumsal ilerleme hedeflerinin, toplumsal yönetimdeki demokratik yöntemlerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi yoluyla elde edilmesi gerektiğini de hemen eklemeliyim. Bu ilave koşul, geleceği "karizmatik" kişiliklere teslim eden açıkça antidemokratik hareketleri dışarıda tutar. Söz konusu hareket tarafından girişilen

mücadelenin, "ulusal" çerçevesine ilişkin ikinci bir koşul ekliyorum. Bunların "ulusal" çerçeveden daha geniş örgütlü bir alanda başarılması gerektiği bahanesiyle, toplumsal ve demokratik ilerlemelerden fedakârlık gösterecek bir hareket, çağdaş dünyanın mevcut yapısı içinde, bana göre, tahmin edilebilir gelecekte başarılı bir şekilde yürütebileceği eylemi süresiz olarak ertelemeye zorlanma riskini yaratır. Bu bakış açısı, bu arada, yerel mücadeleleri, Avrupa sahnesine göre tanımlanmış önceliklere tabi kılmayı seçmiş olanlar için sorun yaratır.

Bu perspektifi izleyen –ve bu nedenle "ilerici" olarak niteleyeceğim– hareketlerin karşı noktasında, düşmanın seçtiği araçları, temaları ve "mücadele" zeminlerini tanımlamalıyız. Prensip olarak, düşman (yani küreselleşmiş neoliberalizm sistemi içindeki ulusötesi egemen büyük sermaye), boyunduruk altındaki halkların ve halk sınıflarının somut mücadele alanını boş bırakıp bunun yerine başka "çatışma zeminleri" ikame etmeyi tercih eder. Bu kurnaz stratejik seçenek, belki de Washington ve Brüksel'in hizmetindeki "beyin takımları" tarafından düşünülmüştür. Tarihin "komplocu" bir kavramsallaştırmasına katılmasam da, bu olasılığı dışarıda tutmuyorum. Söz konusu seçenek, yalnızca, birçokları –burada toplumsal hareketleri kastediyorum– "meydan okumaya yanıt"ı emperyalizmin belirlediği çizgide vermeyi kabul ettiğinden işlemektedir.

Birleşik Devletler'de "yeni muhafazakârlar" (ve sayısı on milyonlarla ifade edilen üyeleriyle bunların "toplumsal hareketler" içinde organize ettiği "vatandaşlar"), (tele-vaizleriyle birlikte) "tarikatlar", devasa gerici toplumsal hareketlere dair örneklerdir. Gerçek trajedi, bu tür palavralar, gerçekte var olan kapitalizm tarafından boyunduruk altında tutulan ve sömürülen halkların kimi kesimlerinde zemin kazandığında başlar. Güney'de, dinî –siyasi İslam, siyasi Hinduizm ve siyasi Budizm– ve etnik "köktencilik"ler bu gerici toplumsal hareket ordularının ana kitlesini oluşturur. Kendilerini bu etiketlerden biriyle

özdeşleştiren hareketlerin ve partilerin görünürdeki çeşitliliğine karşın –bu çeşitlilik, Batılı "siyaset uzmanları"na ve siyasi liderlere, birtakım gidip gelmeler ve manevralardan sonra, "terörist" olarak mahkûm ettikleriyle "ılımlı" olarak niteleyip kabul ettikleri arasında ayrım yapma imkânını verir– tüm bu hareketler, yola çıktıkları noktada, onları küreselleşmiş emperyalist neoliberal projenin yayılmasına destek veren gerici güçler cephesinde konumlandıran temel bakış açıları paylaşırlar.

Hareketin "politize etmeme" seçeneği, desteklediğim bakış açısına göre, ciddi bir tehdidi temsil etmektedir. Bu seçenek, Negri'nin ve başkalarının yazdıklarıyla kuramsallaştırılmıştır.

Çokluk, demokrasinin kurucusu mudur?
Yoksa sermaye egemenliğinin yeniden üretimini
sağlayan hegemonik blokun acemice bir ifadesi midir?

Kapitalizme özgü olan liberal ideoloji, bireyi sahnenin önüne yerleştirir. Bunu yaparken, –Aydınlanma tarafından– tarihsel inşasında, söz konusu bireyin, eğitimli ve mülk sahibi bir insan, Aklı özgürce kullanma yeteneğine sahip bir burjuva olarak öngörüldüğünü göz ardı eder. Aydınlanmanın attığı bu adım, dönüşü olmayan özgürleştirici bir kazanımdır. Kapitalizmin ötesine geçen sosyalizm, bireyi inkâr eden bir geri adım olarak tasavvur edilemez. Burjuva demokrasisi –kapitalizmin onu hapsettiği dar sınırlara rağmen– "biçimsel" değil, eksik olsa da tam anlamıyla gerçektir. Bugün onu sorgulayan, sosyalist sol değil, oligopoller plütokrasisinin iktidarıdır. Sosyalizm ya demokratik olacak, ya da olmayacaktır. Ancak bu cümleye vazgeçilmez bir tamamlayıcısını katıyorum: Kapitalizmi sorgulamadan demokratik ilerleme olmayacaktır. Demokrasi ile toplumsal ilerleme, birbirinden ayrılmaz. Geçmişte gerçekte var olan sosyalizmler, bu zorunluğa saygı göstermediler ve ilerlemeyi, demokrasi olmaksızın ya da kapitalizmde olduğu gibi sınırlı

bir demokrasiyle gerçekleştirebileceklerini düşündüler. Ancak, şunu eklememiz gerekir ki, bugünün demokrasi savunucuları da, ezici çoğunlukla, pek öyle titiz sayılmazlar, çünkü, açık bir toplumsal ilerleme sağlamaksızın ve dahası, kapitalizmin prensiplerini sorgulamaksızın demokrasinin mümkün olduğunu düşünürler.

Liberal ideolojinin bireyci temeli, bireyi tarihin son tahlilde gerçek yapıcısı olarak görür. Bu, ne (Aydınlanmanın tanımıyla zaten bireyden haberi olmayan) önceki sistemlerin tarihi açısından, ne de bizzat kendileri tarihin bu evresinin gerçek öznesi olan sınıfların mücadeleleri temeline oturan bir sistem olan kapitalizmin tarihi açısından doğru değildir. Ama birey, ileri sosyalizmin gelecekteki tarihinin öznesi olmalıdır.

Hardt ve Negri, tarihin bu dönüm noktasına vardığımızı, sınıfların artık tarihin özneleri olmadığını (uluslarla halkların zaten hiç olmadığını), bireyin özne olduğunu (ya da olmak üzere olduğunu) düşünmekteler. Bu dönüm noktası, onların "çokluk" olarak niteledikleri ve "üretici ve yaratıcı öznelliklerin bütünü" şeklinde tanımladıkları şeyin doğduğu andır. Bu dönüm noktası, neden ve nasıl ortaya çıkmıştır? Hardt ve Negri'nin metinleri bu meseleler konusunda oldukça muğlak kalmaktadır. Yer yer, "bilişsel kapitalizm"e geçişten ya da "gayri maddi üretim"in ortaya çıkışından, "ağlar" biçiminde örgütlenmiş ya da "mekânsızlaşmış" yeni toplum temasından söz açılıyor, Foucault'nun disiplin toplumundan denetim toplumuna geçişle ilgili önermelerine göndermede bulunuluyor vs. Geride kalan otuz yıl boyunca, –kimilerine göre doğru, kimilerine göre yanlış bulunan, kimilerine göre apaçık olduğundan tartışılamayacak olan, kimilerine göre ise kuşkulu olan– ne kadar şey söylenmişse, geleceğin piştiği tencereye karman çorman bir biçimde boca ediliyor. Moda söylemlerin böyle bir hülasası doğrusu pek de inandırıcı gelmiyor. Kaldı ki, Castells tarafından "ağ toplumu"na ilişkin olarak formüle edilen tezlerle ve Rifkin,

Reich ve başka ABD'li yazarlar tarafından popülerleştirilen görüşlerle benzerlik o derecede ki, haklı olarak kendimize şu soruyu sorabileceğimizi gösteriyor: Bütün bu gürültü içinde yeni ve önemli olan ne var?

Bu nedenle, söz konusu "çokluk"un icadını açıklamak için başka bir hipotezi öne süreceğim. 20. yüzyılı şekillendiren güçlü toplumsal ve siyasi hareketlerin (işçi ve sosyalist hareketler, ulusal kurtuluş hareketleri) yenilgiye uğradığı bir an yaşıyoruz. Her yenilginin yol açtığı perspektif kaybı, kısa ömürlü dalgalanmalar ve "dünyayı –üstelik doğru bir yönde– dönüştürme"nin (ve hatta bunu istemeden bile) "etkili" yollarını oluşturacaklarını iddia eden ve kuramsallığın ötesinde konumlanan yığınla önerme yaratır. Geçmişle aralarına mesafe koyan, geçmişin bir "tekrarını" önermeyen, toplumun her boyuttaki evriminden kaynaklanan yeni gerçeklikleri etkili bir biçimde bütünleştiren yeni, hakiki, tutarlı ve etken formülasyonlar ancak tedricen billurlaşır.

Hardt ve Negri'nin "çokluk" söylemlerinden türettikleri önermeler, kendilerini içine hapsettikleri çıkmazı gösterir.

Bu önermelerin ilki, tarihte ilk defa küresel ölçekte geçerli olma olasılığı yüksek olduğu düşünülen demokrasiye ilişkindir. Esasen çokluk, demokrasinin "kurucu" gücü olarak tanımlanmaktadır. Kusursuz naiflikte bir ifade. Peki biz bu doğrultuda mı ilerliyoruz? Liberal iktidar söyleminin elbette yeterli bulduğu (buradaki ya da şuradaki seçimler gibi) bazı yüzeysel görüntünün ötesinde, demokrasi bir krizin içindedir. Dinci ve etnik köktenciliğin lehine meşruiyet kaybı tehdidi altındadır (Eski Yugoslavya'nın etnokratik rejimini demokratik bir ilerleme olarak değerlendirmiyorum!). Yerine başka bir (CIA tarafından finanse edilen!) mafya koymak için (örneğin Rus otokrasisinin hizmetinde olan) bir mafyayı deviren seçimler, demokrasi için bir ilerleme mi, yoksa düzenlenmiş gülünç bir soytarılık mı teşkil eder? Gezegeni kontrol emperyalist projesinin hayata geçirilmesi, Birleşik Devletler'deki temel demokratik haklara yö-

nelik cepheden saldırıların kaynağında değil midir? Avrupa'da başlıca sol ve sağ kanat güçlerinin katıldığı liberal oydaşma, seçimlerin meşruluğunu tartışmaya açma yolunda değil midir? Bütün bu meselelerde, Hardt ve Negri'nin hiç sesi duyulmuyor.

İkinci önerme, "çokluğun çeşitliliği"ne ilişkin. Ancak, "çokluk"un (çeşitli) bileşenlerini tanımlayan formlar ve içerikler açıkça belirtilmemektedir. Hatta çeşitliliği üreten ve/veya azaltan güçler de açıkça belirtilmemektedir. Sonuç olarak, Hardt ve Negri'nin yazdıklarında önemli çelişkiler bulunmaktadır. Örneğin, bugünkü küreselleşme, onlara göre, merkezler ve çevreler arasındaki "farklılıklar"ın azaltılması anlamına gelmektedir (aksi takdirde küreselleşme emperyalist doğasını korur). Ne var ki, gerçek dünya, "farklılıkların" derinleştirilmesi ve küresel ölçekte *apartheid*'ın kurulmasıyla, söylenenin aksi yönde ilerlemekte. Hardt ve Negri tarafından, sistemin (gerçekte yalnızca Kuzey Amerika ve Batı Avrupa toplumlarındaki) yerel bileşenleri kapsamında ortaya koyulan çeşitliliğin kendisi de "çeşitli"dir: bazen, (ABD'de olduğu gibi, etnik ya da etnik benzeri) cemaatler, çeşitli dinî inanç ve dil bölgeleri bulunur. Hatta belki sınıflar bile vardır. Toplumsal gerçeklerin dönüşümünden hareketle bunların yeniden tanımlanması yararlı olabilir. Ancak bütün bu çeşitlilikler arka arkaya sıralansa da, pek fazla bir şey söylemiş olmayız: Bütün bu çeşitlilikler, sistemlerin üretimi, yeniden üretimi ve dönüşümüyle nasıl eklemleniyor? "Siyasi kültürler" adını verdiğim şey kavramsallaştırılmadıkça bu temel soruları yanıtlamak imkânsızdır. Bu alanlarda da, elbette tartışmaya açılacak, ama asla göz ardı edilmemesi gereken ciddi olumlu katkılar mevcuttur. Hardt ve Negri kendi tezlerini sunarken sözünü edebileceğimiz hiçbir katkı ortaya koymamışlardır.

Bireyi tarihin öznesi konumuna getiren ve "çokluk"u demokrasi projesinin kurucu gücü olarak belirleyen icat, "idealist" bir icattır. Bu görüş, gerçek toplumsal ilişkiler dönüşüme uğramaksızın, dünyada fikirlerin ters yüz edilişinin söz konu-

su olabileceğini varsayar. Hayır, burada fikirlerin, gerçekliğin edilgin yansımaları olduğunu ima etmiyorum. Ben, "etkinlik düzlemleri"nin özerkliğine dayanan karşıt bir görüş geliştirdim. Fikirler çağlarının ilerisinde olabilir. Buradaki mesele bu genel ifadeyle ilişkili değildir, mesele (Hardt ve Negri tarzı "postmodernizm" gibi) günün moda fikirleriyle ilişkilidir: bu fikirler, çağlarının ilerisinde midir? Yoksa basitçe o anın gerçeğinin, henüz aşılmamış bir yenilgi anının naif, bulanık ve çelişkili ifadesi midir? Bu koşullar altında, belki de "çokluk", "birbirinden kopuk, kararsız ve türlü renkler taşıyan farklılıklar"dan yapılma bir gerçeklik hâline gelmiş olabilir. "Gerçek bir güç" (örneğin, bir seçimde büyük bir çoğunluk) gibi etkili oluyormuş görüntüsü yaratabilir. Ama aslında bu gerçeklik kısa ömürlüdür ve tarihte hep görüldüğü gibi, yerini sistemle çelişkili bir biçimde eklemlenmiş bir yapıya bırakmak zorunda kalır. 1970'lerin "opera" hareketinde görüldüğü gibi ve aynı nedenden dolayı (Atilio Boron'un dediği gibi, kısmi ve kısa ömürlü olanın üzerine odaklanmaktan dolayı) "çokluk" sayfası da, birkaç yıl içinde muhtemelen kapanmış olacaktır.

Hardt ve Negri'nin söylemlerinin arka planında kendisini gösteren siyasi gelenek, kelimenin Amerika'da anlaşıldığı manasıyla liberalizme aittir. Bu siyasi gelenek, Amerikan Devrimi'ni ve bu vesileyle kabul edilen anayasayı, modernliğin yolunu açan en önemli olay olarak görür. Hardt ve Negri'nin ilham aldıkları Hannah Arendt'in yazdığı gibi devrim, "siyasi özgürlük için sınırsız bir arayış" çağı açmıştır. Dolayısıyla, günümüzde "küresel ölçekte ilk kez mümkün" hâle gelen demokrasinin kurucu gücü olarak "çokluk"un ortaya çıkışı, "dünyanın Amerikanlaştırılmasının" (olumlu) zaferini taçlandırır.

ABD tarzı liberalizme bağlılık, farklı güzergâhların, özellikle de "Yaşlı Avrupa"nın geçtiği yolların devalüasyonuna eşlik eder; örneğin, Hannah Arendt'in sözleriyle "açlığa ve eşitsizliğe karşı sınırlı savaş"a (aynen) indirgenen Fransız Devrimi'nin,

Amerikan Devrimi karşısında değersizleşmesine yol açar. Özellikle Soğuk Savaş dönemi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra karşı-devrimin öncüsü hâline gelen ABD tipi liberal söyleme göre daha başından beri kendi içlerinde "totaliter eğilimlerin" zehrini taşıyan modern zamanların bütün büyük devrimlerinin (Fransız, Rus, Çin devrimleri), aşağılanmasını gerektirmiştir. Devrimi ve kurucu anayasası kapitalist yayılmacılığın hiçbir gereğini sorgulamayan "Amerikan modelinin" eşsiz örnek olarak kalıcılaşması, bu yayılmacılığın gereklerine (Fransız Devrimi'nin Jakoben radikalleşmesinde olduğu gibi) gerçekten de karşı çıkmış olan devrimlerin mirasının reddini gerektiriyordu. Fransız Devrimi'nin itham edilmesi (Furet), klişeleşmiş Sovyet karşıtlığı, Maoculuğa yöneltilen suçlamalar, siyasi gelenekteki bu karşı-devrimin önemli birkaç levhasını oluşturur.

Bu konuda Hardt ile Negri'den çıt çıkmıyor. Uzun zamandır ABD Anayasası'nın "halkçı" sürükleniş tehlikesini önleme amacıyla oluşturulduğunu ortaya koymuş olan bütün bir eleştirel literatürü (kaldı ki bunun büyük bölümü ABD kaynaklıdır) sistematik olarak göz ardı ediyorlar. Amerikan Anayasası'nın bu doğrultudaki başarısı gerçektir ve bunu hiçbir zaman başaramamış olan bütün Avrupalı gericilerin ağzının suyunu akıtmaktadır. (Giscard d'Estaing, ultra liberal Avrupa anayasa tasarısının, "Amerika'nınki kadar iyi" olduğunu söylememiş miydi!)

Geleceğin kurucu gücü mertebesine çıkarılan "çokluk"un "özlemleri" pek de kabarık sayılmaz: özgürlük (özellikle de göç özgürlüğü), garantiye bağlanmış bir toplumsal ücret hakkı. Herhâlde ABD liberalizminin sınırlarının dışına çıkmama kaygısıyla, proje, işçi ve sosyalist hareketin mirası olarak görülebilecek herhangi bir şeyi, özellikle de Amerikan siyasi kültür tarafından reddedilen eşitliği, kasten göz ardı eder. Uygulanan politikalar vatandaşlığı her türlü etkenlikten mahrum bırakırken, ortaya çıkmakta olan bir dünya (ve Avrupa) vatandaşlığının dönüştürücü bir gücü olduğuna inanmak zordur.

Küreselleşmiş liberal kapitalizmin çağdaş sistemine karşı gerçek bir alternatif oluşturmak için farklı birtakım gerekliliklere ihtiyaç vardır. Özellikle de, dünyanın her yerindeki halk sınıflarının ihtiyaç ve özlemlerinin devasa ölçüde çeşitli olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Aslına bakılırsa, Hardt ve Negri çevre toplumlarını (insanlık nüfusunun %80'i) tahayyül etmede çok zorluk çekerler. Dünyanın çeşitli ülke ve bölgelerinin somut ve özgül koşulları altında, ilerici, demokratik ve etken bir alternatif inşasının taktiği ve stratejisi üzerine tartışmalar, ilgilerini hiçbir zaman çekmemiş gibi görünüyor. Birleşik Devletler'in müdahalesiyle desteklenen "demokrasi", örneğin Ukrayna tipi bir seçim komedisinin aşılmasını mümkün kılabilir mi? Gezegeni dolduran "yoksulların" hakları, zengin Batı'ya "göç etme" hakkına indirgenebilir mi? Garanti edilmiş toplumsal ücret savunulabilir bir talep olsa da, bunun benimsenmesinin, emeği kullanan (ve böylece onu sömüren ve baskı altında tutan) sermaye ilişkisinin, bundan böyle sermayeyi özgürce kullanma konumunda bulunacak ve bu şekilde yaratıcılık potansiyelini ifade edebilecek işçinin yararına ortadan kaldırabileceğine inanacak kadar saf olabilir miyiz?

Tarihsel öznenin "bireye" indirgenmesi ve bunların "çokluk" içinde bir araya getirilmesi, bugünün sorunlarıyla yüzleşebilecek tarihsel öznelerin yeniden oluşturulmasına ilişkin asıl meseleleri dışarıda tutar. Hardt ve Negri'nin bu konudaki sessizliklerinin karşısına birçok önemli katkı çıkarılabilir. Hiç kuşku yok ki, tarihsel sosyalizmler ve komünizmler, modern tarihin başlıca öznesini "işçi sınıfı"na indirgeme eğilimi içinde olmuştur. Kaldı ki benzer bir sitem, "opera akımı" döneminin Negri'sine de yöneltilebilir. Bu çerçevede ben, tarihsel öznenin, halkların mücadelelerinin çeşitli aşamalarında, toplumsal güç dengelerini ezilen sınıfların ve halkların lehine, etken bir biçimde dönüştürme yeteneğine sahip özgül toplumsal bloklar tarafından oluşturulduğu yönündeki analizimi ortaya koydum.

Mevcut durumda meydan okumaya cevap verebilmek, ülkelerin somut koşulları bu denli değişikken ("çokluk" ya da başka bir) genel model anlamlı olamayacağından, burada emperyalist, orada komprador hegemonik blokların gücünü alaşağı edebilecek yetenekte demokratik, popüler ve ulusal hegemonik blokların inşası doğrultusunda ilerlenmesini gerektirir. Bu perspektif içinde, halkların, ulusların ve devletlerin bağımsızlığının vurgulanması, (Hardt ile Negri'nin *İmparatorluk'unun* övdüğü!) egemen sermaye tarafından tek yanlı olarak dayatılan küreselleşmeyi müzakere ile oluşturulmuş bir küreselleşmeyle ikame etmeyi mümkün kılabilir ve böylece, emperyalist sistem aşamalı olarak yok edilebilir, sonuçta, demokratik gelişmeler ve toplumsal ilerlemenin birleşmesi, küresel sosyalizme uzun geçişin yolunu döşeyebilir. Asıl meseleler üzerine yürütülen tartışmaların derinleştirilmesi, "çokluk"un ne olabileceğini sorgulamanın sürdürülmesinden, hiç şüphe yok ki daha ümit verici olacaktır.

Halkların karşısına dikilen meydan okumaya ilişkin bilinçli bir kavrayış, bu meydan okumaya karşı bir seçenek inşasında etken stratejilerin uygulanmasının asla bir yana bırakılamayacak koşuludur.

Bu bilinçli kavrayışın kendisi de, egemen söylemin dayattığı dilin kökten eleştirisini gerektirir. Bilindiği gibi, egemen sınıfın ideolojisi, kendi dilini, sözcüsü olduğu sistemin kurbanlarına dayatmayı başarınca, toplumun egemen ideolojisi hâline gelir. Bugün durumun böyle olduğu açıkça görülebilir.

İşçi ve sosyalist hareketin geleneğinde yaygın olarak kullanılan terimler ve bu geleneğin toplumun işleyişine ilişkin kavramlaştırmaları –devlet ve siyaset, sınıflar ve sınıf mücadeleleri, toplumsal değişim, reform ve devrim, iktidar, ideoloji– ortadan kalkmış bulunuyor. Bunların yerine, kapitalist sistemin yeniden üretilmesinin temel gereklerini destekleyen başka –sivil top-

lum, yönetişim, toplumsal partnerler, cemaatler, sıralı değişim, oydaşma, yoksulluk– gibi deyişler konmuş bulunuyor.

Artık kullanımı "moda" hâline gelmiş bulunan ve böylece istismar edilen "sivil toplum" deyimi, bugün hemen hemen her türlü anlamda kullanılıyor. "Kavram olmayan bu kavram", halk mücadeleleri geleneğine özgü örgütlere (sendikalar, köylü örgütleri, "işçi" ve bazen de "köylü" partileri) nadiren göndermede bulunuyor. Daha çok, şu ya da bu toplum kesiminin (demokrasi ve insan hakları, kadın hakları, çevreye saygı vs. gibi) kuşkusuz çoğu zaman meşru, ama bazen de ("cemaatçilikler" gibi) gerici çıkarlarını ya da özgül davalarını dile getiren "STK"lara işaret ediyor. Sık sık da, (örneğin eğitim ve sağlık alanlarında olduğu gibi,) devlet hizmeti eksikliğinin ikamesine göndermede bulunuyor. Doğaları gereği sınıflar arası bir nitelik taşıyan ve orta sınıfa ait kimi kesimleri başarıyla seferber eden STK'lar, halk sınıfları arasında çok daha az başarılılar. Durum böyle olunca, söz konusu "sivil toplum", tanım gereği siyasi nitelikte ve tutarlı olması gereken bütünlüklü alternatif projelerin billurlaşması için elverişli bir çerçeve sunmuyor. Bu "toplum", "siyaset karşıtlığına – devlet karşıtlığına" hapsolmuşlukların alanı, bazen de ("çokluk" söyleminin yerine getirdiği işlevde olduğu gibi) eylemsizliği meşrulaştırmanın aracı. Kavram, dolap çevrilmesine elverişli ve başka marifetlerinin yanında, "sosyalist" ya da "halkçı ulusal" düzenlere karşı koçbaşı görevi gördü. Bu durumda, bu düzenlerin kusurları sol tarafından değil, düpedüz kapitalizmin yeniden kuruluşunu destekleme niyetiyle sağ tarafından kınandı. Kavramın altında yatan "Amerikan liberalizmi" ideolojisi, solun siyasi kültürünün olumlu mirasının (Aydınlanma, özgürleşme ve eşitlik, sermayenin emek üzerindeki egemenliğinin bütünlüklü alternatifi olarak sosyalizm) terk edilmesi davetini içeriyor.

Liberalizm ideolojisi, siyaseti, kendileri de toplumsal güçlerden (mülkiyet, ataerkillik vs.) kopuk olarak tasarlanmış bulunan, (yasama, yürütme, yargı arasındaki) güçler ayrılığı temeli-

ne oturan, (seçimli, çok partili) temsilî demokrasinin belirlediği dar sınırlara hapsediyor. Temsilî demokrasinin kendisinin toplumları dönüştürme aracı olarak etkenliğini, dolayısıyla inandırıcılığını ve hatta meşruiyetini yitirme yolunda olduğu unutuluyor. "Siyasetin krizi", bunun ifadesi.

O da moda olan "yönetişim" deyimi, iktidar kullanımının sınıf egemenliğiyle ve emeğin sermayenin boyunduruğuna girmesiyle ilişkisi olmadığı izlenimini yaratmaya hizmet ediyor. Bu durumda "iyi yönetişim" sadece teknik etkenlikle ve ahlakla ("yolsuzlukla" mücadele) sınırlanmış oluyor. Bunun uluslararası düzlemdeki doğal tamamlayıcısı, mücadele içindeki halkların dayanışması yerine, yardımseverliğin, insancıl müdahalenin, insan haklarının korunmasının konmasıdır. Bu söylem, liberalizmi –güçten düşmüş temsilî demokrasiyle birlikte kapitalizmi– meşrulaştırmak, bütün boyutlarıyla toplumsal yaşamın demokratikleştirilmesinin yerine sadece piyasa eliyle toplumsallaştırmayı ikame etmek için tasarlanmıştır.

Bu, Atlantikötesinden gelmiş bir söylemdir. Birleşik Devletlerde bir tek birey hakları tanınır (meslek birliklerinin hakları bile geç ve güç tanınmıştır). Devletin yetkilerini azami ölçüde kısan bir ideoloji (olabilecek en az sayıda kural bulunması istenir) bununla el ele gider. Bu nedenle, Avrupa'da iki sayfaya sığan bir sözleşme, Birleşik Devletler'de iki yüz sayfa gerektirir. Bu anlayış çerçevesinde, sivil toplum, halka daha yakın, dolayısıyla da daha etken olduğu varsayılan işletmelerin hizmet ettiği *topluluklar-cemaatler* (*communities*) biçiminde tanımlanır. (Halk da "vatandaş"tan ziyade "tüketici"den oluşur.) "Ortak mallar" (*common goods*: eğitim, sağlık) bu bakış açısıyla tanımlanır ve sermayenin yayılmasına elverişli alanlar açar. Bu bakış açısı, Avrupa'nın kamu hizmetleri anlayışıyla ve sivil toplumun, halkın hak savunma örgütlerinin bütünü olarak tanımlanmasıyla karşıtlık oluşturur.

Amerikan anlayışına göre, demokrasi yalnızca politik etkinliğin düzenlenmesiyle sınırlıdır ve ekonomi alanı, kapitalist özel

mülkiyet ve piyasa kurallarına terk edilmiş durumdadır. Bu, işleyiş kurallarıyla sınırlanmış bir demokrasi görüşüdür, ötesine bakmaz. Buna karşılık, Avrupa'da siyasal kültürün izlediği gelişme yolu, işçi hareketinin dayattığı ve bireysel haklarla eşit konumda bulunan kolektif (toplu) hakların tanınmasını desteklemiştir.

Amerikan söylemi, bütünüyle, muğlak bir biçimde "ahali" (*the people*, "insanlar") diye nitelenen toplumun, onu oluşturan bireylerin toplamından başka bir şey olmadığı varsayımına dayanır. Aydınlanmanın kaynaklık ettiği Avrupa siyasi kültürü ise, halkı (çağcıl zamanda) ancak devlet ya da (eski düzende) Kilise aracılığıyla var olan bir toplumsal gerçeklik olarak tanımlar. Bu tanım halkı, ulus halesiyle de taçlanmış bulunan devlet içinde yabancılaştırır ve halkı oluşturan sınıf gerçeğini örter. Oysa halk, gerçekte, ona egemen olan sınıflarla tanımlanır ve bu nedenle ben, "halk sınıfları"ndan söz etmeyi tercih ediyorum. Sahnenin artık bireye ait olduğu iddiasından ayrı düşünülemeyecek olan "çokluk" kavramı, Amerikan *the people* kavramının eşanlamlısı olmaktan pek öteye geçmez.

Günü dolmuş kapitalizmin barbarlığa sürüklenişine insancıl bir alternatif oluşturmaya ilişkin tartışmalar, sosyalizmin teori ve pratiğinin, bu arada da tarihsel Marksizmlerin mirasının bu arayışa katılmasını gerektirir. Bu nedenledir ki, *V. Enternasyonal İçin* (2007)[31] kitabımda, bu tarihin –bizim tarihimizin– eleştirel bir okumasından yola çıkmayı seçtim ve sosyalist/komünist seçeneğin öneri ve uygulamalarının önde gelen iki büyük kusurunun altını çizdim: demokrasi eksikliği ile kapitalizmin küresel yayılmasına içkin olan emperyalist boyutun yeterince önemsenmemesi.

"Demokrasi sorunu"yla ilgili olarak, I. Enternasyonal deneyiminin ve Marx'la Engels'in, özellikle Paris Komünü deneyiminden yola çıkarak sundukları önerilerin, kimi sınırlılıklarına kar-

31 *Pour la cinquième Internationale*, 2006.

şın, dönemin siyasi düşünce ve pratiğinin çok ilerisinde bulunan bir demokratik bakış açısından kaynaklandığını hatırlatırım.

Bununla birlikte, dogmatizme doğru sürükleniş, çok erken bir tarihte, dönemin büyük işçi partilerinin oluşturulması ve 19. yy'ın sonunda II. Enternasyonal'in kurulmasıyla başlamıştır. Bu sürüklenişle birlikte ortaya çıkan demokrasi eksikliği –özellikle de partilerin hiyerarşik yapısı– belki de çağın "nesnel bir dayatmasının" ürünüydü. Ancak bugün artık böyle bir şey kabul edilemez. Hiç kuşku yok ki, III. Enternasyonal de bu zaafı düzeltmemiştir. Bu alanda uygulama, bilindiği gibi olmuştur: en hoşgörülü değerlendirmeyle bile, az demokratik.

"Emperyalizm sorunu"na gelince, 19. yy tarihsel sosyalizminin Rus Devrimi'ne dek sergilediği zaaflar, demokrasiye ilişkin olanlar kadar apaçık ortadadır.

Günümüzde siyasetle uğraşmak, bu geçmişten gereken derslerin çıkarılmasını şart koşar. İlk adım, daha bugünden ve kendimizden başlayarak, geleceğin şekillenmesinde demokrasinin belirleyici öneminin tanınmasıdır: "Demokrasi olmadan sosyalizm olmayacaktır." Elbette, demokrasi deyince, burjuva liberalizminin güdük demokrasi tarifinden başka bir şey, ama bundan kesinlikle daha ileri bir teori ve bir pratik anlamak gerekir. Toplumsal alanda ilerleme olmadan demokrasi olmayacağı doğru olmakla birlikte, bunun karşılıklı olduğu, demokrasisiz toplumsal ilerlemenin (eğer varsa bile) son derece kırılgan kalacağı unutulmamalıdır. Doğu ve Güney ülkelerinde sosyalizmin ya da ulusal halkçılığın "kazanımlarının" kolayca yıkılması, bu acıklı öyküye kanıttır. Geniş ölçüde "bağışlanmış" olan bu kazanımlar, bunun için gerekli olan mücadele araçlarından yoksun halk sınıfları tarafından, etken bir biçimde korunamadı.

Bugün artık eskisi gibi politika yapılamayacağı söylenerek siyasal pratiğe bu açıdan yöneltilen eleştiri, dün için de, bugün için de temelinde doğrudur. Buna kayıtsız şartsız katılıyorum. Yine de bu eleştiriden türetilen kimi sonuçlar bence oldukça

tartışmalı. Burada, "özerkçilik"ten esinlenen bazı hareketlerin tutumlarına yönelttiğim eleştiriye göndermede bulunuyorum (2006: 100 sf. ve sonrası). Benim görüşüme göre, bugün politikayla uğraşmak, hiç kuşku yok ki, eşgüdümlü ve tutarlı eylem stratejileri geliştirme kaygısından vazgeçmeyi gerektirmez.

Bu son önerme, hiçbir şekilde, sosyalizmin, 20. yy tarihsel Marksizmlerinin anlayışında olduğu gibi, "hızla inşası" görüşünün korunması anlamına gelmez. Tam aksine, "küresel kapitalizmden küresel sosyalizme, uzun (çok uzun) (aşamalı) geçiş" kavramını savunuyorum. Süreç boyunca kapitalist mantık öğelerinin ve bunların ötesine geçenlerin, çelişen –ama aynı zamanda birbirini tamamlayan– biçimde bir araya geldiği uzun bir geçiş. En azından, (küresel ölçekteki kutuplaşmayla) kapitalizmin yarattığı muazzam uçurumların kapatılması için, "üretici güçleri geliştirme" nesnel ihtiyacının ortadan kaldırılabileceğini sanmıyorum. Ne var ki bu ihtiyaç, kendisiyle birlikte, kapitalizmin kimi örgütlenme mantıklarının yeniden üretimini getirir. Ama aynı zamanda, daha bugünden ve her yerde –Kuzey'de ve Güney'de– "başka bir toplum"un inşasına hemen girişmenin gerektiği de unutulmamalıdır. Bu konudaki düşüncelerime göndermede bulunuyorum. (Amin, 2006: sf. 115 ve sonrası)

Bu anlayış çerçevesinde, "devrim" teriminin bir yana bırakılmasını değil, farklı bir biçimde tanımlanmasını önerdim. Devrim, "bütün problemleri" hızla çözebilecek bir şey gibi tasarlanıyordu. Bunu, güç dengelerinin halk sınıflarının lehine altüst oluşlarının yarattığı olumlu, ama zamanın ve zeminin koşullarına bağlı olarak, her zaman kısmi ve göreli dönüşümlerin sağladığı "devrimci ilerlemeler" olarak anlamayı tercih ediyorum.

Böyle bir çerçevede tasarlanmış stratejik bakışın hareket noktası, "farklılıklar içinde aynı noktaya yöneliş" diye adlandırdığım bir inşadır. Bu inşa, eleştirel ütopyanın hayal gücünü dışlamaz, onu kendi içine katar.

Ek 2

Meydan Okumanın Kültürel Boyutları

Kültürel diye nitelenen–ve o da farklı nitelikte çeşitli boyutlar içeren– çeşitlilik, apaçık ve sıradan bir olgudur. Bu çeşitliliğin kökeninde tarih dışı, bu nedenle de "kültürel" diye nitelenen değişmezlerin bulunduğunu öne süren bir ideoloji olarak "kültüralizm" (kültürcülük) ise, başka bir şeydir. Günümüzde öne sürülen değişmezlerin, çoğu zaman, ya dinî ya da etnik bir doğası vardır. (Artık "ırklar"dan söz edilemiyor!)

Kültüralizmin, bana göre, hiçbir bilimsel temeli yoktur. Tarihte değişmez hiçbir şey yoktur. Dinlerin kendileri de halklar tarafından çeşitli biçimlerde yaşanır ve tarihsel süreçte dönüşüme uğrar. Gerçek bir varlık görüntüsü veren (bazen de gerçekten öyle olan) "kabileler" ve "etnik gruplar"ın kendileri de, hiç durmayan bir tarihsel dönüşümün ürünüdür. Kültüralizm, –bana göre apaçık olan– bu gerçeği inkârıyla, dönüşümün dinamiğini durdurmayı hedefleyen ideolojik ve politik bir stratejiden başka bir şey değildir. Dolayısıyla da, sözcüğün tam anlamıyla, gerici bir ideolojidir. Bu ideoloji, "bireyleri", toplumsal gerçekliğin farklılaşmış alanlarında kendini ortaya koyarken daima birçok farklı özellik taşıyan kimliklerinin diğer olası boyutlarının ötesinde bulunan, sözde ilksel birtakım müşterek kimlik– lere hapsetmeye çalışır.

Tarihe kültüralist (kültürcü) bakış açısının –şimdiye dek– başlıca biçimi olarak gördüğüm bir "Avrupa-merkezciliğin" (buna Avrupa'nın Kuzey Amerikalı evlatlarını da katarak, "Avrupa-Batı merkezciliği" de denebilir) eleştirisini sundum.

"Avrupa mucizesi"ni (kapitalist modernleşmeyi icat etmiş olma mucizesini) Avrupalı halklara has "özgüllüklere" isnat eden söz konusu "Avrupa-merkezcilik", daima, Avrupalılar (ve onların Amerikalı çocukları) tarafından dünyanın fethinin meşrulaştırılmasının nihai dayanağını teşkil etmiştir. Bu iddia, gerçekte var olan kapitalizmin doğası gereği *emperyalist* olan küresel yayılmacılığının yapışığıdır. Burada da, *L'eurocentrisme*'e[32] (ilk basımı 1988) ve bunun *Modernite, Demokrasi, ve Din* başlığıyla genişletilmiş basımına (2008)[33] göndermede bulunuyorum.

Kültürel çeşitliliğin önerdiğim eleştirel okumasında, vurguyu, "miras kalan farklılıklar" ile "geleceğin inşasındaki farklılıklar" arasındaki temel ayrıma yaptım (Amin, 2002, ek 7).

Miras kalan farklılıklar daima vardır. Ancak, –çağdaş egemen söylemin moda hâline getirdiği– bunları kabul etme ve bunlara saygı duyma gereği üzerindeki ısrar sonuçsuz değildir. Zira çoğu zaman bu, tutucu güçlerin desteklenmesini amaçlayan politikaları meşrulaştırmaya hizmet eder. Toplumsal ve kültürel türdeşliğin ateşli tarafları için toplumsal kimlik miras olarak kalmıştır ve kişisel bir tercihe konu olamaz. Gerektiğinde "farklı olma hakkı"na tahammül gösterilir, ancak bunun bedeli, bu hakkın eşit statüdeki tamamlayıcısı olan karşıt hakkın –benzeme hakkının, aynı muameleyi görme hakkının– inkârı olur. Aslında, daha genel olarak, bireyin dokunulmaz bir hakkı, miras yoluyla üyesi olduğu topluluğa göre tanımlanmayı kabul etmeme hakkı inkâr edilir.

Özgürleştirici modernlik, hak ve görevlerde tam bir eşitlik (ve bu eşitliğin gerçekleşmesi için gerekli koşulların yaratılması), aynı zamanda da, farklılıklara saygı gösterilmesini gerektiren, tamamıyla farklı bir demokrasi konseptine dayanır. Saygı, toleranstan (tahammülden) daha güçlü bir kelimedir. Devlet politikalarının, farklılığa rağmen eşitlik koşullarını yaratması-

32 Avrupa-merkezcilik

33 *Modernité, religion et démocratie*, 2008.

nı gerektirir. Bu edimin amacı, farklılığın, kendi içine kapalı toplulukların yan yana getirilmesiyle ve bu yüzden ister istemez birbirine düşmanlaşmasıyla sonuçlanmasını engellemektir.

Bu hatırlatma, egemen havayı karakterize eden önermelerin temsil ettiği geri adımın ölçüsünü kavramayı sağlar. "Topluluklar" (cemaatler) üzerindeki ısrar, özgürleştirici modernlik kavramlarına karşı gerçek bir ihanetten kaynaklanır. Buna, kimliğin çokboyutluluğunun (belki milliyet, fakat bunun yanında toplumsal sınıf, cinsiyet, ideolojik ya da olası dinî seçim vs.) inkârı yoluyla demokrasinin değer kaybına uğratılması eşlik eder. Moda söylem, artık, hem birey, hem de çok-boyutlu kimliklere sahip kişiler olan vatandaşları tanımaz; onların yerine, "insanları" (ekonomistler için "tüketicileri", politikacılar için ise televizyon izleyicilerini) ikame eder ve böylece bunları, hem şekilsiz bireyler olarak, hem de miras kalmış ve dayatılmış toplulukların üyesi olarak, istendiği gibi yoğrulabilecek duruma getirir.

Miras kalmış farklılıklar, var olduklarından sorun kaynağıdırlar. Fakat bunların üzerinde odaklanıldığında çok daha ilginç başka farklılıklar, geleceğin icadının kendi dinamiği içinde ister istemez meydana getirdiği farklılıklar gözden kaçırılır. Kaçırdığımız bu farklılıklar, çok daha ilginçtir, zira konseptleri, tam da özgürleştirici demokrasiden ve ona eşlik eden sonu gelmez modernlikten kaynaklanmaktadır.

Bireylerin özgürlüğünün aralarındaki eşitliği hiçe sayarcasına geliştirilmemesi, aksine, bu iki değerin başa baş ilerletilmesi gerekir, başka bir deyişle, tarih tamamlanmış değildir, sistemdeki dönüşümlerin gerçek bir özgürleşme doğrultusunda yapılması için mücadele etmeye ihtiyaç vardır. Bu koşullarda, kim, –bu ihtiyacı karşılayan– takip edilecek yalnızca bir yol, şunun ya da bunun tekelindeki tek bir reçete olduğunu öne sürebilir?

Mücadelelerine nesnel perspektifler sunarak onlara eksen olabilecek yaratıcı ütopyalar, ister seküler hümanizmanın şu ya da bu biçiminden kaynaklanmış, ister dinî bir esinle oluşturul-

muş olsun (kurtuluş teolojileri), meşruiyetlerini daima çeşitli değer sistemlerinden almıştır. Bunların gerekli tamamlayıcıları –toplumsal analiz sistemleri–, kendileri de çeşitli olan bilimsel sosyal teorilerden esinlenir. Kararlaştırılmış doğrultuda etken bir şekilde ilerlemek için önerilen stratejiler de herhangi bir organizasyonun tekelinde olamaz.

Geleceğin icadında bu çeşitliliğin, kaçınılmaz olarak, aslında hiçbir zaman tamamlanmayacak olan bir bilgiye kendisinin sahip bulunduğunu düşünecek denli boş bir dogmatizme kendini kaptırmamış olan herkesçe hoş karşılanması gerekir.

Çeşitliliğin kendini ifade ettiği gerçeklikler sahası, nesnel koşulların, bu koşullara yönelik farklı bakış açılarının ve verili düzeni altüst etmeye ilişkin önermelerin engin ve heterojen bir sahasıdır. Bu nedenle, hem gerçekliğin analizinde, hem de değişim stratejilerinin tanımlanmasında etkili özel bir konsepti, "siyasi kültürler" konseptini belirlemek bana yararlı göründü. Ben, "Batı"nın (dünyayı fetheden emperyalist merkezlerin) tarihini, bu konsepti uygulayarak okudum. Bunu yaparken, modern Avrupa tarihi içinde üretilmiş bulunan "çatışmacı siyasi kültürler" ile Birleşik Devletler'in oluşumunda etkili olan özgül tarihsel koşullar tarafından üretilmiş "oydaşmacı siyasi kültür" arasındaki karşıtlığa vurgu yaptım. Bu karşıtlığı, liberal ideolojinin, özellikle başlangıçtaki Anglo-İskoç temelleri ve daha sonra aldığı biçimleriyle, oluşmasına ilişkin sorunlara eklemlemeye çalıştım (bu konuya ilişkin düşüncelerim için özellikle *Liberal Virüs*'e[34] bakılabilir).

Siyasi kültürlerin farklılığı, yalnızca söz konusu kültürlerin oluştuğu geçmiş zamanı ve olası evrim perspektiflerine sunduğu çeşitli fırsatlarla bugünkü zamanı ilgilendirmez. Geleceği de aynı oranda ilgilendirir. ABD'nin, Fransa'nın, Senegal'in, Mısır'ın, Çin'in (ve ötekilerin!) siyasi kültürleri, hem (geçmişten ve bugünden) miras kalmıştır, hem de sürekli bir hareket

34 *Le virus libéral*, 2003

hâlindedir. Fakat daha önemlisi, farklı meydan okumalarla karşı karşıyadırlar. Çünkü, söz konusu halkların karşılaştıkları koşullar farklıdır, her birinin modern küresel sistem içinde konumlanması kendine özgüdür (ve eşit değildir).

Bu meydan okuma karşısında, birbirine taban tabana zıt iki tutum arasında seçim yapma durumundayız.

Bunlardan ilki, egemen liberal söylem tarafından önerilen seçenektir. Bu söylem herkese aynı reçeteyi önerir: kapitalist birikimin hayata geçirilmesinin gereklerine, yani gerçekte, emperyalist oligopollerin egemenliğinin yeniden üretilmesine olanak tanıyan koşullara boyun eğmek. Bu reçete, (daha sonra post-Washington hâline gelen) Washington Konsensüsü adını taşıyan "ekonomik" bir boyutu içeriyor. Bu, gerçekten de, sosyal liberaller dâhil kendilerine siyaseten borçlu olanların desteklediği, emperyalist üçlünün ulusötesi oligopollerinin aralarındaki bir oydaşmadır. Halkları dışarıda bırakan, dolayısıyla da, doğası gereği antidemokratik olan bir oydaşma. Reçetenin siyasi boyutu, liberal söylemin gösterişli giysilerine bürünmüş biçimde (tüketici bireyin "krallığı", –söz konusu kemiksiz bireye şekil veren– piyasanın "krallığı", "iyi yönetişim", "demokrasi", –gerçek dünyada görüldüğü gibi kendileriyle istendiği gibi oynanan– "insan hakları") ortaya koyulur. Siyasi reçete –kendisini rahatsız etmeyen– bir çeşitliliği "kabul eder". Başka bir deyişle, kültüralizmlerin öne çıkardığı ve mirasla edinilen farklılıkları. Söz gelimi, Pakistan'ın askerî-teokratik sistemine saygıyı ya da Letonya ve Hırvatistan'daki etnokratik iktidarları.

İkinci tutum, benim siyasi kültürle çağdaş mücadelenin özgüllüklerinin eklemlenmesi bağlamında formüle ettiğim metotla ilişkili. Bu tutumun formülleştirmelerinden biri (resmî) Çin tarafından öne sürüldü ve –Avrupalı ve Kuzey Amerikalı– gözlemciler tarafından Pekin Konsensüsü olarak adlandırıldı. Formül basittir ve tek bir cümleye sığar: "Her ülkeye kendi gelişim modeli". Bu biçime indirgendiğinde, formül ciddi belirsiz-

liklere sahiptir, zira ifadede, "farklılıklara sahip olma hakkı"na meşruluğunu veren sebep yer almamaktadır. Böylelikle kültürelciler, bu formülü sahiplenip tıpkı Talibanların ya da Riga hükümetinin tereddütsüz yaptığı gibi, şöyle diyebilirler: Evet, bizim de kendimize özgü bir "gelişim modelimiz" var. Oysa çağdaş Çin'in bakış açısında bambaşka bir şey söz konusuydu: Washington Konsensüsü'nün reddi ve Güney ülkelerinin kendilerini emperyalist küreselleşmenin mantığından kurtarma hakkının, benim söylemimde, "kopma hakkı"nın tanınması. Bu açıkça belirtilmelidir.

Bu konulara ilişkin tartışmalar –egemen söylemlerin hâkim olduğu tartışmaları kastediyorum–, gelecek için yol gösterici bakış açılarının geliştirilmesine ve elverişli eylem stratejilerinin formülasyonuna katkı sağlayacak nitelikte midir? Korkarım ki, tam aksine, bu tartışmaların bizi trajik çıkmazlara sürüklediğini söylemek zorundayım.

Kültürel cephede: tam tornistan

Avrupa kültüründeki göreli gerileme ve dünyanın Amerikanlaştırılması, ifadesini, "cemaatçi kimliğin" güçlü bir biçimde vurgulanması temeline oturan "geniş oydaşma" prensibinin genelleşmesinde buluyor. Bu doğrultuda olası bir evrimin –ben buna sürükleniş diyeceğim– insan uygarlığı için oluşturabileceği ölümcül tehlikeyi küçümsememeliyiz. Aslında başlamış olan bu sürükleniş, çürümüş kapitalizmin yaşadığı krizden sağ kanat doğrultusunda bir çıkış oluşturabilir ve kapitalizmin, sosyalizm doğrultusunda ilerlemelerle değil, temel karakteristiklerini daha sonra detaylı olarak vereceğim "haraççı" ("neo-haraççı") türde yeni bir sistemin yapılandırılması yoluyla aşılmasını sağlayabilir. Bir başka deyişle, "başka bir dünya mümkün" olmakla kalmaz, "başka bir dünya"nın kurulacağı kesindir de. Ama bu başka dünya, içinde yaşadığımız dünyadan daha iyi olabilir, ancak aynı ölçüde, daha kötü de olabilir.

Bu konuda sunduğum düşünce tarzının temelinde, bakış açısı ister modern burjuva ekonomizmiyle el ele giden (Avrupa kökenli) Akıl ideolojisi üzerinde temellenmiş olsun, ister üretim tarzlarının birbirini izlemesine ilişkin kaba Marksist yorum temeline oturmuş olsun, "tarihsel gelişimin her aşamasında kaçınılmaz insan ilerlemesi"ne ilişkin doğrusal görüşün reddi yatar. Tarihin dönüm noktalarında, yani belli bir sistem, kendisinin ürettiği çelişkilerin birikmesiyle (bir başka deyişle, sistemin gününü doldurmasıyla) ömrünün sonuna ulaştığında, geleceği şekillendirecek olasılıklar birden fazla olur. Bu kavşaklarda, sonraki gelişmelere götürecek yollar çok sayıdadır ve ortaya çıkabilecek evrim doğrultuları çeşitlidir. Kavşaklardaki yolların çokluğu titiz bir matematiksel formülün konusu olmuştur (kaos teorisi). Örneğin meteoroloji gibi belirli araştırma alanları için oluşturulmuş olan bu formülün bizi ilgilendiren alan (toplumların tarihi) için geçerliği tartışılabilir. Benim bu konuda ciddi şüphelerim var. Buna karşılık, tarihsel materyalizmin, "etkinlik alanlarının alt-belirlenmesi" adını verdiğim doktriner olmayan bir yorumuna bağlı olarak, ben de aynı sonuca (olası gelecekleri çeşitliliğine) ulaştım. (Amin, 1997)

Önerdiğim analizde, ideolojik ve politik etkinlik alanları, ekonomik etkinlik alanıyla ilişkilerinde gerçek bir özerkliğe sahiptir. Bu çeşitli etkinlik alanlarının –mümkün olan başkaları arasında– belli bir kombinasyonu ve bu kombinasyona özgüllüğünü veren birinin hâkimiyeti, artık gününü doldurmuş olan mevcut modelin krizine yanıt niteliği taşıyan sistemin teşhisini sağlar.

Öte yandan, gelişim mantığının ürettiği çelişkilerin ulaştığı ciddiyet derecesinin, bu çelişkilerin yönetiminin sistemin efendileri tarafından en büyük siyasi ve askerî şiddetin daimî kullanımını ve bu arada Kuzey'in Güney'e karşı aralıksız bir savaş yürütmesini gerektirdiğine bakılırsa, kapitalizmin gerçekten de çürümüşlüğün son safhasına gelmiş olduğunu ileri sürdüm.

Bu tespitten, çürümüş küresel kapitalist sistemin içinde bulunduğu krizin, ister istemez, aynı ölçüde küresel olacak bir sosyalizme varacağı sonucu kesin olarak çıkarılamaz. Bu bir olasılıktır. Ortaya koyduğum analizde, bu olasılığın koşulları şunlardır: 1) siyasi ve toplumsal gelişmeler düzleminde, toplumsal ilerlemenin, demokratik derinleşmenin ve üzerinde anlaşılmış çok-kutuplu bir küreselleşmede halkların özerklik alanının genişlemesinin hep birlikte sağlanması; 2) ideolojik ve kültürel düzlemde, evrensellik değerlerinin yeniden canlandırılması.

Bu ikinci boyutta, yürümekte olan hâkim gelişme tam ters yönde. Geriye doğru bu büyük sıçrayışın yansımaları, "nesnel gerçekliği" sorgulaması ve "söylem çeşitliliğini" yüceltmesiyle, "postmodernizmin" en azından egemen düşüncesinde açıkça görülebilir. Alan Sokal ve Jean Bricmont, akılcılıktan bu vazgeçişin keskin bir eleştirisini sunuyorlar (2005). Bilim, gerçeklerin her zaman kısmi ve göreli olduğunun farkında olsa (bilim "mutlak gerçek" peşinde koşmaz) ve yaptığı keşiflerin ve bunlardan türettiği kuramların, yanlışları ortaya çıkarıp ilerlemeyi sağlayan daimî bir sorgulamaya tabi tutulması gerektiğini bilse de, kendisine nesnel gerçekler keşfetme imkânını sunan hem rasyonalizmden (mantık), hem de gözlemden yararlanır. Bu bakış açısına göre, yeryüzündeki tüm toplumların en erken çağlarından beri, bilimin kökleri insan davranışından beslenir. Şu da var ki, modern Avrupa'da bilim, Rönesans'tan beri devasa bir niteliksel atılım gerçekleştirmiştir. Bu yapı çerçevesinde bilim, (astroloji gibi) "sözde bilimleri" ve büyüyü karakterize eden ve sıkı gözlem ve akıl yürütmenin yerine, metaforlar[35] kullanan analojik metotlarla yollarını sistematik bir biçimde ayırmıştır. Bu atılımın, ("kutsal metinlerin" yorumuna dayanan) dinî dogmaların eleştirisiyle ve kapitalizmin doğuşuyla sıkı sıkıya ilişkili olması tesadüf değildir. Söz konusu atılım, aynı zamanda, şu ya da bu nedenle bu atılımın yalnızca "Avrupalıların" eseri

35 Eğretileme, istiare. *-çev.*

olabileceğini iddia eden güçlü bir Avrupa-merkezci eğilimle olduğu kadar, bilimin gelişme gösterdiği modern toplumun diğer karakteristiklerinde –özellikle de ataerkil maçolukta– beliren eğilimlerle de birleştirilir. Mevcut biçimiyle bilimin tüm bu sınırlılıkları, pekâlâ, kendisi de bilimsel olan, yani rasyonaliteye, gözleme ve sistematik kuşkuya dayanan bir eleştirinin konusu olabilir.

Ancak, bugün rüzgârı arkasına almış görünen biçimiyle postmodernizm, bu türden bir eleştirel model sunmaz. Bilimin bilgi alanındaki ayrıcalıklı statüsünü sorgulama iddiasındadır. Basitçe, "nesnel gerçekliğin" var olmadığını, "insanlar" neye gerçek diyorlarsa onun gerçek olduğunu savunur. Başka bir deyişle, (bir anlatı olarak nitelenen) bilimsel söylemi, diğer anlatılarla (sihir, "sözde bilimler", dinler) aynı düzleme yerleştirir. Hatta, mevcut anlatıların yüksek sayıda olmasının, her türlü evrensellik iddiasını yok ettiğini öne sürer. Tüm bu söylemleri eşit düzeyde konumlar ve garip (ancak anlaşılmaz olmayan) bir biçimde, kendilerini hegemonik söyleme karşıt olarak tanımlayan söylemleri, "egemen söylem"e karşı gösterdiği titizliğe eşit bir titizlikle eleştiriye tabi tutmaz.

Postmodern söylem, günümüzün başlıca gelişmelerine, yani (her zaman çoğul olarak görülen) "kültüralizmlerin" ortaya çıkışına yoldaşlık eder ve onu meşrulaştırır. Başka bir deyişle, "kültürlerin" sözüm ona farklı, ölçüye gelmez ve sabit değerler temelinde oluşan tarih dışı gerçeklikler teşkil ettiğini ileri sürer. Halkların gerçek tarihinde, bu abes *önselliği* doğrulayan hiçbir şey bulunamaz. "Kültüralizm", –bunu, sıradan ve apaçık bir olgu olan kültürel çeşitlilikle karıştırmamak gerekir– dinselliğe bulaşmış (siyasal İslam, siyasal Hinduizm, ABD'deki köktenci Hristiyanlık, her türden sayısız "tarikat") ya da etnikliğe bulaşmış tüm hareketlerin beslendiği mutlaklık arayışındaki söylemleri meşrulaştırır. Bunlar, hiçbir bakımdan insanların, özellikle de boyunduruk altındaki sınıfların ve halkların özgürleşme

özlemlerine katkıda bulunmayan, bunun yerine onları bir çıkmaza hapseden ve kurbanı oldukları gerçek baskıya –çürümüş kapitalizmin hâkimiyetine– boyun eğdiren koyu gerici söylemlerden başka bir şey değildir.

Kültürel farklılığa ve hegemonya karşıtı söyleme ilişkin meseleler, çoğunlukla kafa karışıklığına yol açar ve ben bunun önlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Öyleyse bu konuda açık olmaya çalışalım. Evet, gerçekte var olan emperyalist kapitalizm tarafından üretilmiş modernite, kültürel olarak taraflı, Avrupa-merkezci, erkek-egemen ve ataerkil, doğaya eşya muamelesi yaptığından dolayı da Prometheus'çudur[36]. Evet, bunu kanıtlayan hegemonya karşıtı söylemler (feminizm, çevrecilik, kültürel antiemperyalizm) herhangi bir hümanist alternatifin vazgeçilmez olumlu öğelerini oluşturur. Ancak bu alternatif, modernitenin reddi bir yana, bunun, Avrupa-merkezciliği, erkek-egemen maço diktatörlüğü ve ulusların hiçe sayılmasını reddeden akılcı ve radikal bir gelişimidir.

Bu meydan okuma karşısında, evrenselcilik özleminden vazgeçmeye davet, temelde gericidir. Bunun anlamı, hegemonya karşıtı söylemlere, ancak kendilerine ayrılan gettolardan çıkmamaları şartıyla bir yer açılmasını kabul etmektir. Amerikan tarzı demokrasi, bu tür iktidarsız bir "çeşitliliği" teşvik eder. Bir yandan "kadın çalışmaları" (*women studies*), "Siyahi çalışmaları (*black studies*)" gibi her türlü propaganda olanağı tanınırken, bir yandan da egemen ekonominin geleneksel söylemi, en ufak bir utanç duymadan yoluna devam eder. Postmodern olarak anılan bu ideoloji, dünyayı değiştirmek için gerekli radikal tutumu sağlayamaz.

Bütün cemaatçiliklerin özelliği, özdeşleştikleri gruplara bunlar "türdeş"miş gibi bakmalarıdır. "Siyahiler" vardır, "Hırvatlar", "Müslümanlar" vardır vs. Ne var ki, sözü edilen

36 Eski Yunan mitolojisine göre, doğaya karşı mücadelelerde insanlara yardım olsun diye, ateşi gökyüzünden çalıp yeryüzüne getiren kahraman. *–çev.*

gruplara aidiyet bazen –ama her zaman değil– gerçek bir kimliği tanımlasa ve bu kimlik gerçekten hakkı verilerek yaşansa da, en aşırı yabancılaşma hâlleri dışında, yaşamın başka boyutlarını hiçbir zaman tümüyle dışlamaz.

Kimi feminist ve çevreci yorumlar –ama kesinlikle hepsi değil– bu noktada hataya düşerek kendilerini cemaatçilerin safında buluyorlar. Kadınlar, erkek üstünlüğüne dayalı sistemin kendilerini içine hapsettiği ezilmiş konumlarından dolayı genel olarak mağdur olsalar bile, homojen bir grup oluşturmazlar – erkekler de homojen bir grup değildir. Kimi çevreciler de, gezegende yaşamın korunması için insanlığın ortak çıkarlarını ele alırken, konuya sanki söz konusu insanlık türdeş bir gerçeklik oluşturuyormuş gibi bakar.

Günümüz hareketlerinde önemli bir konuma sahip tüm bu düşünce ve eylem akımları, inkâr edilemez gerçekliklere işaret etmektedir. Eğer ırkçılık, erkek egemenliği, doğaya karşı kayıtsızlık olmasaydı, bu akımların hiçbiri var olmayacaktı. Demek ki, savaşmamız gereken bu gerçeklikler, bu akımların güçlerinin kaynağını oluşturur. Ancak bu savaşım, –bilmem bunu hatırlatmak gerekir mi?– yalnızca (basitleştirici bayağı indirgemelerden uzak kalınarak) bütünlüklü bir analiz çerçevesinde sorun her boyutuyla ele alınırsa ve böylece, bundan, karşılaşılan meydan okumaların üstesinden gelebilecek stratejiler türetmeyi becerebilirse etkili olacaktır.

Bu cemaatçi "ideoloji"nin egemen güçler, özellikle de ABD'nin hâkim tabakası tarafından desteklenmesinin nedeni budur. Mevcut egemenliklerin devamlılığı için bu ideolojiden daha işlevsel bir şey yoktur, zira söz konusu ideoloji, kendilerini "özel ve indirgenemez kimlikleri" içinde tanımlayan bireylerin oluşturduğu grupların görünüşteki oydaşmasını şekillendirir. Bu işlevselliğin gerçekliğini şu karikatürü kullanarak açıklayacağım: "Eğer bir elinizde bir şişe Coca-Cola ve diğerinde varsayılan kimliğinizi (Kuran, İncil ya da bir etnik sembol) tutuyor-

sanız, (aksini düşünüyor olsanız bile!) bir tehdit oluşturmuyorsunuz demektir."

Buna karşılık, insan medeniyetinin dayanabileceği yegâne temelin bilim ve evrensellik ihtiyacı olduğunu savunmanız, hiçbir şekilde, "modernite"ye tam bir saygıyı dışlamaz. Zira gerçekte var olan modernitenin ortaya çıkış tarihi ve oluşum koşulları açıkça ortada olsa bile, modernite henüz tamamlanmış değildir (zaten ne modernitenin, ne de tarihin bir sonu vardır). Ve mademki, bugüne dek gerçekte var olan modernite kapitalizmin modernitesidir, yeryüzündeki toplumların görevi, bugünü, daha üstün bir post-kapitalist moderniteyle aşmaktır.

Var olan gerici dalgalanmalar egemen hâle gelir ve kendilerine karşı çıkanların sesini boğabilirse, "neo-haraççı" diye niteleyeceğim post-kapitalist bir sistemin yapılanmasına katkıda bulunabilirler. Bu nitelemeyi seçmeme kaynaklık eden analoji, (modern) kapitalizmle karşılaştırarak özgüllüklerini tanımladığım pre-modern (pre-kapitalist) sistemlerin belirli karakteristiklerine işaret eder. Benim görüşüme göre bu ayırıcı özellik, bizzat Marx'ın, *Kapital*'de, *Ekonomi Politiğin Eleştirisi*'nde olduğu kadar tüm yazdıklarında (özellikle de *Alman İdeolojisi*'nde), öne sürdüğü farklılıktır. Son tahlilde ekonomi tarafından belirlenme, çeşitli etkinlik alanlarının hâkimiyet biçimlerinin çeşitliliğini dışlamaz: Kapitalizmde, hâkim etkinlik alanı ekonomidir (ve bundan dolayı, sistemi tanımlayan yabancılaşma şekli –kabaca piyasada ortaya çıkan–ekonomik yabancılaşmadır); bundan önceki sistemlerde, başat etkinlik alanı politikaydı (ve bunu mümkün kılan yabancılaşma şekli dinî yabancılaşmaydı).

Yeni ideoloji, politikanın egemenliğine bir dönüşü hazırlamaktadır. Gerçekten de, kapitalizmi şekillendiren ekonominin egemenliği, bizzat üretici güçlerin gösterdiği gelişim tarafından, yani günümüzdeki yeni teknolojik devrim diye adlandırılan şey tarafından kaçınılmaz olarak sorgulanır. Ancak politikanın (ya da daha iyisi ve daha doğrusu, politiko-kültürelin) egemenliği,

aynı oranda çeşitlenmiş toplumsal içeriklere bağlı olarak, çeşitli formlar kazanabilir.

Bu belki, (piyasa yoluyla toplumsallaşmaya karşıt olarak) demokrasi yoluyla toplumsallaşma biçiminde (daha ileri düzeyde) bir egemenlik formu, (rekabete karşıt olarak) dayanışmanın başat olması şeklini alabilir ve böylece, komünist bir toplumun üzerine oturacağı sağlam bir kaide oluşturabilir. İnanıyorum ki Marx'ın da bakış açısı buydu ve komünizmi kültürün başat oluşuyla tanımlamamın anlamı da budur (*Kapitalizmin Hayaleti*, Sarmal Yayınları, 1999).[37]

Ancak bu başatlık, ABD'deki yeni muhafazakârların programlarında tanımlanan farklı bir form da kazanabilir: piyasanın (yani oligopoller büyük sermayesinin) mutlak diktatörlüğü, tüm itirazcı ve yenilikçi boyutlarından yoksun bırakılmış oydaşmacı "demokrasi", (kendilerinin deyişiyle, dinî ve "ırksal") cemaat kimliklerinin şiddetle kabul ettirilmesi. Bu olasılıkların yarattığı tehlikeyi hafife almak yanlış olur. Zira bunların yeni muhafazakârlar tarafından ifade biçiminin çok aşırı ve bazen çılgınlık düzeyinde olduğu gayet açık olsa bile, gidiş, her yerde, ABD'de, Avrupa'da ve dünyanın geri kalanında, bu doğrultudadır. Bunun temelinde, yönetici sınıfların önerdiği "demokrasi-insan hakları" modeli yer alır ve gerçekte oluşturduğu maskaralık birçokları tarafından fark edilmez. Politikanın bu başatlık modeli, sivil toplum tarafından uygulanan demokrasinin güçlendirilmesi yoluyla liberal doktrinin meşruiyet kazandırmaya çalıştığı devletin rolünün asgari düzeye indirgenmesiyle -güç kaybetmez, aksine- güç kazanır. Bu ideolojide sivil toplum, hep birlikte içi boş oydaşmalar inşası için uğraşan ve her türlü gerçek iktidardan yoksun bulunan vatandaş müsveddeleri altgruplarından oluşmuş bir piramit biçiminde tasarlanır. Aynı zamanda bu model, evrenselliği reddedip "farklılığı" yücelterek,

37 *Critique de l'air du temps*, 1997.

"kültüralizm" bakış açısını benimsediğinden, "kültür"den daima çoğul olarak söz eder. Öyle olunca da, desteklediği egemenlik siyasetinin bu farklılıkları sömürmesine imkân verir.

Bu aşırı-gerici alternatifin ekonomik yönetim tarzının olası başlıca karakteristikleri, daha şimdiden, "kapitalizmin yeni çağında" görülmeye başlanmıştır: komuta mevkilerinin küçük grupların elinde merkezileştirilmesini sağlayan finansallaştırma, yönetici sınıfta, geleneksel burjuva değerlerinin yerini alan yeni "mafya benzeri" şekillenmelerin ortaya çıkması vs. Küresel anlamda baktığımızda bu ekonomi, "dünya ölçeğinde *apartheid*" ekonomisidir. Dolayısıyla da, Washington ve NATO tarafından açıktan açığa planlandığı üzere, Kuzey'in Güney'e karşı "aralıksız savaşını" gerektirir.

Elbette bu, daha düne kadar içinde yaşadığımız dünyadan farklı bir dünyadır, ama kesinlikle daha iyisi değildir; insanlık dışı ve kıyıcıdır.

Ek 3

Toplumsal İlerleme Olmadan Gerçek Bir Demokrasi Mümkün Değildir

Demokrasi, hem kendi başına bir gereklilik, hem de halk sınıfları için taleplerini kabul ettirmenin bir aracıdır.

Bireyle toplumun ilişkisi hakkında farklı görüşler beslenmesinin meşruiyetinin tanınması, çıkar farklılığının teslim edilmesi ve bu farklı çıkarların hayata geçirilmesi için gereken kurumların varlığı anlamında demokrasi, insanların özgürleşmesi için olmazsa olmaz bir koşuldur. Bu özgürleşme zihnin özgürleştirilmesinden bağımsız olarak düşünülemez. Demokrasi, tüm alanlarda, yaratıcılığa en yüksek olanakları sunar.

Ancak demokrasi, –daha kesin anlamıyla, pratiklerini tanımlayan ve onu yöneten kurumlar çerçevesi olarak kavrandığında– aynı zamanda bir araçtır: "halkın" (halk sınıflarının) taleplerinin karşılanmasını kolaylaştıran, ya da tersine, gelişmelerinin önünü kesen bir araç. O hâlde, bu son anlamı çerçevesinde, halk demokrasisinin araçları ile ayrıcalıklı insanların yararına olan demokrasinin araçları arasında titiz bir ayrım yapmak durumundayız. *Demos* Yunancada halk anlamına gelirken, demokrasi tanımında "halkçı" sözcüğünü kullanmak malumu ilam gibi görülebilir. Ancak bu gereksiz sözcük kullanımı kaçınılmazdır, zira egemen ideolojinin sunduğu şekliyle demokrasi, halk sınıflarının taleplerini karşılamak için değil, ayrıcalıklılara hizmet etmek için tasarlanmış ve inşa edilmiştir.

Gerçek bir demokrasi, toplumsal ilerlemeden ayrı düşünülemez. Bu, demokrasinin, özgürlüğün gereklerini, ondan hiç de

daha az önemli olmayan eşitliğin gerekleriyle bir arada bulundurmak zorunda olduğu anlamına gelir. Ne var ki, bu iki değer zorunlu ve kendiliğinden olarak birbirinin tamamlayıcısı değildir, aksine çok zaman birbiri ile çatışma içindedir. Ekonomik sistem tarafından kutsanmış mülkiyetle aynı düzlemde birleştirildiğinde, hürriyet, eşitliğin gerçekleşme alanını daraltır. Zira mülkiyet, günümüzde olduğu gibi, daima ve kaçınılmaz olarak azınlığa aittir. Çağımızda, egemen finansal oligopoller çağında, bu aşırı eşitsizliğin hürriyet/mülkiyet çiftiyle birleşmesi, bir plütokrasinin gerçek iktidarına dayanak olur ve demokrasiyi etkisiz birtakım törensel uygulamalara indirger. Buna karşılık, eşitlik (en azından belli bir daha az eşitsizlik derecesinde) –modern tarihte sıkça görüldüğü gibi– yurttaşların özgürlüklerini kullanmalarına pek bir tolerans gösterilmeksizin, iktidar tarafından güvence altına alınabilir.

Hürriyet ve eşitliğin birleştirilmesi modern çağdaki insanlara yönelik meydan okumanın özünü oluşturur. Egemen ideolojinin bize sunduğu kurumsal demokrasi, gerçek demokratik ilerlemenin önünde bir engeldir. Bildiğimiz anlamda demokrasi –günümüzde de olduğu gibi – hiçbir zaman halkın taleplerini karşılamak için değil, tersine, onun karşısına aşılması zor olan engeller koymak için tasarlanmıştır.

Tezimize destek olarak, bu güdük demokrasinin kurumlarıyla pratiklerine ilişkin üç dizi gözlem sunacağız.

Son zamanlarda ortaya çıkan ve Avrupa ülkelerinin seçimle temsile dayanan demokrasisinin kurumsallaştırılmış pratiklerinde hâkim hâle gelmiş eğilimler, savunucularının, açık biçimde, "demokrasi fazlalığı" olarak niteledikleri şeyi budama hedefini güdüyor!

(Var olduğu yerlerde) "nispi temsil"in yerine (bir, bazen de iki oylamalı) "dar bölge" (her seçim çevresinde tek bir adayın seçilmesi) prensibinin benimsenmesinin açıkça itiraf edilen hedefi, "azınlık" oylarının etkisini ortadan kaldırmak ve önceliği,

"sistemin kurallarına" ("piyasaya") ve bunları meşrulaştırmaya yönelik söyleme uymayı kabul eden "merkez" adaylarına vermektir. Bize "demokrasinin anavatanı" olduğu söylenen Büyük Britanya'nın, tıpkı ABD gibi, her zaman dar bölge seçim usulünü uyguladığına dikkat etmeliyiz.

Başkanlık sisteminin ve başkanın genel oyla seçilmesi prensibinin benimsenmesi de aynı hedefi gütmektedir. Bu seçenek, kamuoyunu, sağcı ve solcu olarak lanse edilen, ama tercihlerin kutuplaştığı bir ortamda gerçekte merkez için yarışan, iki aday etrafında toplanmaya zorlar. ABD ve ardından Latin Amerika, kurucu atalarının metinlerinin de bunu doğruladığı gibi, bunun sonuçları hakkında tam bir bilinç içinde, anayasal sistemlerini her zaman bu prensip üzerine kurmuşlardır. Günümüzde bu prensip, aynı mantıktan yola çıkılarak, Afrika ve Asya'da önemli ölçüde benimsendi. Kendisini Bonapartizm ile bütünleştiren geleneğe rağmen Fransa'daki V. Cumhuriyet tarafından da benimsenmiş olan bu prensip, günümüz Avrupa'sında da yayılma eğilimindedir. Şu da var ki, iki büyük siyasi parti sistemini destekleyen dar bölge seçim yöntemine dayanan parlamenter sistem de benzer sonuçlar yaratır ve ortaya, aşağı yukarı başkanlar kadar güçlü başbakanlar çıkarır.

Avrupa anayasası projesi, halkın taleplerinin etken biçimde ifade edilmesini engelleyecek bir temsilî demokrasinin prensiplerini kutsama tutkusuyla hazırlanmıştı. Projenin Fransa ve Hollanda halkları tarafından resmen reddedilmiş olduğu şüphesizdir. Yine de, Brüksel kurumları, sanki bu retler geçersizmiş gibi davranıyor ve projenin temel içeriğini "minik antlaşma"da[38] yeniden canlandırılmış gibi görüyor. Demek ki bu proje hâlâ güncel! Proje, yalnızca Beyannamelerin (1789, ABD'ninki ve diğerleri) formüle ettiği mülkiyetin kutsanma-

38 Avrupa Anayasası tasarısının 2005'te reddi üzerine, Aralık 2007'de AB ülkelerinin Lizbon'da imzaladıkları ve Avrupa kurumlarında yeni düzenlemeler öngören antlaşma. *-çev.*

sı tavrını canlandırmakla kalmıyor, bunun yanı sıra, faşizme karşı mücadelelerinde başarılı olan halk sınıfları, II. Dünya Savaşı sonrasında, o güne dek kapitalist ülkelerde asla yararlanamadıkları (ve bugün artık kaybetmek yolunda oldukları) bir meşruiyet kazanmaları sayesinde özel mülkiyeti, en azından kısmen sorgulamışken, buna mutlak bir değer de atfediyor. Bu evrimin dümen suyuna giren Avrupa'nın projesi, eşitlik prensibi tarafından yönlendirilen toplumsal etkinlik alanlarına saygıyı dayatarak mülk sahiplerinin özgürlüğünün genişleme sahasını kısıtlayan, kamu hizmeti konseptini ortadan kaldırır. Eğitime, sağlığa, iş güvencesi ile emekliliğe ve birtakım temel ihtiyaçlara (konut, su, elektrik, ulaşım) erişimde (göreli) eşitlik prensibi, bundan böyle, sermayenin sömürüsüne sunulmuş piyasa alanının yayılma gereklerine kurban edilmiştir.

Kural olarak ilkelerle sınırlı kalması ve bunların uygulamada nasıl yorumlanacağına girmemesi gereken anayasa alanının dışında kalan birçok alanda, finansal oligarşinin "hak"larını sağlamlaştırmak için yapılan detaylı düzenlemeler konusunda bir şey söylemeyeceğim. Bir başka açıdan bakarsak proje, ulusları "Avrupa" hukukunun üstünlüğüne boyun eğdirerek, yasama yetkilerini önemli ölçüde kısıyor. Oysa, Avrupa devletlerindeki yasama güçleri, en azından parlamento seçimlerine göre oluşturulurken, AB düzeyinde bunun böyle olmadığını biliyoruz. Yetkilerin ulusal parlamentolardan Brüksel'deki dairelere kayması, kurulması dilenen yargıçlar hükümetine, (oylamaya dayanan) ulusal yasaların (oylamaya dayanmayan) Brüksel talimatlarına uygun olup olmadığına karar vermekle görevli –ve daima tutucu olan– yargıçlar hükümetine doğru bir başka sürüklenişi destekliyor.

Anayasa projesi, NATO'ya yaptığı resmî göndermeler yoluyla, dış politika konusunda demokratik tercihin olası etkisini ortadan kaldırıyor. NATO bir ittifaktır (dolayısıyla koşullara bağlıdır ve prensip olarak, seçilmiş güçler tarafından bundan çıkıl-

ması kararlaştırılabilir) ve dahası, askerîdir ve yönetimi, doğal bir hakmışçasına, (en azından AB için yabancı bir devlet olan!) Birleşik Devletler'in denetimine emanet edilmiştir. Bu çerçeve içinde devletlerin egemenliğinin ortadan kaldırılması, temel bir demokratik hakkın, halkın dilediği dış politikayı uygulama hakkının ortadan kaldırılmasıyla aynı anlama gelir.

Metinlerin Avrupa medeniyetinin sözde kökenlerine (Hristiyanlık ya da tam da olmasa Yahudi-Hristiyanlık) göndermede bulunan bir laf salatasıyla sarmalanmış olması, projenin demokratik etkisini güçlendirmez, aksine, zayıflatır. Bu metnin, (oldukça gerici) atası olan Giscard d'Estaing'in, bunun "neredeyse ABD'nin anayasası kadar iyi"! bir metin olduğunu söylemesi şaşırtıcı değil. Zira Amerika'da "demokrasi"nin (Avrupa'daki ilerlemelere ve gerilemelere zıt biçimde) sürekli gelişiminin güvencesi olarak sunulan anayasa, gerçekten de, yazarları tarafından, halk taleplerinin etken olma riskini en aza indirme kaygısıyla tasarlanmıştır. ABD'nin kurucu ataları, bu konuda şaşırtıcı bir fikir berraklığına sahiptiler ve bunu Kinik bir içtenlikle belirtmekten de geri durmamışlardır.

Bunu, öncelikle, eşitlik özlemini bir yana bırakıp yalnızca iki temel değeri (özgürlük ve mülkiyet) koruyarak yapmışlardır. Bunun sonucunda, ABD'nin hâkim ideolojisi, bugüne dek, (yaratıcı girişimlere elverişli olduğu iddia edilen) rekabet sunağında kurban edilen eşitliğin küçümsenmesiyle şekillendi. Rekabetin kendisi de, mülkiyet sahiplerinin özgürlüğü ("piyasa"nın üstünlüğü) anlamına gelen özgürlük/mülkiyet bileşiminin kendiliğinden ortaya çıkan ürünüdür. Siyasi ideoloji ve kültürün kapitalizm için mükemmel derecede işlevsel olan bu aşırı ifadesi, yalnızca sosyalist özlemleri tanımlamakla kalmayan, dahası, insanlığın ilerlemesinde tarih boyunca rekabetten daha büyük önem taşımış olan dayanışma kavramını ortadan kaldırır.

Buldukları ikinci çare, bilinçli bir şekilde, temsilî ve prosedüral (usuli) bir demokrasiye özgü kurumsal formlar üzerine

odaklanmaktır: demokrasinin öngördüğü usullere uyulmuşsa, kararın kime yaradığını ve kimi kurban ettiğini hesaba katmaya gerek kalmaksızın, demokrasi uygulanmış demektir. Dar bölge seçim yöntemi ile başkanlık yetkilerinin yoğunlaşması, gerçek bir halk temsilinin gün yüzüne çıkma şansını neredeyse sıfıra indirir. Buna karşılık, bu tehlikelerin farkında olan Fransız Devrimi, bu nedenle bir "başkan" (seçilmiş bir "Kral") belirlememeyi tercih etmiştir. Mülkiyet sahipleri arası rekabetin önceliği baskısı altında bulunan bir toplumda yürüyen temsilî ve prosedüral demokrasi, ABD'nin siyasi hayatındaki yansımaları Avrupa'dakinden de daha aşırı formlar kazanmış olan paranın iktidarını destekliyordu. Muazzam para meblağlarına uzanmadan bir seçim kampanyasına katılmanın imkânsız olduğunu; Amerikan yasalarının kampanyaların en varlıklı sermayedarlar tarafından finansmanına kayıtsız izin verdiğini, aynı kuralların medya için de geçerli olduğunu biliyoruz. Öte yandan, prosedüral demokrasi, Yüce Mahkeme tarafından temsil edilen yargının gücünü destekler ve bu gücün çoğunlukla tutucu bir tavır içinde uygulanmasından haklı olarak korkulabilir.

Bu tutucu önlemler, ABD anayasasının uzun ömürlü olmasını açıklar. Giscard d'Estaing, mevcut sistemin ötesine geçme, sosyalizme doğru ilerleme yolunda herhangi bir talebi anayasa ve dolayısıyla meşruiyet dışı sayarak, Avrupa için kapitalizm dışında bir seçeneğin düşünülmesini dahi yasaklayan bir anayasa talep ederken ne yaptığını biliyordu.

Buna ek olarak, bildiğimiz gibi, söz konusu Amerikan demokrasisi, –Atina'da olduğu gibi– Avrupa kökenli Beyazlara özgüydü. Kurucu atalar yalnızca kölecilik yanlısı değildi, çok zaman bizzat köle sahibiydiler. Aynı şekilde, Kızılderililerin, köklerinin kurutulmasının dışında bir şey hak ettiklerini hiçbir zaman düşünmediler. Ardı ardına gelen göç dalgaları işin geri kalanını halletti: sınıfa dayalı bir siyasi bilinç yerine "cemaatçi" bilinçlerin billurlaşmasını ikame etmek (bu konuy-

la ilgili olarak *Liberal Virüs*[39] adlı kitabımı işaret edeceğim). Amerikalıların Avrupalı dostları tarafından elbette gıpta ile karşılanan (ve vatandaşların yoksul yarısının seçimlere katılmamasıyla somutlaşan) kamuoyunun kitlesel depolitizasyonu, "demokratik" nitelemesini pek hak etmeyen bu sistematik yapılanmanın ürünüdür.

Hâkim ideoloji, "demokrasi" ile "piyasa serbestliği"ni (yani gerçekte kapitalizmi) birlikte düşünür ve bunların birbirinden ayrılamayacağını iddia eder: Piyasa olmaksızın demokrasi olmaz, dolayısıyla demokratik bir sosyalizm de düşünülemez. Bu -kelimenin kaba ve olumsuz anlamıyla- totolojik bir ideolojik formülasyondur ve bu formülasyon, demokrasi kavramının ABD'deki güdük demokrasi modeline indirgendiğini varsayar. Kaldı ki, bir dünya sistemi olarak gerçekte var olan kapitalizmin tarihi, bu güdük demokrasinin bile, kural olmaktan çok istisna olduğunu gösterir.

Batı ve Orta Avrupa ya da ABD'de olduğu gibi, kapitalist merkezlerde temsilî demokrasinin gösterdiği ilerlemeler her zaman, toplumsal mücadelelerin ürünü olmuştur ve iktidar sahipleri (mülk sahipleri) bunları olabildiğince geciktirmeye çalışmışlardır. Seçme hakkının genişletilmesi (genel oy yeni bir olgudur), kralların, birlik hâlindeki aristokratların ve askerî yüksek komutanlıkların ayrıcalıkları karşısında yasamanın güçlendirilmesi, "göreli temsil"in (nispi temsilin) kabulü, haklar aracılığıyla mülkiyetin özgürlüğüne sınırlamalar (çalışma hakkı, toplumsal güvenlik hakları vs.) getirilmesi örneklerinde olduğu gibi, konu ne olursa olsun, ilerlemelerin hep toplumsal mücadelelerin ürünü olduğu inkâr edilemez bir gerçektir.

Küresel kapitalist sistem ölçeğinde -kapitalizmin gelişimini sağladığı gerçek alan ölçeğinde- (güdük) demokrasi/kapitalizm birleşimi, açıkça görülebileceği gibi, gerçek bir temelden daha da yoksundur. Gerçek küresel kapitalizmle bütünleşmiş çev-

39 *Le virus libéral*, 2003.

re ülkelerde, demokrasi hiçbir zaman –ya da neredeyse hiçbir zaman– olabilecek gündemin ya da hatta, kapitalist birikimin işleyişi için temenni edilebilecek gündemin bir konusu olmamıştır.

Koşullar böyleyken, şunu da ekleyeceğim ki, merkezlerdeki demokratik ilerlemeler, gerçekten de ilgili halk sınıflarının mücadelelerinin sonucu olarak ortaya çıkmışsa da, söz konusu toplumların küresel sistem içinde yararlandıkları avantajlar tarafından büyük ölçüde kolaylaştırıldıkları da unutulmamalıdır. Marx'ın kendisi, genel oy hakkından önemli ve olumlu gelişmeler beklemişti: sosyalizme barışçıl bir geçiş olanağı. Tarih onun bu ümitlerini boşa çıkardı, zira genel oy hakkı, nasyonalist/emperyalist ideoloji ve buna eklemlenen gerçek çıkarlar tarafından kemirilen toplumlarda gündeme geldi (Canfora, 2006).

Halk hareketleri ile sosyalizm ve emperyalist egemenlikten kurtulmak için mücadele veren halklar, demokrasi ve toplumsal ilerlemeyi bir araya getiren bir teori ve pratik başlatarak, gerçek demokratik ilerlemelere kaynaklık etmiştir. Bu evrim –kapitalizmin, onun ideolojisinin ve temsilî ve prosedüral demokrasi yolunda kısıtlı pratiğin aşılması yönündeki evrim–, çok önceleri, daha Fransız Devrimi'yle başlamıştır. Daha sonraki devrimlerde, Paris Komünü'nde, Rus Devrimi'nde, Çin Devrimi'nde ve daha başka birkaç devrimde (Meksika, Küba, Vietnam), bu evrim kendisini daha olgun ve daha radikal bir biçimde ortaya koymuştur.

Konvansiyon Meclisi, büyük demokratik reformlar (genel oy hakkı, köleliğin kaldırılması) kabul etmekle ve bunlara temel olan prensipleri (eşitlik, dayanışma, yaşam hakkı, eğitim hakkı, vs.) ilan etmekle yetinmemiş, bunun yanında, bu prensipleri hayata geçirecek kurumsal sistemler öngörmüştür (başkanlık sisteminin reddedilmesi vs.).

Bu ilerlemelerin –zamanın ekonomisinin nesnel koşullarının kolayca açıkladığı– sınırlılıkları ne olursa olsun, yine de

bunlar, Babeufçü[40] komünistler tarafından dile getirilen yeni ümitler için ilham kaynağı olmuştur. Paris Komünü bu mirası sahiplenmiş ve onu daha da ileriye taşımıştır.

Rus Devrimi, olası bir sosyalist ve demokratik evrimin koşulu olan büyük reformları gerçekleştirmiştir: toprak reformu, sermayenin kamulaştırılması. Devletçi sürükleniş, daha sonra ortaya çıkacaktır. Ancak, gerçek toplumsal ve demokratik ilerlemeler sağlayarak demokratik sosyalizme doğru uzun geçişin bir safhasını tanımlayan, "halk demokrasi"sinin (bunun, Doğu Avrupa "halk demokrasileri"yle hiçbir ilgisi yoktur) prensiplerini ortaya koyan hiç şüphesiz Çin'dir. Bu halk demokrasisinin ana eksenini, özel toprak mülkiyetinin ortadan kaldırılması ve herkesin toprağa eşit erişim hakkının garantilenmesi oluşturmaktaydı. Tarımsal üretimi, bu üretime ortak küçük endüstriyel birimleri ve kamu hizmetlerini (okullar, klinikler vs.) müştereken yönetmekle görevli Halk Komünlerinin kurulması, toplumsal yaşamın tüm boyutlarının yönetiminde aşamalı bir demokratikleştirme yolunda etkili bir kurumsal çatı hizmeti sunabilirdi.

Çin halk demokrasisinin sınırlılıklarının, tutarsızlıklarının ve gerilemelerinin, Lin Chun tarafından iyi bir şekilde analiz edilen (2006) birçok nedeni vardır: uzun vadeli bir geçiş projesi için gerekli üç odak (ulusal bağımsızlık, üretici güçlerin geliştirilmesi, eşitlik ve sosyalizm değerlerinin ilerletilmesi) arasındaki nesnel çelişkiler, ancak bunun yanında –ve onun kadar önemli–, birey haklarının resmî ve yasal garanti formülasyonlarının olmayışı ve iktidarın kurumsallaşmasındaki muğlaklık. Halktan bir şeyler "öğrenme" ihtiyacı duymadan, kendi kendini, tekeline sahip olduğu bir gerçeği halka "öğreten" öncü ilan eden partiyi bir yana bırakarak, halk sınıflarını kendi ta-

40 Babeuf (1760-1797): Fransız Devrimi sırasında Eşitler Komplosu'na (1796) önderlik etmiş, kendi adını taşıyan bir komünist sistemin kurucusu, 1797'de idam edilen büyük devrimci. *–çev.*

leplerini formüle etmeye çağıran ve onlara bunun imkânlarını sağlayan "kitle çizgisi", gerçekten de, demokratik bir projenin temel mantığından kaynaklanır. Bu prensip, kuramın harekete dışarıdan taşındığı tezinin karşıt ucunda konumlanır. Yine de, "kitle çizgisi", hakların ve örgütlenmelerin kurumsallaştırılması ihtiyacını ortadan kaldırmaz.

Tarihin devrim dönemlerine eşlik etmiş olan otoriterleşme, dahası kan dökme eğilimlerini, ciddi bir şekilde eleştirmekten sakınanlardan değilim. Bunların altında yatan nedenleri açıklamak, ne bunları haklı gösterir, ne de sosyalist gelecek için taşıdıkları yıkıcılığı azaltır. Yine de şu hatırlanmalıdır ki, en kanlı şiddet, her zaman, karşı-devrimciler tarafından uygulanan şiddet olmuştur. Beyaz Versay terörünün kurbanları on binlerle ifade edilmektedir; Komün'ün masum kurbanlarının sayısı ise yüzü geçmez. Stalinizmin kanlı sapması, sosyalizmin mantığının bir ürünü değildir; aksine, sosyalizmin ilerlemesini durdurma ve yerine, "sermayedarsız kapitalizm" olarak nitelediğim devletçiliği ikame etme iradesinin ürünüdür. Yine de, gerçekte var olan kapitalizm/emperyalizmin aralıksız cürümlerini, kolonilerdeki katliamları, ABD ve müttefikleri tarafından günümüzde devam ettirilen "önleyici savaşlar"ın yol açtığı katliamları da unutmamak gerekir. Bu koşullar altında, "demokrasi", basitçe gündemden kaldırılmadığı takdirde, Irak'ta gördüğümüz üzere, maskaralıktan başka bir şey değildir.

Bugün dünya çapında gerilemekte olan demokrasi, sadece ve sadece, kurumsallaşmış bir toplumsal demokrasinin formlarını kazandığında ilerleme kaydedebilir.

Oligopol kapitalizmi, daha önce de söylediğim gibi (Dördüncü Bölüm), burjuva demokrasisi dâhil, demokrasinin düşmanıdır. Genel olarak bakıldığında, mevcut küreselleşmiş kapitalizm çerçevesinde, (güdük biçimlerinde bile) demokrasi, –gerçek ya da hatta potansiyel– ilerleme içinde değildir, aksine,

gerileme hâlindedir, meşruiyet ve inanılırlığını yitirme tehdidi altındadır. "Bütün kararları piyasa alır, parlamento ise (eğer varsa), hiçbir şeyin karar mercii değildir." Buna ek olarak, "teröre karşı" savaş, plütokrasiye olabilecek en büyük kazancı sağlamak amacıyla, bildiğimiz gibi, demokratik hakların kısılması için bahane hizmeti görür. Bu durumda da halklar, kendilerini çıkmaza sokan ve özünde antidemokratik olan "kimlikçi" (etnik ve/veya dinî uzantılı) içe kapanmaların cazibesine kapılma tehlikesine düşer.

Her yerde, gerçekte var olan çağdaş küresel kapitalizmin merkezlerinde ya da çevrelerinde bulunmamıza bağlı olarak, çok farklı koşullarda olsak bile, üstesinden gelinmesi gereken meydan okuma hep aynıdır: hem kapitalizmin, hem de temsilî demokrasinin ötesine geçmek, başka bir deyişle, birbirinden ayrılmaz bu iki doğrultuda radikal pozisyonlar benimsemek, demokratik ilerlemenin koşulunu oluşturur. Şimdi bu doğrultuda ilerlemeyi mümkün kılabilecek bazı olası genel önermeleri sıralayacağım:

- Mülkiyetin kutsal karakterini sorgulamaya, özgürlük ve eşitliği, gelişme ve toplumsal ilerlemeyi bir araya getiren değerlerin önceliğini savunmaya cüret eden hak düzenlemelerini ve sözleşmeleri (ulusal düzenlemeler ve uluslararası sözleşmeler, kadın hakları, köylü hakları, işçi örgütlerinin hakları, kamu hizmetlerinin, kamusal ve özel işletmelerin yönetimine ilişkin ilkeler vs. gibi belli alanlara özgü uluslararası sözleşmeleri) kabul etmek. Elbette de bunun yanında, bu sözleşmelerin kâğıt üzerinde güzel niyetler olarak kalmaması için gerekli araçları formüle etmek.
- Seçilmiş parlamentoların güçlendirilmesi, göreli temsil ilkesinin benimsenmesi, başkanlık sistemlerinin yürürlükten kaldırılması, kendisini demokrasiye kaybettiği anlamı geri vermeye adayan bir solun programında, yüksek bir öncelik taşımalıdır.
- Bütün alanlarda, toplumsal hizmetler, üretim birimleri, belediye yönetimi alanlarında, popüler ve demokratik idare alanları

oluşturmak ve otoritelere bunların meşruluklarını kabul ettirmek için gerekli mücadeleleri yürütmek.

- Uluslar düzeyinde demokratik özlemler çiğnenirse (AB'deki durum budur) "ulusalüstü demokrasi" diye bir şeyin olamayacağı açık olduğundan, ulusların egemenliğine eksiksiz bir saygının yeniden yerleştirilmesi. Büyük bölgesel toplulukların "uzun vadede" elde edebileceği şu ya da bu fayda uğruna, mücadelelerinde görece daha ileri gitmiş halkların olası ilerlemelerini feda etmek kabul edilemezdir, zira bir ya da birçok ülkede etkili bir ilerlemenin gerçekleşmesi başkalarını da sürükleyebilecekken, bölgesel birliğin "ihtiyaçlarına" göre konumlanmak, neredeyse her zaman, en az ilerlemiş olana göre konumlanmak anlamına gelir. Bu yola gitmek, gerçekte, (piyasanın) "küresel açılım"ı kendileri için belirleyici önem taşıyan egemen çıkarlara, halk sınıflarının çıkarı karşısında üstünlük tanımaktır.

Önerilen modelin radikal bir programının üstesinden gelmesi gereken zorluklar, hiç kuşkusuz, geniş çaplıdır. Somut durumların çeşitliliğinin ötesinde, üç temel zorluk dizisi tanımlayabiliriz:

Kapitalist/emperyalist merkez ülkelerde, halk sınıfları (ve hatta büyük ölçüde, hiç değilse potansiyel olarak orta sınıflar), hiç kuşku yok ki, daha çok gerçek demokrasi, daha çok eşitlik, daha çok dayanışma ve daha çok toplumsal güvence (iş güvencesi, emeklilik sistemi güvencesi vs.) özlemi duyarlar. Vahşi rekabet ideolojisinin, ABD'de değilse bile, Avrupa için kabul edilebilir olduğu kesin olarak söylenemez. Ama Kuzey ülkeleri, gezegeni yağmalamanın, dolayısıyla da Güney halklarını azgelişmişlikte tutmanın kendilerine sağladığı önemli avantajlardan vazgeçmeye hazır mı? "Sürdürebilir" bir gelişme için ekolojik kaygının, bu avantajları ciddi bir biçimde sorgulaması gerekir. Ne var ki, bu kaygının, güzel dileklerin ötesine geçemediğini gözlemlemek durumunda değil miyiz?

Çevre ülkelerde mücadele ancak, uzun (yüzyıl ölçeğinde) bir geçiş süreci içinde halk demokrasisi siyasi sistemleri şu üç hedefi

gerçekleştirmeyi başarırlarsa kazanılabilir: müzakere ile belirlenmiş bir küreselleşme temelindeki çok-kutuplu bir uluslararası sistemde ulusal bağımsızlığın korunması ve güçlendirilmesi; bu yapılmadan yoksulluğun kökü kazınamayacağına ve dengeli bir çok-kutuplu dünyanın kurulması hakkında konuşmak bile yersiz olacağına göre, vazgeçilmez bir zorunluk olarak üretici güçlerin gelişiminin hızlandırılması; sosyalizmin değerleri ve özellikle de eşitlik değerleri için genişleyen bir alanın savunusu.

Bu meydan okuma, insanlığın dörtte üçünü ilgilendiriyor. Ancak zamanımızda, gerçekten adına layık bir gelişime (yani ulusal bağımsızlığı güçlendiren, sosyalist değilse de sosyal, hızlandırılmış bir gelişime), buna paralel olarak toplumun demokratikleştirilmesini gerektireceğinden, bununla tamamen zıt yönde bir "Aydınlanmacı despotizm" yoluyla erişmek, benim bakış açımdan zor görünüyor. Hiç kuşku yok ki, bu türden bir aydınlanma otokrasisi, emperyalizm için pek can sıkıcı olmayan gerici despotizmlerden daha iyi olurdu. Yine de, herhâlde, kısa vadede daha iyisini bekleyemeyeceğimiz durumlar olabilir. Ancak bence bariz olan şu ki, demokratik olmayan siyasi şartlarda elde edilebilecekler, hızlı bir şekilde aşılamaz limitlere ulaşacaktır.

Demokrasi, gerçekleşmesi için uygulanması yeterli bir tariften ibaret değildir. Gerçekleştirilmesi sonsuz bir süreçtir, bu nedenle de ben, demokrasi yerine, demokratikleşme demeyi tercih ediyorum. Esasında, demokrasinin söz konusu tarifi –çok partili sistem ve seçimler– demokrasiyi, siyasi yaşamın yönetimi alanıyla sınırlı, bu yüzden de, günümüzün kocamış kapitalizminde son derece anti-popüler, üstelik de ekonomik liberalizmle birleştiği için kara komediye dönmüş, güdük bir temsilî ve prosedüral demokrasi seçeneğine hapsetmiştir. Böyle bir tarif, demokrasi için mücadeleyi, meşruiyetinden yoksun bırakmaktadır. Bu çözümü, "daha az kötü" diye kabul etmek, moral bozucu bir çözümsüzlükle sonuçlanır ve "iyi yönetişim" ve

"yoksulluğun azaltılması" üzerine söylemler, liberalizmin yıkıcı etkilerine hiçbir yanıt getirmez.

Son olarak, burada belirtilen doğrultularda başarılı bir şekilde ilerleme kapasitesine sahip mücadele metotları için ortaya çıkan birkaç önemli seçeneği tartışmak, bana elverişli bir yol gibi görünüyor. Bu tartışma sosyal forum "hareketleri"yle doğrudan ilişkilidir.

Günümüz dünyası, egemen stratejik yayılmacılığın tahrip edici etkilerine karşı protesto ve mücadelelere girişen her türden toplumsal hareketlerin sonsuz çeşitliliği tarafından belirlenmiştir. Ancak bu söylenenin yanı sıra, günümüzün başka bir özelliği, 19. ve 20. yüzyıllardaki tarihsel sol hareketlerin organizasyon ve mücadele biçimlerine, kendi kendilerini "öncü" ilan etme eğilimlerine (bu nedenle bugün bu sıfat geniş ölçüde reddediliyor), kendilerini çok zaman demokratik prensiplere az saygılı metotlarla ortaya koymalarına karşı duyulan büyük güvensizliktir. Bu eleştiriler, büyük ölçüde, geride kalan iki yüzyılın mücadelelerinin doğru bir eleştirel analizine dayanmaktadır. Dolayısıyla bunlar ciddiye alınmalı ve yeni organizasyon ve eylem şekillerinin yaratılmasına ilham olmalıdır.

Bu meydan okuma karşısında, birçok "hareket" ve militan, son derece tehlikeli olduğuna inandığım birtakım önermeler kabul ediyor. Bunların içinde hiç değilse aşağıdakilere değineceğim:

- "Sivil toplum" söylemi. Kavramsal muğlaklığın ötesinde, bu terim, büyük ölçüde, sözde yakın, tabana yönelik ve hemen "sonuç veren" (demek ki alt edilemeyecek kadar güçlü görünen iktidar sistemleriyle gerçekte baş etme kapasitesi bulunmayan) bir eylem tarzını tercih eden ve apolitizme değer veren (özellikle de partiler politikasını reddeden) bir modelden ilham alır. Bu metot, genel çıkarı gözetmek yerine, hareketlerin parçalanmasını, hatta bunların tekil çıkarları savunan "lobilere" dönüşmesini sürekli kılan, olumsuz birtakım gelişmeleri destekler. Negri'nin

de övdüğü Birleşik Devletler geleneği, "çokluk" üzerine söylemlere büyük ölçüde esin kaynağı oluşturur. İdeolojik temelini, dönüşümün tarihsel aktörü olarak artık sınıfların ve ulusların yerine konmuş olan "birey"e verilen aşırı değerde bulur. Bu ideoloji, varlıklı Batı'nın –sosyal forumlarda fazlasıyla temsil edilen– "bobo" azınlıklarına uygundur, halk sınıflarının muazzam kitlelerinin beklentilerine yanıt vermez.

- "Cemaatçi söylem", halk sınıflarının bileşenlerinin "kökenlerinin", (geride bıraktığımız yarım yüzyıldaki göçlerin ürünü olan) çeşitliliğinin kaçınılmaz sonucudur. Geniş ölçüde, sınıf bilincine ve yurttaşlık bilincine bağlı ifadelerin zayıflığıyla ilişkili olan cemaatçi ideoloji, sözü edilen bilinçlerin olgunlaşmasını desteklemek bir yana, bu azgelişmiş bilinçleri besler. Burada yine, siyasi sınıf bilincinin ergin hâle gelmesini engelleme işlevini yerine getirdiği Birleşik Devletler'den kaynaklanan malum gelenek, bugün Avrupa'da büyük rağbet görmektedir.
- Burada eleştirilen metot ve söylemlerle kapana kıstırılan "hareket"lerin durgunluğu, giriştikleri mücadelelerin (çoklukla önemsiz ya da) çok sınırlı başarısı, "daha kötü"yü önlemek için "daha az kötü olan seçeneği" tercih tezine katılmayı teşvik eder. Ancak, çoğu kez daha az kötü daha kötüden pek farklı olmadığından, bu seçeneğin tek sonucu, halk sınıflarının cesaretini kırmaktan ibarettir.

Buna karşılık olarak aşağıdaki önermeleri sunacağım:

- "Farklılık içinde aynı noktaya yönelmeyi" örgütlemek. Elbette bu da (örgütlerin bağımsızlığı dâhil) farklılığa saygıyı gerektirir, ama aynı zamanda, aynı noktaya yönelmeyi sağlayabilecek müşterek eylem platformları arayışını da destekler. Bundan, eylem stratejilerinin, kısa vadeli hedeflerle daha uzun vadeli perspektiflerin tanımlanmasının, tartışmaların merkezinde olmasını kabul etmek gerektiği sonucu çıkar. Dünya Alternatifler Forumu, bu tür görevlere katkıda bulunma arzusundadır.
- Apolitizmin reddi. Tüm hareketlerin, tüm mücadelelerin doğası gereği siyasi eylemler olduğunu göz önünde bulundurarak, si-

yasi partilerle (ya da hiç değilse, bunların kimi bölümleriyle ve kendini açıkça "siyasi sahnede" konumlandıran aktörlerle) eylem ortaklığı reddedilmemelidir, aksine aranmalıdır.

Küçük ya da büyük bütün hareketlerin, devrimci ya da reformist bütün siyasi partilerin karşısına dikilen meydan okumanın doğası aynıdır: Sorun, örgütlenme mantıklarının karşısında, mücadele mantıklarını üstün kılmaktır. Örgütlenme mantığı çekingenliği, "daha az kötü olan"a göre hizalanmayı destekler. Mücadele mantığı ise mücadelelerin radikalleşmesini, zafere ulaşma iradesini öne çıkarır.

Ek 4

Jeopolitik: Kurtuluş Stratejisinin Kaçınılmaz Çerçevesi

Jeopolitikten söz etmek, sol kanatta yaygın değildir. Bu tür tartışmalara katılanların büyük çoğunluğunun, kendilerine özgü çıkarları olan devletlerin (bazen de ulus devletlerin) olduğunu ve bunların çıkarlarının, elbette sınıflı toplumların hepsini (çağdaş dünyadaki tüm toplumlar öyledir) niteleyen farklı toplumsal çıkarların çatışmasından daha önemli olduğunu savunduğu bilindiğinde kolay anlaşılır.

Görüldüğü gibi bu söylem iktidarların, yani, boyunduruk ya da sömürü altındaki sınıfların kaderini, olsa olsa ikincil ve marjinal bir mesele olarak hesaba katan yönetici sınıfların söylemidir. Dolayısıyla bu, bizim tüm vurguyu üzerine yapmayı arzuladığımız ezilen sınıfların çıkarlarını gözlerden kaçıran bir söylemdir. Zaman zaman kabul edilebilir ifadelerle, ama genel itibariyle bencil ve küstah bir hava içinde, "milliyetçilik" ve "ulusal güvenlik" örtüsüne bürünen bir söylem.

Buna bağlı olarak "milliyetçiliğin", sistemle savaşan, dolayısıyla da, ("milliyetçi" nitelemesinden kaçınmak için kullandığımız bir nitelemeyle) "yerel" toplumları içinde, varlıklı ve yönetici sınıflarla çatışma içinde bulunan birçok toplumsal hareketin arasında neden yaygın olmadığını anlıyoruz. Yine de şöyle bir gözlemde bulunulabilir: Söz konusu milliyetçiliğin itiraz kabul etmez biçimde bu mahkûm edilişi, özellikle Avrupalı orta sınıflar arasında yaygındır ve kanımca, büyük ölçüde, Avrupa yapılanmasının karşı karşıya kaldığı güçlüklerin sonucudur.

Buna karşılık, (Avrupalılarla birlikte egemen emperyalist üçlüyü oluşturanlardan da söz etmek gerekirse) ABD ve Japonya halkları, ulusal söyleme bağlılıklarını açıkça korurlar. Ancak Avrupalı genç eleştirmenlerimiz, tam da bunun, çağdaş küreselleşmenin yarattığı güçlüklere kafa tutabilecek bir siyasi bilincin gereklerine uymadaki gecikmenin ciddi bir göstergesi olduğunu söyleyeceklerdir. Buna karşılık, bütün çevre halkları için (tüm insanlığın %80'i) "milliyetçilik" teriminin hiçbir zaman olumsuz bir anlam taşımadığını görmek zorundayız. Gerçi çoğu zaman bu terim, kafa karışıklığı içinde, emperyalist egemenliğin işleyiş biçimleriyle gerçek bir çatışmada bence savunulması gereken –eğer böyle denecekse– bir "milliyetçiliği", bana göre gerici sürüklenişlerin ürünü olan başka "milliyetçilikler"le karıştırıyor. Antikapitalist olmayan "Batı karşıtı" kültüralizmleri ve aslında düşman olmayan "düşmanlara", –başka çevre halklarına– karşı seferberliğe çağıran etnik şovenizmleri bu son kategoriye koyuyorum.

Görüldüğü gibi, "milliyetçilikler" hakkındaki yargımız, bir yanda halk sınıfları, öte yanda ise bunların üzerinde baskı kuran tüm ulusal ve uluslararası güçler bulunan genel mimari çerçevesinde tuttukları yere bağlı olarak, somut bir nitelik kazanmalıdır.

Jeopolitik kaçınılmazdır

Bireyler varsa, sınıflar varsa, (bunlara ne ad verirseniz verin) halklar ve uluslar da vardır. Gözlerimiz yalnızca bireyleri, yalnızca sınıfları ya da yalnızca ulusları gördüğü sürece gerçeği anlamak imkânsız hâle gelir. Gerçeği anlamak, bütün gerçeklerin hesaba katılmasını ve etkileşimlerinin nasıl eklemlendiğinin kavranmaya çalışılmasını gerektirir. Gerçek, anlaşılmadan nasıl değiştirilebilir ki?

Kaçınılmaz jeopolitik gerçekliğin kaynağında, ekonomik yeniden üretim alanlarının ve toplumların siyasi idare alanlarının

ayrımı (ya da çakışması) yer alır. Bir toplumun yeniden üretim alanını belirleyen mekân her zaman çok boyutludur: siyasi idare alanı, ekonomik yaşamın kapladığı alan, kültürel kimliğin ifade alanı. Bir toplumdaki ahenk, bu çeşitli alanların –siyasi, ekonomik, kültürel– birbiriyle çakışma derecesine bağlıdır. Bu çakışma bazen görece önemli bir coğrafi alan ölçeğinde işler ya da aksine, yalnızca mikro toplumlar –örneğin köyler– ölçeğinde etkili olup parçalanmış durumda bulunur.

Söz konusu çakışma, ele alınan toplumsal gerçekliğin (siyasi, ekonomik, kültürel) çeşitli alanlarına özgü mantıklar arasında çelişkilerin ve çatışmaların ortaya çıkma olasılığını dışarıda tutmaz. Bilakis, tarihsel dinamiği ve toplumsal dönüşümleri açıklayan, aslında bu çelişkilerin gelişmesidir.

Bir başka açıdan bakarsak, bu taban üzerinde tanımlanan toplumlar, ancak çok seyrek olarak mutlak ya da neredeyse mutlak bir kendine yeterlik içinde değil de, genel olarak "toplum sistemleri"yle bütünleşme durumunda bulunduklarından, bu çakışma her zaman görelidir. Örneğin Hristiyanlık, İslamiyet, Hinduizm ya da Konfüçyüsçülük alanları, toplumsal gruplar için ortak olan (dinî ya da felsefi) kültürel boyutları tanımlar. Benzer şekilde, çok sayıda toplumun karşılıklı ilişki içinde bulunduğu, dolayısıyla da bunların az ya da çok birbirine bağlandığı ticari alanları ayırt edebiliriz. Modern kapitalizmde bu alan bütün gezegeni kaplar ve böylece, toplumsal yeniden üretimin ekonomik boyutuna "dünya ekonomisi" niteliğini verir. Önceki dönemlerde de, buna benzer biçimde, örneğin İpek Yolu adı verilen alanda görüldüğü gibi, çok geniş ticari mübadele alanlarıyla karşı karşıya geliriz.

Karşılıklı ilişki içindeki insan topluluklarının günümüzde oluşturduğu bulutsu yığının kimi bölgelerindeki güçlü yoğunlaşmalar, bu alanlarda konumlanmış toplumlara kendilerini tanımlayan bir belirginlik veriyor. Böylelikle söz konusu toplumlar için, belirli bir "piyasa" (ekonomiyi belirtmek için kullanılan

tartışmalı bir kestirme), devlet (siyasi iktidar yönetim alanı) ve toplum (kendilerini tanımlayan kültürel bir kimlik) örtüşmesinden söz edilebiliyor.

Kapitalizm, dünyanın o sırada ekonomik yaşam ile siyasi yönetim alanlarının örtüşmediği (buna başlangıçtaki kaos demiştim) bir bölgesinde ortaya çıktı. Müteakip gelişimi sırasında kapitalizm, ekonomik, siyasi ve kültürel yeniden üretiminin kapsadığı alanlar arasında güçlü bir örtüşme meydana getirdi. Bu model yalnızca merkezler açısından geçerliydi. Buna karşılık, küresel kapitalizm kendi yayılması içinde, çevre halklarına benzer bir modele göre yeniden yapılanma hakkını tanımaz.

Çevre ülkelerin halkları ve ulusları bu tavra itaat göstermeyi asla kabullenmemişlerdir. Ne var ki, direnişin pasif şekillerinden özgürleşme atağına ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra, geç bir tarihte geçebilmişlerdir. Kurbanlar, o dönemde, sosyalizm ve ulusal bağımsızlığı bir araya getiren devrimler yoluyla, Asya ve Afrika'daki devletlerin bağımsızlıklarını yeniden elde etmeleri yoluyla, Latin Amerika'nın "desarrolismo"su (ekonomik gelişim siyaseti) yoluyla, Güney'in ortaya çıkışını dayattılar. Bu şekilde Güney, "Bandung Çağı" olarak nitelediğim tarihî dönemde, ekonomik idare alanı ile siyasi idare alanını örtüştüren modelinin genelleştirilmesini kabul ettirdi.

Bu dönem, çok-kutuplu bir küresel sistemin, elbette şans eseri olmaksızın, BM'nin muhteşem on yıllarıyla el ele verdiği bir dönemdi. (Amin, 2005: 143 sf. ve sonrası)

Bandung projesini şekillendiren "arayı kapama" ideolojisinin ve pratiğinin hayallerinin aşınması, küreselleşmiş emperyalist kapitalizmin 1990'larda başlayan karşı saldırısına yol açtı. Bu karşı saldırıda, çevre halklarının egemen emperyalist sermayenin yayılmacılığına tek taraflı uyum sağlama dışında bir şey yapma hakları yeniden ellerinden alındı. Bunun geniş ölçüde sonucu, ancak emperyalist merkez güçleri tarafından, gezege-

nin ekonomik, siyasi ve askerî kontrolü yoluyla zaptedilebilecek büyük bir siyasi kaosun doğması olmuştur. Emperyalist güçler, bu kontrolü, II. Dünya Savaşı'na dek sahneyi işgal etmiş olan kendi içlerindeki çelişkilerin üstesinden gelmeyi ve kolektif bir emperyalizm kurmayı başararak sağlamışlardır.

Bu gelişme, yeni müşterek merkezin önemli bir kısmında – Avrupa'da–, ekonomik idare/siyasi idare alanlarının örtüşmesini yeniden tartışma konusu yapan bir başka gelişmeyle çakıştı. Bu yeni çelişki henüz çözüme kavuşmaktan uzaktır.

Bütün bu çelişkiler yumağına karşı emperyalist-kapitalist mantığın ürettiği ve hâlen uyguladığı çözüm (1991'de yayınlanan kitabımın adı olan ve daha sonra başkaları tarafından da benimsenen bir deyişle) bir "Kaos İmparatorluğu"ndan daha fazlası değildir.

Kapitalizmin gerçekte var olan tarihsel merkezlerinde (Avrupa devletleri, ABD, Japonya) piyasa/devlet/ulus örtüşmesini tedricen inşa etmesi üzerine bir okuma önerdim (Amin, 2005: 151 sf. ve sonrası). Tarihin bu mekânına ve bu zamanına özgü olan ve 1500'den 1900'e kadarki dört yüzyılı kapsayan bir yapılanma. Ancak, bunun sonucunda, 20. yüzyılda başkaları tarafından da, özellikle Bandung Çağı'nda merkezlerin emperyalist egemenliğine karşı haklarını kabul ettirmek için mücadele eden çevre halkları tarafından da benimsenen bir yapılanma. Emperyalist küresel sistem hâlâ yerli yerinde durduğuna ve çevre halklarının (insanlığın %80'ini oluşturduklarını hatırlatmak gerekir mi?), bu boyunduruktan kurtulma, dolayısıyla da bence tek çıkar yol olan küresel sosyalizme ulaşma mücadeleleri sona ermediğine göre, henüz bu sayfa kapanmış sayılmaz. Ancak elbette, mevcut ve gelecekteki mücadelelerin çerçevesini oluşturan nesnel koşulların kendileri de sürekli bir değişim içindedir.

Emperyalizmin jeopolitiği, kurtuluşun jeopolitiği

Jeopolitik hem bir dünya vizyonu, hem de dünya için bir eylem stratejisidir. Emperyalizmin, yani modern ve çağdaş dünyaya şekil veren güçlerin bir jeopolitiği olduğu gibi, halkların özgürleşmesinin de bir jeopolitiği vardır.

Emperyalist jeopolitiğin kendisi de, iki ayrılmaz bileşenden oluşur; bunlardan biri Güney'in fethine, diğeri ise bu fethe katılan güçler arasındaki çatışmalara odaklanmıştır. Dünyanın Avrupalılar tarafından fethi her zaman bir "medenileştirme" görevi olarak sunulmuştur ve bu görüş ilgili ülkelerin egemen sol güçlerinin siyasi bilincinde hâlâ yaşamaktadır. Karşı taraftan, kurbanlarının tarafından bakıldığında, bu olay, olağanüstü şiddette, aşırı tahripkâr bir fetih olarak yaşanmıştır. Aynı zamanda bu fethe, son yıllarda Üçlü'nün kolektif emperyalizminin yapılanmasına kadar, emperyalist güçler arasında aralıksız bir savaş eşlik etmiştir. Böyle olunca, bu son gelişme, ilgili ülkelerin halkları, Güney halklarına yönelik savaştan değil de, sadece kendi aralarındaki savaşlardan çektikleri için, Kuzey halkları tarafından bir "ilerleme" olarak, hatta (Negri'nin ilan ettiği gibi) "emperyalizmin sonu" olarak görülmektedir. Güney halkları için, çağdaş kolektif emperyalizm geçmişteki emperyalizm biçimlerinden daha iyi değildir. Emperyalist merkezlerdeki halklar emperyalist güçler arasındaki çatışmaların jeopolitiği dışında bir jeopolitik bilmediklerinden, her türlü jeopolitik söyleme karşı Batılı sol güçlerde görülen güvensizliğin altında bu aynı neden yatmaktadır.

Gerçekte var olan tarihsel kapitalizm, Avrupa'da inşa edilen kapitalizm, (liberal "piyasa" ideolojisinin bilimsel bir dayanağı olmadan sunduğu toz pembe tablonun tersine) temelinde militaristtir. Öyle olmasının nedeni, dünyanın askerî fethinin ve bu tarihin önde gelen oyuncuları arasındaki daimî savaşın, bu sistemin mantığına özgü içkin bir gerekliliğe cevap vermesidir. Bu yeni mantık, (bunlar da fetih ve şiddete yabancı olmasalar da)

eski sistemlerin yeniden üretimini yöneten mantıktan farklıdır. André Gunder Fank ve Giovanni Arrighi, "Avrupa'daki" son beş yüzyılın daimî savaşlarla örülen tarihini, haklı olarak, imparatorluk Çin'inin görece sonsuz derecede daha az savaşçı olan tarihinin karşısına diktiler. "Batı" medeniyetinin (yani tarihsel kapitalizmin) askerî özelliği, kamuoyunun çoklukla inandığı gibi, savaşın, ilgili silah endüstrileri için tatlı iş fırsatları yaratmasına dayanan basit bir mantıktan kaynaklanmaz. Ancak bu militarizmin, ABD'nin yapılanmasında belirgin bir yer tutan bir "askerî-endüstriyel" komplekse temel oluşturduğu gerçekten de doğrudur. Bu olgunun dikkate değer analizleri mevcuttur. (bkz. Custers, 2007)

Avrupa'daki yeni nesil, büyük ölçüde anti-militaristtir. Haricî savaşın, yalnızca ülkeye gelen "çocuk" cesetlerinin sayısı tahmin edilenden fazla olduğunda kınanan bir olgu olduğu ABD'de, anti-militarizm çok daha azdır. Yeni Avrupa'daki anti-militarist fikirlerden dolayı kesinlikle mutluluk duymalıyız. Bana göre bu, hiç kuşkusuz, hümanist vicdanda bir ilerleme oluşturur. Ne var ki, (Washington'ın Irak'a karşı yürüttüğü "önleyici" savaş dolayısıyla kitleler hâlinde sokağa döküldüğü görülen) çok sayıda Avrupa kaynaklı anti-militarist hareket, mahkûm ettiği söz konusu militarizmin nedenlerinin analizini sonuna kadar götürmez. Bu analizi sonuna götürmek, emperyalist jeopolitiğin savaşçı doğası konusunda berrak bir bilince sahip olmayı gerektirir.

Çevre halklarının, jeopolitik hakkında bütünüyle farklı bir bakış açısı vardır. Bu, fethe karşı direnmek ve sonunda da ondan kurtulmak için geliştirmek zorunda kaldıkları ("uluslararası") stratejilerin bakış açısıdır. Örneğin, bu bağlam dışında, Bağlantısızlar'la Doğu Bloku ülkeleri arasındaki yakınlaşmalar, dahası ittifaklar hiçbir şekilde anlaşılamaz.

Elbette, emperyalist jeopolitiklerle kurtuluş jeopolitikleri, birbirlerinden bir Çin Seddi'yle ayrılmış değildir. Aralarındaki

etkileşimler gerçekliğin bir parçasıdır. Örneğin emperyalist fatihler, birilerini mazlum (bu, gerçekten de böyle olmuş olabilir), diğerlerini zalim olarak niteleyerek ve mazlumların haklarını "savunduklarını" iddia ederek, boyunduruk altına almayı hedefledikleri halkları bölmeye çalışacaktır. Çevre ülkelerde egemen olan siyasi güçler, ne geçmişte ne de günümüzde, güçlü yabancı zalim karşısında kendi bileşenlerinin birliğini sağlayacak koşulları yaratarak, bu meydan okumaya her zaman (hatta çoğu zaman bile değil), doğru biçimde yanıt verme becerisini gösteremediler. Kurtuluş jeopolitiği, halkların birliğini sağlama yolunda etken stratejiler geliştirerek, bu meydan okumanın üstesinden gelmelidir. Gerçi Batı'da genel olarak düşünüldüğünden daha büyük bir başarı gösterdiler. Britanyalı, Fransız, Belçikalı ve Portekizli sömürgeciler, kolonilerinde "kabileler" diye adlandırdıkları çeşitli grupları birbirlerine düşürmek için ellerinden gelen bütün gayreti sarf ettiler. Sonunda kaybettiler ve ulusal kurtuluş hareketleri, söz konusu etnisiteyi (kavimciliği) aşmada ve bu temelde gerçek bir meşruluktan faydalanan devletler yaratmada genel itibariyle başarılı oldu. Daha sonra ortaya çıkan etnik sürükleniş (bkz. Amin, 1994), yeni emperyalizmin egemenliğini canlandırmaya katkıda bulunur. "Etnik" kültürelciliği gerici olarak nitelememin nedeni budur. (Egemen sistemin çıkarları için bu oyunu oynayan yerel yönetici sınıf kesimlerinin taktik hilelerine dikkati çekmek için, etnik yerine, etnik-benzeri nitelemesini tercih ediyorum.) Burada, Avrupa'daki egemen düşünce akımlarının –hatta solcuların bile– az duyarlı oldukları ve hatta tuzağına düşebildikleri jeopolitik meseleler söz konusudur.

Çağdaş kolektif emperyalizmin jeopolitiği

Çağdaş kapitalizm, yeniden üretimi için, kendisine içkin olan savaşçı özelliğinin vurgulanmasını gerektiren bir safhaya ulaşmıştır. Nüfusunun %85'i bunu kabule zorlanmadan, geze-

gen kaynaklarına erişim tekeli, nüfusun %15'inin elinde nasıl tutulabilir? Güney buna karşı çıktıkça, sürekli savaş dışında bu nasıl gerçekleştirilebilir? Bu durum, savaş düşmanı piyasa söylemini ve (Negri'nin kendi hesabına tekrarladığı) "emperyalizmin sonu" söylemini yalancı çıkarır.

Çağdaş emperyalizmin jeopolitiğinin adı, "yeryüzünün askerî denetimi"dir. Denetimin (bu hizmet karşılığında kendisine bol keseden ödemeler yapılmasını sağlayan) ABD tarafından tek başına mı gerçekleştirileceği, yoksa Üçlü ortaklarının nispeten daha az dengesiz birliğinin tasarrufunda mı olacağına ilişkin sorun, ikincil bir sorundur.

Dolayısıyla mevcut durum, küresel ölçekte, Kuzey Amerikan hegemonyasının yayılımı tarafından şekillendirilmiştir. Bu proje, günümüzde, yeryüzünde sahneye konulan tek projedir. Çift-kutupluluk döneminde (1945–1990) olduğunun aksine, ABD'nin denetimine bırakılmış alanı sınırlamayı amaçlayan bir karşı proje söz konusu değildir; temel belirsizliklerinin ötesinde, Avrupa projesi yavaş yavaş ortadan kalkma sürecine girmiştir; Bandung Çağı'nda Batı emperyalizmine müşterek bir cepheyle direniş gösterme iradesine sahip olan Güney ülkeleri (77'ler Grubu, Bağlantısızlar), bundan vazgeçmiştir; tek başına hareket eden Çin'in kendi ulusal projesini (bu proje de esasen belirsizdir) savunmaktan başka bir isteği söz konusu değildir ve kendisini, dünyanın şekillendirilmesinde etkin bir ortak olarak öne sürmemektedir.

Rusya, Çin ve Hindistan, Washington'ın ve müttefiklerinin projesinin üç stratejik hasmıdır. Bu üç ülkede iktidarda bulunan güçler, muhtemelen, artan bir ölçüde bu durumun bilincine varmaktadır. Ancak, ABD'ye doğrudan karşı çıkmaksızın taktik manevralar yapabileceklerine ve kendilerini diğerleriyle karşı karşıya getiren çatışmalarda "ABD'nin dostluğundan çıkar sağlayacaklarına" inanıyor gibi gözükmektedirler. "Teröre karşı ortak cephe" –ki buna katılıyor gibi görünüyorlar– meseleyi muğ-

laklaştırmaktadır. Bu noktada Washington ikili bir oyun oynamaktadır: ABD bir yandan Çeçenleri, Uygurları ve Tibetlileri (tıpkı Cezayir'deki, Mısır ve başka yerlerdeki İslamcıları desteklediklerini gibi) desteklemektedir; bir yandan da Moskova, Pekin ve Delhi'yi kendi safına çekmek için İslamcı terörizmi korkuluk olarak kullanmaktadır. Her şeye rağmen, öyle görünüyor ki bu ikili oyun şimdiye değin sorunsuz sürmüştür ve sürmektedir.

Asya ve Afrika'nın geri kalanını ardında sürükleyeceği kuşkusuz olan ve Birleşik Devletler'i cani projesinde yalnız başına bırakacak bir Avrasya yakınlaşması (Avrupa, Rusya, Çin ve Hindistan), kesinlikle arzu edilecek bir şeydir. Ancak, bu ortaya çıkışın Avrupa'nın Atlantik seçeneğinin sonunu getirmesinden hâlâ oldukça uzağız.

Peki, Güney'dekiler Birleşik Devletler'in askerî projesinin yenilgiye uğratılmasında etkin bir rol oynayabilir mi? Günümüzde, saldırıya uğrayan halklar, Washington'ın hırsını yenebilecek yegâne etkin düşmandır. Ancak, –hiç değilse kısmen, bir tek kendileri etkin olduğundan ve bunu bildiklerinden– mücadelelerinde kullandıkları savaş metotlarının etkenliği tartışmalıdır ve haklı mücadelelerinde Kuzey halklarının dayanışmasını geciktiren yollara başvurmaktadırlar. Şu an için, genel itibariyle Güney'in, Bandung Çağı'nda olduğu gibi kendine ait bir projesi yoktur. Gerçi, "yükselmekte" diye nitelenen ülkelerin (Çin, Kore, Güneydoğu Asya, Hindistan, Brezilya ve daha birkaç ülke) yönetici sınıflarının, kendileri tarafından tanımlandığı gözlenen ve devletlerinin gerçekleştirmek için harekete geçtiği hedefleri vardır. Bu hedefler, küresel sistem içinde büyümenin azami düzeye getirilmesi biçiminde özetlenebilir. Bu ülkeler, nispeten zayıf ortaklarla kurulacak belirsiz bir "müşterek cephe"den ziyade "egoist" bir stratejiden yarar elde etmelerini sağlayacak, bir pazarlık gücüne sahiptir –ya da sahip olduklarına inanmaktadır. Fakat böyle davranarak elde edecekleri avantajlar, ilgili oldukları alanlara özgüdür ve sistemin ge-

nel yapısını riske sokmaz. Dolayısıyla bir alternatif oluşturmazlar ve bir "ulusal kapitalizm" kurma (hayalî) projelerine gerçek bir toplum projesinin güvenirliğini kazandırmazlar. Güney'in kırılgan ülkelerinin ("Dördüncü Dünya"nın) buna benzer özgül bir projeleri bile yoktur ve muhtemel "ikame" projelerinin (dinî ya da etnik köktencilikler) böyle bir nitelemeyi hak edecek bir tarafı yoktur. Sonuçta, "onlar için" ("onlara karşı" demek daha doğru olurdu) proje yapma işi Kuzey'in elinde kalır, Kuzey de bunu AB-ACP (Afrika, Karaip ve Pasifik ülkeleri) ortaklığı (Cotonou Antlaşmalarının yerini alacak olan "ekonomik ortaklık antlaşmaları"), "Avrupa–Akdeniz diyaloğu" ya da Ortadoğu'yla ve hatta, "Büyük Ortadoğu"yla ilgili Amerikan–İsrail projeleri gibi girişimlerle gerçekleştirir.

Kurtuluşun jeopolitiği: devleti yeniden güçlendirmek ve çok-kutuplu bir dünya inşa etmek

Yukarıdaki satırları okumanın kuşkusuz olarak doğuracağı kötümser hava –mevcut durumda, savaş yanlısı jeopolitik projenin yayılımına karşı verilen yanıtlar, karşı karşıya kalınan meydan okumanın üstesinden gelecek güçte değildir– savaş yanlılığının, Güney halklarının kurtuluş mücadelesine bir yanıt oluşturduğu ve mücadelenin, zafere ulaşana kadar, yani sosyalist dünya düzeninin kurulmasına ve bu arada, gerçekten çok-kutuplu yeni bir dünyanın istikrarını oturtana kadar, sürmemesi için hiçbir neden bulmadığı anlaşıldığında az çok dağılır.

Fakat meydan okumaya yanıtın, onun üstesinden gelmeye yeterli olması için koşullar vardır. Bu koşullar, kitabın başlarında alıntıladığım ve yorumladığım Mao'nun cümlesinde güçlü biçimde formüle edilmiştir: "Devletler bağımsızlık, uluslar kurtuluş, halklar devrim ister." Devletlerin ve ulusların, gerçekten çok-kutuplu bir dünyanın inşası için gerekli olan gücü onlara yeniden tanıyan –ve ipin ucunu sonuna dek bırakmayan– bir kurtuluş jeopolitiği stratejisi formülü.

Devletin rolünü yeniden canlandırmak, özellikle Avrupa'da egemen olan sol güçlerin büyük bir bölümü tarafından maalesef çok az anlaşılıyor. Bana göre ciddi bir yanılgı olan bu tutumu nasıl açıklarız?

Kapitalist ekonominin yönetim alanı (geçmişte emperyalist merkezlerin ulus devletleri, günümüzde ise, küresel ekonominin çevre ülkelerdeki uzantılarıyla birlikte kolektif emperyalizmin Üçlü'sü tarafından oluşturulan alan) ile (söz konusu Üçlü'nün Avrupa ayağında dahi büyük ölçüde ulusal kalan ve bütün çevre ülkelerde hâlâ öyle olan) siyasi yönetim alanının, bu kitapta daha önce tartışılan birbirinden ayrılığı, basitçe, ulusal boyutun (dolayısıyla da jeopolitiğin), meydan okumanın bütünlüklü bir analizinin dışında tutulamayacağı anlamına geliyor.

Devlet (siyaset)/ekonomi (küresel ekonomi) karşıtlığının analizi, çok zaman yapıldığı gibi, yapay bir devlet/piyasa karşıtlığı bazında yürütülemez. Zira, (ilk bakışta kendisini "piyasa" görüntüsü içinde ifade etmesine karşılık) gerçekte var olan kapitalizm, siyasi gücün, yani "devlet"in uygun bir örgütlenmesi olmadan kavranamaz. İşin ilkesine bakılırsa küreselleşmiş kapitalizmin, bir "dünya devleti" eliyle yönetilmesi gerekirdi. Yakın bir gelecekte düşünülebilir gündemde böyle bir devletin kurulması yer almadığına göre, bunun ikamesi, bir "dünya devleti" ("dünyadan sorumlu devlet", "küresel jandarma") olarak işleyen, (bunun için de Üçlü'nün –kolektif emperyalizmin– çıkarları doğrultusunda, yeryüzünün bu süper devletin orduları tarafından askerî kontrolünü gerektiren) bir "süper devlet" (elbette ABD) olabilir.

Böyle bir örgütlenme hâlihazırda işlemektedir ve kendisini, Washington'ın hegemonyacı projesiyle, dünyanın G7 ve NATO tarafından siyaseten idare edilmesiyle ve emperyalizmin araçlarını (DTÖ, Dünya Bankası, IMF ve AB) kullanan ekonomik idaresiyle, ortaya koymaktadır. Ancak sistemin çevre halklarının gözünde hiçbir meşruiyeti yoktur. Bu olgu, bir mucize eseri,

sadece özgül ve saf varoluşlarıyla dünyayı değiştirme yeteneğine sahip olan, "tarihin aktörleri" hâline gelmiş "çokluk"lar naif söylemini bütünüyle devre dışı bırakır.

Bu çözümlenemez çelişki, (bunlar çok gerekli olsa da) ilerlemeler piyasa-temelli toplumsallaşma yapısında sınırlı kaldığı sürece, tek başına demokratik ilerleme ve insan haklarının genişletilmesi yoluyla aşılamaz. Bu nedenle, egemen ideolojik temelde geliştirilen söylem ("iyi yönetişim" denen şey, tümden anlamsız bir söylemin uç bir örneğini oluşturur), karşımızda bulunan bu meydan okumanın üstesinden gelebilecek nitelikte değildir. Buna karşılık, gerçek bir alternatif kavrayış –demokrasi yoluyla toplumsallaşma–, "devlet-piyasa" ikilisinden çıkılıp üçlü bir çerçeveye (devlet, piyasa, toplum) geçilmesini gerektirir. Böyle bir çerçevede, küresel sosyalizme uzun geçişte olanaklı ilerlemelerin tüm boyutları tanımlanabilir: demokraside (sadece temsilî olma özelliğinin ötesine geçen bir) ilerleme, toplumsal ilerleme, çok-kutuplu bir küreselleşmede halkların özerkliği.

Günün egemen söylemine göre, modern ekonominin yayılmasının ortaya çıkardığı "küreselleşme" nedeniyle, artık ulus devlet, toplumların ekonomik, sosyal ve hatta siyasal yaşamlarının evrimini yönlendiren büyük kararların verildiği alan olamaz. Demek ki, Bayan Thatcher'ın tekrarlamayı sevdiği gibi, başka bir alternatif yoktur. Oysa elbette ki gerçek hayatta, doğalarına bağlı olarak ulus devlete, onun küresel sistem içindeki hareket kabiliyetini belirleyecek işlevler veren alternatifler, her zaman vardır.

Zira, etkilerini yarı-doğaüstü bir güç olarak ortaya koyan "kapitalist yayılma yasaları" yoktur. Tarihten önce var olan bir tarihsel belirlenimcilik yoktur. Sermayenin mantığına içkin olan eğilimler, etkilerini kabul etmeyen güçlerin direnişiyle karşılaşır. O zaman da gerçek tarih, kapitalist yayılmanın mantığı ile bu yayılmanın kurbanı olan toplumsal güçlerin direnişi

arasındaki çatışmanın ürünü olur. Çatışan toplumsal ve siyasal güçlerin çıkarları ve vizyonları elbette muhteliftir ve bu çatışmalarla yakınsamaları temsil eden geometrik şeklin ağırlık merkezi, ilgili devletin içeriğini, buradan hareketle de rolünü belirler.

Devlet, şimdi olduğu gibi, (emperyalist üçlü ülkelerinde) ulusötesileşmiş egemen sermayenin ya da (çevre ülkelerde) ona tabi olan komprador müttefiklerinin çıkarlarını savunan tek taraflı bir sözcü olabilir. Böyle bir konjonktürde, hiper-güç (ABD) bir tür "dünya devleti"nin sorumluluklarını tek başına üstlenirken, devletlerin çoğu, gerçekte rollerinin iç düzenin korunmasına indirgenmiş bulunduğunu görür. Dolayısıyla bir tek ABD geniş bir özerklik alanından yararlanırken, diğer ülkelerin hiçbir özerklikleri yoktur.

Ancak, elbette, toplumsal mücadelelerin gelişmesi, çeşitlilikleri ve çelişkileri tanımlanmış toplumsal çıkar uzlaşımları (kapitalist merkezlerde sermaye-emek uzlaşımı blokları, çevre ülkelerde ulusal-halkçı-demokratik, yani komprador karşıtı bloklar) temelinde, mevcut küreselleşmiş neoliberal düzeni yöneten hegemonik bloklardan farklı blokları iktidara getirebilir. Böyle bir durumda devlet yeniden geniş bir manevra alanı kazanır. Bu uğurda mücadeleye değer.

Bunun yanında, tanınması çok-merkezli dünya düzeninin inşasını meşrulaştıracak "ulusal çıkarlar" da mevcuttur. Söz konusu "ulusal çıkarların", yerleşik güçler tarafından kendilerine özgü fikirleri haklı çıkarmak için sıklıkla başvurulan bir ifade olduğu doğrudur. "Jeopolitiğin" siyasi analizcilerinin, zaman zaman, bu ulusal çıkarları coğrafyadan ve tarihten miras kalan "değişmezlik"lerde sabitleme eğilimi içinde olduğu da aynı ölçüde doğrudur. Yine de ulusal çıkarlar vardır ve bunlar, devletlerin manevra alanlarını hem genişleten hem de daraltan, uluslararası ittifak ve çatışmaların geometrisinin belirlenmesinde pay sahibidir.

Devletin ve ulusların rolünün yeniden tanınması, çok-kutuplu bir dünyanın inşasının koşuludur. Şimdiye dek bu çok-kutupluluk hiçbir zaman genel ve eşitlikçi olmamış olsa da, daha önceki küresel sistemlerin neredeyse tamamı, çok-kutuplu olmuştur. Bundan dolayı hegemonya, her zaman, bir gerçek olmaktan çok, güçlülerin ulaşmaya çalıştığı bir hedeftir. Var olduklarında da hegemonyalar, daima göreli ve geçici olmuştur. 19. yüzyılda çok-kutuplu dünyanın ortakları (1945'e kadar devam eden süreçte), kendi zamanlarının "güçlerinden" daha fazlası değildi. Çağdaş dönemdeki Üçlü'nün ortakları içinde, muhtemelen, söz konusu dönemin özlemini duyan ve bir tür "güçler arası denge"ye geri dönmeyi isteyenler vardır. Ancak, bu türden bir çok-kutupluluk, yeryüzündeki insanların çoğunluğu tarafından arzulanan çok-kutupluluk değildir.

Ruslar tarafından başlatılan ve daha sonra kısmen Asya ve Afrika'daki kurtuluş hareketlerinin dayattığı çok-kutuplu dünya, farklı bir doğaya sahipti. II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan dönemin analizini, Güney ülkelerine hak ettikleri değeri vermeyen "çift-kutupluluk" ve "soğuk savaş" gibi geleneksel terimler etrafında yapmıyorum. Çok-kutupluluğun analizini, gerçeğin görülmesini güçleştiren ideolojik biçim bozulmalarının ötesinde, kapitalizmle onun sosyalizm yönünde aşılması arasındaki temel medeniyet çatışması çerçevesinde yapıyorum. Sosyalist bir devrimi gerçekleştirmiş olsalar da olmasalar da, çevre halklarının –kapitalist genişleme tarafından meydana getirilen kutuplaşmanın etkisini ortadan kaldırmak olan– hedefi, kaçınılmaz olarak antikapitalist bir çerçeve içinde yer alıyordu.

Dolayısıyla çok-kutupluluk, devletlerin gerçek bir özerklik alanına sahip olmalarıyla aynı anlama gelmektedir. Bu alan, ilgili devletin toplumsal içeriği tarafından tanımlandığı biçimiyle kullanılacaktır. Burada özerklikten, tanım gereği, sınırları hem ulusal projenin doğası hem de küresel sistemin bıraktığı esneklik payı tarafından çizilmiş olan göreli bir bağımsızlık an-

lamında söz ediyorum. Küresel sistemin hep mevcut olup ağırlığını hissettirdiği unutulmamalıdır. (Küreselleşme yeni bir şey değildir!) Bu gerçekten hareketle, uluslararası ekonomi politik ve dünya-ekonomisi düşünürleri arasında, söz konusu esneklik payının önemini inkâr etme, onu sıfıra indirme yönünde bir eğilim vardır. Bu, küreselleşme sistemi içinde (ta başından beri) "bütün"ün "parça"ları belirlediğini söyleme anlamına gelir. Benim tercihim, ulusal ve uluslararası toplumsal ve siyasal mücadelelerin gücünü bütünüyle teslim eden bir tamamlayıcılık/ayrıştırıcılık diyalektiği temelinde bir analiz yönündedir.

Sonuç

Halkların Enternasyonalizmini Yeniden İnşa Etmek

Günümüz dünyası askerî açıdan tek-kutupludur. Bunun yanı sıra, şu anda bir bütün olarak liberalizm prensiplerine göre hizalanmış olan bir küresel sistemin siyasi yönetimi konusunda, bir yandan ABD, öte yandan ise Çin ve başka Güney ülkelerini ve belki de bazı Avrupa ülkelerini karşı karşıya getiren kimi çatlaklar belirmiş gibi görünmektedir. Bu çatlaklar yalnızca konjonktürel olup sınırlı bir etkiye mi sahiptir, yoksa kalıcı değişmelerin habercisi midir? Bu soru çerçevesinde geliştirilen strateji önerilerinin üzerine oturduğu tezler, olası geçerliliklerinin tartışılmasını kolaylaştıracak biçimde ayrıntılı olarak açıklanmalıdır. *Liberal Virüs*'te[41], aşağıda sıralanan tezlere ilişkin düşünceler sundum.

Birinci Tez: Emperyalizm artık (Üçlü'nün oluşturduğu) kolektif emperyalizm hâline gelmiştir.

İkinci Tez: Kolektif emperyalizm sistemi içinde ABD'nin belirleyici ekonomik avantajları yoktur.

Üçüncü Tez: Yeryüzünün askerî denetimi projesi, ABD ekonomisinin yetersizliklerini telafi etmeyi amaçlamaktadır. Bu proje bütün Üçüncü Dünya halklarına yönelik bir tehdittir.

Dördüncü Tez: Güney kendini liberal yanılsamalardan kurtarıp dış merkezlere bağımlılık bağını koparmış, kendini mer-

41 *Le virus libéral*, 2003.

keze alan, yenilenmiş gelişme biçimlerinin yolunu tutabilir ve bunu yapmalıdır.

Beşinci Tez: ABD'nin küreselleşmeyi askerileştirme tercihi, tamamıyla Avrupa ve Japonya'nın çıkarlarını hedef alır.

Altıncı Tez: Avrupa kendisini liberal virüsten kurtarmalıdır. Ne var ki, bu girişim egemen sermaye kesimlerinden değil, halklardan kaynaklanabilir. Avrupa kurumları, sistematik olarak, Avrupa'yı liberalizm ve Atlantikçilik kalıbında betonlaştırmak üzere inşa edilmiştir, dolayısıyla bunlarda "reform" yapma olanağı yoktur. Avrupa kurumları sökülüp atılmalıdır.

Yedinci Tez: Güçlü bir Güney cephesinin yeniden yapılandırılması halkların etkin katılımını gerektirir. Bunun sorumluluğu yalnızca devletlere bırakılamaz.

Sekizinci Tez: Avrupalıları, Asyalıları, Afrikalıları ve Amerikalıları bir araya getiren yeni bir halklar enternasyonalizmi mümkündür.

Dokuzuncu Tez: Kültürel çeşitliliğe ilişkin meseleler burada taslağı çizilen yeni enternasyonal bakış açıları çerçevesinde tartışılmalıdır.

Emperyalist liberal meydan okuma karşısında, eleştirel ütopyanın tasavvur gücü, belki aşağıdaki sentetik önermeler yoluyla formüle edilerek, aşılması gereken temel zorlukları birbirine eklemlenmiş biçimde ortaya koyabilir (ve bence koymalıdır da):

- Daha iyi bir post-kapitalist sistem (21. yüzyıl sosyalizmi), toplumsal yaşamın tüm boyutlarını kendi kavrayışı içinde eklemlemeli, onları değer yasasının boyunduruğundan, sermayeyi değerlendirme baskısından kurtarmalıdır. Benim, toplumun "demokratikleşmesine" verdiğim anlam budur; liberalizm ve sosyal liberalizm söyleminde demokrasiden anlaşılan şeyin çok ötesindedir.
- Daha iyi bir post-kapitalist sistem, merkezî emperyalizm/boyunduruk altındaki çevre ülkeleri kutuplaşması yerine, çevre ülkelerde gerekli dönüşümlere alan açan, böylece de, egemen

emperyalist kapitalist mantıkla çatışma hâlinde olan popüler ve demokratik seçenekleri kolaylaştıran, gerçek anlamda çokkutuplu bir dünya inşa etmelidir. Benim "kopma" kavramına verdiğim anlam budur.

- Daha iyi bir post-kapitalist sistem, devletin rolü, işlevleri ve kurumsal biçimleri üzerinde yeniden düşünmeli; kapitalist yeniden üretimin gereklerine boyun eğen mevcut biçimlerini aşmalı, tüm toplumlarda ve onların (uluslararası) karşılıklı ilişkilerinde demokratikleşmeye aracılık edecek farklı biçimler icat etmelidir.

Bu doğrultulardaki değişimler, herhâlde, ancak, biri diğerine eklemlenen bir dizi aşamadan –ben bu aşamalara ("devrim" değil de) "devrimci ilerleme" diyorum– geçilerek gerçekleşebilecektir.

Eleştirel ütopyanın düşselliği, kabaca "kültür" ve "etik" diye adlandırılan alanlarda da kafa yormak zorundadır. İnsanın özgürleşmesinin, ancak kapitalizm tarafından göz ardı edilmiş ya da bağımlı tutulabilmelerine imkân veren yozlaşmış biçimler içinde tutulmuş bu değerlerle bütünleştiği takdirde anlamı vardır. Ancak, burada söz konusu olan, günün moda "kültürelcilikler"inin, her halka özgü "özgüllükler" diye nitelediği değerler değil, evrensel değerlerdir. Kendilerini sahte bir türdeşlik biçiminde değil, çeşitlilik yoluyla ortaya koyan evrensel değerler. Burada okuru, kültürelciliklere ilişkin eleştirime yönlendiriyorum (*Modernite, Demokrasi, ve Din,* 2016).[42]

Küresel sosyalizme uzun vadeli geçiş, tartışmaya açılmalıdır. Lenin'in gerçek zorluklara ve devrim koşullarının olgunlaşmasına yönelik değerlendirmesindeki yanılgısı kabul edildikten sonra, 20. yüzyılda komünizmin tarihinin eleştiri ve özeleştirisinin ötesine geçip 21. yüzyılda geçerli olabilecek olumlu alternatif stratejiler üzerine açık ve yaratıcı tartışmalar başlatmalıyız.

42 Samir Amin, *Modernité, religion et démocratie*, 2008.

Başka yerde yazdıklarımı (2006: 115 sf. ve sonrası) burada tekrarlamadan, ana noktaları aşağıda özetleyeceğim:

Küresel kapitalizmden küresel sosyalizme bir "uzun geçiş" perspektifinin güçlüklerine yanıt verecek stratejiler üzerinde kafa yormalıyız. Bu uzun geçiş süreci içinde, kapitalist toplumun yeniden üretiminin öğelerinin toplumsal mücadelelerinin ürünü olan toplumsal, ekonomik ve siyasi sistemler ile bunların karşısında, sosyalist toplumsal ilişkileri başlatan ve geliştiren öğelerin ürünü olan sistemler, iç içe geçecektir. Aralıksız olarak bileşen ve çelişen iki karşıt mantık.

Bu doğrultuda ilerlemeler, küresel kapitalist sistemin bütün bölgelerinde, emperyalist merkezlerde olduğu kadar komprador çevre ülkelerde de, gerekli ve mümkündür. Elbette, eşyanın tabiatı gereği, bu gelişmelerin aşamalarına dair stratejiler, özellikle merkez/çevre karşıtlığıyla ilgili olarak, somut ve özgül olmalıdır.

Halk çıkarlarını ifade eden toplumsal, ideolojik ve siyasi toplumsal güçler, karmaşık bir biçimde de olsa, daha bugünden bu doğrultuda çalışmaktadır. "Öteki-küreselleşmeci" olarak nitelenen hareketler bunun somut bir kanıtını teşkil eder. Ne var ki, bazıları ilerici (yukarıda gösterilen doğrultuda giden), bazıları ise yanıltıcı ya da hatta açık biçimde gerici olan (meydan okumalara faşizmvari yanıtlar veren) bu hareketler, farklı alternatifler sunar. Tartışmayı kelimenin olumlu ve gerçek anlamıyla siyasallaştırmak, ilerici güçlerin, "çeşitlilik içinde aynı noktaya yönelmesi" olarak adlandırdığım yapılanması için gerekli zemini oluşturur.

Liberal kapitalizmin yayılmasının kurbanları, dünyanın bütün bölgelerinde çoğunluğu oluştururlar. Sosyalizm, bu yeni tarihî fırsatı kullanma kapasitesine sahip olmalıdır. Ne var ki bunu, ancak, toplumsal yapıların mimarisini tepeden tırnağa ve kalıcı biçimde değiştiren teknolojik devrimlerin yarattığı dönüşümleri dikkate aldığı takdirde yapabilir. Komünizm, artık,

terimin eski anlamında yalnızca "sanayi işçi sınıfı"nın bayrağı olmamalıdır. Konumlarının çeşitliliğine rağmen, çok büyük emekçi çoğunluklarının geleceğinin bayrağını taşıyabilir. Bugün, sistemde göreli bir istikrardan yararlananlarla bunun dışında tutulanları bir araya getirerek emekçilerin birliğini yeniden kurmak, yenileşmiş bir komünist düşüncenin yaratıcılıkla üstesinden gelmesi gereken büyük bir meydan okuma oluşturur. Çevre ülkelerde, bu yeniden yapılanma, ayrıca, köylüler için toprağa eşit erişim hakkını kabul ettirecek güçte, yaygın hareketlerin organize edilmesini gerektirir. Bu yenilenme, köylülüğün hâlâ insanlığın yarısını oluşturduğunun çoğu zaman unutulduğu ve tüm şekillerinde kapitalizmin bu büyük sorunu çözmekten aciz olduğu göz önünde tutulduğunda, daha da gerekli hâle gelir.

Arzulanan perspektif içinde yer alan etken bir eylem stratejisi, aynı anda, üç doğrultuda ilerleme sağlama yeteneğine sahip olmalıdır: toplumsal ilerleme, demokratikleşme ve çok-kutuplu bir küresel sistemin inşası. Liberal kapitalizmin ekonomik tercihine eşlik etmesi önerilen siyasal demokrasi, demokrasiye tüm güvenilirliğini dramatik biçimde kaybettirmeye mahkûmdur. Buna karşılık, halk sınıflarının demokratik güçlerine yaygınlık kazandıracak yeni formüllerin icadı yerine, toplumsal ilerlemenin tepeden inme getirilmesi artık kabul edilebilir değildir. Demokrasisiz sosyalizm olmayacaktır, ancak aynı şekilde, toplumsal ilerleme olmaksızın demokratik gelişmeler de olmayacaktır. Nihayet, ulusal farklılıklar (özellikle de bunları şekillendiren siyasi kültür farklılıkları) ve küresel kapitalizmin yayılma tarihinin ürettiği eşitsizlik dikkate alındığında, gerekli toplumsal ve demokratik ilerlemeleri mümkün kılacak hareket alanlarının açılması çok-kutuplu bir küresel sistemin inşasını zorunlu kılar. Bunun elbette ilk koşulu, Washington'ın, yeryüzünü askerî açıdan denetim altına alma projesini bozguna uğratmaktır.

Halk hareketleri, ancak emperyalizme karşı halkların enternasyonalizmini yeniden inşa etmeyi başardıklarında, karşılarına dikilen meydan okumanın üstesinden gelebilecektir. Ekonomik liberalizm ile emperyalizm, günümüzdeki egemen kapitalizmin birbirinden ayrılmaz iki yüzüdür. İster (bir şekilde övgüsünü yapmak için) "yeni kapitalizm", ister "bilişsel" kapitalizm ya da başka herhangi bir şekilde nitelensin, halkların karşısına dikilen meydan okumanın doğasında hiçbir şey değişmez.

Dolayısıyla, sistem gerçek anlamda "post-emperyalist" uluslararası ilişkilere açılmadıkça, kabul edilebilir bir "post-liberal" küresel sistem olmayacaktır. Bu olmayınca da, sistemin içinde bulunduğu kriz, daha karanlık, yeni-haraççı ve elbette aşırı emperyalist bir gelecekle sonuçlanacaktır.

Dendiğine göre, halklar kendi tarihlerini yaparlar, ancak bunu, zamanlarının sunduğu nesnel olanakların sınırları içinde yaparlar. Durum şu ki, modern teknolojik gelişmenin sunduğu nesnel olanaklar muazzamdır: İnsanlığın bütün büyük maddi problemleri çözüme kavuşturulabilir. Buna engel olan, kapitalizmin dayattığı mali verimlilik mantığıdır. Bu mantığın boyunduruğundan kurtulsalar, halklar sistemin krizine, özlenen insancıl bir çözüm üretebilirler. Başka bir deyişle, gelecek, ideolojik tercihlere ve elverişli siyasal örgütlenme biçimlerinin bulunmasına bağlıdır. Daha da başka bir deyişle: Küresel sosyalizm yalnızca gerekli değil, aynı zamanda mümkündür.

Bu iddia, hiçbir şekilde, mücadelenin "kolay" olacağı anlamına gelmez. İddianın gerçekleşmesinin egemen fikirler ve değerler sisteminde gerektirdiği altüst oluş, gerçekten de muazzam boyutta. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi, sistemin merkezlerindeki halkların –özellikle de Avrupalıların– kapitalizme ve emperyalizme karşıt gerçek bir sol kültürü yeniden oluşturmalarını gerektirir. Ayrıca, – fırtınalar bölgesindeki– çevre halklarının, hem kapitalist küreselleşme çerçevesinde bir gelişme imkânı

konusundaki hayallerinden, hem de geriye dönük alternatiflere ilişkin düşlemlerinden kendilerini kurtarmalarını ve günümüzün meydan okumalarına ve olanaklarına uygun yeni kopma alternatifleri formüle etmelerini öngörür. Kuzey'in de Güney'in de, henüz ikna edici yanıtlar bulmamış sorunlarla yüklü bir gündemin üstesinden gelebilecek elverişli ve etken siyasal örgütlenme ve eylem biçimlerini yeniden icat etmesini gerektirir.

Burada, yalnızca, çok kısa biçimde, gördüğüm kadarıyla mücadelede hedeflenmesi gereken başlıca genel eksenleri sıralayacağım:

- Gelişmeleri yönetme gücüne sahip yeni tarihî özneler tanımlamak ve bunlara arzulanan hedefleri göstermek.
- Benim aşağıdaki noktalarda "özetlemeyi" önerdiğim siyasi stratejik meydan okumayı tanımlamak: a) toplumsal ilerlemeyi, b) demokratik gelişmeleri, c) uluslara ve halklara saygıyı (hiçbirini ötekilerden ayırmadan) hep birlikte gerçekleştirebilecek programlar tanımlamak. Bunun varsaydığı gereklerden biri de, uluslara cephe almayan, uluslara saygı gösteren bir Avrupa Birliği'nin tasarlanmasıdır.
- Piyasa yoluyla toplumsallaşmayı, gitgide hâkim hâle gelmesi gerekecek demokrasi yoluyla toplumsallaşmayla birleştirmek.
- Rekabetle karşılaştırıldığında tarih boyunca dayanışmanın daha büyük ilerleme sağladığını göz önünde tutarak, "rekabet" ve "dayanışma"yı bir arada yürütmek.
- Çok-boyutlu, toplumsal eşitlik ve çevresel olarak sürdürülebilirlik doğrultusunda bir gelişmeyi destekleyecek etken bir düzenleme ve koruma politikasını somutlaştırmak; bu da, (bu yönden de ABD'nin geleneğiyle çatışan Avrupa geleneğiyle tutarlı olarak) "sözleşme"nin karşısında "yasa"ya daha üstün bir otorite tanınmasını gerektirir.
- Nüfus alanındaki gelişmeleri gerçekçi bir biçimde saptayıp gerekli önemleri almak. ("nüfusun yaşlanması" – yalnızca kârın maksimize edilmesi için uğraşanların gözünde "olumsuz" bir

olgudur– aslında insanlığın kaydettiği ilerlemeyi gösterir); göç sorununa, (cemaatçi perspektifi reddeden) doğru çözümler bulunmalıdır; "emekliliğin finansmanı" (nesilleri karşı karşıya getiren emeklilik fonları aracılığıyla değil, paylaştırma prensibine dayanılarak) sağlanmalıdır.

- Güney'in çeşitli ülkelerindeki somut koşullar çerçevesinde ulusal, halkçı ve demokratik, antiemperyalist hegemonik blokların bileşenlerini tanımlamak ve bunlara uygun düşen stratejik dönüşüm aşamalarının hedeflerini formüle etmek.

Bu doğrultulardaki ilerlemeler halkların enternasyonalinin kademeli olarak inşasıyla aynı anlama gelir. Hedef, gerçekte, Kuzey'deki (Avrupa'da sol kültürün yeniden canlandırılması yoluyla) ve Güney'deki halkların mücadelesinin birbirine eklemlenmesidir. Kurulması gereken halkların –bütün halkların– enternasyonalizmi, sık sık yardımseverlikle karışan ya da dayandığı analizin zavallılığıyla göze batan, "küresel ölçekli insan dayanışması" gibi muğlak kavramlar üzerinde inşa edilemez. "Yoksulluğa karşı mücadele", "iyi yönetişim", çevresel tehditler (kaynakların tükenmesi ve iklimin bozulması) karşısında insanlığın çıkar ortaklığının öne sürülmesi, meseleye, ilgili toplumsal grupların çıkarlarını ve aralarındaki olası çatışmaları göz ardı eden (kelimenin aşağılayıcı anlamıyla) "idealist" metotla bakıldığının göstergesidir. Söz konusu enternasyonalizm, yalnızca "emperyalist kapitalizm" olarak tanımlanabilecek bir ortak düşmana karşı belirlenmiş ortak çıkarlar temeline oturtulabilir.

Çok-kutuplu bir dünyanın yeniden inşası, atılmasından kaçınılamayacak bir adımdır. "Başka bir küreselleşme", liberal kapitalizmin sunduğu seçeneklerin ve dünya işlerinin, ister aşırı bir Atlantikçilik, ister bunun "yeniden dengelenmiş" bir biçiminde olsun, Üçlü'nün kolektif emperyalizmi tarafından yönetilmesinin sorgulanmasını gerektirir. Bu noktada, arzulanan çok-kutuplu dünyanın inşasıyla ilgili olarak, başka bir yerde

yazdıklarıma göndermede bulunacağım (Amin, 2005: 199 sf. ve sonrası).

Gerçek anlamda bir çok-kutuplu dünya, ancak aşağıdaki dört koşul yerine getirildiğinde kurulmuş olacaktır:

- Avrupa "başka" bir sosyal Avrupa'ya doğru gerçek bir gelişme göstermiş (böylece küresel sosyalizme uzun geçiş yoluna girmiş) ve emperyalist geçmişinden ve bugününden kopuşu başlatmış olsun. Elbette bütün bunlar, Atlantikçilikten ve aşırı neoliberalizmden basit bir ayrılmanın ötesine geçilmesini gerektirir.

- Çin'de, "piyasa sosyalizmi" seçeneğinin, işçi ve köylü çoğunluğu dışarıda tutması dolayısıyla istikrar kazanması imkânsız bir "ulusal kapitalizm" hayalciliğine yönelik güçlü eğilimlere galebe çalmış olsun.

- Güney ülkeleri (halklar ve devletler), halk sınıflarına yalnızca kendi yararlarına "tavizler" dayatma değil, bunun ötesinde, egemen komprador blokların yerine "ulusal, halkçı ve demokratik" bloklar ikame ederek, mevcut iktidarların doğasını dönüştürme imkânını verecek bir "ortak cephenin" yeniden kurulmasını başarmış olsun.

- Ulusal ve uluslararası hukukun yeniden düzenlenmesine ilişkin olarak, (devletlerin bağımsızlığından halkların bağımsızlığına yönelen bir anlayışla) ulusal bağımsızlıklara saygıyı, siyasal ve toplumsal, bireysel ve toplu bütün haklara saygıyı birleştiren yapılanmalar doğrultusunda ilerleme sağlanmış olsun.

Sonuç olarak, karşımızda bulunan alternatifin şöyle özetlenebileceğini söyleyeceğim: çürüme ya da devrim.

Benim için alternatif şu iki şık arasında: Günü dolmuş bir sistemin, Roma İmparatorluğu'ndan Avrupa feodalizmine geçişte olduğu gibi, toplumsal aktörlerin hükmetmediği (ve bu yüzden çürüme diye nitelediğim), uzun bir süreç ya da Avrupa feodalizminden kapitalizme geçişte olduğu gibi, neyin kavgasının verildiğinin farkında olan toplumsal aktörlerin yönetmeye çalıştığı (ve bu nedenle "devrimci" diye nitelenen, ama benim,

birbirini izleyen, zamana ve zemine göre farklılaşan çok sayıda "devrimci ilerleme" diye nitelemeyi tercih ettiğim) bir süreç. Ben bu karşılaştırmayı yıllar önce açık bir biçimde sunmuştum (Amin, 1976).

Karşılaştırma daha da ileriye gitmemize izin veriyor. Ben, Roma İmparatorluğu'nun karşı karşıya kaldığı meydan okumanın odağında, halklar için dayanılmaz hâle gelmiş (haraç biçiminde ortaya çıkan) üretim fazlasının aşırı merkezileşmesini görüyorum. Avrupa feodalitesi, ancak çok sonraları, modern zamanların kapitalist emperyalizmi çerçevesinde (egemen sermayenin kârı biçiminde), yeniden ortaya çıkacak olan bu merkezileşmeyi dağıtmıştır. Bu durum yine artık dayanılmaz hâle gelmiştir. Bu merkezileştirmeyi gerçekleştiren küresel sistemin dağılması kaçınılmazdır (kopma dediğim budur). Bu dağılma, Güney'den Kuzey'e yeryüzündeki bütün insanların ortak eseri olarak insancıl alternatifin, 21. yüzyıl sosyalizminin kademeli olarak inşası yoluyla mı yönetilecektir? Yoksa mevcut sürüklenişlerin, "dünyanın Amerikanlaşması" ile temsil edilen kaos ve barbarlıkla yoluna devam etmesine izin mi verilecektir?

Bize hükmeden ("çürümeye" doğru giden) bir toplumsal dönüşümle bizim hükmettiğimiz bir toplumsal dönüşüm arasındaki fark devasadır. Dolayısıyla, ileri doğru dönüşümün potansiyel taşıyıcıları olan toplumsal aktörlerin, neyin kavgasının verildiğinin bilincinde olması, 21. yüzyılın sosyalizminin inşası doğrultusunda özgürleşmelerini kademe kademe gerçekleştirecek devrimci ilerlemeleri başarıya ulaştıracak bir etkenlik düzeyinde örgütlenebilmesi önemlidir. Bir kez daha söylemek gerekirse, burjuva düşüncesinin ve basitleştirilmiş Marksizmin ekonomizm ve teknolojizminin karşısında, ben burada küresel sol güçlerdeki ideolojik özgürleşmenin belirleyici rolünün davasını savunuyorum.

GÖNDERMELER

Samir Amin, *Classe et Nation, Conclusion*, Paris, Minuit, 1976. (*Sınıf ve Ulus, Sonuç*)

Samir Amin, *L'avenir du Maoïsme*, Paris, Minuit, 1981. (*Maoculuğun Geleceği)*

Samir Amin, *L'échange inégal et la loi de la valeur*, Paris, Economia, 1988. (*Eşitsiz Değişim ve Değer Yasası*)

Samir Amin, *L'empire du chaos*, Paris, L'Harmattan, 1991. (*Kaos İmparatorluğu)*

Samir Amin, *L'éthnie à l'assault des nations*, Paris, L'Harmattan, 1994. (*Ulusları Tehdit Eden Kavimcilik*)

Samir Amin, *Les défis de la mondialisation*, Paris, L'Harmattan, *1996*. (*Küreselleşmenin Meydan Okumaları)*

Samir Amin, *Critique de l'air du temps*, Paris, L'Harmattan, 1997. (*Kapitalizmin Hayaleti*, Sarmal Yayınları, 1999)

Samir Amin, *L'hégémonie des Etats-Unis et l'effacement du projet européen*, Paris, L'Harmattan, 2000. (*Birleşik Devletler'in Hegemonyası ve Avrupa Projesinin Silikleşmesi*)

Samir Amin, *Theory and Practice of Chinese Market Socialism*, 2001. (*Çin Piyasa Sosyalizminin Teorisi ve Pratiği)*

Samir Amin, *Au-delà du capitalisme sénile*, Paris, PUF, 2002. (*Çürümüş Kapitalizmin Ötesinde)*

Samir Amin, *Le virus liberal*, Pantin, Le Temps des cerises, 2003. (*Liberal Virüs*, Yordam Kitap, 2016)

Samir Amin, *Pour un monde multipolaire*, Paris, Syllepse, 2005. (*Çok-kutuplu Bir Dünya İçin*)

Samir Amin, *Pour la cinquième Internationale*, Pantin, Le Temps des cerises, 2006. (*V. Enternasyonal İçin*, Özgür Üniversite 2007)

Samir Amin, *Modernité, religion et démocratie*, Paris, Parangon, 2008. (*Modernite, Demokrasi ve Din*, Çeviri: Fikret Başkaya, Yordam Kitap, 2016)

Giovanni Arrighi, *Adam Smith in Beijing*, Londra, Verso, 2007. (*Adam Smith Pekin'de*, Çeviri: İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, 2. Baskı, 2010)

Luciano Canfora, *La démocratie, histoire d'une idéologie*, Paris, Le Seuil, 2006. (*Demokrasi, Bir İdeolojinin Tarihi*)

Lin Chun, *The Transformation of Chinese Socialism*, Durham, Duke University Press, 2006. (*Çin Sosyalizminin Dönüşümü*)

Peter Custers, *Questioning Globalized Militarism*, Delhi, 2007. (*Küreselleşmiş Militarizmi Sorgulamak*)

Gilles Dostaler, *Keynes et ses combats*, Paris, Albin Michel, 2005. (*Keynes ve Mücadeleleri)*

François Houtart (éd.), *La mondialisation des luttes sociales, l'autre Davos*, Paris, L'Harmattan, 1999. (*Toplumsal Mücadelelerin Küreselleşmesi, Öteki Davos*)

Charles-Albert Michalet, *La mondialisation, la grande rupture*, Paris, La Découverte, 2007. (*Küreselleşme, Büyük Kırılma*)

François Morin, *Le nouveau mur de l'argent*, Paris, Le Seuil, 2006. (*Yeni Para Duvarı*)

Claudia Roffinelli, *La teoria del sistema capitalista mundial, Una approximacion al pensamiento de Samir Amin*, Panama, Ruth Ed. 2005. (*Dünya Kapitalist Sisteminin Teorisi, Samir Amin'in Düşüncesine Bir Yaklaşım)*

Alain Sokal ve Jean Bricmont, *Pseudosciences et postmodernisme*, Paris, Odile Jacob, 2005. (*Sözde Bilimler ve Postmodernizm*)

Piero Sraffa, *Production des marchandises par des marchandises*, Paris, Dunod, 1989 (1960). (*Malların Mallarla Üretimi,* Piero Sraffa, Çeviri: Ümit Şenesen, Yordam Kitap, 2010)

Kapitalizm mümkün olan tek ufuk mudur, yoksa "sosyalist perspektif" hâlâ gündemde midir? İnsan uygarlığının bugün karşı karşıya kaldığı mücadele başlıklarını nasıl tanımlayıp çözümleyebiliriz? Barbar kapitalist/emperyalist sürüklenmeye karşı insancıl bir alternatifi nasıl oluşturabiliriz? 21. yüzyıl sosyalizmi "gerçekçi", mümkün bir hedef midir yoksa saf ve basit bir ütopya, bir imkânsızlık mıdır?

Sosyalist Perspektifin Yeniden İnşası alt başlığını taşıyan kitabında Samir Amin, bu ve benzeri soruların arasına cesurca dalıyor, önümüzdeki yüzyılı kazanabilmek, dünyayı barbarca bir çöküş ve çürümeden kurtarabilmek için yapılması gerekenleri tartışıyor.

Önce mevcut sistem: "Çağdaş kapitalizm, artık yalnızca bir sömürü ve emeğin bastırılması rejimi değildir, insanlığın düşmanı hâline gelmiş durumdadır, yani bundan böyle gününü doldurmuş olduğu kabul edilmelidir. Daha da ötesi bu bir zorunluluktur."

Sonra gelecek: "Bu kitap, 21. yüzyıldaki sosyalizme dair güvenilir bir kavrayışın ve kendi başarıları yönünde ilerleme sağlamaya muktedir bir mücadele stratejisinin olgunlaşması açısından bana temel önemde görünen konuları ele almaktadır."

Kapitalizmden Uygarlığa, bugünkü sömürü sisteminden geleceğin eşitlikçi ve özgürlükçü arayışlarına uzanırken, Kuzey/Güney çatışmalarını, toplumsal emeğin üretkenliği ve teknolojinin gelişimini, "pazar ekonomisi" denen şeyin oligopol karakterini, "demokrasi" söylemlerinin kofluğunu ve Dünya Sosyal Forumu gibi çağdaş toplumsal hareketlerin gücünü de değerlendiriyor.

21. yüzyılda sosyalizm arayanlar için vazgeçilmez bir okuma...

18 TL. KDV DAHİL
ISBN 978-605-172-218-4
9 786051 722184
Yordam Kitap
YordamKitap YordamKitap